ISTORIA
TIMPULUI
PREZENT

ISTORIA
TIMPULUI
PREZENT

ISTORIA
TIMPULUI
PREZENT

ISTORIA
TIMPULUI
PREZENT

ISTORIA
TIMPULUI
PREZENT

DUMITRU
POPESCU

# Cronos autodevorându-se...





## MEMORII

volumul I

Curtea veche

Dumitru Popescu

# *Cronos autodevorându-se...*

## *Aburul halucinogen al cernelii*

## MEMORII I

CURTEA VECHE PUBLISHING
2013

ISTORIA
TIMPULUI
PREZENT

Colecţie coordonată de
ADRIAN CIOROIANU



CRONOS AUTODEVORÂNDU-SE…

Aburul halucinogen al cernelii. Memorii I

Dumitru Popescu



CURTEA VECHE PUBLISHING

str. Aurel Vlaicu, nr. 35, Bucureşti

tel.: (021)260 22 87, (021)222 57 26

redacţie: 0744 55 47 63

fax: (021)223 16 88

distribuţie: (021)222 25 36

e-mail: redacţie@curteaveche.ro

internet: www.curteaveche.ro

ISBN ePUB: 978-606-588-609-4

ISBN PDF: 978-606-588-610-0

ISBN Print: 973-669-141-1

Editor: Grigore Arsene

Coperta: Dan Stancu


elefant.ro

Dumitru Popescu (n. 18 aprilie 1928, la Turnu Măgurele). Prozator, poet şi eseist. Licenţiat în ştiinţe economice în anul 1951. Intră în presă în anul 1950, ca redactor la *Contemporanul*. În 1956 urmează şcoala Superioară de Partid „A. Jdanov" de perfecţionare a ziariştilor. Este redactor-şef al cotidianului *Scînteia Tineretului* (1956–1960), director general la Agerpres (1960–1962), adjunct al ministrului Culturii (1962–1965), redactor-şef al ziarului *Scînteia* (1965–1968), preşedinte al Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste (1971–1976) preşedinte al Consiliului Naţional al Radioteleviziunii (1969–1971; 1976–1981). Din 1981 până la căderea regimului comunist, rector la Academia „Ştefan Gheorghiu".

A ocupat următoarele funcţii politice: membru al Biroului CC al UTM (1956–1960); membru CC al PCR (1965–1989); membru CPEx (1969–1989); secretar CC al PCR (1968–1981); deputat de Banat, Arad, Alba, Mureş şi Iaşi (1965–1989).

Implicat, după 1989, în procesul CPEx, a fost condamnat, achitat şi iarăşi condamnat, beneficiind în cele din urmă de graţierea prezidenţială. În toţi anii ulteriori n-a mai participat sub nicio formă la viaţa politică, dedicându-se în exclusivitate scrisului.

Debutează cu versuri şi proză în *Teleormanul liber*, în 1949.

Înainte de 1989 au apărut:

- volume de publicistică: *Impresii de călător* (1962), *Drumuri europene* (1965);
- eseistică: *Biletul la control!* (1968), *Ieşirea din labirint* (1973);
- poezie: *Pentru cel ales* (1968), *Un om în Agora* (1972), *Gustul sîmburelui* (1974), *Raza de cobalt* (1979), *Insomnia dragonului* (1989);
- romane: trilogia *Pumnul şi palma* (*O dimineaţă înşelătoare* — 1980, *Ochiul ciclonului* – 1981, *Marşul cariatidelor* — 1982), *Muzeul de ceară* (1984), *Vitralii incolore* 1985, *Cenuşa din ornic* (1988).

În intervalul scurs de la căderea regimului comunist publică mai multe cărţi:

- memorialistică: *Timpul lepros — jurnalul unui deţinut politic postdecembrist* (1992, reeditat în 2004 cu sprijinul Ministerului Culturii şi Cultelor), *Am fost şi cioplitor de himere* (1993), *Elefanţii de porţelan* (1996), *Cronos autodevorându-se. Memorii vol. I–VI* (Curtea Veche, 2005–2007);
- eseistică: *Eclipsă în Cetatea Soarelui* (1994), *Spaţiile dintre negru şi alb* (2012), *Diformitatea liniilor în portret* (2012);
- poezie: *Ieslea minotaurului*, conţinând versuri scrise în închisoare (1993);
- romane: *Focul de paie* (1999), *Pasajul* (2002), *Omul zăpezilor* (2003), *Atelierul de vară* (2009), *Cândva după izgonirea din Paradis* (2010), *Artemis sau uzurparea sentimentului* (2013).

## Culegerea cioburilor…

O rubedenie, ofiţer în rezervă căzut prizonier în stepa kalmukă, a supravieţuit şapte ani în minele din Karaganda. Când evoca pasaje din această lungă şi amară pagină a vieţii sale (până la un punct reieşea că şi eroică), îşi cobora sprâncenele stufoase ca un paravan sau o draperie. Tehnică teatrală — omul avea oarece talent dramatic —, reflex de povestitor experimentat, sau persecuţia unei memorii vizuale acute, ce nu-i mai permitea să se detaşeze de tragismul momentelor? Alţi combatanţi, după un timp, nu mai ştiau să spună aproape nimic despre ce trăiseră şi văzuseră. Reduceau comunicarea impresiilor la un gest al mâinii, scurt şi ermetic, un fel de „ducă-se pe pustii”. Sugerau că acele clipe au fost prea hidoase ca să mai fie reînviate. Insistând, descopeream însă că în realitate ele se estompaseră de aşa manieră încât aproape nu mai aveau chip. Această cvasiamnezie imagistică, destul de răspândită, nu constituie un certificat de superficialitate, nu exprimă dezinteres pentru dramele proprii şi ale omului în genere; ea este rezultatul operei de demolare pe care timpul o săvârşeşte asupra sa însuşi, atât pentru a se debarasa de trena mătăhăloasă a faptelor din care e alcătuit, cât şi pentru a scoate fiinţa umană de sub apăsarea strivitoare a straturilor de trecut.

Dintr-un şir de bătălii la care a participat, ostaşul abia mai păstrează în urechi ecoul confuz şi îndepărtat al canonadei, răpăitul mitralierei şi pocnetul carabinelor, şi, pe o peliculă uzată a retinei, mişcarea dezordonată a camarazilor alergând sau căzând, dispărând sub orizontul din urmă sau dinainte, într-un balet lipsit de sens. La aceasta se reduce, în fond, pentru el războiul: la un spectacol amplu, energic, dar a cărui realitate rămâne îndoielnică, semănând cu fantezia eterică a cinematografului mut.

Dar numai marilor încleştări războinice — de la campania troiană până la „Furtuna în deşert”, ca să ne referim la un recent exemplu oarecare — le sunt caracteristice aceste curgeri fantomatice ale concretului, ca o descărcare de tensiune, de spaimă şi de îndârjire? Fenomenul nu este propriu şi istoriei particulare a oamenilor care gonesc în

lungile cohorte ale generaţiilor, într-un neîncetat flux şi reflux al noului şi vechiului, progresului şi regresului, fericirii iluzorii şi nefericirii palpabile? Eu ce am reţinut din propriul marş gâfâit, uneori triumfalist, sub bubuit de tobe asurzitoare, alteori deprimant, de târâtoare? Aruncând o privire asupra desişurilor şi luminişurilor prin care s-a afundat şi a şerpuit pârtia mea, asupra vălmăşagului în care am intrat şi a maratonului pe care l-am susţinut, am senzaţia oşteanului de care vorbeam mai înainte, întors către înfumuratele şi bezmeticele lui războaie. Şi anume, că n-au fost decât note stridente, gesturi şi mişcări infatuate, un neîntrerupt, agitat şi epuizant balet al cărui sens, în mare parte, s-a pierdut. Mă gândesc totuşi că, adunând cioburile întâmplărilor de care trecutul mi-e plin, chiar muşuroaiele de cenuşă de pe un câmp de luptă demult părăsit, unde însă sălăşluieşte, uitată, câte o scânteie, anumite înţelesuri mai pot fi reconstituite.

O mare dezorientare ne provoacă bătrâneţea. Unde este solemnitatea magică a unchieşilor de altădată, iniţiaţi în arta de a aduna pe frunţi lumina majestuoasă a tăcerilor sepulcrale, de a învălui lumea în priviri de o puritate glacială, de a promite, cu buze parcă pecetluite de mister, dezlegări oraculare? Ce tainice legături aveau ei cu timpul, de obţineau acea laminare a spiritului, patina liniştii imparţiale? De ce timpul adunat în fiinţele lor părea un munte alb, imaculat, în timp ce al nostru este doar un biet gorgan aproape nivelat şi bătătorit, peste care n-a apucat să cadă nici prima ninsoare? Ei purtau pe umeri şi în plete un timp sublimat şi „spiritul dinaintea morţii”. Noi părem că n-avem nici măcar destul timp brut, cel ce macină materia şi atât. Deşi ne lovesc boli de senectute, poate şi decrepitudini ale senilităţii, nu prezentăm cavernele metafizice ale moşnegilor ieşiţi din timp, şi de aceea transformaţi în timp, vremuind impasibili. Timpul pare să nu fi trecut *prin noi* ca să ne imunizeze împotriva efemerului, ci *peste noi,* punându-ne şi mai mult în evidenţă efemeritatea. Aşa se şi explică impresia de inconsistenţă a epopeilor noastre.

Bătrânii cetăţii şi ai satului de odinioară nu clocotiseră nici pe departe în atâtea cazane sociale, nu se învârtiseră ca noi, nebuneşte, pe paletele morilor de vânt ale veacului. Nu făceau, unii, decât să are şi să semene o palmă de pământ, trăind împreună cu aceea anotimpurile astrale, să crească animale şi să le supravegheze ciclul biologic, să pregătească două generaţii de urmaşi; iar alţii — să meşteşugărească lemnul, lutul şi fierul sau să stea la hotare. Şi totuşi, se arătau mai gravi, mai impozanţi, ca patriarhii biblici întemeietori de

neamuri. Timpul se încorpora în faptele lor mărunte mai mult decât în arderile noastre civice zbuciumate, în deceniile noastre de istovitoare ctitorie publică.

Ce i-a lipsit timpului de n-a mai lăsat şi pe chipurile şi în făpturile noastre urmele nobile ale vechimii? Secolul al XX-lea s-a abătut peste lume ca un smintit, fără orizont şi statornicie, animat doar de instincte distructive. Vagabond, aventurier, terorist, a cutreierat planeta de la un capăt la altul, dând foc tuturor continentelor şi oceanelor, însângerând popoarele. Un vifor pus să dărâme ce-au clădit înaintaşii, ca şi contemporanii. Cu cât am trudit şi am zidit mai mult, cu atât mai crâncen s-a năpustit peste zidirile noastre. Nu s-a depus, nu s-a copt şi nu a dăinuit în nimic. Nu s-a încorporat în noi, ne-a pârjolit şi, dărâmându-ne lucrarea mâinilor, ne-a lăsat goi şi pustii. Nu mai putem arăta semenilor tineri, urmaşilor de drept, puterea şi luminozitatea unui spirit vremuit temeinic şi cu rânduială, care lasă după sine ceva trainic, de lungă durată, chiar dacă lipsit de utilitate imediată, de chei pragmatice la îndemâna tuturor — ca piramidele egiptene, de pildă. În plus, ne-a învrăjbit, ne-a împins în tabere opuse de rasă, etnie, clasă şi culoare politică, zădărnicind solidaritatea rodnică a ultimei vârste intrată în anticamera morţii.

Prin urmare, timpul ne-a privat şi de savoarea vârstelor înfocate, consumate în întregime „pe front”, şi de distincţia platonică şi evanescentă a vârstei de platină. În forul intim încep să mă îndoiesc însă că am fost obijduiţi numai noi, această mai veche generaţie, în viaţă, a secolului al XX-lea; soarta noastră au avut-o, probabil, muritorii din toate timpurile. Venerabilii moşnegi cu părul coliliu şi obrajii hieratici, de altădată, nu erau şi ei în fond doar nişte flăcăi iernatici mascaţi? Cu amintiri rarefiate, dintr-o viaţă consumată mai mult în cazne fizice, cu palmele bătătorite, scăldaţi de „sfânta sudoare a frunţii”? Sacralitatea senectuţii nefiind altceva decât o metaforă a poeţilor şi nevoia celor tineri de a crede într-o transfigurare a omului aici, pe pământ? Noi nemaibeneficiind de strana heraldică a transcendentalului doar fiindcă generaţiile ce ne urmează au devenit mai prozaice şi mai cinice, lipsite de dispoziţia de a face din înaintaşi portrete de prapor?

Cu atât mai bine, atunci! Să ne păstrăm în contingent, să ne continuăm lucrul, munca fiind până la urmă mai benefică decât planarea în Olimpul înţelepciunii factice! Ca atare, m-am apucat să culeg ce a rămas nemăturat de târnurile vremurilor. Chiar să smulg din gura carnasieră a timpului ceea ce n-a fost de tot devorat. Să încerc descifrarea

vacarmului şi haloului venind, peste decenii, dinspre „frontul meu”.

Prilej de a mă convinge şi pe mine că „am îmbătrânit”, şi că bătrâneţea poate avea ponderabilitate convertibilă într-o modestă moştenire metafizică.

## Obsesia morţii în torentul vieţii

Şedeam cu paltonul pe genunchi în clarobscurul micii încăperi, lângă o măsuţă fragilă unde radiologul completa fişa urografiei pe care tocmai mi-o făcuse. După opinia lui se impunea operaţie, dar, fireşte, domnul profesor avea să decidă. Arbora şi el o oarecare morgă de profesor, aceasta constând din reţinere, gravitate şi mister. Şi un surâs blajin, rece. O fi vrut să exprime compasiune, înţelegerea „superioară" a condiţiei mele de deţinut politic, eliberat temporar de la Jilava din pricina unei severe infecţii a căilor urinare. Sau, cine ştie, ceva mai complicat, profunzimea unei revelaţii asupra destinului uman, cu doza lui de tragism, imprevizibil şi necunoscut. Rezulta o poză ireproşabilă de umanism profesional, intelectualitate relativistă, inteligenţă neostentativă şi instinct istoric.

Din cauza uşilor închise, în antreiaşul transformat în birou se făcuse prea cald, şi fruntea mi se umezea. De altfel, aveam frisoane, iar celula îmi inculcase sindromul claustrofobiei. Îmi tamponam pielea feţei cu batista şi aşteptam, cu un vag şi confuz sentiment de gratitudine, încheierea sinuoasei partituri pe jumătate protector-medicală, pe jumătate cabalistic-încurajatoare pe planul unei solidarităţi, neexprimate, de ordin ontologic.

Punând capăt capitolului cu finalul rămas în suspensie — mai rămâneau atâtea de spus în privinţa bolii şi a condiţiei mele civice —, a scos de sub teancul de radiografii, una pregătită, după cum am văzut, pentru a documenta şarada altei epoci. A desfăşurat celuloidul în faţa veiozei şi a bătut uşor cu degetul contururile şi petele imaginii: „Aceasta este cicatricea unui infiltrat TBC al pulmonului dumneavoastră", a şoptit cu un calm sinistru, dacă n-ar fi fost atenuat prin umorul încărcat de suspiciune cu care mă privea, convins că-mi administrează şocul unei mari surprize. „N-am avut TBC", m-am apărat, ferindu-mă să dau o anume conotaţie siguranţei respingerii diagnosticului pronunţat post-factum. M-a asigurat că în această privinţă nu există dubii, iar la obiecţia că atâtea şi atâtea radiografii pulmonare făcute de-a lungul deceniilor n-au pus în evidenţă atari sechele, a râs sec

şi rezolut. Nici aparatele nu fuseseră performante, nici ochiul interpreţilor imaginii prea versat şi sagace. Am înţeles că noul mod de citire constituia o inovaţie personală. Probabil, ori de câte ori avea ocazia, pe lângă urografia de rigoare specialistul în rinichi trăgea şi o „pulmonară”, adevărat bilet la o loterie secretă, unde câştigătorul nu putea fi decât el însuşi, iar trofeul, uluiala pacientului, căruia trecutul i se deschidea deodată ca un rebus lugubru.

Fără îndoială, mi-a explicat, episodul s-a petrecut de mult, în prima tinereţe, şi s-a consumat în secret, fiind depăşit fără ştirea eroului, prin forţa unor fericite procese fiziologice, a sevelor vârstei şi, poate, a resurselor psihologiei regeneratoare. Îndatoririle profesionale îl împiedicau să prelungească mai mult consternanta şedinţă de ghicitor în trecut, lăsându-mă să rumeg singur noutatea — coabitasem doar cu sământa morţii în trup — şi să caut în memorie clişeul fragmentului de viaţă semnificativ pentru respectiva dramă. La început mirare, neîncredere, un surâs interior ironic — tolerant la adresa radiologului cu vocaţie detectivist-arheologică — apoi o senzaţie de nesiguranţă; schema standard a vieţii purtate în minte nu mai era în deplină ordine, umbre suspecte îşi iţeau capul pe la colţul anilor cei mai curaţi, mai frumoşi şi mai limpezi. Imaginea a venit de la sine, nechemată, nehărţuită de fasciculul luminos al memoriei, cuminte ca un căţel ce se ştie vinovat şi se înfăţişează la judecată.

Mă aşezasem în fundul curţii, căutând o rază solară călduţă, ca bătrânii cu sângele subţiat, a căror celulă debilitată se îndreaptă avidă spre bateriile energiei cosmice, singurele ce pot încărca un organism epuizat. Era primăvară, pământul îşi pierduse rigiditatea, se căptuşise din nou cu verdele crud al ierbii şi frunzişului, cerul surâdea cu ochi albăstrui, nevinovaţi şi mângâietori. De-abia împlinisem şaisprezece ani, ştiam că trec un prag biologic, dar motoarele, în loc să se ambaleze începuseră să-şi reducă turaţia, făcând ca aripile mele să se strângă. Pierdeam vizibil înălţime, şi mă apropiam de un sol arid şi dur, pe care prăbuşirea nu putea fi decât catastrofală. Slăbisem, subţiindu-mi silueta ca un ogar cu scheletul deşirat. O greutate nevăzută începea să-mi tragă umerii în jos şi să-mi înmoaie pasul, îndemnându-mă să caut colţuri tihnite, cel mai adesea să mă întind pe pat, odihnindu-mi ochii pe rândurile unei pagini de carte. Mama îmi scotea un scaun la soare, în fundul curţii, şi mă lăsa să somnolez, cu gândurile împrăştiate, sub blânda ploaie a luminii.

În ziua aceea fuseserăm împreună în oraş ca să cumpărăm pentru mine un obiect de îmbrăcăminte în vederea înnoirii de Paşte. Un tânăr cu înfăţişare distinsă a intrat în curte şi m-a rugat s-o chem. Era fiul negustorului de la care târguisem, trimis să mai reclame o diferenţă de bani, pe motiv că bonul fusese întocmit greşit. M-a mirat că acest tânăr, pe chipul căruia se citeau aspiraţii intelectuale, elev şi el de liceu, cu un an sau doi mai mare decât minte, a găsit îndrăzneala să se implice în acel demers, dubios şi degradant după mine. Ne cunoşteam, stătuserăm de vorbă în câteva ocazii prin grupuri de prieteni comuni, iar pe vremea aceea toţi băieţii cultivaţi se fereau să lase impresia că sunt amestecaţi în treburi pragmatice, cu atât mai mult dacă acestea vizau propria familie. Tânărul în cauză avea şi o soră, de asemenea elevă de liceu, blondă, zveltă, purtând ochelari delicaţi, parcă de scriitoare, or aceasta adăuga exigenţe suplimentare la imaginea lui publică. L-am compătimit pentru penibilul compromis şi de unde mă simţeam în inferioritate în poza de leneş sau slăbănog, i-am vorbit cu indulgenţă, şi aceea mai mult creştinească, un pic umilitoare. Trecând peste rezervele mele, sau neînţelegându-le, s-a interesat dacă am vreo boală; s-a lăsat repede convins de sumara mea explicaţie că sunt răcit. Dar cu tot efortul imediat şi ulterior de a îngropa sub indiferenţă şi uitare acel dialog laconic, a fost momentul, poate singurul, când am conştientizat că se întâmpla cu mine ceva grav. În anii următori, tânărul a putut citi mereu în ochii mei întrebarea dezaprobatoare: de ce trebuia să se ducă el prin curţile oamenilor ca să ceară bani în plus pentru obiectele atât de banale, vândute de tatăl său? Dar şi o cercetare mută: după ce a ghicit că sunt bolnav, cum mă mai vedea, cum mă mai taxa?

Contractasem, într-adevăr, o răceală pe la sfârşitul iernii, dar simptomele specifice gripei, sau ce fusese, dispăruseră repede, stăruind doar vlăguirea fizică, transformată cu timpul într-o îngrijorătoare anormalitate durabilă. Rămăsesem şi cu o tuse discretă, de care uitam, iar când mi-o aducea în atenţie mama, o consideram semnul distinctiv original al proaspătului statut de adolescent. Dar particularitatea cea mai frapantă a acelui fragment de viaţă, trecut cu vederea până la revelatoarea radiografie pulmonară a urologului doar pentru că a coincis cu importanta şi aducătoarea de mari surprize schimbare de vârstă, a constat într-o ciudată şi bruscă meandră psihologică.

Devenisem neobişnuit de blând şi milos, şi aceasta pe fondul unei mari tristeţi senine. Începusem să privesc oamenii, animalele, obiectele, ca şi când ar fi fost lovite de o

grea suferinţă ascunsă, dezvăluită numai mie datorită unui har special ce-mi luase pânza de pe ochi. Privirile descopereau, cu o adâncă şi generoasă compasiune, că toate fiinţele şi lucrurile sunt condamnate, ele plutind, după felul şi natura lor, într-o veselă, naivă şi înduioşătoare inconştienţă, rămânând străine de tragica soartă ce le pecetluia. Versurile scrise prin caietele de şcoală încercau să avertizeze micile şi marile componente ale lumii asupra perfidiei fatalităţii, şi în acelaşi timp să le protejeze de stresul conştientizării prea brutale a realităţii. Prietenilor de vârsta mea, ca şi adulţilor cunoscuţi, le adresam surâsuri duioase, încurajatoare, din care ar fi trebuit să deducă iminenţa primejdiei, faptul că sunt pe punctul de a se rostogoli în haos, eu neavând forţa să intervin, ci doar să le arăt o neputincioasă mizericordie. Vorbeam din ce în ce mai puţin cu amicii şi colegii — până atunci fusesem un exuberant al comunicării — şi alegeam cuvinte moi, pansamente eterice pentru tamponarea rănilor transcendentale nevindecabile. Efectul, din păcate, nu era cel scontat, destinatarii milei fiind departe de a înţelege complexitatea mesajului şi, cel mai adesea temători că e vorba de un gen de ironie, nu luau act de fraternala mea ofrandă. Mângâiam mai mult ca oricând capul mic şi candid al pisicii — mirată de abuzul afectiv — şi îmi plimbam consolator palma peste lemnul lucios al mesei de lucru, pe spătarul scaunului, pe zidul văruit în culoarea oului de raţă şi pe scoarţa rugoasă a copacilor, ferindu-mă totodată să mă las observat, ca să nu dau de bănuit că mi-am extins dialogul la natura neînsufleţită.

Înotam în oceanul nemărginit al morţii ce cuprinsese toate tărâmurile şi în pieptul meu se spărgeau valuri nesfârşite de regret, într-o ceaţă care mă ameţea. Sufletul îmbibat de milă se clătina ca o corabie avariată, gata să se scufunde.

În iarna aceea murise în vecini, după o lungă bolire, un băiat de vârsta mea cu care, din cauza tuberculozei pulmonare contractate inexplicabil, nu mai avusesem de-a face în ultimii ani. Când nu se afla prin sanatorii, vegeta între patru pereţi, împiedicat să iasă în stradă de brutalitatea climei noastre continental excesive. Decesul lui se confundase în ochii mei cu imaginea bolii, suferinţei şi claustrării, cu portretul tânărului exclus din perimetrul vârstei, întrezărit prin fereastră în timp ce-şi consuma, spectral, puţinele forţe, într-o lentă putrefacţie. Impactul, şi aşa apăsător al acelei morţi, a fost amplificat de împrejurarea că mama decedatului m-a ales drept personaj simbolic pentru ritualul mistic al comunicării, după canoane complicate, cu sufletul celui ce

părăsise lumea materială, dar întârzia să-şi ia zborul către spaţiile veşniciei.

Câteva săptămâni mi s-au adus în fiecare dimineaţă apă proaspătă — nu înţelegeam cum poate fi un tânăr avid de o băutură atât de insipidă —, o farfurioară cu dulceaţă sau o linguriţă de şerbet, şi nu uşoară a fost înfrângerea rezistenţei organice de a consuma delicatele atenţii oferite de părinţii mortului în speranţa că fiul îşi ia micul dejun prin intermediul persoanei mele. Acest privilegiu m-a persecutat de o manieră obsesivă şi numai teama că refuzul ar pune în dificultate sufletul zbuciumat al răposatului m-a făcut să mă achit cu rigoare de greaua însărcinare. De altfel, nici nu am dus-o la bun sfârşit, cred că mama, când începusem să tuşesc şi să tânjesc în acea inexplicabilă lingoare, i-a pus capăt, preocupată de posibilitatea exercitării unei înrâuriri nefaste a respectivului ritual asupra fiinţei mele. Nu în sensul că bietul suflet adolescent mi-ar fi putut transmite bacilul Koch din atmosferă, unde se găsea încă, şi cu atât mai puţin că vesela folosită, sau chiar dulciurile, prezentau riscul contaminării, ci pur şi simplu fiindcă se atenta la psihologia mea răscolită de decesul fostului coleg.

Ce ciudate au fost aceste coincidenţe, şi acest concurs de împrejurări! Nu comunicarea forţată cu spiritul decedatului m-a împins în ceţurile reci ale pesimismului, ci propriul infiltrat TBC — rezultat al debilitării organismului în condiţiile iernii grele a anului 1944 — şi, implicit, intuiţia patologiei, abilitatea minţii de a metamorfoza presimţirea contactului cu moartea în drama generală a universului.

Sumbrului episod i-a pus capăt vacanţa de vară. Am fost aruncat în baia tonică a ruralităţii, unde plămânii s-au vindecat singuri, iar sufletul, hrănit cu savori fruste, şi-a redobândit robusteţea, prizând lumea înconjurătoare nu ca ocean al morţii, ci ca fierbinte clocot al instinctelor, ca bucurie a asimilării germenilor regeneratori ai mirobolantei noastre planete.

Mai fusesem la Izlaz, chiar şi în vara precedentă, însă de pe poziţia copilului — îmbuibat de tandreţea, sinceră sau prefăcută, a adulţilor şi frustrat de incitantele înţelesuri ce sălăşluiesc în trăirile lor ascunse. Mă duceam cu schimbul la cele două rude de bază din această comună, un ţăran şi un învăţător, care acum se înţeleseseră să mă găzduiască fiecare câte o jumătate de vacanţă.

Ţăranul, bărbat voinic, aproape mătăhălos, iute, intrepid, părea un crochiu de lut nefinisat, din care cuţitul putea să scoată încă multă materie de prisos. Exprima o inteligenţă

greoaie, vicleană, plăcerea exersării umorului şi cultivării, în dialoguri, a unui subtext de Păcală. De regulă îl îmbrobodea pe interlocutor, cu toate că avea grijă să avanseze chiar de la început un contrapunct avertizator.

În contrast, nevasta, uscată ca o scovergă şi lipsită de orice farmec, îşi suplinea virtuţile feminine prin bunăvoinţă, politeţe şi o ciudată intimitate. Aveau un fiu, vărul meu, ceva mai mic, pe care tot alintându-l, îl transformaseră într-un fel de fetelcea, agreabil, nu spun, dar nesemnificativ ca viitor exponent al sexului puternic.

Femeia m-a tatonat îndelung, în prezenţa bărbatului ei, în legătură cu nişte presupuse relaţii precoce ale subsemnatului cu fetele. Bineînţeles, de la aceste colocvii progenitura era exclusă. Soţul o încuraja până la un punct, dându-i impresia că e mai bine informat asupra subiectului; preluând rolul de purtător de cuvânt al meu, o aducea până în pragul unor dezvăluiri şocante, după care o arunca în braţele ridicolului. Nevasta nu se dădea bătută; la un moment dat mi-am dat seama că urma chiar un plan ascuns. De data aceasta, Păcală a fost cel păcălit. Pe neaşteptate, femeia a divagat, aducându-l în prim-plan pe cel ce o persifla. Cu o voce mieroasă dar apăsată, de muiere înţelegătoare şi în acelaşi timp hotărâtă să aprofundeze ce-şi propusese, a devoalat un secret deloc măgulitor, al cuplului. De curând îşi prinsese soţul, a câta oară?, în braţele altei femei.

Profitând de tonul stăpânit, neutru, amabil al profanatoarei tainelor — ea făcea mărturisirile cu aerul că narează un fapt divers — bărbatul, abil, a deturnat atenţia spre nu ştiu ce aspecte obişnuite ale activităţii gospodăreşti, minimalizând-o. Şi eu m-am văzut tentat să bagatelizez chestiunea (probabil preferam o atmosferă destinsă), ceea ce-i dădea lui apă la moară. Intervenţia nu a fost prea inspirată, căci a oferit femeii motiv să intre în amănunte — chipurile ca să convingă —, descriind locul şi împrejurarea flagrantului, imagini caracteristice, reproducând chiar cuvinte, surprinse la cald şi conţinând o uşoară tentă de delir. Discuţia a căpătat un curs suprarealist, accentuat de inserturile voit abracadabrante ale prinsului, interesat să îngroaşe latura fantasmagorică a relatării, ca şi de râsul meu nelalocul lui.

Nu a fost decât începutul. Chestiunea a devenit subiectul nostru preferat, ferit, natural, de urechile bătrânilor şi ale băiatului — deşi m-am convins că toată lumea era în temă. Femeia avea grijă să găsească sau să creeze prilejuri potrivite pentru reluarea laitmotivului. Numai atât n-ar fi făcut gaură în cer, dar fiecare mă prelucra separat — ea pentru a sugera periculozitatea conflictului, el ca să-l reducă la o măruntă şi

firească defulare fiziologică masculină, fără consecinţe pentru trăinicia instituţiei matrimoniale. Când ne aflam în trei, bărbatul făcea aluzii înţepătoare la îndatoririle ce revin femeii pentru buna funcţionare a organismului bărbatului, la mijloacele de întreţinere a dorinţei partenerului. Femeia mă lua martor al lipsei condiţiilor corespunzătoare, cerându-mi să depun mărturie că nu dispune toată ziulica de nici o clipă liberă, robotind în obor şi la câmp, îngrijind familia, ducând greul gospodăriei.

Îmi inspira milă, săraca, aşa cum pleda pentru o cauză pierdută, fiind lipsită de orice şansă de a schimba ordinea lucrurilor, nedispunând în sprijinul ei decât de vorbe culese de prin scripturi şi coduri morale nescrise. Înţelegeam, totodată, şi impasul bărbatului, pe care cu totul altceva ar fi fost în măsură să-l deturneze de la „mărunta şi fireasca" defulare fiziologică.

Conflictul conjugal m-a absorbit atât prin acuitatea lui insolubilă, cât şi datorită importantei poziţii ce mi se conferea, mie, un adolescent, devenit deodată înţeleptul la care apelează cuplul frisonat de irezistibile chemări telurice şi iremediabile decepţii. Cei doi îmi puneau pe umeri o grea răspundere; eram inclus subit şi total în tainele adulţilor, cerându-mi-se să pun, prin cuvântul meu, greutăţi într-un taler sau altul al balanţei dreptăţii, când nu de principii juridice era vorba, ci de instincte şi de valenţe umane pe care numai natura le gestionează, într-o inconştienţă nedreaptă şi crudă. Funcţia justiţiară căpătată ad-hoc a avut darul să mă maturizeze într-o lună cât olimpianismul adolescentin într-un an sau doi; în plus, mi-a dezvăluit că altceva decât moartea universală acaparează senzitivitatea oamenilor, psihicul şi mintea lor — ceva imediat şi presant, condiţionând echilibrul de fiecare clipă al vieţii, chiar şi mirajul fericirii.

Am fost împreună la câmp, la vie, la bostănărie, la Dunăre, la oi, m-am lăsat ars de soare, am înotat, m-am ospătat seara, la lumina felinarului, cu hrana proaspătă şi gustoasă a ţăranilor. Le-am ascultat celor doi plângerile şi am înţeles inadvertenţa funciară a cuplului lor, clădit pe alte criterii decât sentimentele şi simţurile, condamnat să-şi macine fără istov şi perspectivă revoltele sufleteşti şi carnale. Perechea nu avea să intre în bătrâneţe cu trena ei de mizerii, abia machiate ca să nu-i coboare iremediabil în propriii ochi, doar fiindcă firul vieţii bărbatului a fost rupt înainte de vreme, lăsând-o pe ea să regrete, nu ştiu dacă numai de ochii lumii, o simplă himeră.

Am ajuns la cealaltă rudă după aproape o lună, într-o formă destul de bună pentru a intra în noi frământări existenţiale, ce aveau să mă îndepărteze şi mai mult de obsesia maladivă a morţii, desăvârşind lucrarea benefică a vieţii naturale asupra plămânilor mei. Învăţătorul, fost director al şcolii, preşedinte al cooperativei de pescuit şi politician, fusese concentrat, în calitate de maior în rezervă, în spatele frontului, ca şef al comenduirii unui nod feroviar. Familia trăia din solda trimisă acasă, din averea constituită prin dota nevestei, fiică de preot, şi din achiziţiile ulterioare. „La vatră" se aflau doar doi din cei cinci copii — un băiat mai mare decât mine şi altul mai mic. Aici am fost primit cu manifestări exuberante, atât mătuşa cât şi verii nutrind o vie admiraţie pentru presupusele mele calităţi personale, de care nu eram conştient. Explicaţia stă în inima bună a mătuşii şi în nemaipomenita înclinare spre devotament şi prietenie, mergând până la spirit de sacrificiu, a băiatului cel mare.

S-a conceput un program de petrecere a timpului, grandios, în care intrau excursii, vizite, frecventarea zilnică a fluviului, serate improvizate, obolul meu urmând să constea în povestirea ultimelor cărţi citite. Planificarea n-a fost respectată decât în parte şi în scurt timp am înţeles că energia pasională a vărului meu căpătase o altă direcţionare, fermă, acaparantă şi de nedeviat.

Ne-am culcat liniştiţi — eu, în odaia maiorului dus să-şi slujească patria — dar dimineaţa vâlvătăile incendiului au izbucnit. M-am trezit în vacarmul produs de vărul cel mic prin depunerea jurământului în faţa mătuşii mele. Mărturisea, şi o făcea cu râvnă, că fratele lui dăruise tinerei ţigănci, cu care trăia de câteva săptămâni, un vechi inel de familie. Piciul mai susţinea în gura mare că a auzit, dintr-un punct de observaţie foarte apropiat de cei doi, cum amorezul i-a promis curtezanei că în noaptea următoare îi va mai dărui şi o rochie nouă, de orăşeancă, în acest scop sustrăgând din casă o sumă de bani. Mama plângea şi implora pronia cerească, singura ce mai deţinea autoritate asupra minţilor împuţinate ale feciorului, amorezul nega cu voce stridentă dar neconvinsă, iar mezinul îşi făcea de zor sfânta cruce în sprijinul mărturiei. Hărmălaia a durat ce a durat, îndrăgostitul a trântit uşa şi a plecat „în lume", mezinul, hotărât să moară cu el de gât, l-a urmat îndeaproape, iar mătuşa, încă înlăcrămată dar cu un zâmbet blajin, luminos, în priviri, continua să se jeluiască, aşa cum face orice mamă pentru a impresiona asistenţa, mai mult amuzată însă decât înspăimântată de dezlănţuirea pătimaşă a fiului.

În timpul zilei mi-am improvizat un program modest, dar la căderea serii am devenit pentru marele înflăcărat confident şi rezoneur. Mi-a împărtăşit secretul noii pasiuni; se mai aprinsese el şi după altele, aproximativ în acelaşi halou zgomotos şi dezordonat, dar nici una nu era comparabilă cu ţiganca. Mi-a apucat braţul şi mi l-a strâns, semn de mare intimitate, şi mi-a divulgat că noua ibovnică are o anomalie anatomică ce o face fără egal. A recunoscut că i-a dat inelul, a cărui dispariţie îi ridicase familia în cap, dar faimoasa bijuterie nu făcea, după opinia lui, nici o para chioară. O gioarsă din metal ordinar, găsită prin nu ştiu ce cutii cu vechituri. Cât priveşte promisiunea cu rochia de oraş, care-l isterizase pe mezin, o făcuse, într-adevăr, dar avusese în vedere o cârpă oarecare dintre boarfele vechi ale surorilor mai mari, stabilite la Bucureşti, sau chiar ale mamei, din tinereţe. Frăţiorul lui, şi râdea cu tandreţe, e un maţe-fripte cum nu s-a mai văzut, Hagi Tudose în persoană. Mă conjura să înţeleg măcar eu că în amor se cer făcute şi mici sacrificii, mai ales cu o femeie înzestrată anume de natură. Cu sexul frumos, fără promisiuni nu rezolvi nimic. Mi se releva mai bine acum semnificaţia zâmbetului furişat al mătuşii, care plângea cu un ochi, speriată de izbucnirile fiului nărăvaş, iar cu celălalt râdea amuzată şi mândră.

Turbarea erotică a vărului s-a potolit de la sine după vreo două săptămâni; în acest răstimp am avut parte, zilnic, de un bogat şi minuţios reportaj al nocturnelor amoruri ţigăneşti ce-l ridicau în al nouălea cer. Eram ţinut la curent şi cu lista obiectelor sfeterisite din depozitul de vechituri al familiei, spre disperarea puştiului care, în clipe de furie, îl bătea cu pumnii pe fratele mai mare, ţipând: „Mă, nene, mă! Fire-ai tu al dracului de nărod!”.

În faţa farsei de proporţii s-a făcut mic şi infiltratul TBC, spălând putina spre zone omeneşti mai terne, lâncede şi banale, pe unde nu trecea tăvălugul patimilor şi al plăcerii.

Înainte de plecare mi s-au mai descifrat câteva subtexte, inclusiv spaima amestecată cu amuzament a mătuşii. Întâmplări similare făcuseră, ca să spun aşa, „deliciul” tinereţilor ei, dinainte de căsătorie, trăite cu dascălul, mobilizat acum pe un front secund. Poate el însuşi plecase în speranţa reiterării, pentru ultima dată, a escapadelor care-l făcuseră faimos pe meleagurile Izlazului, departe de ochii vigilenţi ai familiei, îndeosebi ai fiului cel mic, înzestrat cu un acut simţ de clan şi de proprietate, scăpat de toleranţa soţiei şi de frivolitatea risipitoare a celui care-i călca pe urme.

## Recuzarea eroului

Victor P. revenise în oraş de vreun an sau doi. Stagiul militar, satisfăcut la marină, în Constanţa, durase atât de mult, încât la reîntoarcere abia mi l-am mai reamintit — cu toate că fuseserăm totdeauna vecini. E drept, ne despărţeau ani buni, cred că mai frecventam şcoala primară pe când el îşi terminase liceul.

După standardele clasei sale sociale putea fi socotit realizat. Avea la mână bacalaureatul, poseda un livret militar elitist, fusese angajat amploiat la societatea română de distribuire a petrolului din localitate. Frecventa cercuri onorabile — prietenul său intim, fratele unui coleg de-al meu, era inginer — afişa maniere alese, se îmbrăca îngrijit, aproape cu eleganţă, şi impresiona în mod special prin calităţi fizice cu totul ieşite din comun. Contrasta cu tipologia meridională de port danubian, prin părul blond ondulat, ochii albaştri şi tăietura de zeitate norvegă a obrazului. Ţinuta de atlet teuton, cu torsul trapezoidal, gâtul vânjos şi braţele înfăşurate în noduri proeminente de muşchi, făceau pe oricine, mai ales femeile, fireşte, să întoarcă pe drum capul după el. Departe de a manifesta vreun interes pentru ideea întemeierii familiei, se arăta dornic să-şi scoată pârleala după anii de regim auster pe navele de război.

Cu noi, adolescenţii, se arăta neobişnuit de prietenos; puneam aceasta şi pe seama împrejurării că îşi pierduse fratele mai mic. Îmi odihneam cu plăcere privirile pe făptura sa, atrăgându-mă şi printr-o fire deschisă, veselă. Colegul meu, fratele inginerului, îl idolatriza pur şi simplu; se gudura pe lângă el ca un căţel, îl gratula (mai puţin în faţă, din timiditate, mai mult în lipsă) cu tot felul de superlative. Încerca să-i imite până şi ticurile, dar mai cu seamă felul lui de a râde, oarecum special, icnit, zvâcnindu-şi stomacul musculos de lup de mare. Bietul meu coleg se supunea unor adevărate cazne pentru a se apropia cât de cât de parametrii modelului, cel mai mult dându-i de furcă recompunerea acelui râs care îl fascina. Fiind de felul său şi cam isteroid, începuse să-şi manifeste ilaritatea în cascade de schelălăituri, după primele rafale acestea transformându-se într-o

obositoare tuse de ventriloc ce-i aducea broboane de transpiraţie pe frunte.

În anul când împlinisem vârsta de 16 ani, Victor m-a invitat, spre sfârşitul verii, să-l însoţesc la Dunăre. Era duminică dimineaţa şi ne duceam să ne scăldăm şi să prindem peşte. Îmi făcea plăcere să merg împreună cu el la fluviu; aş fi putut face şi cu altcineva excursia, dar ştiam că vom atrage atenţia admirativă a tuturor, el fiind de departe cel mai reuşit exemplar de înotător din oraş. Cu această ocazie mi-a făcut o mare surpriză: mi-a propus să-l însoţesc în săptămâna următoare la balul de la Dudu, o comună aflată la depărtare de peste treizeci de kilometri de oraş. Balul în sine nu mi se părea cine ştie ce eveniment, dar urma să străbatem pe jos aproape jumătate din judeţ, ceea ce în ochii mei echivala cu o expediţie argonautică.

În sâmbata respectivă, pe la prânz, am pornit la drum. Invitaţia îi fusese adresată de familia unui elev din ultima clasă de liceu, care stătuse în gazdă la mama lui Victor. Am străbătut drumul ca în vis, nici nu mi-am dat seama când am trecut prin atâtea comune, cât de mult am transpirat şi cât praf am înghiţit. Mergeam cu paşi de şapte poşte, numai urechi, fiindcă Victor povestea întâmplări demne de cronica unui „Sinbad marinarul”: vitejii, eroisme, probe de forţă supranaturală, temeritate, nonşalanţă, întâlnite doar la muşchetarii lui Dumas. Toate peripeţiile şi victoriile concordau perfect cu statura şi carisma eroului, decupat parcă dintr-un album anatomic al războinicilor antici sau extras din portretele medievale ale cavalerilor regelui Arthur.

Când am ajuns la Dudu, încă sprinteni şi plini de voie bună, apusul îşi trimitea peste pomii satului ultimele reflexe, creând acel moment de tihnă picturală în care parcă şi vitele încep să cuvânte molcom, anunţându-şi sosirea de pe izlazuri şi mugind la porţile ogrăzilor intrate în stare de graţie meditativă. Ne aştepta o gospodărie temeinică, încăpută, fără aerul învechit, de uzură şi paragină rezistentă, întâlnit adesea în curţile ţărăneşti. Ne aştepta, e un fel de a spune, căci proprietarii şi însuşi chiriaşul lui Victor, elev în ultima clasă de liceu — un scandalagiu arogant, Don Juan rural, cartofor notoriu, mândru de reputaţia lui dubioasă — lipseau.

Victor a avut surpriza de a o găsi în schimb pe sora elevului, venită întâmplător de la Bucureşti să-şi vadă părinţii. Se cunoşteau. Îşi făcuse şi ea liceul la Turnu-Măgurele, iar Victor ştia toate datele ei particulare: căsătorită, cu slujba în Capitală, blagoslovită cu un copil. Ca femeie mi s-a părut nesărată şi parcă într-un proces rapid de pierdere a frăgezimii şi strălucirii, deşi avea sub treizeci de ani.

Dispunea de o langoare studiată; o privire calm provocatoare şi o voce cu subtext, ce o făceau puţin enigmatică, trimiţându-te cu gândul la alte preocupări decât cele afişate convenţional. Ne-a dat explicaţii în legătură cu absenţa gazdelor — nu le-am reţinut — şi Victor s-a resemnat.

La intervenţia lui, am fost înarmat cu săpun şi prosop şi trimis la fântână, după care mi s-au oferit perii cu ajutorul cărora mi-am dat jos colbul de pe îmbrăcăminte şi încălţări. În timp ce mă lăsam absorbit de aceste îndeletniciri, casa care-i înghiţise pe cei doi se afunda în muţenie şi nemişcare. Când am terminat, m-am aşezat pe o bancă de lemn rezemată de prispă, lăsându-mi picioarele să se odihnească. Într-un târziu a răsunat din casă vocea femeii. Pusese pe masă două farfurioare cu dulceaţă şi mă îmbia şi pe mine să-mi îndulcesc gura. În încăpere dospea un aer intim, ecoul unei discuţii, mă gândeam, iar între cei doi circula un flux secret, exprimat prin priviri furişe, grăitoare. La Victor frapa un fel de solemnitate amuzată, iar lascivitatea bucureştencei se accentuase, gesturile ei devenind mai greoaie şi anevoioase, încărcate de un plumb ascuns.

Tânăra doamnă nu ne sfătuia să mergem la bal, se temea că n-o să ne simţim bine fără compania cuiva reprezentativ din comună — de ea nici nu putea fi vorba, ce să caute acolo, singură, o familistă? — şi, totodată, că nu va fi o manifestare reuşită, mai ales din cauza lipsei fratelui ei, animatorul din principiu al oricărei distracţii colective pe acea rază teritorială. În loc să pierdem noaptea la bal, ne îmbia să dormim ca oamenii — odăile din faţă ne stăteau la dispoziţie — a doua zi putând pleca odihniţi, după întâlnirea cu ceilalţi membri ai familiei. Realizez că respectivii trebuie să fi fost plecaţi la vreo nuntă, în altă comună a judeţului, dar e greu de presupus că nu ştiuseră din vreme de un atare eveniment, planificat de obicei cu luni înainte. Mi se părea deplasată şi absurdă insistenţa bucureştencei, doar nu ne angajasem în acel neobişnuit marş de şase ore ca să putem dormi în odăile lor „din faţă” şi a doua zi să facem calea întoarsă! Ce însemna că balul nu va fi la înălţime din cauza lipsei elevului din ultima clasă? Avea să vină acolo floarea comunei, va fi orchestră, va fi bufet, cum să nu găsim partenere pe măsură, când în Dudu trăiau atâtea eleve de la liceele din Turnu Măgurele, Alexandria şi Roşiori?

Evident, nu mi-am exprimat cu voce tare obiecţiile şi raţionamentele, dar mentorul mi le citea pe chip. Nici el nu se arătă partizanul „camerelor din faţă”, cel puţin pentru motivul că-mi promisese o noapte feerică la cel dintâi bal adevărat din viaţa mea, dar mi se părea că şi din alte motive.

Fireşte, balul nu mai prezenta pentru el acelaşi interes ca în cazul când dirijorul ar fi fost chiriaşul, ale cărui valenţe de chefliu le ştia, un inconvenient fiind şi că nu cunoştea lumea, dar anumite surprize tot conţinea escapada şi parcă tocmai pe acestea ţinea să le anuleze doamna de la Bucureşti.

Am ajuns la bal după zece seara. Sălile de clasă ale şcolii primare erau ticsite, orchestra suna încurajator, femeile tinere şi domnişoarele purtau rochii de mătase colorate ţipător, tavanul fusese ornat cu ghirlande de hârtie, flăcăii în pantaloni negri şi cămăşi albe se foiau de colo-colo ca nişte curcani, iar la bufet se serveau prăjituri, limonade şi un vin opalescent. Victor a propus să gustăm ceva, de la prânzul luat în fugă nemaibăgând în gură nimic altceva decât boabele de vişine zaharisite oferite de bucureşteancă. Din păcate, prăjitura era acră şi am lăsat-o, iar vinul, ai fi zis, amestec de piatră vânătă şi sare amară. Ni s-a tăiat deodată buna dispoziţie şi ne-am convins că, cel puţin sub raport gastronomic, noaptea putea fi considerată ratată. Au apărut neajunsuri şi în privinţa distracţiei propriu-zise, căci aproape toate persoanele de sex feminin aveau parteneri, iar aceştia nu concepeau să le lase la voia întâmplării, cu atât mai puţin să le cedeze la cerere, mai ales dacă venea din partea unor necunoscuţi. N-am reuşit să încropim nici o conversaţie cu localnicii, ursuzi şi suspicioşi. Încercările de a ne lipi, chiar şi pe lângă persoane mai în vârstă, au eşuat. Pur şi simplu nu se agrea prezenţa noastră acolo, le stăteam tuturor dudiştilor în gât, stricam balul.

Dată fiind atmosfera, imposibilitatea de a face priză cu populaţia, firile morocănoase şi bănuitoare ale bărbaţilor, mă mir că nu s-a constituit pe loc o comisie care să ne legitimeze, să analizeze critic mobilul prezenţei noastre la bal şi să ne aplice sancţiunile corespunzătoare. Efectul a fost însă acelaşi. La miezul nopţii, Victor mi-a comunicat concluzia unor serioase deliberări în forul său intim: era cazul să ne retragem. Şi, cel mai înţelept, să pornim spre casă.

Nimerisem o noapte cu lună plină, se lăsase răcoare, aerul se curăţise şi se înmiresmase, situându-se pe toate planurile deasupra celui din sala de dans, iar la revărsatul zorilor aveam să ne aflăm în faţa barierei oraşului. Angajamentul faţă de mine rămânea în vigoare, Victor urma să găsească alt bal cu fete frumoase şi receptive, nesubordonate ambiţiei unor parteneri încuiaţi şi egoişti, o orchestră mai bună decât aceasta, sandvişuri comestibile şi un vin autentic. Cât îl priveşte pe chiriaş, avea să aibă cu el, fireşte, o discuţie lămuritoare, în termeni cât mai severi cu putinţă. De „odăile din faţă” nici n-a mai pomenit, ca şi de familista din

Bucureşti, care ne permisese să o trezim la orice oră, în cazul când ne hotăram să abandonăm distracţia şi să uzăm de ospitalitatea casei. Profund decepţionat de gazde, de locuitorii comunei Dudu, de hazardul nefast, am dat ascultare glasului raţiunii şi am ieşit cu Victor în uliţa mare, înhămându-mă cu bărbăţie la drum.

Ici colo se mai proiectau pe decorul nocturn silueta câte unui întârziat, mogîldeţe ghemuite pe o podişcă, privind cerul luminos, vreun câine neadormit întâmpinându-ne cu lătrături răguşite de solitar supărăcios. Am luat-o prin mijlocul drumului şi am ieşit din sat. Mi s-a părut la un moment dat că Victor merge puţin strâmb, dar nu am dat atenţie, concentrat asupra perimetrului nemulţumirilor personale. În câmp s-a oprit. Laconic şi simplu, ca între bărbaţi, mi-a mărturisit că a făcut amor cu bucureşteanca şi ca urmare îl incomodează ceva, poate o zgârietură, nu ştie, mă ruga să văd eu de aproape despre ce e vorba. Cu alte cuvinte, îmi solicita o consultaţie medicală, ceea ce, recunosc, mă punea într-o încurcătură mai mare chiar decât ratarea balului. Încercând să-mi stăpânesc senzaţia de azvârlire în necunoscut, similară aş zice cu cea resimţită în aer, la caruselurile de bâlci cărora li se spune „lanţuri”, m-am aplecat la lumina lunii asupra părţii din trup incriminată de „Sinbad marinarul”, rănit nu în aventuri cavalereşti demne de admirat, ci în derizorii practici inavuabile. Consultul nu a fost prea concludent, dar i-am recomandat să se bandajeze cu o batistă curată pentru preîntâmpinarea altor neajunsuri.

Îmi stăteau pe limbă cuvinte de dojană, fiindcă nu găseam acoperire onorabilă pentru imprudenţa lui Victor, nici pe un plan romantic-sentimental, nici pe cel al moravurilor uzuale. Ce făcuse el mi se părea o gafă specifică tinerilor fără experienţă, fără caracter şi minte, în totală discordanţă cu imaginea pe care mi-o inspirase. Victor s-a rezumat la explicaţia că e vorba de o legătură mai veche, ceea ce nu mi-a modificat optica, având doar darul să îndrepte fasciculul critic cu deosebire spre sora elevului dintr-a opta, în care am văzut o mostră reprezentativă a frivolităţii feminine. Încercatul matelot a receptat stinghereala, ca şi tenta mustrătoare a raţionamentelor mele şi, pornind din nou la drum, a încercat să reconstituie magia orientală a poveştilor în ritmul cărora mă adusese.

Ascultătorul nu mai avea însă acelaşi fond aperceptiv. Cu greu s-ar mai fi putut produce scânteia care să-mi reaprindă elanul anemiat. Nici povestitorul nu mai dispunea de acelaşi debit; în tăcerea şi pustietatea nopţii, vocea i se înăbuşea involuntar, iar grimasele menite să însufleţească scenele

descrise se estompau pe clarobscurul câmpurilor pătate de verdele intens al lanurilor de porumb.

Un singur lucru se păstra intact, poate chiar amplificat în conjunctura aparte a expediţiei prin încremenitele ţinuturi necunoscute: sentimentul de securitate. Traversam localităţi cufundate într-o ostilă nemişcare, din care oricând putea ţâşni ceva neprielnic, treceam pe lângă margini de pădure, purtătoare ale unui greu potenţial tenebros, vedeam şi auzeam clătinarea ameninţătoare a valurilor vegetale foşnitoare. Cu toate acestea nu mă încerca nici o strângere de inimă, nici un fior de teamă, fantezia înclinată de regulă noaptea spre reprezentări catastrofice rămânea liniştită, ca o pajişte străjuită de soare. Aceasta se datora, fireşte, prezenţei lui Victor. În ciuda potrivniciilor hazardului, a ghinionului ce nu-l ocolea, a unor greşeli făptuite cu bună-ştiinţă — punându-i sub semnul dubiului distincţia stilului intim — rămânea, incontestabil, Siegfriedul legendar, pavăza inexpugnabilă împotriva duhurilor răului ce n-ar fi îndrăznit să se apropie. Găseam nemaipomenit de plăcută această constantă a autorităţii sale într-un univers neferit de neprevăzuturi şi motive de spaimă, într-o lume atât de vastă, diversă şi ascunsă, pe care noaptea o agrava halucinant; mă încânta plutirea fără habar prin mister, într-o tonică nepăsare. În pofida a ceea ce se întâmplase, îi rămâneam recunoscător pentru aventura oferită.

Începeam să cred că alternativa aleasă nu era cu nimic inferioară dănţuielii şi ghiftuirii în sala balului, ba o vedeam mai bărbătească, mai rară şi nobilă — şi mă felicitam pentru şansa avută, înţelegând că multe petreceri voi avea ocazia să văd în viaţă, dar planarea majestuoasă în solitudinea pământurilor străine invadate de lumina lunii va rămâne unică şi de neuitat. Intuiţia nu mă înşela, fiindcă aşa continuă să-mi apară noaptea respectivă şi acum, după aproape şase decenii. Mă văd ca un superman în pelerină neagră, străbătând tărâmuri bântuite de primejdii îmblânzite, în timp ce adolescenţi de seama mea se înfăşurau în aşternuturi, sub dulcea protecţie a acoperişului părintesc, sigur dar mediocru şi moleşitor.

Din când în când, Victor îşi scotea ceasul de buzunar şi anunţa ora, ca un conştiincios crainic nocturn. Undeva, în sufragerii burgheze sau în saloane nobiliare pendulele băteau de două ori în timp ce noi păşeam prin pietrişul scârţâitor al drumului unui sat înecat în somn, sub frunzişul copacilor de câmpie şi gheboşala sordidă a acoperişurilor ţărăneşti. Câinii ieşiseră din curţi convinşi că nimeni nu mai ameninţă avutul stăpânilor.

Nu tot ce era viu se retrăsese însă din calea nopţii, deşi lumea părea răpusă. Am văzut la un moment dat lenevind în şanţ un pâlc de flăcăi şi, apropiindu-ne, am desluşit cum îşi treceau unii altora sticla de băutură. Îmi propuneam să comentez cu Victor acest mod derizoriu de petrecere a nopţii, pe care îl asemuiam în mintea mea cu tăvălirea şobolanilor în găuri umede de pământ, dar câţiva haidamaci au escaladat şanţul şi ne-au ieşit în întâmpinare. Victor le-a urat seara bună, dându-le de înţeles că e dispus să schimbe cu ei câteva cuvinte. Între timp s-au apropiat şi ceilalţi şi ne-am trezit înconjuraţi. Nu mai memorez ce cuvinte s-au rostit, doar că vocile lor erau alterate de băutură, şi că imediat s-au năpustit asupra noastră, dezlănţuind o ploaie de pumni şi de înjurături. Unul i-a smuls lui Victor geanta de la şold, altul mi-a sfâşiat cămaşa, iar câţiva îşi vârau mâinile în brăcinare după cuţit. N-am mai apucat să văd nimic după aceea, căci am fost luat pe sus şi târât cu o forţă irezistibilă într-o vijelioasă cavalcadă. Alergam mânat doar de instinctul galopului, într-o cursă în care fracţiunile de secundă aveau o importanţă capitală. Auzeam în spate zdupuiturile ţăranilor desculţi, cu nările dilatate probabil de aviditatea sângelui şi cu răsuflările duhnitoare arzându-ne ceafa ca flăcările ieşite din gurile balaurilor.

Eram doi mari şi inspiraţi alergători de cursă lungă — cine ştie dacă n-am bătut vreun record în noaptea aceea —, toată forţa organismului focalizând-o în picioare, devenite aripi. Cuprinşi de beţia vitezei, literalmente zburam şi pe la coada ochilor ne treceau case, curţi, copaci şi fântâni, într-o alunecare halucinantă. Ne-am oprit undeva, în afara comunei, în plin câmp, consemnând că orizontul e curat în urma noastră — ţăranii se lăsaseră de mult păgubaşi — şi ne-am prăbuşit în praful şoselei. După un timp am auzit râsul sacadat, din stomac, al lui Victor, care încerca să ne scoată din starea de catalepsie a oboselii, fricii şi supraîncordării nervoase, să reînfăşoare făpturile noastre agitate în aburul calm al normalităţii. Eu însă n-am râs. Eram mulţumit, fireşte, că scăpasem de hoarda agresorilor, dar dezolat că ne dovedisem superioritatea nu în luptă, ci în fugă. Probasem, e drept, o anumită înzestrare, aceea de a ne mişca mai iute picioarele, dar nu într-o întrecere sportivă, ci pentru a nu cădea în ghearele haitei. Ce victorie putea fi aceasta? A fricii şi laşităţii, a refuzului de a primi provocarea, a neputinţei de a ne apăra, a recunoaşterii că suntem slabi, a bicisniciei şi lipsei de bărbăţie.

Ce se întâmplase? La ce erau bune torsul şi bicepşii de atlet ai lui Victor, mâinile sale păroase cu degete ca nişte

căngi, ţinuta de viking, de zeu scandinav? Era un luptător de reclamă, un erou de carton? La ce-i trebuiseră muşchii, dacă nu avea îndrăzneala să se folosească de ei, măcar în defensivă, în ocrotirea unui adolescent atacat de simple gorile lipsite de pregătire şi stil, înzestrate doar cu instinct? N-am luat parte la amuzamentul ieftin şi umilitor, cum mi se părea. M-am ridicat, m-am scuturat de praf şi i-am cerut să schimbăm tactica marşului. Din moment ce nu suntem în stare să facem faţă nici unor încercări, să ne abţinem de a mai defila prin mijlocul şoselei, să ne strecurăm neobservaţi, în tăcere, prin zonele întunecoase ale uliţelor, iar dacă vedem oameni, să ne ascundem. Consideram acum prudenţa singurul mod raţional de a ne conserva integralitatea corporală, de a ajunge teferi acasă. Ceream să ne recunoaştem deschis slăbiciunea, inferioritatea şi să ne comportăm ca atare. Să nu ne mai dăm aere de viteji şi să o încasăm, să nu mai ajungem să ne salvăm mâncând pământul în goană.

Victor s-a simţit lezat şi m-a întrebat contrariat, cu reproş: „Dar ce ai fi vrut? Să ne punem mintea cu o bandă de derbedei beţi? Să riscăm să fim înjunghiaţi sau să ucidem noi câţiva dintre ei? Suntem oameni civilizaţi, nu cuţitari". Ce spunea Victor avea aparenţă de logică — bineînţeles, acum îi dau perfectă dreptate — dar nu m-a convins. Fusesem încredinţat că e invincibil, că doar învârtindu-se printre adversari, oricare ar fi ei, îi poate pune la pamânt. De altfel, mă gândeam că ar fi fost suficient să stâlcească unul pentru a băga frica în toţi, şi a-i pune pe fugă.

Ce adorator îşi absolvă idolul de harul de a face minuni?

Nu i-am răspuns, dar în restul drumului mi-am impus punctul de vedere. Nu i-am mai ascultat istorisirile eroice, reducând comunicarea la strictul necesar, şi l-am forţat să se strecoare pe lângă garduri, la adăpostul coroanelor de copaci răsfrânte pe şosea.

Acasă, în faţa porţii ne-am luat un rămas bun sumar, am relatat curioşilor excursia cu zgârcenie şi platitudine, omiţând, fireşte, compromiţătorul incident, iar cu Victor m-am comportat în continuare corect şi politicos, fără lumina exaltată de altădată din ochi. Mi-a propus într-o zi să bem un pahar de vin la o grădină de vară, ca revanşă la abstinenţa de la bal; l-am refuzat cât am putut de protocolar.

Cândva, peste decenii, m-a vizitat la Bucureşti împreună cu întreaga sa familie. O matroană banală, mică funcţionară ca şi el, îndeplinea rolul de nevastă, şi două fete, eleve de liceu, spălăcite, obscure, lipsite de personalitate, pe acelea de fiice. Din zeitatea nordică nu mai rămăsese nimic. Slăbise, îşi

pierduse musculatura, frumosul păr auriu ondulat se dusese pe gârlă. Aveam în faţă un bărbat osos, chel, anost, conştient de decrepitudinea sa, încercând să se menţină la suprafaţă prin râsul sincopat, din stomac, cu o vagă urmă de aroganţă dispreţuitoare, şi prin privirea albastră, decolorată acum, ridicată în tavan ca spre un ecran în care în zadar mai căuta urma frumuseţii apuse a tinereţii.

La ieşirea din închisoare am aflat, cu totul întâmplător, că s-a prăpădit. Nu se bucurase, mi s-a spus, de nici o autoritate în familie. Şleampăta de nevastă-sa nu dădea doi bani pe trecutul lui de model masculin, pe splendoarea sa fizică de altădată, iar cloroticele, impersonalele progenituri nici nu-l iubeau, nici nu-l respectau şi nici nu-i ştiau de frică. Miza destinului său fusese o calitate efemeră, pe care nu ştiuse s-o exploateze, lăsând-o să se irosească precum o imagine neîntipărită la timp pe fotografie.

## Toga virilităţii

Când ne-am cunoscut, în timpul unor manifestări culturale de anvergură ale liceelor din oraş, aveam şaptesprezece ani; ea, cu un an mai puţin. Traversam anul de graţie 1945 — cu rănile încă deschise ale groaznicului război din care ieşiserăm învinşi şi apoi învinseserăm, vărsându-ne sângele când într-o tabără când în alta, şi cu trupele sovietice în ţară, dictând din umbră, ori pe faţă, soarta ambiguă a poporului român — iar toamna ne împresura, mai descompusă şi mai dizolvantă ca oricând. Confuzia istorică, adăugată sărăciei endemice şi frigului umed al lungului şi sumbrului anotimp pluvios de câmpie, ne acoperea orizontul cu o platoşă groasă de plumb şi ne făcea nervoşi, blazaţi şi parcă potrivnici nouă înşine.

Ieşind de la manifestările acelea culturale o conduceam acasă traversând parcul desfrunzit, de noiembrie, cu lemnul, iarba şi pietrişul chiftind de apă, şi ne afundam pe o stradă pustie, cu zidurile coşcovite, cu fuioare de fum dezorientate şi cu schelete de copaci cuprinse de crize verticale de epilepsie. Vântul ne bătea în faţă, fărâmiţate, versurile neurastenizante ale lui Bacovia, zgribulit şi el, tot aşa, într-un alt târg provincial agonic fără orizont. Nu aveam nici un ţel, forfecam împreună ceva trăit cu o oră înainte, nici măcar de acord în toate, reproduceam câteva strofe din lirica adecvată momentului şi măturam strada cu priviri oarbe. Ea cocheta, aţâţându-mă, tachinându-mă, eu neştiind să fac ceea ce se numea curte, şi nici măcar să-mi imaginez un flirt.

După câteva zile am ieşit din toamna aceea putredă şi ne-au surprins, năpustindu-se peste noi, zăpezile afânate şi grele sub care avea să doarmă în lungile luni de iarnă mănoasa luncă a Dunării. Mă împotriveam noului anotimp în scurta mea neîndestulătoare, subţire, şi scuturam din când în când zăpada de pe cozorocul şepcii de licean, lingându-mi fulgii de pe buze ca să pot vorbi. Într-o seară — ziua se micşora vertiginos, furându-ne şi orizontul luminii astrale — ne-am oprit în raza unui stâlp de telegraf vânzolită de iureşul ninsorii şi ne-am privit. Ea a râs cu ironie camaraderească, plină de tandreţe, şi a dat la iveală de sub genele lungi,

întoarse, o privire caldă, luminoasă, parcă ţinută la pândă ca să mă învăluie şi să mă facă ostatic. Era de o frumuseţe proaspătă, ispititoare, ireală, ca un fruct strălucitor în plină vară. Cerea ceva, oferea ceva, aştepta un anumit lucru şi, fără să stau pe gânduri, am sărutat-o. A răspuns moderat, apoi şi-a scuturat capul ca şi când ar fi ieşit de sub o avalanşă de zăpadă şi a râs cu dinţii sclipitori şi umezi. „Ei, domnule, mi-a zis, dând acestui apelativ o rezonanţă gravă, ca şi când am fi fost două personaje din înalta societate şi ne-am fi aflat într-un salon, ei, domnule, te întinzi la caşcaval." Bineînţeles, glumea, şi a întrebat imediat dacă a fost pe placul meu sărutul acela, dacă în calitate de cavaler sunt satisfăcut. M-a cam derutat flegmatismul lucid, dar i-am dat înainte. Nu era din păcate vreme de aşa ceva, zăpada grea ne înmuiase, arătam ca nişte pui de bogdaproste. Răzbea zloata şi prin băscuţa şi paltonaşul ei albastru de uniformă, şi cu un abia ascuns regret, ne-am lăsat pagubaşi, despărţindu-ne fără să ne dăm altă întâlnire. Întrucât manifestările liceale comune se sfârşiseră, oficial nu mai aveam ocazia să ne revedem.

Au trecut zile, săptămâni, şi s-a pus iarnă grea, Turnu-Măgurele fiind pe atunci unul dintre polii frigului din România, de Bobotează temperatura scăzând la 40 de grade minus şi Dunărea ferecându-se sub un pod de gheaţă întins până dincolo, la Nicopole. În apropierea Crăciunului am făcut o plimbare pe strada unde o condusesem, m-am oprit lângă acelaşi stâlp de telegraf şi am trecut prin faţa locuinţei ei. Totul era încremenit în zăpadă şi gheaţă: trotuarul, porţile, curţile, uşile, ferestrele. Zidurile vechi ascundeau o viaţă cu metabolismul redus, lumina electrică pâlpâia înăbuşită, iar de jur-împrejur nici ţipenie. Vântul şuiera ca un şarpe furios. Totul murise sau era în comă, iarna se burzuluia neîndurătoare la crudele reverii adolescentine, orice altceva se amâna pentru un viitor indecis, sau se anula, trecându-se la rubrica amintirilor evanescente, a bucuriilor şi dorinţelor fără consistenţă şi durată.

Mica idilă se îngropase sub zăpezile îngheţate, sub timp şi uitare. Sufletele tinere năvalnice, nestatornice, erau supuse bruştelor schimbări neprevăzute ale vieţii. În registrul faptelor, uitarea a lucrat, făcându-mă să nu mai ţin minte nici măcar ce vroiam să-mi amintesc. Viaţa unui elev de liceu în penultimul an era acaparatoare, himerele sentimentale ocupau un loc modest în competiţia cu solicitările zilnice. Zilele primăverii, venite cu descătuşări generale, m-au găsit absorbit, conectat la noi dinamuri, doar din când în când ajuns din urmă de pulpana unui zburător fantomatic.

Prin martie, când reverele de pardesiu ale femeilor se împodobeau cu câte un fir de ghiocel şi zambilele năpădeau altarele bisericelor, ne-am reîntâlnit pe placa turnantă a oraşului, bătrânul parc unde îşi încrucişau drumurile elevii celor patru licee. „Ei, domnule, m-a abordat de la nivelul aceleiaşi exigenţe protocolare de «lume mare», te-ai întors?” „De unde?” m-am mirat, nu atât de presupunerea că am lipsit o iarnă întreagă de pe „ospitalierele meleaguri natale”, cât de firescul saltului ei peste timp, peste un timp în care, iată, nu operaseră nici gheţurile şi gerurile, nici vulcanica metamorfoză a sufletului adolescentin. M-a lăsat fără răspuns, părăsind, cu o întoarcere nevăzută a butonului atenţiei, o pistă lipsită de interes. „Ai mai scris poezii?”, s-a interesat. Am confirmat evaziv, cu o grimasă exprimând mai degrabă indiferenţa şi bagatelizarea numitei îndeletniciri. „Le ai la tine?”, m-a iscodit cu o privire poruncitoare, examinându-mi apoi geanta. Am scuturat din cap, mirat de absurditatea presupunerii că port după mine catastiful, deşi acesta se afla exact unde presupunea ea. „Să mi-l aduci”, a concedat fără să pună la îndoială negaţia mea, dar şi fără să dea vreun indiciu că m-a crezut. Mi-a impus această reînnodare naturală a intimităţii, de la punctul unde se oprise în seara marilor năvale hibernale. Şi-a ridicat spre mine ochii căprui, aburoşi, şi mi-a surâs, trimiţându-mi un mesaj eteric, luminiscent şi regenerator.

Mergeam alături, prin reverberaţiile soarelui primăvăratic de după-amiază, spre un orizont acum liber şi infinit. Reînviam, o dată cu natura fosforescentă. Ea avea, în plus, elementele unui program practic. Mi-a comunicat, fără să mă mire lucrul acesta, ca şi când de acum surprizele intrau în cea mai deplină normalitate, că o anumită mătuşă a ei doreşte să mă cunoască şi că putem s-o vizităm chiar în acea după-amiază. Fireşte, nu aveam ce obiecţie să aduc şi m-am lăsat condus. Distanţele fiind mici, am ajuns repede la un fel de casă de raport, fără curte proprie, şi deci fără garduri, construită în stil vagon, situată între centrul oraşului şi intrarea din spate a catedralei. A ciocănit la o uşă, apoi la alta, a aşteptat un moment, după care a scos din servietă o legătură cu chei. Reieşea că mătuşa, nefiind sigură că vom veni, a plecat pentru un timp, şi că trebuie să o aşteptăm. Ne-am făcut comozi într-un vestibul, am traversat şirul încăperilor, şi ne-am oprit în dormitorul familiei. Nici aici şi nici în restul casei n-am văzut vreo dezordine care şi în locuinţele cele mai îngrijite trădează prezenţa locatarilor. De altfel, în ce a urmat n-a mai fost vorba de nici o mătuşă, şi mai ales de vreo

întoarcere a ei iminentă. Evenimentele se succedaseră atât de rapid, escaladând toate aşteptările, încât aproape înţepenisem pe scaunul unde mă plantase. La un moment dat a deschis şifonierul exclamând surprinsă: „Ia uită-te ce de-a mai toalete sunt aici!” şi, cerându-mi să închid ochii, a început să probeze. Când era gata, îmi dădea voie să mă uit, astfel că am înregistrat, ca un aparat de fotografiat polaroid, o serie de imagini în care eleva de clasa a şasea devenea fie domnişoară cochetă, fie vampă, fie tânără doamnă sobră şi misterioasă. Apoi m-a chemat să mă aşez alături, pe cuvertura patului, şi s-a oferit să fie sărutată.

Încet-încet, lumina după-amiezii strecurate prin perdelele groase s-a împuţinat şi s-a mohorât, cufundând încăperea şi pe noi, într-o undă spectrală. Atunci când nu ne mai desluşeam contururile şi nu ne mai încredinţam de materialitatea noastră decât cu ajutorul vârfului degetelor, m-a tras aproape şi mi-a şoptit: „Vreau să fiu a ta”. Această frază o citisem prin sumedenie de romane de dragoste la modă în epocă şi în sine nu m-a frapat prea mult, fiind tentat să o iau ca replică într-o convorbire ce-şi schimba cursul, intrând pe făgaş literar. Dar ea a repetat-o mai apăsat, sugerând că începe să aştepte şi asta m-a trezit la realitate, făcându-mă să-mi pierd cumpătul. Nu mai ştiam ce să cred şi cu atât mai puţin ce-mi rămânea de făcut. Într-o încurcătură de asemenea proporţii nu mai fusesem şi cu siguranţă nici n-am mai avut ocazia să intru vreodată. Probabil că prin vorbele rostite, prin gesturi şi mişcări, într-un cuvânt prin toate manifestările cu care am umplut timpul de după receptarea paralizantului mesaj, mi-am dovedit atât de clar neghiobia, încât ea — nu mă îndoiesc, intoxicată de aceleaşi clişee literare şi crezând că a atins recordul romantismului — s-a simţit demoralizată şi scârbită. Când am întreprins cine ştie ce stângăcie concretă, m-a respins ferm. S-a învăluit într-o tăcere pe care am respectat-o cu sfinţenie, închipuindu-mi că e plină de reproşuri şi că momentul marchează o dramatică şi ruşinoasă ruptură.

După un timp s-a ridicat, a aprins lumina şi s-a aşezat pe dunga patului, puţin întoarsă şi cu ochii închişi, într-o poză a timidităţii dramatice. Nu mi-am putut înăbuşi o exclamaţie de uluială: torsul ei strălucitor, de marmură renascentistă, debordând de vitalitate şi erotism opulent, era gol. Mai văzusem prin zăvoaiele şi pe plajele de la Olt şi de la Dunăre femei dezbrăcate, dar nu-mi spuseseră nimic deosebit, în afara unui declic cerebral, traductibil prin expresia: „Uite, domnule, cum arată ele pe dedesubt”. Acum aveam revelaţia splendorii cărnii feminine, scăldate în lumina tulburătoare a

purităţii virginale, nepângărită nici măcar de priviri indiscrete, necum pofticioase. M-a copleşit atât priveliştea în sine, cât şi gestul în care vedeam o ofrandă nemeritată, ce mă obliga enorm. Mi-am exprimat admiraţia şi recunoştinţa care, sincer, aproape mă sufocau. Mi-a dat voie să ating desăvârşita statuie şi, o dată cu gestul extazului, am depus o sărutare diafană şi înfiorată pe albeaţa pielii, după care am acoperit-o grijuliu şi gelos. M-am despărţit de ea cu conştiinţa exaltată a trăirii miracolului şi cu convingerea că relaţia noastră a intrat brusc într-o etapă mistică, fiindu-ne hărăzit să ne iubim ca derutantele făpturi celeste, încarnate în oameni dar nefiind decât duh.

Acest sentiment nu era însă menit să dăinuie. A doua zi, reîntâlnindu-ne tot aşa, din întâmplare, şi refugiindu-ne din nou în locuinţa mătuşii, am dus la bun sfârşit proiectul doar amânat, dar rămas neclintit în mintea ei. Nici unul dintre noi nu mai cunoscuse până atunci, în sens biblic, o persoană de sex opus, eram partenerii actului de intrare în maturitatea erotică. Ea mi-a mărturisit că e mândră de a-şi fi oferit virginitatea cuiva care ştiuse să respecte propria-i castitate, nu ca pe o condiţie fiziologică, ci ca pe un bun al inimii. Nu se înşelase în alegere şi se simţea fericită.

În acea primavară împlineam 18 ani, atingând astfel şi vârsta majoratului civic, şi deşi încă elev, aveam toate motivele să mă consider ieşit din scutece, din prea lunga perioadă de alăptare familială, din penibila condiţie de imberb. Ceea ce, fireşte, începea să producă aerul marţial, dezagreabil, specific tinerilor grăbiţi să îmbrace toga virilă. Conştiinţa că sunt iubit îmi dădea o siguranţă de sine ce atenua şi mai ales ascundea tremurul interior, uşoara rătăcire şi imprecizia comportamentului, după care-l cunoşti pe cel instalat într-un miracol perpetuu, comunicând neîncetat, fără voia lui, cu înalte spirite tutelare. Un ochi exersat ar fi putut întrezări lesne prin aparenţa de tărie împrumutată din arsenalul vanităţilor masculine, slăbiciunea celui ce nu mai e sigur de corecta funcţionare a simţurilor şi, mai mult ca orice, a pierdut proprietatea de apreciere exactă a centrilor lumii înconjurătoare. La aceasta contribuia şi deruta provenită din oscilaţia exteriorizării sentimentelor ei.

Ziua practica o intimitate deghizată în tachinărie ironică, într-un umor uşor sarcastic, de suzerană la curent cu slăbiciunile suveranului, sugerând că nu are intenţia să le dezvăluie, dar că aceasta îl costă. Apelativul de bază rămânea „domnule”, pronunţat cu o notă de reverenţă, dar şi de reproş, ca şi când ar fi spus „Alteţa voastră pehlivană”, aducându-mi aminte cât sunt de sus-pus dar că, totuşi, neglijez acest fapt

esenţial. Apăreau semnale, în subtext, că nu prea îmi respect devizele fundamentale, sau că sunt predispus să le încalc şi, dacă n-am făcut-o încă, defecţiunea se poate produce în orice clipă. Avizul acesta era anulat, până la urmă, din gentileţe, dar rezonanţele avertizoare se păstrau. Jocul se făcea pe muchie de cuţit, vizând un personaj cu statură de gentlement remarcabil, supus greşelii ca orice muritor. La lumina zilei îmi arăta chipuri jucăuşe, neastâmpărate, inventive. Dragostea ei se exprima printr-o feminitate trează şi vigilentă.

O scurtă perioadă am continuat să o vizităm pe mătuşa, care şi-a făcut apariţia în cele din urmă — n-am aflat niciodată ciudatul grad de rudenie ce le lega — şi împreună cu care punea la cale tot felul de atenţii. După aceea am devenit invitatul titular al propriei ei familii — aceasta constând doar dintr-o mamă care mă privea cu o seninătate dezinteresată şi o bunăvoinţă neutră, aproape apatică. Nu desluşeam în privirile doamnei contrarietate sau neplăcere, dar nici vreun interes sau vreo simpatie speciale, astfel încât puteam crede că nu a luat încă act, în mod plenar, de apariţia mea în habitatul familial. Când fiica servea sofisticatele improvizaţii de cofetărie, mama, total afazică, se retrăgea cu placiditate. Ca şi atunci când fiica transcria poeziile mele în propriul album sau îmi relata cu lux de amănunte un vis, un gând, o lectură recentă. Pe chipul mamei se aşternea expresia impasibilităţii absolute, lăsând să se vadă că mintea i s-a înstrăinat brusc şi total de mica societate. Dacă rămâneam singuri, fiica aducea oglinda în care ne comparam gurile, nasurile şi ochii sau îmi examina în detaliu, cu aere chiromanţiale, palma.

Tatăl apărea numai duminica, compensând cu vârf şi îndesat lipsa de vervă a mamei. Fusese, parcă, şeful postului de jandarmi al nu ştiu cărei comune, din care provenea de altfel întreaga familie, şi cumpărase casa din Turnu-Măgurele, pentru ca fiica să nu-şi facă liceul în gazdă sau la internat. Fireşte, mama fusese deplasată în interes de serviciu. Omul, autodidact, avea o minte bine mobilată şi o cultură haotică dar impresionantă ca întindere. Vorbea precipitat, impulsiv, se pronunţa, fireşte, de o manieră neconvenţională, asupra marilor scriitori şi poeţi sau a politicienilor din secolul al nouăsprezecelea. Absorbit de teme livreşti — purta întotdeauna cu sine o servietă doldora de cărţi — nici el nu părea să realizeze sensul prezenţei tânărului care eram, în casa familiei sale, lăsând impresia că mă consideră un dar făcut de fiică — ce-l iubea şi-l aprecia într-un chip mişcător — pentru ca în scurtele reveniri printre

ai lui să aibă conversaţie. Cu toate acestea, s-a interesat de starea materială a familiei mele şi s-a oferit să mă sponsorizeze în timpul studiilor universitare, idee pe care am lăsat-o să se volatilizeze necomentată şi asupra căreia n-a mai revenit.

Dragostea ei de seară era însă cu totul altceva. Când venea întunericul, se prăvălea în sentiment ca o agonică, tragică şi dulce căprioară înjunghiată. Sentimentul o inunda şi o traversa ca un curent de înaltă tensiune letal, căruia îi supravieţuia doar fiindcă nu i se împotrivea, lăsându-se în voia lui cu ultima fibră a fiinţei. Trăiam nesfârşite ore asemănătoare cu „moartea clinică", sufletul circulând subteran, împrumutând celulelor tensiuni stelare. Probabil că aceasta voia să avertizeze prin limbajul diurn, că experienţele noastre paranormale de fuziune în, şi dincolo de viaţă, pot deveni fatale la cea mai mică ieşire din dramaticul echilibru, la cel mai neînsemnat refuz al unuia de a rezista până la capăt. Ea ştia, şi fiecare gest schiţat somnambulic în apa grea a acelui vis cu ochii deschişi se încărca de o nesfârşită duioşie şi tandreţe, lăsându-şi sufletul să se înalţe în flăcările torţei în care se transforma. Clipele de dragoste erau pentru ea ceea ce-i este misticului abstras din real rugăciunea în singurătate, budistului atingerea Nirvanei, fachirului îngroparea de viu, martirului rugul. Adică tensiunea supremă, graniţa dintre combustia chimică a atomului carnal şi curentul astral, superior oricărei forme de viaţă, în care viul se destramă, sublimându-se.

Căutase polul electric în prezenţa căruia să se producă transa. Întâmplător îndeplineam această condiţie şi, conştientă că e o fatalitate, mi se subordona necondiţionat. De regulă, oricât s-ar contopi, în cuplu, inşii rămân individualităţi distincte, cu energie cerebrală şi senzorială diferită, uneori opusă, chiar adversă, inevitabil producătoare de conflicte. Au luciditate critică, voinţă autonomă, gândire egoistă, mai mult sau mai puţin calculată şi interesată. De aici orgoliu, ambiţie, tendinţă dominatoare, gelozie, duşmănie şi ură, nevoie de răzbunare împinsă la limita cruzimei. Ea mi se subordonase la modul absolut. Nu am simţit nici cea mai mică reacţie de împotrivire, dorinţă de impunere a altui impuls, diferit de al meu. Îmi declara, şi nu bătea câmpii, că dacă doresc, poate să se sinucidă oricând, fireşte în cadrul ritualului dragostei. Nu vedea nici o deosebire între extazul iubirii şi extazul morţii, din moment ce ambele aveau aceeaşi cauză, erau moduri de manifestare a aceleiaşi propulsii.

Dar transa nu era un vârf fiziopsihic sporadic, pasager şi de scurtă durată, o curentare fulgurantă, cum încearcă uneori până şi cei mai terni dintre noi. Se instala în „scaunul ei electric" pentru o noapte întreagă şi nu mişca, nu vorbea, nu arăta nici cel mai mic semn de oboseală, saţietate sau nevoie de variaţie. Înalta tensiune a iubirii o încărca şi o vida succesiv, menţinându-i şi foamea pasională şi senzaţia satisfacerii ei. Devenise dependentă de ceea ce numea fantezia mea sentimentală, intelectuală, erotică, lirică şi dramatică. În ea găsea motorul vital, generatorul extazului. Fără el şi dragostea cădea în banal şi comun.

Lipsindu-i acesta, adică persoana mea, proprietatea de a atinge marile tensiuni biologice şi astrale i s-ar fi anulat. S-ar fi descoperit pe sine o femeie oarecare, chiar şi temperamental vulgarizându-se, iar pe partener l-ar fi dispreţuit, găsindu-l inferior. Iubirea s-ar fi transformat într-o băutură sălcie pe care ar fi înghiţit-o cu greu.

Poate că ar trebui clarificată noţiunea de fantezie, plasată în acest context. În curgerea sa, timpul se leneveşte din când în când, se îngreunează sau intră într-un punct mort, ca râul la bucle largi, într-un estuar lat; începe să băltească, să se încleieze, miroase a stătut. Ce-i poate accelera cursul, ce-l împinge afară din cotloanele călduţe, fetide, ce-l scoate din matcă şi îl revarsă peste maluri, făcându-l să ne biciuiască nervii, speriindu-ne, smulgând spiritul nostru din somnolenţă, inerţie şi platitudine? Schimbarea unghiului din care privim. Căci lucrurile, oamenii, faptele, ideile, toate au infinite faţete, se modifică neîncetat, ne sunt când faste, când defavorabile, ne arată când un obraz frumos, când unul hâd. Ne permit să le vedem, pe rând, revolta împotriva „datului" prea îndelung acceptat, care ne-a paralizat voinţa, contestarea dogmei necercetate, contrazicerea partenerului imobil, autocontrazicerea, aerisirea sanctuarului intim prăfuit şi închistat. Cu alte cuvinte, starea de fierbere, de împotrivire, de respingere, de reexaminare critică, de agitaţie, de descoperire a pericolelor, de percepere a finalităţii, de înnoire a sentimentelor, pasiunilor, marilor trăiri. Poate fantezie nu era termenul propriu, dar ea aşa numea neastâmpărul incomod, incert şi revelator al partenerului, considerându-l vocaţie, talent, inspiraţie. Nu ştiuse probabil din capul locului că are nevoie de acest combustibil, dar nu-i trebuise mult să descopere că numai el o potenţează, o înalţă, o transfigurează, face din ea femeia ideală şi din dragostea ei un fenomen complex, covârşitor şi resuscitant, un adevărat miracol. Găsind în mine sursa, şi-a inventat şi arta de a mi-o

stimula, a învăţat să o exploateze regenerator, să o consume înmulţind-o.

Spre deosebire de majoritatea femeilor, nu suferea de boala geloziei, cu toate că poseda un detector extrem de perfecţionat al „primejdiei”. O adulmeca, preîntâmpinând-o în faşă, contracarând-o în faza incipientă ori, invers, grăbindu-i evoluţia, provocând-o într-o direcţie premeditată, fireşte, cu deznodământ elaborat, prevăzut metodic. Dacă observa că te interesează altă femeie, o manipula pe aceea astfel încât să-i vezi latura compromiţătoare, sau ţi-o arunca pur şi simplu în braţe, în conjuncturile cele mai neprielnice, demonetizând-o rapid şi definitiv. Nu profera reproşuri, nu făcea „scene”, persifla amical, bagateliza, flutura un „domnule” grandilocvent şi protocolar, ce deplasa faptele în sfera parodiei. Totodată, n-o ofensa şi n-o umilea nimic, nici refuzurile, nici abandonul temporar, nici mai micile sau mai marile pedepse administrate cu severitate sau nepăsare arogantă. Toate acestea i se păreau prerogative fireşti ale celui ce-i furniza starea sublimă; le recepta ca pe expresii ale dreptului divin — cum să te revolţi împotriva divinităţii, interpretându-i semnele misterioasei atotputernicii drept acte jignitoare, motive de frivolă supărare femeiască.

Se născuse probabil pentru un unic scop: să iubească, să se înece perpetuu în extazul erotic, să poarte cu sine, în adâncurile beatitudinii, ca o nimfă inofensivă şi dezinteresată, bărbatul venerat. Să fie preferata din seraiul padişahului, eroină a celor *O mie şi una de nopţi,* o nouă Sapho. Părea întruchiparea feminităţii eliberate de servituţile ce alterează iremediabil esenţa urmaşelor Evei. N-o puteam vedea, şi nu mi-o închipui nici acum, supunându-se rigorilor meschine ale muncii publice, consumându-se în penibila sforţare a câştigării existenţei materiale, ignorându-şi zăcămintele magice pentru a intra în rândurile terne ale marionetelor sociale, la nivelurile la care femeile se automatizează.

Şi totuşi, această ondină predestinată să „sufere fericirea” şi să împărtăşească bărbaţilor sublima-i suferinţă, era în stare — şi a dovedit-o spre final — de cele mai stupefiante infidelităţi. Pe care nici măcar nu le ascundea cu acea perfidă acribie ce face din femeie o sperjură penibilă şi o cabotină desăvârşită. Prefera să aflu, să ştiu cu certitudine, permiţându-şi astfel să persifleze „păcatul” cu un sarcasm necruţător. Îşi asuma toate riscurile culpei — de fapt nu cerea nici măcar circumstanţa erorii — cu o singură excepţie: să n-o repudiez. Dar să ne înţelegem: criza infidelităţii nu s-a produs din senin, a venit ca urmare a respingerii de către

mine, şi aşa a şi continuat. Vina ei consta în faptul că, după încălcarea jurământului, revenea. Nu mai pretindea încredere, nici certificatul onorabilităţii, doar acceptarea în ritualul dragostei cu atributul pe care concedam să i-l acord: de fostă ibovnică, amantă de ocazie, dulce-amară povară ce nu te lasă inima s-o lepezi, permiţându-i să ţi se agaţe de gât când şi când.

De ce se azvârlea în aventuri derizorii care-i măcinau piedestalul, o privau de statura meritată şi pe care singură le condamna cu o zdrobitoare privire dispreţuitoare aruncată peste umăr? Pentru că se considera părăsită şi se simţea prea singură? Ca să-şi maculeze o virtute ce vedea că nu e îndeajuns preţuită? Pentru a-şi exersa şi proba arta seducerii, cu toate că nu părea să fie vorba de pariurile ei, ci de cedări agasate? Erau la mijloc minore considerente fiziologice? Cert este că infidelităţile nu aveau caracter sentimental — se putea remarca de la distanţă, cu ochiul liber, reîntoarcerea nefiind altceva decât o nevoie afectivă irezistibilă. Mai degrabă intrarea precoce în mecanismul rutinei sexuale — pe care, în forul ei intim nu dădea doi bani, dar căruia nu ţinea să i se opună, pe care nu se obosea să-l domine.

Am avut un întreg an regal — din primăvară până în iarnă. Apoi vraja a început să se destrame, relaţia mai dăinuind, trenant şi cu intermitenţe, ca un obicei demonetizat, încă un an sau doi. Se consumase povara energetică a unei dragoste ieşite din comun, care mi-a dat, la o vârstă precoce, măsura celui mai devastator, şi în acelaşi timp constructiv şi nobil sentiment. După o sumedenie de indicii, am dedus ambii că prelungirea în maturitate a acutei chemări reciproce, transformarea duo-ului adolescentin într-un cuplu familial, ar fi putut provoca mari nefericiri. Nu ştiu întrucât intuiţia ambilor a fost corectă — n-ar fi fost exclus ca meandrele vieţii să scoată la iveală noi, proaspete şi preţioase resurse — dar relativ scurta poveste de dragoste s-a constituit într-un reper nu întotdeauna benefic pentru comensurarea întregului meu (nu am dubii că şi al ei) destin sentimental, a împlinirii aspiraţiei de simbioză cu o fiinţă de sex opus.

## Lecţia libertăţii condiţionate

Primăvara lui ’47, în ultimul an de liceu, la doi ani şi jumătate de la venirea ruşilor.

Oscilam între nerăbdarea de a încheia lungul stagiu al cvasimilităriei şcolare (de opt ani ne supuneam regimului semicazon al instituţiei cu ore fixe de instrucţie disciplinară, cu pauze rigide şi scurte, cu sute de pagini de înghiţit pe nemestecate, cu extemporale, teze şi examene, cu emoţia zilnică a chemării la tablă, în faţa unuia dintre cei 10–15 mentori severi care, deşi ne ştiau de copii, rămâneau reci, distanţi şi ostili) şi prima undă de nesiguranţă, poate chiar teamă, în faţa viitorului întredeschis, primul semn de întrebare asupra necunoscutului de dinainte. În linii mari, şcoala continua să ne ferească, aşa cum o făcuse şi până atunci, de vuietul amestecat şi ameninţător al evenimentelor sociale, de ingerinţa politicului, de somaţia alegerii unui drum de înregimentare. Profesorii consideraseră, pe bună dreptate, suficiente rigorile „regimentului” în care ne înrolasem de la 11 ani, şi făcuseră astfel încât valurile frământărilor publice să se oprească la porţile liceului, chiar mai departe, ca să nu ne distragă, să nu ne abată, să nu ne smulgă de la mărunta şi imperioasa noastră menire. Fuseserăm pe rând cercetaşi şi străjeri, şi la atât se redusese obolul nostru militant, răspunsul la comandamentele succedate vertiginos şi radical, rămânând fundamental surzi la poruncile legionare, ale guvernului militar angajat în periculosul război alături de Germania nazistă, ale noului regim instaurat de ruşi. Nu avuseserăm printre noi nici „fraţi de cruce”, nici filogermani sau filosovietici şi nici acum nu se repezise vreunul să se înscrie în formaţiunile de tineret ale partidelor, vechi sau noi, ce-şi disputau arena publică, încercând să facă prozeliţi şi în orăşelul nostru. Când ne-am trezit, în ultimul an, cu un intrus, nu ştiu cum eşuat de pe la Roşiorii de Vede, şi care a dat sfoară în ţară că e membru al Partidului Comunist şi racolează aderenţi, i-am întors spatele şi omul, izolat, antipatizat, nu pentru convingerile lui, necunoscute nouă, ci pentru îndrăzneala de a ne tulbura liniştea, şi-a luat tălpăşiţa.

Puţinele ecouri pe care începeau să le aducă acum chiar unii dintre profesori, poate involuntar, sau exagerând în dorinţa de a ne înfrâna o presupusă opţiune politică greşită, ne nemulţumeau şi ne provocau înfundate proteste. Profesoara de italiană căpătase obiceiul ca, atunci când în clasă nu decurgea totul după tipic, să ţipe: „Vi s-a urcat la cap? Bolşevicilor!" Începeam să vedem în ea o fiinţă rudimentară, lipsită de intelectualitate, un dascal pripit şi brutal. Abia atunci am remarcat ce grasă e şi ce voce guturală are şi am pus ieşirile ei necugetate şi pe seama acestor dizarmonii. Directorul liceului, profesor de drept, nu-şi ascundea orientarea politică de stânga, dar nu înţelegea să întreprindă pe linia orientării sale nimic altceva în afara recomandării lui Puşkin şi Esenin, cel mult a lui Maiakovski, şi nu ne mira, fiindcă în acelaşi timp alegea versuri din Gregorian, un poet de inspiraţie legionară, după ştiinţa noastră. Se străduia să fie echidistant şi poate acestea erau chiar preferinţele lui lirice. În schimb, profesorul de română continua să ne întreţină cultul lui Eminescu, situându-l deasupra modelor trecătoare şi, cu timiditate, specificând că e vorba de o slăbiciune personală, ne atrăgea totodată atenţia asupra conciziei sintetice excepţionale a esteticii lui Bacovia şi a decenţei acutelor lui lirice sociale. Dirigintele, profesor de geografie, cu o fire calmă dar rigidă, meditativ şi în acelaşi timp crispat, îmbrăcat modest, după opinia noastră lipsit de mijloace, se ferea cu obstinaţie să sugereze vreo simpatie pentru regimul ce se anunţa, pus în slujba „prostimii şi sărăcimii". Nu profera nici laude la adresa claselor bogate şi a elitelor — după îmbrăcămintea din stofă ţesută în casă bănuiam că e fiu de ţăran modest — dar parcă sugera vag, indirect, că le preferă pe acestea. Nu ne deranja, fireşte, ermetismul uşor tendenţios, iar cu temperamentul lui sec, lipsa de vibraţie şi afabilitate, şi rigiditatea excesiv didactică, ne obişnuisem de-a lungul anilor, astfel că deşi nu ne inspira entuziasm juvenil, îl simpatizam pentru că era cinstit şi drept şi de o discretă corectitudine exemplară.

În acea primăvară nu ştiu ce i-a venit acestui diriginte să ne dea, în mijlocul trimestrului, o teză cu subiect liber, circumscris în perimetrul filosofiei sociale. Mă gândesc şi acum că poate i-a dat acestei teze funcţia unui sondaj de opinie, interesat să cunoască ideile noastre intime, orientările ideologice cu care aveam să părăsim liceul. N-am fost luat prin surprindere, nu mi-am „stors" creierul, aveam subiectul gata defrişat, acumulat în frecventele dialoguri cu prietenii apropiaţi. Conştient de marasmul moral al generaţiei mele, dezorientate în zigzagul istoriei, întrevedeam o perspectivă

ceţoasă, şi dacă nu sumbră cel puţin cenuşie, iar ideea de libertate îmi apărea grevată de un determinism social încâlcit şi strivitor. Dificultatea tezei consta doar în găsirea hainei adecvate pentru respectivele gânduri, a unui limbaj întortocheat şi esopic, cu alte cuvinte într-o anumită încifrare stilistică a ideilor.

Corectarea a durat mai mult ca de obicei, în jur de două săptămâni, iar comentarea conţinutului tezelor şi anunţarea notelor au căpătat un caracter aproape ceremonios. Dirigintele a lăsat teza mea la urmă de tot şi, foarte laconic, a calificat-o neizbutită, mai exact îngrozitor de prolixă, reflectând, spre surprinderea lui, faptul că nu ştiu ce vreau, drept care s-a văzut nevoit să-mi dea notaţia minimă, adică unu. A rezultat ulterior că în liceul nostru, unde preda de cinci-şase ani, şi în întreaga sa carieră didactică, nu mai fusese niciodată nevoit să folosească această notă, ea figurând de fapt doar teoretic în grila de apreciere, fiindcă nu putea indica decât rodul unei gândiri arierate, ceea ce nu putea fi cazul unui elev de liceu, sau marca o pagină albă pusă de un „grevist" pe catedră.

Am cerut lămuriri. S-a abţinut să intre în amănunte, consternantă şi esenţială fiind declaraţia că personal n-a înţeles nimic din cele nu mai ştiu câte pagini îndesate ale tezei mele. Se crease o situaţie fără precedent, şi colegii nu ştiau dacă să se amuze, să arboreze poza desolidarizării critice sau să se învăluie în cernita privire funerară a nenorocirii. Nici profesorul n-a sugerat vreo atitudine, el însuşi ezitând între opinia că mi-am pierdut brusc minţile sau, şi mai greu de crezut, că nu le-am avut niciodată întregi, reuşind să-mi camuflez până atunci într-un mod uluitor grava carenţă. De-a lungul anilor luasem la materia dirigintelui note onorabile, nu excepţionale, fiindcă nu făcea risipă de generozitate oricât de mulţumitor te-ai fi prezentat, şi niciodată nu-l suspectasem de incorectitudine sau subiectivism, inspirându-mi încredere deplină sub raportul competenţei profesionale, al capacităţii de evaluare a pregătirii elevilor şi al onestităţii. Eram tentat să resping ipoteza că nu mi-a înţeles mesajul sau că l-a iritat în aşa măsură stilul meu alambicat, încât a ţinut să mă pedepsească. Mă bătea gândul că intrasem cu el într-un conflict de fond, dar îmi venea greu să accept că e în stare să sancţioneze o idee generală doar fiindcă se afla la antipodul convingerilor proprii, mai ales într-o teză consacrată libertăţii de gândire şi exprimare.

Deşi avea să păstreze tezele, acestea fiind menite să rămână în arhiva şcolii, pe-a mea a făcut-o să circule în

timpul orei; fireşte, nici un coleg n-a putut s-o citească integral, dar câţiva, mai curioşi şi interesaţi, au apucat să prindă o frază sau două, câteva expresii. În zilele următoare nota mea rămânând subiectul principal de discuţie, aceştia le-au pus în circulaţie cu toată insistenţa.

Săndulescu, principalul aspirant la titlul de şef al promoţiei, respectiv cuceritor al locului întâi la bacalaureat — şi care mie îmi rezerva totdeauna (venise printre noi din alt oraş cu vreo doi ani în urmă) un zâmbet ce se dorea ironic, dar nu reuşea să fie decât acru — mi le servea în furculiţă, ca pe nişte gângănii bune de speriat copiii. După ce-şi făcea plăcerea, săturându-se de râsul larg, mut şi cinic, mă lămurea că l-am jignit pe profesor. Probabil că eu am vrut doar să-l epatez, dar a ieşit pe dos, omul n-a receptat decât o intenţie batjocoritoare. Voisem să-i arăt că raţionamentele şi limbajul „de şcoală" sunt depăşite, că noi am devenit mai deştepţi decât profesorii şi putem să le punem creierul pe bigudiuri! Mă rog, dacă asta mi-am dorit, m-am ales probabil cu o mică satisfacţie, dar să nu cred că „vor" uita. Vine bacalaureatul… Mai rânjea o dată şi, sfătuindu-mă să-i cer dirigintelui scuze (perfect conştient de groaznica dilemă pe care mi-o deschide), mă bătea pe umăr cu prea multă forţă nervoasă ca să pot crede că din prietenie.

Matei, coleg cu mine din clasa întâi, mai subtil decât Săndulescu, şi care-şi învelea sentimentele inavuabile într-o ilaritate zgomotoasă, incontinentă, ochii rămânându-i vigilenţi şi reci, presupunea că nota unu e un drastic avertisment. Reproducând expresiile furate din teză, râdea să se prăpădească, chipurile aprobativ, partizan, sugerând că „i-am zis-o", înfigând floreta mea de băiat sărac chiar în guşa cu venin aristocratic a elitiştilor pedagogiei de tip vechi. Dar conflictul pe care l-am deschis, adăuga, a depăşit graniţele pedagogiei, teza sunând ca o „trâmbiţă a deşteptării" într-un moment bine ales, când lăsăm în urmă rutina, mentalitatea osificată a statului burghez, ideologia celor puternici şi ne îndreptăm spre noul orizont social, spre noua gândire. Matei avea să-şi facă studiile universitare în U.R.S.S. Chiar dacă nota nu-mi periclita promovarea (împreună cu zecele tradiţional din oficiu îmi asigura o medie de cinci la dirigenţie), trebuia să fiu atent: respectiv să mă abţin de la extravaganţe şi să nu dau curs provocărilor ce se vor ivi.

Alţii, mai puţin înclinaţi spre escatologie, se distrau pur şi simplu, pronunţând micile mele propoziţiuni ca pe formule folosite la circ — un fel de „halei hop" cu care sunt îndemnaţi caii să se ridice în două picioare, sau „după mine, Ciacanica" adresat de clown cozii de vulpe târâte prin

rumeguşul manejului. Cei mai simpluţi îmi aplicau, când mă întâlneau, un ghiont în coaste, icnind cu o voce falsă: „gândirea neîngrădită, ai?” Şi apoi, în şoaptă, la ureche: „arde-l pe ţăran!” după care se îndepărtau, făcându-mi cu ochiul.

La următoarea oră de dirigenţie am constatat că incidentul se scufundase definitiv în hăul uitării, dar unda de rigiditate trimisă spre mine de profesor devenise de-a dreptul minerală. Mi-am luat inima în dinţi şi m-am dus la cabinetul directorului. Lăsându-mă condus exclusiv de instinct, fără să stau o clipă pe gânduri, am ciocănit şi am intrat. Ceva mai tânăr decât dirigintele, care la rândul său nu depăşea cu mult treizeci de ani, Stelian Păun venise în liceu, ca profesor de drept, la sfârşitul războiului. După terminarea studiilor universitare lucrase un timp la periodice bucureştene, poate secondându-l pe cumnatul său, Zaharia Stancu, şi apoi se retrăsese ca să predea în oraşul natal. Scânteind de tinereţe, energie intelectuală şi entuziasm constructiv, bărbatul acesta — model al dascălului modern — întrunea toate atributele marelui animator: inteligent, cult, volubil, pasionat, având totodată momente când cu greu îl puteai distinge din masa clocotitoare a adolescenţilor pe care-i păstorea. M-a întâmpinat cu privirea lui luminoasă, fâlfâind ca un fanion de sărbătoare şi, dăruindu-mi nelipsitu-i surâs ştrengăresc, sub care abia îşi ascundea emoţia afectivă, mi-a oferit nu scaun. În timp ce expuneam motivul vizitei — singura pe care i-am făcut-o în calitatea lui de director — pe chip i se succedau, ca pe un ecran de experimente psihologice, surpriză, gravitate, încurajare cordială, îndoială, meditaţie, decizie. S-a ferit să se pronunţe în vreun fel. Înţelegeam că poziţia lui delicată nu-i putea permite să avanseze vreo cât de mică îndoială la adresa colegului, sau să anticipeze o umbră de solidarizare cu neobişnuita mea cauză.

La proxima oră de dirigenţie, titularul catedrei a venit întovărăşit de director. Făceau un tandem plăcut, ambii tineri, cucerind sufletele noastre dispuse să se încreadă în ochi vii, podoabe capilare neatacate, trupuri zvelte şi, în plus, frumoase ţinute intelectuale. Ambii stăpâneau bine profesia, bucurându-se de toată consideraţia şi admiraţia. Clasa n-a fost prea surprinsă, directorul obişnuia să intre la ore, şi nu cu morgă de şef, nu în control, ci pentru a face surprize plăcute, a ne anunţa un spectacol, o excursie, o iniţiativă pe cale să se finalizeze. De altfel, musafirul nu a stat decât atât cât a durat reglarea contului cu mine (care păruse închis pentru totdeauna), iar de vorbit a început să vorbească dirigintele,

arătându-ne o faţă pe care nu i-o văzusem niciodată până atunci.

Pe acest om cam ursuz, cântărindu-şi cu rigurozitate cuvintele, fie că preda, fie că ne aprecia, cenzurându-şi elanurile, permiţându-şi o izbucnire intempestivă o dată sau de două ori pe an, cu toate că viril şi frumos ca bărbat, modest şi retras, pe acest om aşadar, l-am văzut acum radiind. Vorbea, dezvelindu-şi dantura îngrijită într-o expresie de bună dispoziţie proaspătă şi inspirată şi ochii, adesea apatici, întorşi înăuntru, emanau o bucurie spirituală ce-l întinerea şi mai mult şi îl transfigura. Dând la iveală teza mea, a debutat printr-o glumă: nota pusă de el nu fusese ştearsă, ea doar germinase. Ne-a comunicat în mare conţinutul discuţiei purtate cu directorul pe marginea lucrării (citite împreună) şi concluzia comună: că dacă-i găseşti cheia — şi a mărturisit că nu e greu de găsit — se deschide lesnicios şi îşi expune limpede esenţa. Ca urmare, fără a opera vreo ştersătură — ne-a arătat că aşa ceva nu există —, adăugând un simplu zero, nota meritată s-a reconstituit de la sine. În asemenea cazuri, a glumit el, nu există cale de mijloc, dacă o extremă se dovedeşte eronată, automat se impune cealaltă. M-a felicitat pentru zecele primit — ştiindu-l zgârcit m-am gândit că fără acest incident primeam maximum nouă — şi s-a întors puţin intimidat şi înduioşat spre colegul şi prietenul său, trecându-i cuvântul. Directorul nu s-a „încins" la vorbă. În mod obişnuit lăsa să ţâşnească un jet de consideraţiuni principiale abstracte şi de trimiteri sentimentale colorate. Patosul său cuceritor, plin de fierbinţi tremolouri teatrale, s-a rezumat la câteva propoziţiuni explicative şi la elogiul propensiunii spre gândirea liberă, concomitent cu receptarea ei atentă, încurajatoare, ambele indispensabile progresului intelectual naţional.

Răsturnarea situaţiei — de fapt ambele poziţii, diametral opuse şi suprapuse în mod neobişnuit — mi-a adus o mică aură. Băieţii m-au privit cu ochi noi — inclusiv Săndulescu şi Matei, primul turnând ceva zahăr în zâmbetul acru, al doilea conferind râsului incontinent melodicitatea uguitului de porumbel — şi, renunţând la îngăduinţa flegmatică dinainte, m-au abordat cu grija cuvenită prestidigitatorului care poate sfeterisi nu numai ceasurile fraierilor de la galerie, ci şi portofelele poliţiştilor din stal. Eram „cineva" dacă reuşeam să-i joc aşa pe degete pe corifeii cancelariei. Cu cei mai mulţi împărţeam „amarul" liceal de opt ani, când ne întâlniserăm prima dată în pantaloni scurţi, tunşi chilug şi cu antenele întinse în toate direcţiile. Nu mă compătimiseră când am luat nota unu, fiindcă după opinia lor, ea nu sancţiona

„neghiobia”, adică o umilitate neputincioasă, ci o vanitate sfidătoare. Acum însă, nu puteau să nu mă felicite, dând victoriei tenta vendetei comune împotriva vechilor noştri călăi.

Încercau să mă convertească la ideea că „uite, se poate”, ca atare să-i dăm înainte, făcându-i „de băcănie” pe balauri, să ne „sărăm ficaţii” măcar pe ultima sută de metri. Mă incitau pe faţă la noi acte de nesupunere şi provocare. Cerberii cedaseră, nu? Se dovediseră neputincioşi, îşi devoalaseră slăbiciunea. Vor încerca şi ei, colegii, individual, or să vadă cum, mă vor consulta, să bată fierul cât e cald. Nu erau farisei, se iluzionau, săracii; înghiţiseră multe siluiri, aveau de plătit poliţe. Pentru moment uitaseră că mai au de trecut anul şi apoi barajul cel mare, bacalaureatul, din eurile lor chircite, temătoare, deformate de supunere, nesiguranţă şi oportunism, ieşeau la iveală staturi impunătoare de haiduci neînfricaţi, uriaşi invincibili, hotărâţi să spele ruşinea trecutului. Nu se uitau în oglindă, nu se grăbeau să se întrebe cu ce arme îşi vor răpune asupritorii de o viaţă. Se ivise ocazia, mizau pe miracol. M-am distrat, dar nu m-am împotrivit, lăsându-i să-şi facă vise. Nu credeam că e momentul să lămurim lucrurile.

Din păcate n-a mai fost altul. După bacalaureat ne-am împrăştiat ca „făina orbilor”, în timpul studiilor superioare eu nemaiavând de-a face decât cu Mircea şi cu Ghigeanu, iar în acest interval, mai precar în anumite privinţe decât cel liceal, aura mea de debateur instituţionalizat a pălit iremediabil, mulţumindu-mă cu o inconsistentă glorie de moment, cucerită şi terfelită în interminabile dispute nocturne de cămin. Pe unii i-am recuperat ca martori ai copilăriei şi adolescenţei, ca truditori la acelaşi plug pentru desţelenirea propriei personalităţi, târziu, chiar la senectute. În calitate de rector la Academia de studii social-politice i-am regăsit în corpul profesoral pe Matei, predând filosofia, şi pe Subţirelu, sociolog. Tot atunci am reînnodat legătura cu Ion Lemnete, medic şi profesor universitar, şi el într-un post de conducere didactică, prorector al Institutului de medicină şi farmacie. La pensie fiind apoi, după demolarea mea civică în noul regim, l-am regăsit pe ziaristul Macarie, alături de care scoteam în vacanţe, la sfârşitul anilor patruzeci, „Teleormanul liber”, ca şi pe Mincă şi Enache, isepişti încastraţi în birocraţia economică. N-am reuşit să vorbesc decât la telefon cu Odangiu, colonel în retragere, cu Obretin şi Ivan, ambii redeveniţi holtei prin văduvie şi întâmpinând dificultăţi de deplasare.

Dar ce să mai lămurim? Dorinţa noastră de atunci de scuturare a jugului şcolar? Iluzia „libertăţii neîngrădite”, în care eu însumi mă scăldam, jonglând cu o fantasmagorică şi abracadabrantă teorie ad-hoc? Revanşa luată după lungul duel în genunchi cu profesorii? Dirigintele nu mi-a purtat pică. A avut nobleţea de a-şi digera în forul intim eşecul, pe care a ştiut să nu-l dramatizeze, şi mai ales să nu-l focalizeze împotriva mea. Devenise chiar mai lejer în relaţia oficială cu subsemnatul, de parcă ne lega ceva, o aventură traversată cot la cot şi din care ieşisem cu bine datorită meritelor ambilor. Directorul, la rândul lui, mă considera un fel de complice tacit la acţiunea de ecarisare a aroganţei didactice obtuze şi m-a urmărit cu o simpatie aproape tandră nu numai până la ieşirea de pe porţile şcolii, ci şi dincolo, în marea şi încâlcita epică a vieţii. În întâlnirile de mai târziu, şi dirigintele şi directorul s-au străduit să-mi dizolve complexul incurabil de fost discipol şi să-mi netezească o relaţie amicală, în afara vârstei şi a servituţilor. Stelian Păun, poet şi prozator, îmi solicita din când în când sprijinul, după ce aşteptarea la coada editorilor începea să-l obosească. Nu comentez aici valoarea literară a operei sale, cum nici el nu şi-a permis s-o clasifice în vreun fel pe a mea, cel puţin de faţă cu autorul. Singurul calificativ a fost acel zece dăruit pentru cea mai îndrăzneaţă încercare a mea literară de până atunci, al cărei mesaj el a avut perspicacitatea să-l deceleze prin ceaţa prudenţei în care am învăluit-o.

La câţiva ani de la plecarea noastră, şi-a început şi Stelian Păun ascensiunea publică în noul mediu social solicitant. A fost câţiva ani şeful inspectoratului şcolar judeţean, şi apoi ceva aproape similar la regiunea Bucureşti, cea mai proeminentă din ţară. Aş fi dorit să-l văd ministru al învăţământului — nu concepeam pe altcineva mai integral şi organic predestinat acestui post, în care ar fi promovat o revoluţie elegantă şi profundă, rezonabilă ideologic şi corespunzătoare necesităţii vitale de afirmare a individualităţii tânărului. Cariera i-a fost oprită, din câte mi-am dat seama, de intrigile inerente aparatului funcţionăresc, căruia nu ştia să-i opună altceva decât entuziasmul novator, verbul înflăcărat, azvârlit în clocotul ardent al oratoriei cu o voce baritonală de tragedian hărăzit să moară pe scenă. S-a stins la şaptezeci de ani, încă tânăr, desigur, cu un zâmbet amar, suprapus celui seducător, de totdeauna, fără să-l pot conduce pe ultimul drum şi fără măcar să am cunoştinţă, zăvorât în carcera unde mă trimisese colegul de nomenclatură — al cărui zâmbet fals mă împiedicase atâta vreme să-i deduc sadismul pus în acţiune când i-a venit

sorocul şi când a tăiat în carne vie, nimicind fără să şovăie orice presupunea că i-ar putea sta în cale.

Repudierea şi apoi reabilitarea tezei în care îmi investisem modestul crez filosofic, departe de a-mi oferi motive de înfumurare, m-a pus serios pe gânduri — fireşte, în alt mod decât fusesem avertizat. Mi-am dat seama că nu suferisem sancţinea unui profesor rigid, urmată de omologarea altuia cu orizont larg, pentru o licenţă de stil literar, ci că, pe deasupra capului meu se dusese o surdă bătălie ideologică.

Probabil că teza avea un sâmbure contestatar destul de tare ca să scandalizeze conformismul dirigintelui, speriat cumva de valul iconoclast ridicat în jur împotriva tablei de valori însuşite în şcoli, şi să-i solicite instinctul reprimator. Mulţi intelectuali solizi se constituie în apărători ai status quo-ului, de care leagă siguranţa evoluţiei pe o coordonată tradiţională certă, într-o viziune clasică stabilă şi onorabilă. Greşeala dirigintelui a fost că în loc să bagatelizeze pretenţiile mele revelatoare în planul restricţiilor instalate de conservatorismul retrograd, a ţinut să le facă tabula rasa, infirmându-le dreptul de cetate. Directorul, avizat asupra conflictelor filosofice ale epocii, s-a alarmat, descoperind o intoleranţă pietroasă, intratabilă şi sufocantă, ce trebuia să ucidă în faşă afirmarea noului. A ţinut să îndoaie coloana vertebrală a părţii adverse, să o oblige să-şi renege negaţia. A învins, fireşte, partida în sprijinul căreia se afla *puterea*, provocând reculul dirigintelui, ce a dat incidentului semnificaţii de lecţie a istoriei. Mărturisesc, acelaşi înţeles i l-am dat şi eu, pricepând că adevărul nu este în societate o entitate independentă, ci unul din atributele puterii. Relativismul dedus atunci m-a făcut să dau Cezarului ce-i al Cezarului, după sfatul Mântuitorului şi, paralel, să promovez adevărul meu în opera literară.

## Promoţia din perspectiva treptei finale

În preajma Crăciunului din anul 1947, tot corpul studenţesc, vechi şi nou, al oraşului, ne-am regăsit pe meleagurile natale. Începerea anului şcolar fusese amânată fără motivaţie oficială şi fără termen limită şi, decepţionaţi, părăsiserăm Capitala. Aceste sentimente le încercam probabil mai mult noi, cei proaspeţi, nerăbdători să intrăm în ritmul şi specificul vieţii universitare, ceilalţi, veteranii, negăsind inconveniente majore în prelungirea vacanţei, şi receptând foiala neliniştită a bobocilor ca pe un infantilism. Dar evenimentul nu-şi găsea explicaţie, neavând precedent nici în anii războiului şi în nici o altă împrejurare. Intrând în atmosfera provincială a sărbătorilor de iarnă, ne-am grupat repede în jurul celor câtorva coruri tradiţionale şi ne-am lăsat cuprinşi de vechea melancolie a oraşului asediat de ape reci şi de o câmpie goală, dezolantă, măturată de ceţuri, chiciuri şi viscole septentrionale.

După sărbători am primit în sfârşit vestea că învăţământul superior s-a redeschis şi că suntem aşteptaţi, nici autorităţile, nici opinia publică, nici noi înşine nefăcând legătură între această ciudată întârziere şi evenimentele politice cruciale ce tocmai se derulaseră în ţară, percepute în provincie cu binecunoscuta lentoare a gândirii, blazare socială şi lipsă de speculativitate imaginativă a celor obişnuiţi să lase totul în seama responsabilităţii centrale. Poate doar câţiva ofiţeri în retragere sau organizaţiile partidelor istorice să fi comentat mai aprins „convenţia” noului regim şi a casei regale pentru oficierea abdicării paşnice, abolirea monarhiei şi transformarea României în republică, după aproape un secol de istorie încoronată. Probabil că manifestările promonarhice din Capitală ar fi căpătat altă amploare dacă o sută sau două sute de mii de studenţi ar fi fost concentraţi în citadelele universitare, teoretic tineretul studios constituind un rezervor de simpatie şi susţinere a suveranului. Da sau nu, guvernul îşi gândise spectaculoasa mutare de şah în partida decisivă pentru reorientarea statală a României. Ne-am grăbit să luăm trenurile, lăsând în urmă somnolenţa oraşului nins, rebegit şi trist, poate şi ultima noastră colindă de Crăciun şi ultimul

revelion patriarhal, şi ne-am precipitat spre centrul ce avea să devină promontoriul pentru azvârlirea în largul vieţii.

La Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale — singura instituţie universitară unde se mai dădeau examene de admitere la ora când ajunsesem eu în Bucureşti, în vară, după o neprevăzută internare în spital — mă consideram un eşuat. Dacă aş fi avut de ales, aceasta ar fi fost ultima şcoală superioară pe care aş fi acceptat-o, cu toate că rudele şi cunoscuţii binevoitori mi-o recomandaseră ca trambulină pentru o carieră solidă şi stabilă — un post bine remunerat de expert bancar sau consilier ministerial, posibilitatea de a ajunge încasator de tantieme prin consilii de administraţie, în cel mai rău caz de a deveni titular al unei catedre de liceu. Academia mi se înfăţişase ca un enorm furnicar. Admiterea nu era condiţionată de un anumit număr de locuri, doar de notele luate la examene, încheierea anului şcolar nu avea caracter obligatoriu, astfel că examenele curente se puteau da oricând, chiar şi după cei patru ani reglementari, frecvenţa era facultativă, mulţi preferând să flaneze pe culoare şi să ignore aulele în care profesorii îşi ţineau prelegerile. În pofida reputaţiei de şcoală de elită — bazată pe o programă complexă, pe competenţa cadrelor didactice şi pe un act de examinare exigent — procesul de învăţământ se încadra în criterii lejere. Aveam să constat însă că şi amfiteatrele sunt pline, şi culoarele arată la fel de aglomerate ca bulevardul Bălcescu în orele de vârf ale promenadei.

Trotuarele Pieţei Romane te avertizau că te afli în preajma unei uzine universitare — pe-atunci noţiunea de „campus" era necunoscută la noi. Se spunea — n-am avut posibilitatea să verific cifra — că la Academie erau înscrişi în acea vreme circa zece mii de studenţi. Te strecurai printre grupuri compacte de tinere femei elegante şi cavaleri manieraţi, te izbeai de grăbiţii care intrau şi ieşeau din papetăria aflată vis-à-vis de intrarea secundară, şi te lăsai înghiţit de fluxul fluviului uman agitat, pitoresc şi inepuizabil al instituţiei, viu colorat ca o pictură a impresioniştilor francezi. Se frecau unii de alţii, domni subţiri, bine îmbrăcaţi, cu ochelari delicaţi şi mape din piele fină — înfruptându-se din resursele „carierei" încă înainte de a-şi fi luat diploma confirmatoare a înaltei specializări —, nonşalanţi fii de bani gata, fără nici un semn distinctiv al acribiei profesionale, în ţinută ostentativ preţioasă, probabil progenituri ale magnaţilor, pregătite pentru succesiune, tineri slabi şi palizi, cu lentile groase, în care întrevedeai contabilii de noapte ai firmelor obişnuite să exploateze „mâna de lucru" ieftină a Academiei, studenţi nevoiţi să-şi câştige existenţa prin compromisuri istovitoare,

chipuri spâne, clorotice, cu pielea întinsă pe oase subţiri, de tocilari cu vocaţie, figurile flegmatice, cu ochi jucăuşi şi reci, în căutare de pradă uşoară, ale celor învăţaţi să trăiască din expediente, nehotărâţi încă dacă să-şi ia în serios calitatea de finanţişti, fete robuste, îndesate, purtând amprenta provincialismului dar sigure pe viitorul lor independent, „graţii" blonde, iuţi şi expeditive, pregătite să alunece printr-un scurt stagiu de şefe de cabinet spre patul conjugal al bonzilor industriei româneşti. Şi, fireşte, masa studenţilor de duzină, fără proiecte extravagante, fără benefice aranjamente şi improvizaţii tranzitorii, ducând o viaţă searbădă şi plictisitoare, marcată de penurie şi frustrări, încordându-se să răzbată sau, trecând precum câinele prin apă, de-a lungul celor patru ani de frecvenţă automată, spre un liman de muncă anostă şi bunăstare mediocră.

Piesa cea mare se reprezenta însă în aulă; aici adevăraţii actori ocupau nu scena de jos, adică podiumul catedrei — unde se perindau personalităţi marcante ca Mladenatz, Tufescu, Stanciu Stoian, Catargi, Demetrescu, şi apoi mai tinerii N.N. Constantinescu şi Manea Mănescu — ci locurile din băncile dispuse în amfiteatru. Rândurile din faţă le găseam mereu însuşite, printr-o cutumă transmisă pe căi altfel inaccesibile, sau prin măsuri organizatorice ferme luate din vreme, de spuma „aristocratică" a anului. Se constituise din primele zile o restrânsă — nu cred să fi numărat mai mult de o duzină de persoane — dar vie, mobilă, decorativă şi intrepidă curte medievală, în centrul căreia se afla cineva ce răspundea la numele interminabil şi fastuos de René Jean Pierre Claude Rantea. Patronimul era pronunţat de către profesori şi asistenţi, în suita nenumăratelor nume de botez alese din cea mai autentică listă de sfinţi galici, cu un sonor accent franţuzesc, astfel încât ceea ce fusese la origine probabil vreun nume ardelenesc de geambaş, devenea vechi blazon de cardinal parizian sau faimos semn distinctiv sonor de viconte normand. Descendentul marilor cavaleri ai Franţei nu era deloc arătos, dar văzându-l alunecând cu o graţie forţată printre adulatori şi adulatoare, căpătam iluzia că foşnesc pe el pantaloni bufanţi de mătase, taftale pastelate şi panglici late de moar. Cred că am auzit răsunând acest nume în marea aulă a Academiei un an sau doi, e drept cu rezonanţe din ce în ce mai stinse, redus până la urmă la rădăcina autohtonă, după care funambulesca apariţie a fost dată uitării cu numele ei ridicol cu tot, obedienta curte ad-hoc fiind şi ea pulverizată de metamorfozele sociale ostile oricărui romantism nobiliar.

În golul creat au început să iasă în evidenţă chipurile de la galeria amfiteatrului — printre care şi tizii mei, şapte-opt Popeşti, cel puţin jumătate venind din dura zonă deluroasă a Olteniei — cu staturi robuste, linii ale feţei colţuroase, siluete din tuşe groasă de pensulă boantă, folosind idiomuri ardeleneşti, maramureşene şi sucevene lipsite de fluenţa aeriană sonoră purtată deasupra capului, ca un steag mătăsos, de Rantea şi ai lui. Amfiteatrul se democratiza, în sensul invers al termenului folosit de partidele burgheze, adică se încărca de o nouă exponenţialitate, aceea a claselor de jos, transformându-se într-o agoră a fiilor poporului, eliberaţi de teroarea complexului simplităţii pe care zadarnic încercaseră să îl ascundă dinaintea privirilor scrutător neîndurătoare ale „elitei". În curând vocea lor tunătoare avea să domine acest spaţiu înăsprit, cerând întronarea unor norme restrictive pentru liberalismul academic tradiţional şi încriminând public tot ce ieşea din canonul disciplinei menite să formeze intelectuali utili societăţii muncitoreşti în curs de constituire.

Era vremea schimbărilor rapide ale straturilor. În aşezarea ei, lumea, ca şi pământul la începutul erelor geologice, căuta plăci tectonice tari, rezistente şi oportune noii construcţii sociale. În această ordine de idei, prin rândurile din faţă ale amfiteatrului, acolo unde în primele luni dominase degajat sfidătorul anturaj al lui Rantea, făcând să răsune melodioase apeluri de nume galice, începură să se audă stranii sonorităţi slave. Fetele se strigau unele pe altele Galea, Maşa, iar băieţii Vitea, Serioja, Mitea, comunicând fără reţinere, cu voce tare, fireşte în limba română, dar cu trena sonoră a latinităţii ruptă, înmuiată, redusă la muţenie. Aflarăm în curând că sunt basarabeni. Multora zvonul ne-a produs un sentiment de simpatie şi solidaritate. Căci erau fraţii noştri necruţător tăvăliţi de istorie în acel deceniu tragic şi le priveam chipurile cu sinceră cordialitate, încercând să descifrăm pe ele suferinţele prin care trecuseră în două refugii, ca şi teama de imperiul ce le ţinea mereu urma. Ne plăceau staturile vânjoase ale băieţilor care parcă îşi fasonaseră cariura prin pădurile siberiene, obrajii cu pielea lăptoasă ai fetelor blonde, înalte, ca şi trupurile pietroase ale cârnelor bondoace cu ceva suroric în înfăţişarea de ţărăncuţe harnice şi săritoare. Încercam să ne apropiem de ei, să ne împrietenim, pentru a depăşi vaga înstrăinare de natură istorică, plăcându-ne să credem că de acum suntem o apă şi un pământ. Dar Tania, Galina şi Petea rămâneau cam surzi şi ţepeni, şi consolidau, ca Rantea înainte cu vasalii săi, un început de castă conturată vertiginos nu atât în aulă, aici se vedea doar ponderea de minoritate discriminată pozitiv, ci în celelalte alveole ale

Academiei, unde, după cum aflam, se hotăra soarta — poate cuvântul e prea umflat — , condiţia materială, mai exact facilităţile economice pe care noul regim ţinea să ni le creeze.

Descoperirăm repede că s-au creat birouri pentru aprobarea locurilor în cămine — limitate, fireşte —, eliberarea de cartele gratuite la cantină, acordarea de ajutoare în îmbrăcăminte şi încălţăminte, intrarea în cooperativa cu prestări de servicii avantajoase şi altele. La ghişee îi găsirăm, spre uimirea noastră, numai pe alde Vitea, Galea, Serioja, Maşa şi ceilalţi înghiţitori de sonorităţi latine, cu figuri acum ermetice, încremenite, distante. Ne solicitau cereri timbrate, certificate de pauperitate autentificate, cópii după actele de bază ale stării civile şi tot felul de recomandări privind activităţile noastre obşteşti. Am alergat pe la instituţii, am obţinut extrase, le-am autentificat, am întocmit dosare şi le-am depus în birourile de care depindeau rezolvările noastre vitale pentru moment. Cerberii vânjoşi sau cu codiţe bălaie, împletite după modelul balerinelor lui Moiseev (pe care aveam să le vedem mai târziu), ni le preluau solemni, cu buzele pecetluite, parcă neîncrezători, şi ne recomandau să aşteptăm afişarea rezultatelor.

Încă nu ne spunea nimic basarabenizarea ghişeelor de tip nou ale Academiei şi, uşor nedumeriţi, ne impuneam pacienţă. Nu se zăbovea mult, după o săptămână ne îngrămădeam ciopor în faţa avizierelor, dar destui dintre cei ce ne consideram îndreptăţiţi să beneficiem de avantajele acordate studenţilor din păturile sociale paupere rămâneam cu buzele umflate. La ghişeul unde depusesem dosarele, aceiaşi Vitea, Galea, Serioja şi Maşa explicau laconic, obiectiv şi blazat că, deşi dovedeam cu acte că nu aveam avere, aparţineam micii burghezii, nu proletariatului şi ţărănimii sărace, ca atare, din punct de vedere politic eram fiii unei clase dacă nu reacţionare, măcar retrograde, şi nu ne puteam bucura de avantajele rezervate forţelor revoluţionare. Dădeam să aprofundăm, să lămurim, să despicăm firul în patru, mai ales din punct de vedere pragmatic, material, concret, verificabil şi uşor de probat. Începeam să plictisim nerăbdătorul auditoriu. Băieţii zdraveni şi fetele zvelte şi înalte sau invers, bondoace şi durdulii, ne părăseau, solicitaţi de alţi nemulţumiţi. Nu ne dădeam bătuţi, reiteram cererea de câteva ori, cu noi argumente şi dovezi, dar rămâneam şi fără cămin, şi fără cantină, şi fără ajutoare sau acces la serviciile cooperativei studenţeşti. Ceream să vorbim cu cineva mai mare, căci voiam să reclamăm, să contestăm, convinşi că eram victimele unei nedreptăţi. Eram priviţi cu antipatie şi dezaprobare greu ascunse. În plus, după ce reuşeam să

identificăm totuşi un „superior”, ne trezeam tot în faţa unui Mitea sau a unei Galea, şi înţelegeam că oriunde ne-am duce şi ne-am întoarce, ne vom izbi de baricada basarabeană.

Cum perseverenţa nu mai avea şanse, trebuia să ne aciuăm pe undeva, deşi nu era simplu şi uşor să găseşti găzduire în plin an universitar şi în plină iarnă, şi să ne facem luntre şi punte ca să subzistăm, căci ne aflam la un an după teribila secetă din 1946 şi bucureştenii mâncau încă pe stradă porumb fiert, seminţe prăjite şi gogoşi albite cu praf de zahăr vanilat. Şi mai revoltătoare şi demoralizantă era descoperirea că cele mai multe locuri în cămine, majoritatea cartelelor de masă şi cvasitotalitatea ajutoarelor nu ajungeau la exponenţii „claselor revoluţionare”, ci fuseseră subtilizate de o veritabilă mică burghezie, ba chiar şi de unii de deasupra ei, iar bonurile pentru prânz şi cină nici măcar nu erau folosite de beneficiari, obişnuiţi cu bucate mai rafinate, ci se comercializau. Basarabenii, fireşte, indiferent de clasa socială căreia îi aparţineau — lucru de altfel imposibil de stabilit pe bază de înscrisuri, datele lor biografice rezultând doar din declaraţii proprii, crezute pe cuvânt — se aflau în primele rânduri ale căminiştilor şi cantiniştilor, şi-şi etalau cu ostentaţie rodul ocrotirii statului român, expunând, ca nişte veritabile manechine, elegantele costume şi paltoane noi şi primii pantofi cu talpă de crep, în modele promoţionale ale fabricilor noastre de încălţăminte. Ocupau posturile cheie ale puternicului U.N.S.R. (Uniunea Naţională a Studenţilor din România, recent înfiinţată), dirijând nu numai administraţia bunurilor şi repartiţia considerabilelor avantaje materiale destinate studenţilor, ci şi viaţa politică a Academiei, raporturile cu Rectoratul şi catedrele, influenţând într-o anumită măsură chiar atitudinea corpului profesoral. Întâmplător am cunoscut câteva din aceste „autorităţi” şi am văzut că basarabenii puteau fi şi agreabili. Unul, împătimit de poezie, nu se mai sătura ascultând seri la rând, până noaptea târziu — îşi permitea să stea la gazdă — lirica noastră modernă, destul de puţin cunoscută majorităţii viitorilor economişti. Altul avea înclinaţii filosofice şi un al treilea — aproape pe de-a întregul maturizat — dovedea o logică şi o abilitate politică ieşite din comun. În exerciţiul funcţiunii însă, pe posturile lor de dirijori din umbră ai Academiei, deveneau rigizi şi intratabili şi nu se sfiau să te avertizeze că relaţia particulară pe care ţi-o îngăduiseră nu-ţi dădea nici un ascendent.

Pe loc, nimeni n-a înţeles dedesubturile acestei adevărate mode basarabene — după cum am auzit, fenomenul n-a fost propriu şi altor instituţii sau centre universitare — o luam toţi

sau ca pe o simplă coincidenţă, în cel mai rău caz găsindu-i şubreda explicaţie a solidarizării de grup în baza originii etnice. Ne închipuiam că s-au tras unul pe altul în condiţii propice, pe un teren de manifestare neîngrădit. Mai târziu, am primit ca sigură versiunea apartenenţei la segmentul coloanei a cincea sovietice. Se spunea că, descoperind o puternică şi pur întâmplătoare concentrare de tineri basarabeni în promoţia ’47–’51 a Academiei, serviciile de informaţii sovietice, care concepeau pe atunci mişcările politice din România, s-au gândit să folosească împrejurarea pentru acapararea puternicului nostru detaşament universitar. Se poate ca realizarea scopului să fi fost favorizată de faptul că o mare parte dintre manipulaţi proveneau dintre românii nerefugiaţi după ultimatumul U.R.S.S. Este binecunoscută practica statului sovietic de folosire, în supunerea popoarelor intrate în raza sa de dominaţie, a factorului alogen — deşi colegii noştri erau români. Cu deosebire că noua stăpânire rusească asupra Basarabiei din ’40–’41, reuşise să-i facă pe unii fraţi mai slabi de înger să creadă că le suntem străini.

Dar pe atunci metodele de lucru erau schimbătoare, domnea nestatornicia, astfel că nici statutul privilegiat al respectivei categorii geo-istorice, dacă se poate spune astfel, nu a durat prea mult. În anii următori, Galea, Mitea, Maşa sau Vitea, coborâţi sensibil pe scara ierarhică a muncilor obşteşti, au ajuns din factotum-ul pe care şi-l doriseră sovieticii, mărunţi trepăduşi de dârvală: împărţeau ziarele abonaţilor, strângeau cotizaţiile sindicale, mobilizau studenţii la şedinţe, ţineau prezenţa la seminarii, îndeletnicirile lor semănând mai mult a hamalâc decât a răspunderi politice de încredere. Mai târziu, după absolvire, nu-mi amintesc să fi remarcat promovări ale colegilor basarabeni, mai spectaculoase decât acelea de funcţionari în instituţii economice centrale de sinteză. Au ieşit la pensie cu grade abia mai răsărite decât cele primite iniţial. Vitregia sorţii şi sucitele considerente politice ale vremii au pregătit o revanşă, poate nemeritată, în tot cazul nefolositoare. De altfel, cele întâmplate la noi la Academie e posibil să fi avut rolul de a compensa hărţuirea la care a fost supusă o mare parte a tinerilor basarabeni, aceia care refuzaseră să se reîntoarcă sub ocupaţia sovietică, preferând să-şi facă studiile în patria mumă. Se spunea că erau ţinuţi sub o strictă supraveghere şi de către securitatea română, şi de către serviciile ruseşti, puşi mereu să-şi reînnoiască autobiografiile, să furnizeze informaţii şi să-şi întărească periodic angajamentele de credinţă faţă de U.R.S.S. — socotită patria lor *de jure.*

Fireşte, sovieticii i-ar fi dorit şi pe aceştia înregimentaţi în detaşamentele coloanei a cincea, şi dacă unii au căzut victimă draconicei capcane, nu cred că avem dreptul să-i detestăm prea mult, ţinând seama de condiţia lor de fii vitregi, pe care părinţii naturali nu-i mai puteau ocroti. Am avut un astfel de prieten, ale cărui sumbre evocări niciodată duse până la capăt — prin aceasta mai enigmatice şi poate mai terifiante — nu au reuşit să mă convingă, în ciuda disponibilităţii mele de a accepta asigurările sale, că nu a cedat. Ignorându-mi bănuiala latentă, l-am tratat, absolut fără nici un efort, ca pe un om curat; chiar dacă greşise, îşi ispăşise vina prin suferinţa psihică generată de greşeala însăşi.

M-am reîntâlnit întâmplător, ocazional, rar şi izolat, cu colegii de facultate de-a lungul anilor, iar cu întreaga promoţie abia în 1986, la 35 de ani de la absolvire, sub tutela mentorului nostru de economie generală, N.N. Constantinescu, ce ne amintea că am avut dascăli de înaltă ţinută. Atât de-a lungul timpului, cât şi cu această ocazie festivă mi-a lipsit percepţia solidarităţii de promoţie şi a camaraderiei de campanie universitară. Cu puţine excepţii — cea mai reprezentativă constituind-o poate grupul nostru de câţiva băieţi şi fete care am intrat deodată, în acelaşi loc şi de foarte tineri, în presă — nu s-au forjat în anii de studii mari prietenii intelectuale, marcate de amintirea unor fapte studenţeşti ieşite din comun, amplificate apoi în acţiuni colective de natură profesională sau umană. Printr-o ciudată răsturnare de optică, o atare percepţie încep să capăt acum, în al optulea deceniu de viaţă, când posibilităţile de coagulare a relaţiilor s-au anulat. Cu toate că printre noi au fost profesori universitari, şefi de instituţii, miniştri.

Chit că n-am realizat în viaţă opere nemuritoare şi că ne-am făcut doar datoria de cetăţeni, aşa cum am putut, purtăm cu toţii un semn distinctiv pregnant. Intrând în viaţa universitară în 1947, când a început un nou capitol de istorie a României — unul statal republican şi altul social proletar — şi muncind cinstit patruzeci sau cincizeci de ani în diferite sectoare ale societăţii, suntem poate promoţia şi generaţia pe umerii căreia s-a închegat şi construit, apoi dezagregat şi distrus, o ţară. Nu vom mai fi, normal, cariatidele altei ctitorii, probabil că nu vom mai avea nici şansa de a vedea, în calitate de spectatori, un nou act demiurgic naţional, care ne-ar convinge că există o lege a continuităţii progresului, dându-ne iluzia că nici viaţa noastră nu a fost zadarnică.

Semnul nostru distinctiv, pe care l-am putea însă comenta într-un colocviu al celor ce am mai rămas în viaţă, ar fi tocmai dramatica incertitudine cu privire la valabilitatea a

ceea ce am făcut şi grava îndoială că urmaşii vor avea mai mult noroc pentru a se imortaliza într-o moştenire valoroasă şi durabilă. Abia acum ne-am putea considera camarazi. Ca aceia ce au stat alături în tranşee, într-un război plin de idealuri, dar în care nu ştiu dacă au câştigat sau au pierdut, au deschis un drum nou sau au îngreunat viitorul. Am realiza o solidaritate involuntară, ca privilegiu istoric sau ca responsabilitate fatală în conturarea destinului — ce cu siguranţă nu se poate aprecia decât din perspectiva senectuţii, adică a treptei finale, şi, mai convingător, a dispariţiei, dar pe care nu o mai putem conştientiza.

## Nostalgia iremediabilă

Examenele de anul întâi le-am dat într-un adevărat iureş. Zece zile, cât a ţinut sesiunea, împreună cu prietenul meu apropiat din liceu, Mircea Vasile, n-am dormit mai deloc. Învăţam şi ziua, fireşte, dar „bivuacul” în care ne refugiaserăm în acel an vitreg — „căminul fiilor Teleormanului” — era bântuit de larmă, du-te vino şi, mai ales, de mentalitatea că cei ce se afundă în studiu îi deranjează pe „oamenii liberi”, beneficiari ai tuturor drepturilor fiinţei naturale nesubordonate convenţiilor, şi nu invers. Astfel că sporul cel mai considerabil noaptea îl aveam, când camarazii îşi regenerau forţele consumate în aventura diurnă. În lipsa cafelei, coboram de câteva ori în curte şi ne învioram la cişmea, în slip, iar dimineţile ieşeam primii pe poarta clădirii cu aspect de imobil evacuat în aşteptarea macaralelor cu ghiulele, menite să o transforme în mormane de moloz cu miros de igrasie.

În timpul examenelor, la Academie se înteţise campania propagandistică în sprijinul înscrierii în brigăzile studenţeşti de muncă patriotică. Noi ce am fi avut de făcut după terminarea sesiunii? Ce mai făcuserăm şi altădată în oraşul nostru de margine: să mâncăm caise — fructul tipic de sezon al câmpiei — să mergem la Dunăre, să citim, şi seara să ieşim cu câte o fată în vechea grădină publică a urbei. Ne surâdea o excursie prin ţară — Sile mai călătorise în copilărie până la Timişoara, dar eu nicăieri — şi ne-am înscris pentru cel mai îndepărtat loc de muncă, cel de la Salva Vişeu. Ne-am îmbarcat cu primul eşalon. Nu prea ne-au priit barăcile dezgrădinate, prin acoperişul cărora ploaia mocănească se strecura noaptea peste păturile roase, rămase de la reforma cine ştie cărui regiment, hei-rup-ul de dimineaţa până seara prin noroaiele şi stâncile colţuroase ale defileelor, pe unde împingeam roabele grele de metal, ca să construim viaducte, marmelada cu mămăligă şi zeama lungă de cazan, anturajul nestudenţesc — pentru a nu spune „anti” — alcătuit din vagabonzi aduşi la o reeducare camuflată, şi regimul, mai rău decât milităresc, instaurat de „comandanţii” cu stagiu pe faimoasele şantiere din Iugoslavia şi Albania. Am răcit, ne-

am şubrezit şi a trebuit să plecăm pe la jumătatea „perioadei de contract”.

Cât fusese, fusese destul… Mai ales ne atinsesem ţelul, văzusem ţara. Stătusem şi la dus şi la întors cu ochii pe geamul trenului, filmând cu teleobiectivul retinei obcinele maramureşene reci şi pustii, în care aerul dimineţii părea din sticlă groasă, podişul ondulat, odihnitor şi puţin sterilizant pe planul fanteziei, al Transilvaniei, trecătorile Carpaţilor meridionali ca nişte tranşee de piatră în care soarele devenea o amintire ireală, iar umbra umedă şi rece te pregătea pentru o iarnă a minţii nepotrivită temperamentului nostru şi, în sfârşit, câmpia, mama noastră iubitoare, cu privirile rătăcite în infinit, chemându-ne să chiuim, să ne întristăm şi să visăm într-o nesfârşită dilatare a eului neîngrădit.

Am făcut pentru câteva zile act de prezenţă la Turnu-Măgurele, după care, lăsându-mi prietenul „în refacere”, m-am întors la Bucureşti pentru înscrierea la Institutul de Artă Teatrală; înainte de examenul de admitere din toamnă, trebuia să frecventez un curs preparator de o lună sau două. Mă întreb: de ce am făcut acest demers? Chiar eram hotărât să mă fac actor? Nu de hotărâre, în accepţiunea curentă a termenului, era vorba. În privinţa a ceea ce se numea „carieră” nu luasem decizii ferme şi definitive. Mă simţeam, pur şi simplu, nemulţumit de natura specializării universitare în care căzusem şi încercam, într-o ultimă zvârcolire, să o schimb, dar actoria nu constituia încă în ochii mei o profesie, doar pasiune, vis, un „Violon d’Ingres” ce mi-ar fi permis să suport mai uşor îndeletnicirea de bază, oferindu-mi posibilitatea să nu mă las acaparat de tirania diviziunii sociale atât de limitate şi alienante. Poate nu m-aş fi urcat pe scenă ca profesionist — deşi nu este exclus să fi ajuns şi acolo — dar doream să trec prin acel mediu artistic, asimilând tot ce putea să-mi ofere el, asigurându-mi un depozit de inspiraţie, fantezie şi transparenţă spirituală în stare să-mi deschidă cât mai multe dintre compartimentele vieţii, pe care le vedeam blocate. Mi se părea interesant să armonizez cele două extreme, studiul economiei politice — nu se concretizase în mintea mea ideea abandonării Academiei chiar din anul doi — şi arta dramatică, dovedindu-mi că toate varietăţile activităţii omeneşti sunt înrudite şi că nu trebuie să facem decât un pas pentru a ne regăsi în unitatea fundamentală a spiritului, secţionat şi disparat artificial. Mai târziu aveam să găsesc un astfel de drum, realizând experimentul integrator, reconstituind, atât cât mi-a stat în putinţă, concordia înclinaţiilor şi vocaţiilor cu care mă născusem.

Cred că nu eram mai mult de treizeci de candidaţi. M-am apropiat de ei cu oarecare timiditate, dar şi aviditate, fiindcă mă gândeam că ascund taine şi îmi rezervă surprize eclatante. Doar nu mai era vorba aici de prozaici finanţişti şi contabili, de scorţoşi şi banali încasatori de tantieme în obscure consilii de administraţie. Aprioric, localizam în ei talentul ca pe un metal preţios într-o zonă magnetică. La rândul lor însă nu trimiteau spre mine nici un zvon de detector în funcţiune, nici un semnal de prospecţiune activă uman-geologică. Nu păreau să provină dintr-un perimetru ţărănesc, nici din călduţul, dulcele şi demodatul cuib provincial, de asemenea nu era vorba de coborârea cu hârzobul din cer a vreunei beizadele — ca acel fanat imitator al descendenţilor pair-ilor Franţei, cu numele de Rantea —, de fiii cazarmelor muncitoreşti, sau măcar ai blazatei, neîncrezătoarei şi taciturn-orgolioasei clase de mijloc. Ce să fi fost cu aceşti colegi dezinvolt-reţinuţi, gata să-ţi iasă în întâmpinare, dar şi să se replieze elastic în cazul unei solicitudini insuficient de convinse, sau contramandate, să susţină o şuetă flegmatică, dar şi să alunece tăcuţi şi imateriali ca umbrele? Mi-a trebuit câtva timp să descopăr originea micii lumi oarecum omogene şi modeste, versatile şi rezervate, ascunzând un zâmbet persiflant, mimând autismul, dar mereu în priză cu ascunse antene.

Majoritatea erau bucureşteni şi veneau dinspre enigmaticele mahalale ale Capitalei, unde îşi făcuseră educaţia prin săli sordide de cinema, cu mici trupe de revistă în antract, cum se obişnuia pe atunci, studiind serile, pe pelicule vechi, şterse şi rupte, jocul Gretei Garbo şi al Marlenei Dietrich, tehnica actoricească a unor Fonda, Cooper, Gabin sau Tracy. Erau siguri pe ei, fiindcă uceniciseră la maeştri celebri şi purtau în ghiozdane recuzita vedetelor epocii, dar şi fiindcă admiraţii comici şi cupletişti de periferie îi convinseseră, prin propria carieră, că scenele teatrelor abia aşteaptă să fie cucerite de băieţi şi fete cu ambiţie şi curaj. Asaltau acum Conservatorul de artă dramatică fără nici un complex şi n-am reuşit să aflu nici măcar dacă încercaseră vreodată să-şi probeze vreo cât de mică înzestrare nativă corespunzătoare profesiei pe care şi-o alegeau. Dacă n-o făcuseră aveau s-o facă însă acum, şi poate chiar pe această datorie a învăţământului de stat se bazaseră, iar raţionamentul lor părea pe cât de simplu, pe atât de corect.

Toţi candidaţii au fost încredinţaţi unui tânăr actor profesionist, dintr-o trupă reprezentativă a teatrului românesc, distribuit frecvent, mai ales în anii următori, dar fără priză prea mare la public, ilustrând în jocul său tezele

teoretice cu care a încercat să ne familiarizeze în cele aproape două luni cât ne-a fost magister, fără nici o legătură cu propriile date personale de artist. Nu-mi mai amintesc numele lui, poate că la un efort de memorie l-aş reconstitui, dar cred că nu e cazul, în umbra anonimatului putându-l evoca mai lejer.

Cursul a constat din „exerciţii la instrument”, ca să spun aşa: lecturi, recitări şi improvizaţii de pantomimă pe teme date, cu rolul de a permite explorarea şi cultivarea fanteziei noastre actoriceşti, a putinţei de a intra spontan într-o scenă a vieţii sau a teatrului. În cursul acestui program de o vară, cerând nu doar efort de memorare şi concentrare, ci şi o disciplină obositoare, mi-am schimbat radical reprezentările despre cei dedicaţi artei dramatice. Crezusem că vin spre templul Thaliei numai predestinaţii, devoraţi de flacără, victimele talentului pus de ursitoare în scaldă, la naştere, fiinţe bântuite de nevoia organică a reprezentării omului în toate ipostazele, prin ficţiuni nu numai plauzibile, ci şi arhetipale. Ducându-mă la Institutul de teatru îmi imaginasem că voi întâlni posedaţi ai inspiraţiei, împătimiţi ai verbului înaripat, scormonitori ai adâncurilor sufletului omenesc, nu neapărat actori încă, dar plămadă tulburătoare din care se naşte arta. Ei, bine, nu era nici pe departe aşa; de la candidaţi la instructor, existau numai fiinţe obişnuite; în baza unor raţionamente pragmatice, ele făceau sau voiau să facă actoria ca oricare altă profesie. Nici vorbă de vreo vocaţie obsedantă, de vreun talent debordant, mistuitor, de vreo predestinare univocă, tiranică. Aceasta a fost revelaţia cea mai şocantă oferită în cele aproape două luni de practică în atelierele Thaliei.

La început am crezut că percepţia mea e falsă, dar am reflectat asupra spectacolelor de teatru pe care le văzusem, ca şi asupra compoziţiei calitative a diferitelor detaşamente de meseriaşi în branşă. În spectacole aplaudam unul, doi, trei interpreţi, oricum o minoritate a trupei, în timp ce restul mă lăsa indiferent sau mă irita prin artificialitatea rolurilor, stridenţa partiturilor dramatice ori evidente defecte profesionale.

Ce însemna aceasta? Că teatrul nu e compus doar din talente de primă mărime, o parte mai mare sau mai mică a slujitorilor lui abia făcând faţă exigenţelor operei dramatice şi regiei? Şi că această stare de lucruri nu determină direcţia de scenă să întrerupă repetiţiile, să schimbe distribuţia sau să abandoneze spectacolul? Cu alte cuvinte, că există o gravă inegalitate a valorilor actoriceşti, lipsa de talent a unor interpreţi ducând la sacrificarea câtorva personaje? Şi toate

acestea sunt luate în calcul din capul locului, intră în obişnuit, nu deranjează pe nimeni — dimpotrivă, poate stârni contrarietate şi dezaprobare raţionamentul meu, taxat ca radical, absurd, inuman chiar?

Doar nici în celelalte profesii nu excelează toată lumea, nu? Nu avem numai medici, avocaţi, profesori, tâmplari, zidari, arhitecţi, instrumentişti, bucătari, şoferi sau grădinari de mare vocaţie, cu talent nativ elevat. Completează bine şi ceilalţi gama serviciilor necesare societăţii, contribuie şi ei la satisfacerea nevoilor oamenilor, mâncând totodată o pâine. Aşa e lumea, imperfectă, şi în ea fiecare poate să-şi găsească un rost. O fi! mi-am zis. Dacă un medic nu e mare chirurg, de pildă, îndeplineşte funcţia de ajutor al aceluia, făcând o muncă utilă; dacă un arhitect nu e inspirat, va executa în colectiv proiectele altuia, dacă un tâmplar nu poate face mobilă stil, va realiza una simplă şi solidă şi aşa mai departe. Da, dar un actor nedotat va stâlci un personaj, îl va stoarce de mesajul lui originar, şi acest defect de fabricaţie nu-l va mai putea corecta nimeni, iar opera dramatică va fi văduvită, schimonosită, golită de o parte a puterii sale emoţionale.

La o adică, reuşeam să convin că regizorul n-are încotro, din moment ce personajele teatrale sunt infinite, iar interpreţii de geniu limitaţi numericeşte; la rândul lor, dacă actorii mari ar refuza să joace alături de mediocrităţi s-ar condamna la şomaj. Găseam şi pentru spectatori motivaţia indulgenţei faţă de plevuşcă, prin aceea că toată atenţia le e concentrată către vârfuri, care de obicei fac vid în jur. Dar ei înşişi, actorii fără har şi fără strălucire, mă întrebam, cum pot trăi o viaţă întreagă în umbra luceferilor, cum se pot resemna să fie trecuţi mereu la „etcetera”? Din ce îşi trag ei seva? Din aplauzele stârnite de mărimi, din aureola de glorie pe care vedetele o dau întregului spectacol? Poate din veninul invidiei ascunse? Sau dintr-o iluzie, pe care arta o dă tuturor celor ce robotesc în teritoriul ei, că, totuşi, şi searbădul aport al nechemaţilor poartă girul şi marca talentului? În toate compartimentele producţiei spirituale acţionează narcoticul unei sfinte inconştienţe, ce amorţeşte conştiinţa ratării şi salvează bobul de speranţă ameninţat de colţii îndoielii.

Înţelegând aceasta, elanul meu a pălit, aproape s-a stins. Nici instructorul nu-mi alimenta vreo admiraţie specială. În afara momentelor când reproducea consideraţiuni teoretice şi când împrumuta morga catedrei, exersa o tehnică neconvingătoare şi neemoţionantă. Poate că aprecierile lui la adresa prestaţiilor noastre erau corecte, dar corecţia profesională pe care ne-o aplica nu se ridica prea mult deasupra actului supus criticii, aceasta impietând valoarea

tehnică a instrucţiei. Micul nostru stagiu de ucenici ar fi devenit memorabil dacă ne-am fi bucurat de asistenţa unui protagonist al scenei româneşti. Măcar din acest unghi, demersul meu şi-ar fi găsit justificarea, răspunzând cel puţin dezideratului de a trăi pentru un timp în preajma talentului şi de a mă lăsa iradiat de el.

În echipa viitorilor actori, cot la cot cu care am trudit în vara aceea, n-am reuşit să decelez minereul iradiant al talentului, nici personalităţi ieşite din comun, caractere originale, minţi extravagante, conştiinţe suprasensibile, temperamente ardente — calităţi destinate să trăiască dacă nu în centrul, măcar în apropierea artei şi de care aceasta are nevoie ca de aer. Parcă eram o clasă de ucenici matriţeri, mulţumiţi că încep să se descurce în mici operaţiuni tehnice, nefrământaţi de neliniştea vreunui secret profesional, necunoscând scânteia pasiunii şi a misterului. Exista printre fete o ţigăncuşă care ar fi întrunit elementele puterii de seducţie. Dispunea de farmecul intrinsec al mignonelor reuşite, trăda o frăgezime copilărească neobişnuită, ori invers, perversiunea bine ascunsă, şi mă gândeam că dacă un maestru al machiajului ar fi îndepărtat de pe ea ceea ce o împiedica să atragă atenţia şi ar fi adăugat ce trebuia pentru a o pune în evidenţă, ar fi strălucit. Dar nu ispitea nici un „imaginativ" şi virtuţile ei minunate se consumau în anonimat. Le împiedicau să se evidenţieze lipsa inteligenţei, a temperamentului şi a culturii şi, ce mă indigna mai mult, o apatie a instinctului feminin sărac, suficient, văduvit de fantezie. Mă gândeam că aşa pot trece pe lângă şansă fiinţele ghinioniste, ca splendidele blocuri de marmură înlăuntrul cărora somnolează posibile „Venus din Milo" sau „Domnişoare Pogany", şi nu prind o rază de soare sau un reflex lunar ca să cheme privirea şi dorinţa demiurgică a sculptorului de geniu. Nu ştiu ce s-a ales de ea, cum nu ştiu ce s-a întâmplat cu întreaga acea clasă de ciudaţi aventurieri ai muzelor.

Am plecat de la examenul de admitere mulţumit de mine, încredinţat că acelaşi sentiment îl încercau şi cei în faţa cărora evoluasem, colegi sau profesori. N-am trăit nici o nerăbdare în aşteptarea rezultatului, convins că admiterea o aveam în buzunar. La vremea afişării m-am încolonat mai mult formal printre curioşii din faţa avizierului. Lista admişilor era neobişnuit de scurtă, mi se pare că nu depăşea numărul 15 sau 16, aceasta datorându-se probabil reducerii cifrei de şcolarizare în anul respectiv. Cum nu prea îi cunoşteam după numele de familie pe colegii mei, am sărit direct la litera P. Singurul nume ce ilustra litera cu pricina era

Popescu şi, fireşte, constatarea mi-a dat un fior plăcut. Momentul al doilea, şi el generator de fior, dar cu sarcină inversă, rezida în constatarea că e vorba de un Popescu Gheorghe şi nu Dumitru. „Aşa va să zică, mi-am zis, astfel au decurs lucrurile… Cu atât mai bine”, şi am plecat fără să duc până la capăt lectura listei sau să comentez cu cineva evenimentul ce făcea furori prin curtea Conservatorului.

Conturarea conştiinţei eşecului — repede mistuită — n-a fost urmată de nici o depresie, ba, spre uimirea mea, s-a produs în deplină indiferenţă. Am comunicat neîntârziat rezultatul prietenilor şi cunoscuţilor, şi nici aceştia nu m-au compătimit, fiindcă după înfăţişarea mea deduceau că nu fusese vorba decât de un moft. Un singur coleg de cămin, student la drept, flegmatic incurabil, caustic, tachinator exasperant, deşi cu un fond neobişnuit de tandru, Liviu Moldoveanu, odihnească-se-n pace!, a vrut să ştie cum s-a comportat acel Gheorghe Popescu în timpul celor două luni de instrucţie didactică. Şi am rămas înmărmurit: nu fusese în clasa noastră nici un alt Popescu. Liviu şi-a umflat de câteva ori a râs guşa de pelican. Cineva de faţă, intrigat de cele auzite, s-a grăbit să presupună că la mijloc trebuie să fie altceva: introducerea peste rând, fără curs, fără nimic, a unui preferat. Liviu şi-a mai umflat de câteva ori guşa, m-a întrebat dacă am de gând să fac cercetări la cancelarie sau să înaintez contestaţie şi primind negaţiile mele ferme, a scuturat enigmatic din cap şi a închis dosarul.

A început anul şcolar, m-am dus la Academia mea cu care începusem să mă obişnuiesc şi mi-am văzut de treabă. La vreo lună sau două după începerea cursurilor, la „Fiii Teleormanului” am primit vizita unui conjudeţean (cu care colaborasem întrucâtva „pe linie artistică”), student în ultimul an al Institutului de teatru. Omul venise cu o falcă în cer şi una în pământ să mă tragă la răspundere că nu mă prezint la cursuri. Am înţeles că un asistent, aflând că suntem din acelaşi oraş, l-a însărcinat să facă investigaţii. „Ce investigaţii? m-am revoltat. Ce era să mai caut acolo? M-au respins, au cedat locul meu unui oarecare şi ăsta nici măcar nu s-a deranjat să vină la iniţiere.” Liviu Moldoveanu gâlgâia fără întrerupere din guşa de pelican, perfect edificat asupra situaţiei, nu de acum, de la bun început şi îi făcea semne lui Jeni — studentul din anul patru, ulterior actor pe câteva scene provinciale, pe scena Nottara-ului şi, în final, regizor de televiziune — să-şi ia tălpăşiţa, fiindcă aici nu e nevoie de investigat şi de lămurit. „Dar nu exista nici un Gheorghe Popescu, s-a aprins acesta, opunându-se versiunii pe care o avansasem cu atâta convingere. A fost o greşeală de

dactilografiere, s-a corectat, nici acum nu te-au radiat din catalog, mai speră să vii.”

Nu m-am dus. Ani de zile n-am mai trecut prin dreptul clădirii Conservatorului. Cred că fără să conştientizez, îmi alegeam alt drum pentru a nu fi obligat să rememorez perioada când am fost candidat şi am muncit ca angajat sezonier al şcolii, expunându-mă apoi, ca un caraghios, distracţiei comisiei de examinare, ce-mi cerea să văd cai verzi pe pereţi şi să simulez reacţii şi manifestări inventate. Dacă deschidea cineva subiectul şi mă descosea asupra cauzei refuzului de a continua relaţia cu Institutul de teatru, ridicam din umeri şi îndrugam vorbe în doi peri. Am refuzat să analizez ca lumea chiar şi în forul intim ruptura, pe care la început am acceptat-o de nevoie şi apoi am promovat-o cu osârdie. Satisfăceam curiozitatea celor interesaţi invocând scârba de a înnoda un fir rupt ca urmare a neglijenţei şi lipsei de acurateţe a instituţiei ce uitase că are de-a face cu materialul uman cel mai sensibil. De ce să mă duc eu la cursuri în postura de umilit recuperat, care abia aşteaptă să i se întindă mâna din nou, după ce a stat bosumflat, pe bună dreptate, câteva luni de zile, ca un pisoi alungat de stăpâni grobieni? Înseamnă să recunosc deschis că mor după ei, că oricât de urât s-ar purta cu mine şi orice rău ar încerca să-mi mai facă, sunt dispus să închid ochii şi să rămân neclintit pe poziţia de fidel, cramponat ca o căpuşă de zidurile şi de scândurile scenei institutului, în afara căruia n-aş mai fi nimic. Cam acesta era în mare raţionamentul infantil, pe care în lipsa unui autosondaj psihologic serios, îl morfoleam în gură, mai preocupat să conving pe ascultător decât să spun adevărul. Bineînţeles, nu acesta a fost motivul adevărat al reţinerii de a mă duce să frecventez cursurile Conservatorului de teatru. Un om hotărât, care ştie ce vrea, nu se încurcă în asemenea mofturi, nu se dă în lături nici să facă sacrificii pentru a-şi atinge ţelul.

M-am gândit la un moment dat că mă decepţionaseră mediul, calitatea celor alături de care aveam să învăţ, să mă formez şi să-mi însuşesc subtilităţile meseriei. Pe de altă parte, nu prea era atunci momentul istoric propice pentru calificarea într-o profesie atât de delicată, influenţabilă, dependentă de climatul social. Promoţia respectivă a învăţat între anii 1948 şi 1952. Cui îi sta atunci gândul la gestica tragedianului, la măştile comediei, la acordurile plânsului scenic şi la sonoritatea ilarităţii? Se deposedau vechile clase conducătoare, se aruncau în puşcării liderii politici interbelici, se puneau la zid dirijorii războiului antisovietic, se rafistolau istoria şi cultura, se antrena sărăcimea în posturi

de comandă ale societăţii, se întrona în mentalitatea publică, inclusiv în artă, o doctrină severă, rigidă, constrângătoare ca un pat al lui Procust. Dramaturgiei însăşi îi venise rândul la puricat, arta interpretării nu se mai putea înscrie în universal şi atemporal, o ancorau principiile de clasă, fiind obligată să promoveze piesa tezistă, schematică, să aducă în scenă eroi politici de strictă actualitate.

Mă îndoiesc să fi ieşit mari actori din foştii mei colegi, chiar dacă până la urmă unii au reuşit să-şi descopere filoane native de inspiraţie şi creativitate. N-am cercetat, dar mi se pare greu de presupus ca promoţia 1952 să fi dat scenei româneşti monştri sacri. Aşa ceva s-a întâmplat mai târziu, în anii ’60, când marele seism politic se potolise şi societatea încerca să-şi reia tradiţiile, să deschidă punţi de legătură cu vechea civilizaţie. Epoca putea fi un pretext serios de abţinere pentru cineva care înţelegea mecanica istoriei şi deducea că, un timp, muzele aveau să fie retractile, unele chiar tăcute. Eu nu mă puteam lăuda însă cu o asemenea intuiţie, cu premoniţii atât de profunde privitoare la consecinţele evoluţiei politice asupra spiritualităţii. Simţeam, fireşte, în aer ceva tulbure şi incert, dar o meserie frumoasă putea fi tocmai un adăpost în faţa vicisitudinilor istoriei.

Altceva a fost, şi abia acum, la capătul drumului, am convingerea că nu greşesc în presupunerile mele. Îmi era frică de public. Totdeauna m-am temut de acest balaur cu o mie de capete, cu o puzderie de ochi şi urechi, încolăcit în întunericul sălilor, mare, puhav, greu, respirând fierbinte într-o tăcere apăsătoare, pândindu-ţi fiecare cuvânt şi gest, gândind cu repeziciune şi cenzurându-ţi mintea, cântărindu-te, judecându-te, calificându-te. În slujbele pe care le-am avut a trebuit să iau de multe ori cuvântul în faţa unor largi colective, a unor adunări unitare sau eterogene, să expun puncte de vedere, să analizez situaţii, să trag concluzii pe marginea unor lungi şi importante dezbateri publice. Întotdeauna am fost nevoit să fac eforturi considerabile pentru a-mi înăbuşi acest penibil, distructiv şi paralizant sentiment, înainte de a mă urca la tribună. De regulă, vorbeam liber, doar cu o bucată de hârtie în mână, urmărind în mare logica unui punctaj prestabilit, sau fără nici un punctaj (şi atunci expunerea ieşea mai coerentă, cursivă şi plastică). Dădeam impresia omului stăpân pe material, calm, incisiv, cu efecte de scenă pregătite sau spontane, cu neputinţă de abătut din cursul logicii sale. Da, stăpâneam materialul şi logica nu-mi lipsea, ca şi o anumită gradaţie a maieuticii şi dozare a surprizelor. Dar jumătate din efortul energetic şi cerebral era destinat stăpânirii stării de anxietate,

a fricii că până la urmă îmi va scăpa ceva esenţial, că nu voi pune îndeajuns de ascuţit accentele majore, că am ratat o idee originală într-o expresie plată, că ascultătorii nu sunt destul de mulţumiţi de elocinţa mea.

Îi priveam pe oameni în ochi şi când întâlneam o privire placidă, îngreunată de plictiseală sau întoarsă către gândurile proprii, mă speriam, mă demoralizam şi dacă mi-ar fi stat în putinţă, aş fi pus chiar în clipa aceea punct tensionatei dizertaţii. Împrejurările îmi impuneau uneori să vorbesc mult; nu oboseam, dar cel mai mic semn de scădere a interesului şi receptivităţii în sală mă alarma şi făcea ca propriile fraze, oricât de îngrijit construite, să aibă pentru mine gust de cenuşă. Ziua în care trebuia să iau cuvântul undeva în public era întunecată, apăsătoare. Viaţa mi s-ar fi uşurat şi înseninat considerabil dacă adunarea s-ar fi contramandat (nu e mai puţin adevărat că şi să ascult îmi era greu, tot ce se spunea prin adunări fiind cunoscut şi perfect previzibil), cu toate că aveam conştiinţa stupidităţii grijii exagerate pentru acurateţea cuvântului meu şi îmi dădeam seama că orice s-ar întâmpla, nu pot coborî sub o ştachetă onorabilă.

Am cunoscut, aşadar, teroarea acelei enorme entităţi lascive, ce ţinea în ghearele ei sala, urmărindu-mă cu ochi reci, închipuindu-mi că ţese ascunse gânduri lipsite de simpatie, chiar ostile. Sunt convins că acelaşi inexplicabil complex psihosomatic l-aş fi încercat şi pe o scenă de teatru, împiedicându-mă să mă concentrez şi, mai ales, să valorific întregul şuvoi al sensibilităţii artistice. Cu atât mai mult cu cât aceste contacte n-ar mai fi fost ocazionale, ci chiar munca de fiecare zi, profesia definitorie, baza subzistenţei însăşi. De aceea, în intimitatea mecanismului spiritual, atunci când pericolul înfruntării perpetue cu publicul s-a conturat definitiv, m-am blocat. Am făcut calea întoarsă, optând pentru iluzorii jetoane şi tantieme tăiate în solemnitatea mută a unui consiliu de administraţie.

Când am publicat romanul *Pasajul*, într-o revistă s-a scris: „Vreţi să ştiţi ce-a vrut să se facă Dumitru Popescu? Citiţi *Pasajul*! Actor a vrut să fie”. Dar eroii romanelor mele avuseseră pe rând profesiunea de medic, economist, dirijor şi compozitor, activist de partid, profesor ş.a.m.d. Se poate trage concluzia că am vrut să fiu şi una şi alta, sau că mi-ar fi plăcut să practic toate aceste îndeletniciri de-a valma? Visul oamenilor nu se înscrie întotdeauna în nomenclatorul profesiilor şi, mai ales, nu ţine seama de dotarea naturală. Mie, spre exemplu, cel mai mult mi-ar fi plăcut să cânt

frumos. Şi aceasta, probabil, pentru că nu am voce. Ca nostalgia să-mi fie iremediabilă.

## Câştig şi pierdere la masa de joc a destinului

După doi ani de studenţie am primit aprobarea să dorm într-unul din căminele Academiei şi să iau masa la cantină, în Buzeşti pentru început, apoi chiar în „centrală”, adică la sediul din Piaţa Romană, unde cu timpul am devenit şi titularul unui pat. „Altă viaţă!”, cum se spune, şi fără glumă. Ca student e mare lucru să ai regimul chiriaşului stabil, într-o odaie curată, cu lenjerie de pat schimbată la timp, cu toaletă şi duş în stare de funcţionare. Nu mai miroşi a mucegai, poţi să-ţi speli cămăşile când vrei, miezul nopţii te prinde în pat, nu la şuete, în aşteptarea colocatarilor sau musafirilor întârziaţi. Dar cel mai grozav e să ai asigurată masa pentru a doua şi a treia zi şi pentru tot anul (ca să nu mai spun că cea mai mare binefacere e să ştii unde mănânci în ziua respectivă). Se duseseră vremurile când mă clătinam pe picioare în stradă, cu un pumn de seminţe în buzunar, când făceam zece kilometri pe jos ca să urc la câteva cantine muncitoreşti sau de instituţie, în căutarea unui bon rătăcit sau a unei cunoştinţe cu pile. Degeaba te duci atunci la cursuri şi seminarii, gândul îţi zboară mereu la mâncare şi nervii, iritaţi, resping înaltele teorii academice întoarse cu spatele la „primum vivere”. În zilele norocoase obţinusem, în special seara, la cantina U.N.S.R.-ului din dosul Operei — mai accesibilă studenţilor rătăcitori — o strachină cu terci din fulgi de ovăz şi o jumătate de hering din „ajutorul danez”, aproape putrezit în cutiile uitate prin depozite militare din Primul Război Mondial. Nu erau de lepădat nici ciorba de varză de la cantina Poştei, nu ştiu de ce atât de binevoitoare cu studenţii flămânzi — şi polonicul aferent de mămăligă pripită, având consistenţa păsatului ţărănesc, dar întremătoare. Când reuşeam să procur de la cunoştinţa mea sus-pusă — profesor universitar şi şef de clinică — o oală cu boabe de porumb fierte, oferită magnanim pentru „prăpădiţii de studenţi”, ca un fel de cină a săracilor, la bivuacul din „6 Martie” era regal. Căci nu atât calitatea hranei conta, cât capacitatea ei de a-ţi oferi iluzia saturaţiei, de a întârzia în burtă cât mai mult, făcând digestia lungă şi anevoioasă.

Dezagrementele cazarmamentului în maldărul supraetajat de ziduri putrede, numit de noi cămin studenţesc judeţean, în timp ce nu era decât un biet azil de noapte gratuit, se compensau cu plăcerea de a fi „printre ai noştri". Nu în sens familial — în afară de câţiva prieteni din copilărie nu erau decât conjudeţeni — ci în accepţiunea, poate mai importantă, de familiaritate regionalistă, tradiţională comportamental şi până la urmă şi temperamental. Nu ştiu cum apăreau teleormănenii în ochii fraţilor din celelalte zone geografice şi istorice ale ţării, însă pentru noi, moldovenii erau pe atunci nişte molâi şi „clisoşi" (noţiunea îmbrăţişa şi nervul şi verbul), transilvănenii, oameni de un pedantism greoi, simplist şi rigid, maramureşenii, şi mai lipsiţi de flexibilitate intelectuală, oltenii, pragmatici până la reducţia materială a fiecărei abstracţiuni şi speculativ-flegmatici, în dosul unor mari jurăminte de credinţă şi sentiment, iar dobrogenii şi băltăreţii din jurul lor, beţivi şi fără caracter. Noi ne complăceam într-o baie de verbozitate inspirată şi efemeră, pendulând între ironia acidă şi sentimentalismul teluric, uneori morbid, în gestul risipitor al săracului grandoman şi nesocotit — ţinând loc de blazon pe un steag întotdeauna făcut fleandură —, în agitaţii sterile, în umor gras, extras din observaţii psihologice sau din prinderea scenelor suculente „in vivo", şi într-o inconştientă penurie de ţeluri existenţiale.

Aceasta fusese condiţia dinaintea dobândirii calităţii de student asumat de noul stat, ca viitoare coloană în propileea socialismului. Acum — statut incomparabil! În odaia „de patru" — pleduri rezonabile, cearşafuri curate, chiuvetă de faianţă, noptiere, parchet spălat o dată pe semestru. Nu lampă de gătit afumând la nesfârşit ceaunul de mămăligă, nu tigaia în care prăjeam heringii păstraţi de la „Casa studenţească" a U.N.S.R., nu oală de fasole. Nu plasă de sârmă, adâncită ca o covată în patul milităresc, nici podea putredă, tavan găurit şi uşă spre balcon cu o palmă mai scundă decât canatul, permiţând viscolului să sufle zăpada ca o turbină. Nu scrumiere de hârtie răsucite în colţuri, pline cu mucuri de ţigări Mărăşeşti, veselă pestriţă, ciobită, din care s-ar fi putut face relicve muzeistice. Primul pas spre civilizaţia habitatului! Gata şi cu jumătăţile de noapte pierdute în pălăvrăgeală gratuită.

Stagiul la căminul din zona Gabrovenilor m-a învăţat să renunţ şi la complicata clasificare demografic-regionalistă. Românii se împărţeau acum în două: cei din nord, majoritari nu numai în camera noastră de patru, ci şi în vecinătate, şi cei din sud (care se rezumau la persoana mea). Fireşte, nu aveam să cer cvasimajorităţii să se plieze după specificul meu, m-

am apucat eu să mă adaptez, cum s-ar fi întâmplat şi dacă m-aş fi înrolat în legiunea străină. Primul antrenament pentru ideea de „internaţionalism”. De altfel, am constatat că nordiştii se deosebesc de sudişti în principal prin accent, în esenţă fiind toţi o apă şi un pământ. La căminul din Piaţa Romană, unde am ajuns printr-o evoluţie graduală, raportul s-a inversat, sudul prevalând asupra nordului (reprezentat printr-un braşovean de origine germană). Dar nici aici şueta sudistă n-a mai găsit teren propice, oamenii preferând să iasă, pentru discuţii cu colegii sau cu vizitatorii, la promenadă.

Am putut arunca, astfel, o privire, din interior, asupra imaginii studenţimii române din epocă. Nu ştiu cum o fi fost altădată, dar această generaţie nu mi-a apărut animată de idealuri sociale. În literatura interbelică apăreau dezbateri ideologice pătimaşe în rândul intelectualilor tineri, chiar militantism (vezi Camil Petrescu, Rebreanu, Cezar Petrescu şi alţii), şi fermentul îl constituia ideea naţională până la împlinirea ei, apoi ideea occidentală a dreptăţii sociale. Generaţia mea părea abulică, dar nu în mod manifest (exprimată, această stare ar fi putut deveni subiect ardent, germenul unei cauze), ci intrinsec, asumat şi iremediabil. Evident, efectul — politic ambiguu şi material strivitor — al războiului paraliza spiritele.

Aspiraţiile încheierii reîntregirii teritoriale fuseseră brutal anulate, fără nici o perspectivă de resuscitare. Nu se întrevedeau, de asemenea, pentru România, şansele unei politici externe, regionale sau europene, de anvergură. La sfârşitul primei jumătăţi de secol, în anii paroxistici ai politicii mondiale, devenisem o anexă minoră a axei fascismului, acum eram una insignifiantă a axei antifasciste, la cheremul imperiului sovietic şi la periferia atenţiei alianţei democratice occidentale. Ne aflam, evident, într-un mare blocaj istoric. În interior, începuseră, dacă nu fierberi sociale autentice de masă, un proces de sovietizare, trecând societatea prin etapele dure ale politicii de clasă antiburgheze. Nu mă îndoiesc, trebuie să fi fost nuclee studenţeşti derivând din clasele ameninţate şi lovite, dornice să acţioneze. Nu găseau însă pe atunci ecou în masa studenţească, la fel ca şi politica oficială, de altfel. Media trăia într-o neutralitate apatică, ruginită, pentru moment imposibil de urnit. Grija studenţilor era să-şi treacă examenele, să se evidenţieze onorabil în ochii corpului profesoral, să-şi pregătească temeinic diploma, să adune atuuri pentru o carieră temeinică. Când m-am mutat în Gabroveni, apoi în Piaţa Romană şi în Vasile Lascăr, am văzut clar că aceasta era opţiunea şi că sincerele idealuri

juvenile, năzuinţele înălţătoare nu sunt de actualitate; ca atare, nici pătimaşele dezbateri ideologice. Ce făcuserăm noi la „Fiii Teleormanului” fusese o cozerie disperată, de natură să ne păstreze moralul în abisul sărăciei, fără nici o contingenţă cu lumea reală, cu devizele şi soluţiile sociale.

Nici ceea ce începuse să se petreacă prin amfiteatre, în afara orelor de curs, când se organiza aşa-zisa participare politică a studenţimii la reforma învăţământului şi, indirect, la reorientarea şi reaşezarea societăţii, nu constituiau forme de redeşteptare a conştiinţelor. Lucruri de suprafaţă, obol dat cu docilitate implacabilelor comandamente imediate de regim social, într-un mod mecanic, exterior, fără afectarea fondului, nereceptiv, în care ne retrăgeam ca într-o redută. Schimbarea avea să urmeze la un an sau doi după absolvire, când animaţia politică se confunda deja cu profesionalitatea însăşi, fiind percepută ca un nou atribut al prestaţiilor sociale, criteriul fiind introdus la presiunea vulgului tot mai pretenţios, arogant şi convins că a devenit buricul pământului, într-o ţară unde nu fusese decât o mizeră cantitate neglijabilă.

În Gabroveni, deşi am avut relaţii colegiale deschise cu „nordiştii”, nu mi-am făcut prieteni printre ei. De altfel mi se părea că nici nu au noţiunea respectivă, că nu înţeleg accepţiunea dată de noi prieteniei intelectuale şi morale, ce presupune confesiune intimă, disecarea subiectelor de interes comun, petrecerea împreună a timpului liber în promenade nocturne şi aşa mai departe. Pentru sudişti, prietenia masculină e un alt fel de dragoste — poate mai acaparantă decât cea consacrată femeii, care se reduce la ceremonia „întâlnirilor” oarecum artificiale, deoarece sunt extrase din contextul vieţii cotidiene şi respectă o regie sui-generis, pe jumătate romantică, pe jumătate dictată de metabolismul simţurilor. În sud, tinerii deveniţi prieteni se caută toată ziua, se consultă, uneori nu mişcă un deget fără asentimentul celuilalt. Şi apoi, această amiciţie este aproape exhaustivă, un bărbat nu poate avea mulţi prieteni „la toartă” sau „la cataramă”, cum se spune la noi. În timp ce nordicul nu face ierarhizări, cei zece, douăzeci sau o sută de prieteni ai lui se bucură de aceleaşi favoruri, prezintă acelaşi grad de interes raţional — în rare ocazii şi sentimental — şi constituie o armată bine întreţinută de partizani utili în complicatele conjuncturi ale vieţii sociale.

Prietenii mi-am făcut abia în Piaţa Romană, acestea înlocuind pierderile suferite după părăsirea bivuacului teleormănean. Primul de care m-am legat a fost buzoianul Titi Rădulescu, şi până am aflat că era progenitură de moşier,

procesul chimic de osmoză se şi încheiase, astfel că respectivul element biografic n-a mai contat. De altfel, el contrazicea tipul — reprezentat, de pildă, de Rantea — pedantului, snobului şi ridicolului surogat de curtean, fiind născut parcă în eprubeta simplităţii şi în dispreţul tuturor paravalorilor sociale. Nu era un mare cozeur ideologic, deşi cercetase marxismul şi îl aprecia, iar nota ironică în care comenta evenimentele contrazicea înclinaţia mea spre disecţie obiectivă şi în egală măsură spre patetism. Dar avea de partea lui o dezarmantă luminozitate a inteligenţei şi francheţea sincerităţii neatinsă de conjuncturi, nici chiar de interesul personal. Băteam împreună bulevardele, seara, şi ne prăpădeam de râs la comedia umană, mai complexă poate decât oricând, fiindcă îmbina un „vechi" şi un „nou" deja etichetate ca atare în mod oficial şi aflate nu numai în conflict, ci şi în simbioză.

Al doilea — George Tudor, fiul unui şef de post din Bărăgan — înzestrat cu o vie inteligenţă speculativă, la antipodul celei a lui Rădulescu, pasionat până la paroxismul fanteziei de cancanul politic al timpului. Colecţiona informaţii despre bonzii comunismului mondial, în special sovietici, pe care îi imagina ca piese de şah şi concepea tot felul de partide, plasându-se în postura ambilor jucători, obiectele studiului evoluând de o manieră total imprevizibilă. Discuţiile cu el erau palpitante, fiindcă te prindea în plasa unor raţionamente plauzibile şi, la un moment dat, te transforma în partener al jocului. Afabilitatea lui era arzătoare, prietenia corespunzând celor mai bune tradiţii sudiste, în sensul că mergea până la gelozie (mai ales după ce a aflat de relaţia mea cu Rădulescu). Nu ştiu dacă ei doi se considerau rivali politici, dar evitau să se întâlnească şi comunicau, dacă era cazul, numai prin mine; au rămas străini, în final devenind, mi se pare, ostili.

Aria relaţiilor intime se lărgea, conturând în această perioadă o viaţă studenţească dacă nu debordantă, măcar nuanţată, corespunzând conceptului mai vechi, aproape ieşit din circulaţie, despre libertatea de a-ţi experimenta, în timpul studiilor, personalitatea pe o claviatură largă. Titi Rădulescu îmi făcuse cunoştinţă cu o domnişoară de la litere, o ţigăncuşă ofertantă şi lipicioasă, în ciuda reputaţiei bine consolidate de fată cuminte. La început m-a atras şi m-a măgulit aderenţa ei combinată cu docilitate şi ceva ce semăna a admiraţie şi parcă respect, dar destul de repede m-au decepţionat lipsa de apetenţă pentru dispute existenţiale şi filosofia ei de viaţă destul de mărginită şi oportunistă. Mi s-a spus că i-am provocat o rană sentimentală nevindecabilă, deşi

mă menţinusem destul de rezervat, dar fetele ştiu să-şi producă iluzii şi fără ajutor din afară. Am întâlnit-o, după douăzeci de ani, într-un cabinet metodic la Universitate — unde preda; recunoscându-mă şi-a coborât privirile, înfigându-le în masa de lucru şi a refuzat să şi le mai ridice până am ieşit din raza ei vizuală. O colegă de grupă mi-a dat apoi motive să cred că mă prefera în cel mai înalt grad. Mărturisesc, şi mie îmi plăcea, mai mult pentru exteriorul ei de creolă, pentru bustul nemaipomenit de provocator evidenţiat de un jerseu alb bine mulat, dar când am aflat că răspunde şi curţii responsabilului U.T.M. pe an, am întrerupt ostentativ orice comunicare.

M-am îndrăgostit, dintr-o dată, de o colegă în care am recunoscut, consternat, prima apariţie feminină ce mă şocase pe culoarele Academiei, după care am întors capul chiar în zilele când dădusem examenul de admitere. Era o domnişoară gracilă, cu părul lung încreţit — un fel de „afro” avant la lettre — săltându-i nervos pe umeri, cu obrazul rotund, mic, şi nişte ochi verzi împroşcând în jur priviri ca picurii unui val transparent de mare. Am văzut atunci dansul acela graţios al pletelor ca nişte arcuri elastice de metal preţios, pierzându-se în aglomeraţia de pe culoar, după care vedenia s-a stins. O redescopeream, recunoscând-o prin nu ştiu ce asociaţie de idei sau ciudate revelaţii — ca urmare a modificării grupelor de seminar — în anul al treilea de facultate, într-o variantă nouă. Tot atât de zveltă şi semeaţă în mersul iute, uşor zvâcnit, dar fără şerpii lungi zvârcolindu-i-se pe umeri, o idee maturizată, cu linii feminine mai ferme şi infinit mai reală, ca o siluetă de Pissaro trecută după un timp sub pensula lui Renoir. Purta numele de Maria Guliman şi după nici un an mi-a devenit pereche. Am convieţuit treizeci şi şapte de ani, lăsând ca urmaşi pe ziarista Gabriela şi pe doctorul Octavian. La adresa ei, un alt coleg, Tudor Enache, a exprimat nu de mult următorul omagiu: „El (adică eu) a luat cea mai frumoasă fată din A.S.E.”

Cam aceasta era fizionomia tânărului ieşit din subordonarea umilitoare a sărăciei nedevenită încă imobilism, condiţionată de hazard, cu ceva în stomac şi ceva deasupra capului. Atunci mi s-a întins altă mână, cea a determinismului social, propunându-mi-se, sau impunându-mi-se subordonarea şi condiţionarea. În Academie descinsese un desant al Ministerului de Interne. Cu timpul am aflat că nu numai în Academie, fuseseră luate cu asalt şi alte citadele ale învăţământului superior, dar atunci nu ştiam. Ofiţerii — amabili, eleganţi, manieraţi — obţinuseră câteva birouri şi, cu cataloagele şi dosarele noastre individuale pe masă, în

virtutea unor complicate considerente profesionale şi extraprofesionale, ne chemau în lungi şi sinuoase întrevederi. Accentul cădea pe oferta materială, pe noi condiţii în care urma să ne facem studiile, sub grija nemijlocită şi suprageneroasă a statului, cu posibilitatea de a ne ajuta familiile, având totodată la dispoziţie un angajament de viitor ferm, de cea mai avantajoasă factură pecuniară. S-a iscat foială, nervozitate, agitaţie, pe jumătate exprimată, pe jumătate secretă, stârnită nu numai de respectivele contacte, ci şi de convocări la minister, de zvonuri despre informaţii culese prin cercul cunoscuţilor, de recomandarea expresă a discreţiei, conţinând un anumit accent ameninţător şi ideea, abil strecurată, că recrutările se bazează numai în parte pe consimţământ şi voluntariat, în esenţă fiind îndatoriri social-politice din faţa cărora cu greu se poate da cineva în lături. Citeam pe chipul unor colegi o abia ascunsă expresie de satisfacţie, iar pe al altora una mai pregnantă, de îngrijorare îngândurată, teamă, şi chiar teroare.

Personal, iritat, agasat şi scandalizat din capul locului de atentatul la bruma de libertate pe care o căpătasem, am reacţionat intratabil. Dar preopinentul se dovedea înzestrat cu nesfârşită răbdare, nu se lăsa descurajat de refuzul meu univoc, astfel că mă vedeam antrenat în grupuri, mişcări colective şi acţiuni graduale de masă, de la care nu puteam să mă sustrag. Într-o zi trebuia să participăm la nu ştiu ce discuţie cu superiori din minister, în alta să ascultăm o prelucrare, astfel că posibilitatea recuzării şi protestului individual se restrângea, consolidându-se aberanta premisă că propunerea nu poate fi refuzată.

Evoluând în ritmul şi de maniera arătate, ne-am trezit programaţi într-o zi pentru vizita medicală, considerată ultima etapă a oricărei angajări, a încheierii contractului social. Aceasta m-a alarmat, văzându-mă cu labele prinse în cursă şi deasupra cu ochiul holbat, vigilent şi necruţător al unui serviciu inflexibil, opac la voinţa şi aspiraţiile tânărului ce se credea liber să-şi aleagă viitorul. Vizita medicală era sumară, proba principală constituind-o, nu ştiu de ce, examenul cardio-vascular. M-a luat în primire un cardiolog tânăr, intrigat de masca mea — probabil similară cu a celui care a văzut filme de groază. Nici tensiunea nu i s-a părut liniştitoare — aveam 16 cu 9 — şi a ţinut să ştie dacă sunt doar surescitat sau sufăr de cord. Şi una, şi alta — i-am spus apăsat. „Sunt foarte bolnav şi de-a dreptul înspăimântat de perspectiva militarizării. Urăsc profesia şi nu m-aş mira dacă, recrutat împotriva voinţei mele, voi săvârşi cine ştie ce act necugetat.” Medicul m-a ascultat cu seriozitate şi înţelegere

şi m-a întrebat dacă poate să scrie în dosar că sunt inapt. „O, da!”, aproape l-am îmbrăţişat, cu o mină de pacient recunoscător şi, la plecare, am făcut o temenea indiană cu palmele împreunate în dreptul pieptului, încredinţat deodată că niciodată nu trebuie să disperi, că oriunde poţi întâlni oameni de suflet pe care să te bizui, chiar când trebuie să înfrunţi un monstru în haine militare sau un stat hotărât să te acapareze.

Când m-a înhăţat cealaltă mână — prin comparaţie una delicată, înmănuşată, parfumată —, n-am mai stat la cumpănă. Ştiam că vor veni alţii şi alţii, că e vremea *arcanului.* Şeful catedrei de „materialism dialectic şi istoric” de la Academie, Iosif Ardeleanu, redactorul-şef al revistei *Contemporanul,* a aruncat o privire prin cei patru ani, a strâns o echipă de opt, a încolonat-o şi a luat-o la redacţie. În rândul celor opt era şi colega cu care aproape mă logodisem, Maria Guliman, prietenul cel mai bun, George Tudor, alţi prieteni buni, Alexandru Ionescu şi Nicolae Popescu Bogdăneşti (şi ei colegi de an), Gabriela Maierhofer (mai târziu Dolgu), Valeriu Plugaru şi Gheorghe Curcă. Dintre aceştia au ieşit din profesie numai doi, restul instalându-se temeinic în ziaristică şi devenind stâlpi de susţinere ai acesteia.

Dintr-o trăsătură de condei, viaţa lejeră, de auditori de cursuri şi clienţi ai bibliotecilor, cozeuri ironici şi bine distanţaţi de societate, trotteuri şi cronicari ai străzii, s-a schimbat cu o sută optzeci de grade. Legitimaţia studenţească a apărut deodată minoră şi aproape inutilă, înlocuită chiar de a doua zi cu una scorţoasă, purtând antetul revistei, fotografie şi ştampilă oficială, de ziarist. Identitatea publică a căpătat altă dimensiune, neacoperită încă, fireşte, de valoarea intrinsecă a prestaţiei, dar imediat convertibilă în autoritate. Tot de a doua zi, în practica zilnică s-a instalat un nou reflex: lectura presei. Nu răsfoirea distrată a gazetei de către funcţionarul public înainte de a-şi scoate mapele pe masa de lucru, nici incomoda lectură a titlurilor de către călătorul din tramvai sau piguleala curioasă a faptului divers pe băncile din parcuri, ci efortul avizat de a te ţine la curent „cu evenimentul”, urmărirea direcţiilor de orientare în sfera profesională şi, nu în ultimul rând, „competenta” apreciere critică a producţiei de pe tot eşichierul branşei.

Din momentul intrării în arenă, am dispus fiecare de câte o masă de birou, pe care am exersat la început elementare gesturi profesionale, iar apoi am imortalizat, pe rând, poza „gânditorului”, a „inspiratului”, a „expeditivului”, a „sentenţiosului” sau a „torturatului” de idei încă nediscernabile. Biroul acela a devenit, timp de zeci de ani, un

fel de cochilie a melcului; e drept, n-am cărat-o în spate, mai degrabă am fost cărat de ea, dar în acest desen viaţa s-a circumscris ca într-un cerc magic, consumându-se zi şi noapte în galopul frenetic al „cailor de curse”, cu nimic altceva în faţă decât linia de sosire.

Noua condiţie se traducea şi printr-un alt tip de cantină, ca pentru lumea bună engleză alt club, la alt rang. Luam acum masa la *Scrisul liber* din localul faimoasei berării Gambrinus, primind defilarea colegilor cu veche şi prestigioasă carte de vizită, înfoindu-ne uşor de plăcere şi mândrie la rostirea numelor care dădeau rezonanţa alesei societăţi. În sfârşit, începeam să avem ceva bani. Primeam salariu. E drept, foarte modest la început, însă pentru oameni care se descurcaseră în Bucureşti trei ani cu buzunarele goale, destul — permiţându-ne să cumpărăm mici obiecte de îmbrăcăminte cerute de căldurile acelei veri, sau să plătim noaptea, la ieşirea din redacţie, o plăcintă şi o halbă de bere.

În timpul zilei de lucru, mai importantă decât redactarea genurilor publicistice incipiente în actul calificării era observarea atentă a modelelor profesionale: bonzii vechi, venind din presa interbelică de stânga, şi tinerele vedete formate în ultimii câţiva ani de presă manifest marxistă. Ei ne ofereau conturul propriu în devenire şi acesta presupunea nu numai un condei bine ascuţit şi mânuit cu graţie fermă, ci şi o anume manieră de a fi: calm elevat, cu siguranţă de sine abia camuflată, celebritate reţinută, discretă, autopersiflată.

Iată, în câteva cuvinte, suma elementelor adăugate la compoziţia personalităţii tinerilor, încăpuţi fără să se aştepte, pe magistrala culturală a epocii.

Dar într-o încercare bilanţieră, oricât de pripită, există şi rubrica pierderilor sau măcar a costurilor — de care nu ştiu dacă am fost la fel de spontan conştienţi. Pierdeam, pe de o parte, exprimarea liberă a eului în scris, şi pe de alta, libertatea de a gândi critic nu doar viciile mediului, ci însuşi fondul demersului cultural propriu. Mentorii începeau să ne întrebe: „În ce stil scrii dumneata?” şi, încet-încet ajungeam să ne jenăm că avem un stil individual rezultat din cultura asimilată în şcoală, din lecturi, din propria imaginaţie creatoare, închipuindu-ne cu naivitate că profesia cere o radicală disjungere de forul intelectual intim.

Aveam să ne descătuşăm, fireşte, după un număr de ani, dar nu ştiu dacă tributul plătit atunci nu se resimte şi azi, dacă fără acel stagiu al „exprimării lemnoase”, haina gândirii noastre n-ar fi fost mai elegantă, verbul mai înaripat, arta profesională mai încărcată de emoţia spontaneităţii pure. În ce priveşte gândirea, experienţa noastră confirmă că mintea

omenească are destule resurse să se reîmprospăteze, să-şi depăşească crizele de obscuritate, să iasă din orice dilemă. Forţa cu care am spart raţionamentele elementare ale epocii a compensat eclipsa temporară a momentului, dând setei de adevăr mai multă acuitate, şi instalării în perimetrul sincerităţii mai multă înverşunare.

## „Profesori pedanţi şi examene grele”

Vara lui ’49 mi-am petrecut-o în „redacţia” ziarului *Teleormanul liber*. Pun în ghilimele cuvântul, pentru că această instituţie se rezuma la un director onorific (în persoana profesorului Florian Creţeanu), la un patronaj ideologic şi mai abstract (al profesorului Stelian Păun) şi la doi pălmaşi (colegul de liceu Ioan Macarie şi subsemnatul). Rămăsesem cu această imagine şi, oricât aş fi lăsat să-mi zburde fantezia, nu-mi puteam închipui că revista *Contemporanul* poate avea nevoie de peste 15–20 de oameni. Când colo, redacţia număra în jur de optzeci de ziarişti.

Dacă activităţile extraredacţionale (unii predau în învăţământul superior, alţii făceau parte din organisme culturale) şi deplasările pe teren nu ar fi făcut ca jumătate să lipsească prin rotaţie, personalul n-ar fi încăput în acel palier de bloc vechi, cu birouri înghesuite de-o parte şi de alta a culoarului, ca în hanurile provinciale. Ambientalul redactorului-şef aducea cu al unui stareţ; ca să ajungi lângă birouaşul acestuia trebuia să te strecori, să te sugi şi să te subţiezi, atent să nu răstorni sau să spargi ceva, rămânând apoi în picioare. Exista şi un alt culoar, perpendicular pe primul, încă mai îngust, care ducea în birourile compartimentului tehnic: chilia lui Jean Grosu, secretarul de redacţie, şi a ciracilor săi mai niciodată de faţă (exceptându-l pe şeful corectorilor, Grigoriu, un burlac voinic, cu alură de fătălău pedant, tăcut, închis în el, deosebit de blând şi manierat), chilia dactilografelor, unde guverna Corina, o femeie voluminoasă, îngrijită, uneori volubilă, comunicativă, alteori suspicioasă şi sarcastică, a cărei manie era să anticipeze verdictul şefului la materialul pe care tocmai ţi-l bătea la maşină, şi chilia traducătoarelor (Colette Corbu, Ira Mendel şi Lidia Spriegler) care mai mult fumau pe-afară, glumind cu cine se nimerea, strălucind din obrajii lor fragezi de fete sănătoase, hedoniste, aducând lumină şi voie bună într-o redacţie prin colţurile căreia trena clarobscurul.

De vedete nu te împiedicai toată ziua prin birouri sau pe culoare. Le găseai cu siguranţă în dimineaţa şedinţei săptămânale cu redactorul-şef, şi în seara apariţiei, când

prezenţa lor devenea indispensabilă. La şedinţă îşi aduceau obolul forfecându-i pe colegii mai mărunţi, cu un ton deloc colegial, şi avansând propuneri de subiecte complicate pentru numerele viitoare, unele nerealizabile, iar în ziua apariţiei îşi finisau articolele în şpalt şi provocau surprize neplăcute în paginile de resort, suprimând producţiile unor novici care aşteptau cu inima cât puricele intrarea în rotativă. Aveau condeie lungi şi ascuţite şi le foloseau ca meşterii din măcelarii când tranşează specialităţile şi aruncă de o parte pieile, oasele şi grăsimea. Ceea ce ieşea din operaţia lor finală de fasonatori vedeam a doua zi, descoperind că numărul revistei s-a aplatizat din nou, intrând în standardul apărat cu cerbicie, şi că semnăturile vedetelor sunt mai bine centrate, mai determinante pentru configuraţia ideologică a *Contemporanului.*

Cel mai enigmatic, ascunzându-şi de minune primejdioasa putere de „guru” sub o mască banal ascetică, atât de aridă că-ţi strepezea privirile, era criticul literar Ovid. S. Crohmălniceanu. Nu reuşeam să înţeleg dacă acest camuflaj era voit sau se datora unui întâmplător avantaj fizionomic pe care, descoperindu-şi-l, a ştiut să-l folosească subtil şi fără reticenţă. Mi-ar fi plăcut să-l văd manifestându-se cum ghiceam că e în realitate, volubil, caustic, incisiv, dar înţelegeam că o superviză de pagină albă, ca să zic aşa, retuşa portretul originar şi-l aducea în prim-plan pe celălalt, „de uz curent”, „de toată ziua”, folosit în variile ipostaze ale muncii sale (la catedră, prin comitetele Uniunii Scriitorilor, la redacţie). Când lua cuvântul, şi de regulă vorbea mult prin şedinţele redacţionale, voia să lase impresia nu că oficiază un ritual intelectual elevat şi acut, ci că face o treabă modestă, de rând, nepretenţioasă. Cum ar fi ştergerea prafului pe rafturile de bibliotecă, aranjarea obiectelor lăsate vraişte într-o încăpere. Se ghemuia în fundul fotoliului, dându-şi capul pe spate — îi plăcea să privească în tavan în timpul peroraţiei — lăsând impresia că are de furcă, nu glumă, cu propria voce, prea firavă ca să-i transmită ideile cu lejeritate, trebuind să fie mânată de la spate, îmbrâncită, întinsă din toate părţile, ca un gumilastic rebel. În intimitatea comunicării cu tavanul, uitând poate pentru un moment unde se găseşte, îşi surprindea accente oratorice şi imediat le reprima, reintrând în monotonia incantatorie, piţigăiată, de fond. Se priva de plăcerea tonurilor grave sau melodioase care i-ar fi pus în evidenţă jocurile de cuvinte, întorsăturile de condei, fugea de sonorităţile rezolute, ca şi de pauzele ce ne-ar fi solicitat atenţia, preferând ca patetismul să şi-l consume chipurile în efortul de susţinere a vocii la un oarecare prag de

sonoritate. Aceste contribuţii la banala trudă colectivă îi asigurau o poziţie de personaj harnic, muncitor, fără aere şi gărgăuni „intelectualişti”, situat ferm la nivelul obştei, dispus să se aplece cu seriozitate şi temeinicie asupra celor mai şterse aspecte ale cotidianului.

Doar în convorbirile particulare, purtate pe culoar, cu cineva mai apropiat, trăda, în zâmbetul puţin strâmb al buzelor subţiri, maliţie, dispreţ, propensiune spre cuvântul sec, tăios, nimicitor. Şi scrisul şi-l învăluia de o manieră asemănătoare, punând între satira lui şi obiectul analizei literare, un strat gros de argumentaţie didactică, ce nu-i folosea decât pentru a lăsa impresia că ia în serios minore şi rizibile producţii literare.

În epocă a făcut opinie separată în multe ocazii, dovedindu-se mai tolerant şi flexibil decât alţi critici, atrăgându-şi incriminarea de „liberalist” din partea fanaticilor fără vocaţie şi orizont. Nouă nu ni se părea însă că ar fi dispus să abdice de la rigorile marxiste — pe care aveam impresia că le apără cu competenţă şi convingere — ci doar că le fereşte de simplism rudimentar şi de exagerările rigide ale proletcultiştilor de duzină. Această grijă i-a prins bine mai târziu, şi este meritul lui real că şi-a creat o imagine de critic deschis tuturor azimuturilor, chiar de pe când nu era.

La *Contemporanul* a fost dintre cei care n-au făcut priză cu „noua generaţie”, rămânând consecvent unei răceli organice faţă de „intruşii” ce aduceau ecourile ştiinţelor seci într-un sanctuar al gândirii estetice, în ciuda faptului că el însuşi studiase, după cum se spunea, medicina. Am respirat ani de zile acelaşi aer redacţional, dar n-am fost niciodată colegi. În primul rând datorită faptului că oricât s-ar fi prefăcut că roboteşte la cauze comune, nu l-am simţit niciodată vibrând în cazna noastră — devenită determinantă cu timpul — de scoatere a revistei. În al doilea rând, n-am găsit culoare de comunicare, nu atât de ordin profesional (gazetăresc, literar ş.a.m.d.), cât de natură umană. Nici vârsta, nici experienţa de viaţă, nici universul intelectual nu justificau inaderenţa noastră, doar unele borne invizibile semnificând ardenţa şi sinceritatea trăirii sociale.

În schimb, ne făcea impresia că O.S.C. îl preferă, fără să ne mire deloc, pe tinerelul N. Tertulian, cel mai dotat din galeria juniorilor găsiţi în redacţie. Ne-am obişnuit greu cu ideea că acest fraged „fecior de maharadjah” (oscilam între a-l considera Hamlet al Orientului hindus şi cantautor azer de origine princiară) cu gene lungi, negre ca pana corbului şi sprâncene încondeiate, scrie cu mâna lui, din capul lui, „dublele subsoluri” ideologice ale revistei în format de

cotidian. Unde şi când apucase el să înveţe atâta carte, ne întrebam, cercetând obrazu-i, în care parcă se întrevedea strălucirea laptelui matern? Prin şedinţe perora grav, glisând cuvintele ca pe boabe mari de mătănii, însufleţindu-se atât cât trebuia pentru a da micilor torente verbale ritmice un tonus inspirat şi o căldură catifelată de versuri epopeice. Cel mai animat se arăta în dialogurile de pe culoare, lăsând temperamentul focos să se desfăşoare în voie, cucerindu-şi şi dominându-şi interlocutorii prin debitul sacadat al unor raţionamente cu greutate de definiţii. Avea un umor calm, dar biciuitor şi impresiona printr-o neobişnuită siguranţă de sine, din care deduceai că se simte acolo într-un mediu familial, casnic s-ar putea spune, nu într-o instituţie severă, aparţinând unui „ordin politic” în care nu se practica familiarismul şi nimeni nu trebuia să se considere moştenitorul de drept al vreunor privilegii. Lăsa impresia că toţi colegii mai mari în grad, în reputaţie şi în etate, inclusiv şefii ierarhici ai redacţiei, îi sunt cumva îndatoraţi şi numai ostentativa lui bună-creştere îl împiedica să abuzeze de tainice preprogative.

După câţiva ani mi-a fost dat să aud o admonestare aspră, ieşită la adresa lui din gura purificată prin filosofie a profesorului Ion Banu, atunci redactor-şef, şi care i-a adus aminte de anumite corecţii primite cândva — când oare, în fragedă pruncie? — pentru alunecări „domn-goieşti”, nu în relaţii cu „mamiţica”, ci chiar pe tărâm politic. A tăcut bosumflat, închizând în enigmatica muţenie o ciudată ameninţare şi s-a îndepărtat ducând cu el grave replici nepronunţate. Dar atunci profesorul Ion Banu începuse deja să spargă misteriosul monopol ideologic, de autor de duble subsoluri teoretice, al lui N. Tertulian — la care mai aveau acces doar I.M. Bălănescu şi, din când în când, M. Radnev — chemând pe câţiva din noii veniţi (în special Gh. Tudor şi subsemnatul) să ne iniţiem în şamanicul ritual. Până atunci însă, N. Tertulian ne-a tratat de la înălţimea progeniturii de maharadjah, născut filosof şi nevoit să coexiste, într-o exigentă şcoală budhistă, cu amărâţi fii de grăjdari, buni să ajungă cel mult îngrijitori de elefanţi.

După ce şi noi am semnat „duble subsoluri”, N. Tertulian a întors brusc spatele acestui domeniu, îndreptându-se în grabă spre estetica lui O.S. Crohmălniceanu. Am crezut la început că miticul sector liturgic, păzit cu străşnicie de orice intruziune, şi-a pierdut brusc interesul datorită pângăririi lui cu nume comune ca ale noastre. La o privire mai atentă, am descoperit că adevărul era altul — mai simplu şi mai vulgar. Profanii ce eram devoalau taina bine păstrată a „sacrului”. Profesorul Ion Banu ne învăţa că pretenţioasele lucrări

conceptuale, pe care le studiau membrii de partid în cercurile de învăţământ politic, nu erau decât lungi suite de paragrafe, bine alese şi asamblate, uniformizate ca stil, scoase din biblioteca doctrinară a P.C.U.S. şi a P.M.R. Ne-am dat seama că această îndeletnicire se poate practica şi la douăzeci de ani, fireşte de către o minte bine mobilată, isteaţă şi îndrumată metodic. Mai multă vocaţie şi inteligenţă creatoare presupunea întreţinerea acelui halou hamletian de tip oriental, care rămânea o trăsătură definitorie a tânărului gânditor, cel puţin până la ieşirea din orizontul privirii noastre.

Încă şi mai tânăr decât N. Tertulian, dar nici pe departe atât de onctuos şi învăluit în mister, M. Radnev ocupa râvnitul post de copil teribil al redacţiei. Realmente precoce în mica sa morgă de autoritate publicistică, se salva din propensiunea spre masca austeră, încruntată, oraculară, intolerantă, printr-o certă neputinţă de a-şi stăpâni firea. În plină tiradă crunt-concentrată, rezolută, izbucnea în hohote de râs, scoţând la iveală chipul unui băiat inteligent, bonom şi sociabil. În ciuda eşecurilor, nu renunţa la gestul reflex de a-şi trage pe cap gluga de călău şi a ridica securea, astfel că, la un moment dat, portretul lui se compunea dintr-o succesiune de expresii atât de contradictorii încât ori te incita să-l stârneşti, ori te îndemna să-l ocoleşti. E drept, ponderea pozelor se schimba în funcţie de conjunctură: în cadru public oficial, prevala severitatea, expresia supermaturizată de buldog rău şi sentenţios — dar pentru că nu putea păstra clişeul mult timp, intervenţia, replica erau concise şi concentrate; în particular, în micile şuete de grup sau între patru ochi, invers, ocupau locul dominant exuberanţa, explozia râsului total şi contagios, doar din când în când întrerupte de căderi bruşte ale obrazului în măşti de răceală, saţietate şi scârbă, care nu exprimau starea de spirit reală, ci o gravitate autoimpusă devenită tic.

M. Radnev nu aspira la rangul de sacerdot ideologic, scria şi el cu un aplomb împrumutat, dar mai mult despre lucruri reale şi inteligibile, plăcându-i în special să se joace în ograda ştiinţelor, care pe atunci aveau mai mult o importanţă principială decât practică. M. Radnev era şi un tânăr petrecăreţ. Se pare că dispunea de fonduri mai substanţiale decât noi, din afara surselor salariale, permiţându-şi mult mai mult decât o bere şi o plăcintă la Tic-Tac. Nu făcea secret din escapadele sale nocturne udate din belşug, lucru demn de remarcat ţinând seama că la ele participa redactorul-şef adjunct al revistei, un anume Constantiniu, golan redutabil al epocii. De altfel, M. Radnev i-o plătea, şi bine făcea, lăsând

să se întrevadă clar condiţia umilitoare la care se autosupunea respectivul. Digerându-şi greu poza compromiţătoare, redactorul-şef adjunct încerca a doua zi să restabilească raporturile de autoritate cu subordonatul, dar efortul său devenea grotesc şi lamentabil. Era suficient să se afle că dormise îmbrăcat în bucătăria binefăcătorului nocturn şi că venise la redacţie nespălat şi nebărbierit, ca burzuluiala lui să nu recolteze decât dispreţ.

M. Radnev a rămas în memoria noastră ca un personaj viu, pitoresc, şi care a avut vigoarea morală să nu se lase copleşit de o prematură vogă, muncind cinstit şi rodnic toată viaţa, într-o profesie căreia i-a dat ţinută, sinceritate şi reală utilitate socială.

Am mai pomenit de un corifeu ideologic al *Contemporanului*: I.M. Bălănescu. Nu prea ştiam ce înseamnă dogmatismul pe atunci şi nu conştientizam clar fenomenul instalat în politica şi cultura noastră, cu toate că făcea ravagii. Eram, cum s-ar spune, în ochiul ciclonului şi în timp ce în jur suflul devastator bântuia cu furie, acolo, în centru, se părea că e păstrată liniştea. Dacă aş fi fost pus însă să ilustrez conceptul, aş fi recurs imediat la persoana lui I.M. Bălănescu, fără consideraţiunea că reprezintă un viciu social cu anumite cauze şi efecte istorice bine determinate. Dimpotrivă, omul mă convingea că dogmatismul este o realitate biologică, o expresie a enigmei umane, a refuzului de a te deschide necunoscutului, conservând în tine, neatinsă, capsula ideii, ca sumă a adevărului şi înţelepciunii. Eram convins că I.M. Bălănescu se născuse dogmatic şi mă uitam la el ca la o specie rară. Era şi profesor universitar — nu ştiam pe unde şi ce preda, probabil marxismul —, vorbea tot timpul, prin şedinţe devenea exasperant şi nu-l mai asculta nimeni, iar în dialogurile din birou — nu pălăvrăgea pe culoare, avea un picior beteag şi obosea repede în poziţie verticală — când te fixa pe scaun şi te prindea în gestica-i hipnotică de păianjen, te ameţea în aşa măsură că nu i te mai puteai nici opune, nici sustrage. Te trezeai încadrat peste tot de barele logicii sale metalice, încât nici să răsufli nu mai găseai loc, captiv iremediabil; preocuparea ta imediată nu era găsirea ieşirii din dialog, ci fuga propriu-zisă, eliberarea din capcana palpabilă.

Mărturisesc, îmi era frică de I.M. Bălănescu şi îl ocoleam. Avea ochi mari, holbaţi, de un albastru decolorat, dar deschiderea lor largă nu exprima uimire sau interogaţie — în acest caz ar fi fost dornic să afle noutăţi, şi acestea ar fi dus la completarea şi corectarea opiniilor — ci o candoare moartă, încremenită. De altfel, tocmai aceasta mi se părea a fi

dogmatismul, puritate copilărească opusă înverşunat oricărei iniţieri în tainele contradictorii ale vieţii, taxate drept inacceptabilă maculare. El te asculta liniştit şi politicos, dar ghiceai că forul intim adânc e cuprins de o consternare glacială, ca şi când în persoana ta ar fi avut de-a face cu un nebun sau un criminal sadic. Scria lălâu, amplu explicativ, imaginând din când în când ipotetice opoziţii ideologice pentru a-şi motiva combativitatea; aveam impresia că puţinele contraziceri ale altora le suporta pentru a acumula ieşiri din canon şi a se antrena în spulberarea ereziilor în articole. Când nu vorbea, se învăluia într-o linişte dramatică, de pustiu albastru, unde nu mai existau nici dezordine, nici opoziţie, fiindcă propriu-zis nu mai exista nimic.

Când îl vedeam intrând pe uşa redacţiei, cu servieta lui moale, încăpătoare, şchiopătând senin, mi se părea un călător venit din neant, iar când îl surprindeam plecând, îl urmăream cu strângere de inimă, ca şi când dincolo de uşă avea să cadă în hău. Ne tolera cu o suspiciune celestă, simţindu-ne plini de impurităţile lumii reale, detestate atunci când conceda că ele există, supraveghindu-ne ca un înger excedat, dezolat că nu i se încredinţase şi sabia de foc. Dacă ar fi fost un talmudist vigilent şi rigid, mi-ar fi plăcut, pseudomisiunea lui ar fi avut sens, dar aşa, ca ziarist, ceea ce făcea mi se părea impostură gratuită, dar oricând pasibilă de a deveni primejdioasă. Mă întreb ce s-o fi întâmplat cu el după ce a părăsit ţara? Cum s-a putut el integra în viaţa socială pragmatică, unde nimeni nu stă să taie firul în patru, fiindcă trebuie mai întâi să-şi câştige existenţa, şi unde „impurităţile” realului le ajung oamenilor până la gură. Acolo nici ca talmudist calificat nu ar fi supravieţuit.

Total diferit de cei pomeniţi era Simion Alterescu, şeful secţiei de artă şi activ cronicar teatral. Rubicond, bine îmbrăcat, jovial şi expeditiv, mereu grăbit, mi se părea omul de legătură al redacţiei mari şi greoaie cu lumea aleasă de afară — adică elevată, inspirată, consacrată spiritului, fanteziei, creaţiei imateriale, pline de vervă, cultivând încă pasiuni, animând de sub lumina rampei bărbaţii, femeile, tinerii dornici de alternativă la existenţa ternă a timpului. Vorbea repede şi puţin, întotdeauna la obiect, prin şedinţe expunea opinii telegrafice, cu aerul că furnizează informaţii, nu „diseca probleme”, avea un chip zâmbitor, râdea puţin şi scurt şi parcă se temea să zăbovească în redacţie ca să nu se contamineze de aerul stătut de acolo, dar şi pentru a nu atrage atenţia asupra discrepanţei dintre el şi ceilalţi. Puteam să-mi imaginez că are întâlniri, ia masa în oraş cu actorii de marcă, face cozerie la „Capşa”, vede matineuri, supează cu doamne

ale scenei, se plimbă pe bulevard sau pe Calea Victoriei. Refuza să-şi ia alura de funcţionar ideologic, depăşea chiar şi imaginea ziaristului de spectacol de altădată, trecând cumva în tagma boierului monden, a aristocraţilor culturali. Toate acestea erau, fireşte, poze, fiindcă eleganţa stilului şi manierelor nu se regăsea în articole, acestea atrăgând mereu atenţia că un ochi veghează la acurateţea ideologică a actului artistic şi că tot ce este contra curentului nu scapă nesancţionat. Nu ştiu ce reprezentare îşi făcuseră artiştii despre cronicarul *Contemporanului*, dar în redacţie se bucura de aura specialistului autentic, căruia extravaganţele, inclusiv imaginea de personaj neconform cu standardele vremii, îi sunt trecute cu vederea în schimbul devotamentului pentru linia orientativă de fond. După un timp a părăsit redacţia, închizându-se, destul de ermetic mi se părea, într-un institut de cercetare unde, probabil, începuse să-şi facă lecturile de ultimă oră.

Un ziarist cult, dotat şi foarte discret era Radu Lupan. Îmi plăcea acest om cu vocea baritonală bine timbrată, cu verbul măsurat, corect şi care nu se amesteca în treburile altora, chiar în sfatul obştesc înscriindu-se cu parcimonie, decorând frumos „lojile" redacţionale cu silueta lui zveltă de intelectual rasat, cu privirea moale şi deferentă filtrată prin ochelarii cu lentile groase şi rame negre de o sobrietate anglo-saxonă. Comenta cu predilecţie literatura străină — cunoscută temeinic în calitatea lui de traducător — dar răspundea la apel pentru orice treabă redacţională neprevăzută, atât în sfera literelor, cât şi a feluritelor îndatoriri specifice *Contemporanului.* Cred că a fost singurul dintre boşi care a avut perspicacitatea de a ne vedea, pe cei noi, în perspectiva devenirii, neuitând că în nici o epocă novicii nu rămân pentru totdeauna novici, mentorii şi discipolii ajungând la un moment dat să mărşăluiască umăr la umăr, vechimea şi primordialitatea nemaiavând nici o valoare.

Un timp s-a învârtit pe acolo Jean Popper — viitoarea vedeta a Europei Libere —, a cărui specialitate mi-a scăpat, deşi semna articole impozante, şi care a venit cel mai puţin în contact cu noii aduşi, atât pentru că părea mereu în trecere — poate avea regim de colaborator — cât şi fiindcă a dispărut repede. Arăta proaspăt bărbierit şi pudrat, avea gesturi de casă mare şi o conversaţie gălăgioasă, purtată peste capul cuiva, astfel încât părea că vorbeşte cu toată lumea şi în acelaşi timp nu se adresează nimănui. De unde să ghicim în el, pe atunci, un debateur politic de la distanţă? Juca bine

rolul mondenului flexibil şi lejer, al superadaptabilului, al cozeurului de cafenea selectă.

De vârsta noastră, modeşti şi la locul lor, ieşiţi propriu-zis din termenul de graţie al uceniciei, i-am găsit pe criticul Dumitru Micu, exersat deja în cronici, şi pe poetul Alexandru Andriţoiu, funcţionând în calitate de reporter „frenetic”. Printr-o ciudată coincidenţă, D. Micu îşi purta pe faţă sigiliul vocaţiei: delicat (o delicateţe ce ar fi înnobilat şi o adolescentă), clorotic, oferindu-ţi nelimitat privirile inteligente prin lentilele groase ale ochelarilor, făcându-te să crezi că eşti o metaforă pe care o descifrează cu pudoare, graţie şi, cât se putea, obiectivitate. Un om creat pentru templul gândirii eterice, în care nici o atingere nu risca să devină contondentă. La antipod, poetul Andriţoiu, înzestrat cu o energie vocală copleşitoare, părea tăbăcit nu numai de tutun, vin şi femei, ci şi de propria sa dexteritate de a transforma viaţa fluidă şi evanescentă în imagini rotunde, perfect măsurate, într-o fabrică ultraperfecţionată de ştanţe lirice.

Apoi au început să vină peste noi, în valuri migratoare, alţi şi alţi tineri de talent, cei mai mulţi ca într-o staţie de triaj spre adevăratele lor meniri, pe care parcă abia acolo, la *Contemporanul,* şi le detectau, avântându-se după aceea în cariere strălucite, cu afirmări glorioase, rămânând totodată şi cu zvâcnetul condeiului în palmă, vibrând în continuare prin paginile revistelor.

Nu mai ţin minte ordinea apariţiei şi dispariţiei lor din perimetrul ciudatei instituţii ce atrăgea spiritele sensibile şi în acelaşi timp dinamice ale generaţiei în ascensiune, ca un adevărat magnet. Şi nici nu are importanţă. La un moment dat a lucrat alături de noi George Bălan, pe care-l cunoşteam dinainte, de la bietul cămin studenţesc „Fiii Teleormanului” şi, vag, mai de demult, din Turnu Măgurele, întâmplător şi oraşul său natal. Ceea ce a atras atenţia cel mai mult a fost nu articolele sale din *Contemporanul,* aliniate într-un fel tematicii generale a publicaţiei, ci ciudata misiune pe care şi-a asumat-o imediat în interiorul colectivului, de a face din noi toţi melomani, sau măcar un auditoriu consecvent şi avizat al muzicii grele. Am participat la cursurile sale de decriptare a limbajului simfonic şi am fost de-a dreptul uluit şi încântat de magica îndemânare cu care făcea să sară lacătele fermecate ale comorilor sonore. Nu ştiu cât de exactă era traducerea intenţiilor compozitorilor, cât de corectă interpretarea simbolurilor vehiculate în marile opere muzicale clasice şi moderne, dar totul apărea fascinant de veridic şi frumos. El nu opera decât cu fantezii plauzibile, iar imaginaţia proprie,

în ciuda conţinutului extrem de surprinzător, era atât de ordonată şi logică, încât nu puteai decât să-l crezi şi să te bucuri cu fiecare nouă „descoperire” a sa, găsind în muzică imperiul fabulos al celor mai rafinate reprezentări umane. Ne-a părăsit la un moment dat, chemat să predea la Conservator, dar se pare că orizontul catedrei a fost prea mic pentru el, fiindcă a plecat apoi să predice muzica în lume şi, straniu, emoţionant, chiar în ţările de baştină ale compoziţiilor universale. După ’89 l-am regăsit cu încântare la Televiziune, într-o clasă ad-hoc de muzicologi în devenire, practicând o artă şi o tehnică tot atât de simple, doar mai adânci în subtext, aparţinând citirii mesajului lăsat de geniile universale ale comunicării sonore.

Concomitent, cred, am fost coleg cu Iosif Conta. Îl vedeam cuprins de o fervoare mai mare decât putea încăpea în articolaşele consacrate vieţii muzicale de la noi, acestea neacoperind decât o suprafaţă restrânsă a domeniului. Era vivace, neliniştit şi rapid, atras mai mult de clocotul din afară al profesiunii decât de atmosfera reflexivă a redacţiei, de mania pigulirii cuvintelor. Pentru ca, într-o zi, să dispară şi să izbucnească la pupitrul dirijoral, urcând apoi vertiginos şi intempestiv treptele unei cariere remarcabile, devenind în cursul deceniilor un „greu” (deşi suplu, dinamic şi foarte flexibil) al baghetei simfonice româneşti. De câte ori îi ascultam concertele, mă pomeneam surâzând cu un ciudat sentiment partizan şi o plăcută nostalgie a etericelor începuturi comune.

A mai fost un muzicolog pe care *Contemporanul* l-a determinat, prin cine ştie ce misterioase propulsii stimulatoare, să intre în luminile rampei. Se numea Cadaru. Lăsându-şi neterminate nu ştiu ce articole despre opera română, a dovedit nemaipomenita îndrăzneală să preia din mers un rol de bariton în distribuţiile teatrului liric din Constanţa. De-a lungul anilor am auzit vorbindu-se despre el şi regret că nu am găsit timp să-l ascult în lăcaşul tomitan, bucurându-mă de roadele lecţiei pe care revista noastră o dădea, fără să ştie, şi anume că în viaţă trebuie să îndrăzneşti măcar o dată.

A venit la un moment dat o fată durdulie, inimoasă, duduind de umor, dar strangulându-şi-l cu disperare ca să intre în calapodul sobru al redacţiei, Lucia Olteanu. M-a frapat prin bunătatea ei nativă şi prin vocaţia solidarităţii care, negăsind teren de afirmare în acte de anvergură, se consuma într-o perpetuă dăruire gratuită, ce reuşea să atingă însă orice inimă tânjind după căldura aproapelui. A rămas în urma mea, cred că nu pentru mult timp, după care s-a săltat

în lirica şi proza pentru copii şi a condus mulţi ani instituţia desenului animat din România şi un timp destinele cinematografiei.

Au descins, de asemenea, acolo, Tita Chiper şi Victor Vântu, trăgând câte o brazdă în literatura română. La un moment dat mi s-a dat pe mână un student, şi el în ultimul an, cum fuseserăm noi, Ion Cârje. Am încercat să-l aclimatizez în munca de teren, dar nu i-a plăcut şi, întrucât ţinea morţiş să se facă ziarist, l-am acreditat la pagina externă. A ajuns un redutabil gazetar al problematicii internaţionale.

A trecut prin redacţie şi Al. I. Ghilia, cu susceptibilitatea sa cvasidostoievskiană, şi până la urmă s-a dus să-şi scrie romanele de mari proporţii, care i-au asigurat un loc în literatura română.

Au lucrat la *Contemporanul* şi Petre Brâncuşi, viitorul preşedinte al Uniunii Compozitorilor, Aurel Covaci, traducătorul literar poliglot, ce a reuşit să supună singur şapte–opt limbi dintre cele mai dificile, Roger Câmpeanu, „eternul" secretar de redacţie de mai târziu al *României literare* şi… şi atâţia alţii, pe care mă abţin să-i mai numesc, pentru a nu lăsa impresia că mi-am propus să alcătuiesc monografia *Contemporanului,* când nu fac decât să semnalez un ciudat eveniment: transformarea redacţiei într-un pasaj al personalităţilor, în faza dinaintea izbucnirii şi evoluţiei decise.

De altfel, observaţia rămâne valabilă şi pentru cei cu state îndelungate la *Contemporanul.* Din „vechea gardă", cea mai proeminentă figură publică a rămas Ovid S. Crohmălniceanu, cotat decenii de-a rândul — cred că şi astăzi — drept critic profund, cu dezvoltat simţ al noului în literatură, cu apetit special pentru teoretizarea fenomenului, prin raportarea particularului la ansamblu, cu partipriuri şi gusturi subiective, desigur, dar imposibil de ignorat în galeria esteţilor noştri. Nu ştiu ce figură a făcut în străinătate, în finalul carierei, dar aceasta interesează mai puţin. Deşi plecaţi de mult din ţară, N. Tertulian şi S. Damian — cantonaţi şi ei, în maniere diferite, fireşte, în perimetrul esteticului — au beneficiat de reputaţia de altădată, adăugându-şi o imagine de oameni activi şi pe alte meleaguri. Cum spuneam, Jean Popper a combătut la Europa liberă, ceea ce de asemenea nu e „de colea". O parte din condeierii de început ai *Contemporanului* s-au retras în cercetare. Promoţia a doua, alcătuită din licenţiaţii Academiei de Ştiinţe Economice, a practicat gazetăria în concept profesional integral, dobândind posturi de comandă în presa mare, cotidiană şi periodică. Din

valurile următoare s-au recrutat scriitori, oameni de artă, profesori universitari, publicişti.

Vrând-nevrând, ne place sau nu, rezultă că timp de un deceniu *Contemporanul* a fost o pepinieră a culturii româneşti, în orice caz într-o infinit mai mare măsură decât alte publicaţii, luându-le în considerare şi pe cele centrale, de prim rang. Există vreo explicaţie? Dacă o fi vreuna, în nici un caz nu se oferă de-a gata. Poate, fără să-şi dea seama, redacţia a devenit o şcoală pretenţioasă („cu profesori pedanţi şi examene grele", după expresia lui Bacovia), în care s-au predat şi s-au învăţat pe viu mai toate disciplinele culturii. Una fără corespondent în învăţământul de profil sau în viaţa socială, infuzând „absolvenţilor" curaj şi încredere în forţele proprii, iar publicului (includ aici până şi autorităţile) convingerea că aceştia prezintă garanţii solide. Poate redacţia îi atrăgea pe cei dornici să se avânte în clocotul riscant al activităţii culturale, prin renumele de dificultate şi exigenţă ce şi-l crease, sugerându-le că o înfruntare cu standardele sale nu poate decât să-i călească şi să-i antreneze pentru arena cea mare.

*Contemporanul* putea apărea ca o distinsă carte de vizită, dar şi ca trambulină pentru un ipotetic salt. Există câte un mediu capabil să dea certitudinea că în lume nici o încercare nu e prea grea şi, chiar dacă este, merită făcută.

## Stare excepţională naturală

În martie 1954 Bucureştii se întorseseră, peste noapte, cu cel puţin un secol îndărăt. Pe-alocuri erau şi imagini de început de lume, de preistorie, fiinţele umane ieşind din bârloguri prin tunele, tăiate în zăpada întărită cu unelte primitive sau cu ghearele. Oraşul fusese potopit de zăpadă, îngropat şi amorţit, redus la imaginea îngrămădirilor de bordeie sau izbe, la condiţia pădurii. Tehnica secolului al douăzecelea se anulase dintr-un foc, viaţa socială nu se mai putea bizui pe electricitate, maşină cu aburi şi termoficare, nici măcar pe combustibilii tradiţionali. Uimirea noastră a fost atât de mare încât nici nu ne-am speriat. Când am ieşit cu chiu cu vai la lumina zilei, după îndelungul asediu al acelui straniu adaos de iarnă furibundă, venită în locul strigătului vânzătoarelor de ghiocei şi viorele, şi am văzut masa imaculată care acoperise, uniformizase şi transfigurase leagănul nostru social, am scos, involuntar, inocente chiote de bucurie. Frumuseţea decorului compensa cu prisosinţă disconfortul şi dezavantajele aduse de calamitate. Deşi starea excepţională — mai exact întoarcerea la barbarie, întreruperea contactului cu civilizaţia — a durat mai bine de o săptămână, populaţia Capitalei nu s-a alarmat, nu s-a exasperat, marea încercare fiind depăşită într-un consens de răbdare, toleranţă şi, pe alocuri, complicitate amuzată cu natura.

Mi-am dat seama că stresul citadin este dat mai ales de defecţiunile sistemului tehnic modern, de dezordinea şi haosul produse în mecanism, permiţându-i să-şi dea pe faţă imperfecţiunile, slăbiciunea, friabilitatea pe care şi le neagă trufaş. Crahurile naturii — cu excepţia cutremurelor, taifunurilor şi inundaţiilor, adică a celor nimicitoare — sunt înţelese şi acceptate de om mai bine decât cele sociale, mai ales dacă aduc stranii şi purificatoare schimbări de peisaj. Printre acestea — incluzând aici ploile interminabile, eclipsele de soare, canicula, căderea de stele şi alte fenomene meteorologice — potopul de zăpadă este cel mai miraculos. În loc să ne înfurie, ne îmblânzeşte, în loc să ne dezlănţuie instinctele primare, ne împlineşte nevoia de supranatural,

restabileşte în fiecare misterioase canale de comunicare cu simplitatea luminoasă a originarului, cu germenul materiei filtrate de univers.

Străzile, casele, locurile publice deveniseră de nerecunoscut. După oprirea ninsorilor, bucureştenii îşi luau în primire urbea, pipăind-o şi bătând-o cu piciorul de la un cap la altul, mişcându-se în şiruri calme prin mijlocul drumului, scoţând strigăte vesele la fiecare pas, glumind, tachinându-se, păcălindu-se, reeditând o magică lume a copilăriei, în care nimic nu are importanţă gravă şi nimic nu comportă consecinţe ireparabile, anormalitatea fiind receptată prin proprietatea ei de a genera surpriza, frumosul, încântarea.

De un an de zile ne mutaserăm din centrul oraşului la margine, toată presa bucureşteană bucurându-se de spaţiile nemărginite ale Casei Scânteii. Parcurgeam în fiecare dimineaţă şi în fiecare seară cei cinci-şase kilometri din centru şi înapoi, pe jos, prin zapadă, în grupuri, împrietenindu-ne cu trecătorii, anunţându-ne reciproc zona în care locuim şi lucrăm, şi asociindu-ne pentru a fi mai mulţi şi mai puternici. Noi eram tineri, nu oboseam şi nu ne temeam de impedimente, dar oamenii în vârstă şi femeile, unele cu copii, aveau nevoie de asistenţă şi, mai mult, de încurajare, de acea tărie morală pe care ţi-o dă apartenenţa la un cerc, conştiinţa că ai pe cine să te bizui. A funcţionat atât de bine acest sistem spontan de organizare umană, încât accidentele, căderile, clacările s-au redus la minim; efectiv, nu am auzit să se fi produs nenorociri de acest fel. Unităţile militare, pe schiuri, asigurau transportul pâinii şi al laptelui, iar oamenii îşi consumau proviziile cu parcimonie, punând în mişcare un eficace troc, în special prin coloniile urbane imobilizate.

## „Două aspecte”

Ne pregăteam să plecăm din redacţie — evident, mult mai devreme decât în mod curent — Tudor, Ionescu, Bogdăneşti şi subsemnatul, când profesorul Ion Banu, redactor-şef de vreun an al *Contemporanului*, şi-a făcut cunoscută dorinţa de a ne întovărăşi — sau invers, dacă vreţi —, dar el căuta un grup cu care să ia în piept drumul spre casă. Fizic se conserva de minune, dar părul frumos ondulat, albit la tâmple, îi trăda vârsta. Am mers în ritmul lui, mai exact al inevitabilelor consideraţiuni filosofice emise în cursul drumului, ascultându-l cu deferenţă, lăsându-ne depăşiţi de grupurile grăbite şi gălăgioase ale muncitorilor combinatului poligrafic. Zăpada se bătătorise, decorul îşi pierduse din prospeţime şi, mai ales, din resursele de a surprinde spiritele noastre avide de noutate.

La intrarea în oraş ne-a propus să-i facem o scurtă vizită de curtoazie la locuinţă. Am fost primiţi de distinsa lui soţie, medic dacă nu mă înşel, pe care o cunoşteam, cu amabilitatea ce-i era caracteristică, şi am fost invitaţi să ne facem comozi. Când am încercat să deducem mobilul acestei ospitalităţi nonconformiste (nu se practica atunci genul respectiv de introducere în intimitatea familială a colegilor de muncă, cu atât mai puţin a subalternilor) am oscilat între ipoteza că ţinea să-i vedem apartamentul, cu adevărat original — liliputan, sugerând dimensiunea interioarelor japoneze — şi cea a experimentului psihologic făcut de un dregător vârstnic, dornic să ştie dacă poate capta interesul unei generaţii în plină desfăşurare socială, altfel decât de la catedră sau de la biroul (acum somptuos) de şef de redacţie. În linii mari am apreciat că trece cu succes examenul, nu simplu pentru el (bunele-i intenţii, vizibila dorinţă de a stabili punţi de comunicare, de amiciţie chiar, erau în parte zădărnicite de o rigiditate birocratică parcă nativă şi de o stângăcie a efuziunilor proprie bărbatului fără copii), dar manierismul i-a jucat până la urmă festa.

Cu o expresie de petrecăreţ disimulat, apărută sub aerul său sobru obişnuit (poate mai mult sec, uscat, străin euforiilor, stărilor expansive, capriciilor spontane, cedărilor

de voinţă), ne-a adus vin. Întâi a pus pe masă un vechi serviciu de pahare destinat probabil Tokay-ului pentru desert, apoi, nu ştiu dacă aparţinând garniturii sau ales special, un clondir de circa 250–300 de ml, aproape plin cu vin trandafiriu. Am ciocnit, am gustat, am lăudat licoarea de bună calitate, ne-am lăsat îndemnaţi să mai bem şi, fireşte, n-am putut termina clondirul, lăsând încă acolo lichid de vreo două-trei degete. Spre satisfacţia redactorului-şef, care a şi mormăit ceva — i-a lipsit atunci curajul să vorbească răspicat, temându-se de riscul vreunei infirmări — despre frumuseţea gestului bărbătesc de stăpânire a băuturii, de extragere a plăcerii maxime din cantităţi minime. Avea obiceiul să spună că ce găseşti într-un butoi poţi obţine şi dintr-un strop, aşa cum toate valenţele eternităţii se concentrează într-o clipă (interpretând invers teza lui Göethe despre timp şi sublimul lui).

Pe drum, Bogdăneşti, cel mai prozaic şi mai intransigent dintre noi, în calitatea lui de oltean, a emis ipoteza că profesorul e un avar. Noi am fost mai indulgenţi, am pus totul pe seama unei depăşite pedagogii provinciale, amintindu-ne că profesorii făceau de gardă prin cârciumi ca să-i ferească pe elevi de ispita lui Bachus. De altfel, cam aceasta părea să-şi închipuie şeful nostru că e misiunea lui de bază, atât în redacţia *Contemporanului* cât şi ca profesor de filosofie marxistă: să semnaleze pericole.

La pornire intelectual de formaţie pozitivistă (se spunea că în regimul burghez lucrase în finanţe), cu simpatii şi probabil lecturi întinse în ideologia de stânga, după venirea comunismului intrase în categoria celor solicitaţi imperios să umple un gol stringent în suprastructură. Nu părea impostor, nu aparţinea tagmei, largi pe atunci, a „urechiştilor”, tot ce spunea — atât cât spunea — vedeam că e rodul buchiselii prin tomuri grele, de specialitate. Deşi nu era un gânditor al marilor sondaje filosofice, îl îngrijora superficialitatea teoretică a epocii, văzând în ea nu numai neputinţa de a convinge, ci şi pericolul permeabilităţii la alte influenţe. În discutarea articolelor, în expuneri, crea dileme pentru a demonstra că nimic nu e liniar şi univoc. L-am şi botezat la un moment dat „Două aspecte”, pentru că, pătruns de teoria dialectică a contrariilor, ţinea să evidenţieze întotdeauna că fiecare lucru şi fiecare idee au o faţă ascunsă. Această marotă, ca şi temperamentul lui tenace, dar lipsit de elanuri, îl făceau să fie mereu dubitativ, ceea ce, recunosc, impunea. Într-o vreme când totul era prea ferm, cert şi categoric, el balansa, şovăia să tragă o concluzie, ne prezenta, cu voce mică, amortizată de surdina reflexivităţii, două ipoteze,

„două aspecte”, frânându-ne impulsivitatea, împiedicându-ne să ne formăm convingeri pripite şi şubrede, uşor de răsturnat printr-un mecanism al gândirii la fel de inconsistent, dar contrariu. Personal, găseam un merit în reţinerea lui de a se avânta spre sentinţe răsunătoare şi sigure — considerate o prerogativă indiscutabilă a oricărui şef — şi vedeam în oscilaţia între „cele două aspecte”, făcută cu temperanţă şi oarecare tristeţe (tristeţea celui ce se îndoieşte) o dovadă de curaj, semnul personalităţii modeste dar originale, autentice.

Ca să revin la ce spuneam, cred că I. Banu încerca să ne ferească — precum în mica anecdotă cu clondirul de vin — de orice patimă cantitativă, în speţă de setea vorbelor multe şi mari, ce reuşeau să euforizeze, răpind limpezimea spiritului critic, luciditatea faţă de proporţiile reale ale lucrurilor.

Să nu uităm, ne aflam abia la un an de la moartea lui Stalin şi doar un ochi excesiv de atent ar fi putut întrezări semne ale începutului destalinizării. Atitudinea filosofică a profesorului, departe de a prelua cadenţa unui nou curent ivit în tabăra comunismului, contrasta cu „trâmbiţele Ierihonului”, care cel mult treceau printr-o mică sincopă, necesară reglării respiraţiei suflătorilor.

## Oficiantul

Nu-l priveam ca un caz izolat, îl integram, comparativ, în suita şefilor pe care-i avusesem de la intrarea în redacţie. Filosoful îl succedase pe un profesor de estetică, pe nume Marcel Breazu. Nici acesta nu era un fanatic agitat, un purtător de drapel care strigă tot timpul: „După mine, băieţi, unde lupta e mai grea!” Breazu era un scorţos, nu participa la bătălie decât de pe puntea de comandă, urmărind ostilităţile prin binoclu, transmiţând ordinele prin ştafetă şi numai după ce situaţia se lămurea. Nu şi-ar fi expus costumul de bună calitate stropilor de noroi produşi în încleştare, cu atât mai puţin unor presupuşi stropi de sânge. N-ar fi riscat pentru nimic în lume să dea personal ochii cu inamicul, devenind ţinta vreunui grobian. Şi instalarea pe dispozitivul suspendat i se părea un eroism, cel mai nimerit cadru pentru el ar fi fost cabinetul statului major plasat în spatele ariergardei.

Nu era un spontan, nu se bizuia câtuşi de puţin pe inspiraţie, avea nevoie de timp, linişte şi concentrare ca să elaboreze un punct de vedere rotunjit la toate colţurile, „închis la toţi nasturii”. Îşi pregătea minuţios discursul de încheiere a dezbaterilor în şedinţele redacţionale, punând un infinit mai mare accent pe formă decât pe esenţa opiniilor. De regulă uitai ce a spus, dar nu cum. La această solemnitate a frazelor şi vorbelor contribuia gestica, precum şi mobilitatea facială. Îşi ţinea capul înclinat oblic, parcă pentru a sugera că priveşte lucrurile dintr-un unghi inedit, şi-şi mişca buzele groase, răsfrânte, mereu uscate, cu aerul că vorbele sunt ceva material, un fel de tartine de lux laborios preparate, rezervate celor ce avuseseră privilegiul să intre sub jurisdicţia sa ideologică. La încheierea câte unei şarje verbale, etala ceva cu palma deschisă, voind să atragă poate atenţia că aşa se scrie istoria şi că cei ce-l ascultă sunt contemporanii şi martorii unui moment revelatoriu. Când îţi recomanda o temă şi-ţi dădea indicaţii parcă oficia într-un altar; nimic din ce spunea nu putea fi personal, raportându-se exclusiv la „Cartea Sfântă” şi la textele Apostolilor, indiferent de religia acestora. Se ascundea în dosul autorităţii ca după un prapor de sărbătoare, făcând din mica sa birocraţie ideologică o

ceremonie fastuoasă, în postura dirijorului de procesiune. Critica măsurat, în fraze ample, pronunţate melodios, dar sacadat, melodicitatea alungând asprimea, iar cadenţa rechemând-o. Nu era un emiţător de verdicte, nu condamna, iar când nu putea evita cuvintele grele — pe cele cu încărcătură toxică le înlătura de plano — se grăbea să le întovărăşească de un zâmbet amar şi liniştitor, venit din adâncuri rezonabile. În acelaşi timp, conştient de pericolul practicării „împăciuitorismului", se folosea de o gamă largă de sonorităţi metalice, nu din familia clopotelor, instrumentelor de suflat din aramă, sau talgerelor de percuţie, ci a tablelor vechi din aur şi argint, folosite în temple insinuant ameninţător.

Vocaţia lui pentru ceremonie reuşea să se manifeste şi în momente insignifiante, pe care înţelegea să nu le irosească, fiind convins că cele relevante sunt foarte rare, dacă nu inexistente. Astfel când, intrând în redacţie, se întâlnea nas în nas cu tine, cel ce alergai de colo colo, cuprins de febra muncii, se oprea. Îţi surâdea larg, cu o lumină mare pe faţă, destinată să substituie căldura ce ştia că-i lipseşte, îţi strângea mâna cordial, de parcă tocmai te surprinsese săvârşind cine ştie ce act de bravură, şi negreşit rostea o propoziţiune lungă, întortocheată, din care nu se putea înţelege mai nimic. Nu admitea să comprimi momentul din grabă, timiditate sau aversiune faţă de solemn, îţi impunea să parcurgi împreună cu el toate etapele penibilei scene, până când îşi epuiza sensul pe care ţinuse să i-l imprime. Nu-l deranja că trenează, nu era bântuit de nerăbdare, nu avea simţul ridicolului, se scălda în convenţie ca într-o ploaie de aur, priza formalismul ca pe un tabac scump şi rar, în fadoare găsind cele mai rafinate delicii.

Ştia ca nimeni altul să adreseze felicitări şi condoleanţe, să salute şi să-şi ia adio, să-ţi semnaleze că te-a remarcat sau că te-a uitat, să-ţi strângă mâna supraafabil când îţi înmâna o mică primă trimestrială, să te încurajeze neangajant când îţi murea cineva drag. Ar fi fost un celebru dirijor de protocol statal, un mare antreprenor de pompe funebre, ar fi adus pe braţe, scăldat în surâsuri, orice nou-născut aşteptat şi ar fi condus pe ultimul drum, în faldurile durerii rezonabile, mari inutilităţi. Cred că l-am văzut insuflând curaj, cu vorbe umflate şi anoste, unor colegi încercaţi de soartă şi bucurându-se factice alături de alţii ce traversau momente faste, dovedind că învăţase toate regulile exterioare ale înaltei solidarităţi tutelare, în timp ce înlăuntru nu crescuse nici o coardă sensibilă, care să vibreze sincer pentru aproapele său.

Am reţinut în această ordine de idei partitura susţinută la moartea lui Stalin. Îl ştiam stalinist nu numai convins ci, atât cât îi permitea structura psihică eminamente imobilă, pătimaş, nu în sensul fals şi infantil dat astăzi termenului de stalinist, vizând călăul, torţionarul sau dogmaticul incurabil, ci de intelectual ce se revendica de la o unică sursă ideatică faţă de care, dacă nu se prosterna ca înaintea „sacrului”, adopta o atitudine de deferenţă admirativă, exhaustivă şi necondiţionată. Chiar aşa îl trata şi Breazu pe „tovarăşul Stalin”, ca pe un patriarh biblic în viaţă, ca pe propriul venerabil „tată mare”, ca pe un binefăcător al familiei în clipele ei neînchipuit de grele. Cu alte cuvinte, nu în mod fanatic şi intolerant, ci cu fierbinte ataşament. Nu e de mirare, ţinând seama de altitudinea pe care o atinsese în lume glorificarea conducătorului Uniunii Sovietice. Doar se ştie că omenirea comunistă, o includ aici şi pe cea din Vest, opinia publică din lumea a treia, ca şi simplii simpatizanţi de aiurea, ajunseseră să vadă în el o figură supranaturală. Şi nu mă refer la notele idilice şi rizibile privitoare la presupusa lui competenţă în istorie, economie, lingvistică ş.a.m.d., la titulaturile puerile de „corifeu al ştiinţei” „părinte al popoarelor” şi altele, ci la atribuirea unanimă, persoanei sale, a victoriilor obţinute în războiul civil, în industrializarea rapidă a U.R.S.S. şi în respingerea apocalipticei agresiuni hitleriste. De altfel, a doua zi după decesul survenit pe neaşteptate, jurnalele de talie internaţională au apărut cu pagini îndoliate şi cu ferpare de mult redactate, în care, la paritate cu declaraţiile şefilor principalelor state ale lumii, dispărutul era cotat ca omul ce şi-a pus amprenta asupra întregului veac.

Redactorul nostru şef, care îl pomenise, îl citase şi îl omagiase pe Stalin în ocazii fără număr, a venit la redacţie, a doua zi dimineaţă după anunţarea morţii, în costum de ceremonie. Nu purta haine negre — de obicei acestea sunt vechi, rămase prea mici, demodate — ci unele de culoare închisă, noi, moderne, lejere, strălucitoare aş zice, dacă n-ar fi fost îndoliate de cravata neagră şi de un anume tragism, împrumutat probabil de la togele purtate cu ocazia incinerării lui Iulius Cezar. Chipul lui — acum îmi dau seama, semănând izbitor cu cel al lui Eugen Ionesco, prin urmare de clovn amar — se plia perfect pe motivul nenorocirii şi disperării, doar că în mod artistic, curăţat de vulgarităţile trăirilor în stare brută. Întâlnindu-ne pe culoar în timpul micilor lui drumuri spre dactilografă, ne saluta primul, cu o înclinare a capului ce spunea că „da, nenorocirea este într-adevăr fără precedent, dar trebuie să strângem rândurile şi să

ne întărim”. Era de altfel cuvântul de ordine lansat de la Kremlin şi el şi-l însuşise organic.

## Lacrimile sărăcimii

M-am gândit şi eu, ca mulţi alţii, de ce au plâns oamenii simpli în acea zi, şi în zilele următoare, stând la cozi interminabile pentru a aduce ultimul omagiu conducătorului sovietic plecat dintre cei vii. Îi pervertise chiar într-atât propaganda comunistă? Respectiv, ajunseseră să creadă sincer că Stalin e supraom? Chiar şi aşa, nu mi s-ar părea clar. Ce dacă ar fi fost supraom? Cetăţenii de rând sunt prea acaparaţi de propriile lor vicisitudini, ca să se dea de ceasul morţii şi să nu-şi poată stăpâni valul de lacrimi când piere un semen ieşit din comun. Ei plâng numai dacă moartea îi afectează individual şi profund. Dacă e vorba de părinţi, copii, fiinţe cu care şi-au dus viaţa intimă, sau de cineva care le-a făcut un mare bine şi, dispărând, binele poate fi pierdut. Nu ştiu dacă cei ce plângeau conştientizaseră vreun bine concret venit din partea lui Stalin, dar un rău posibil puteau întrevedea la moartea lui. Lumea trăia în plin război rece, cu nervii încordaţi, ascultând cruntele ameninţări pe care şi le aruncau puternicii rivali ai zilei peste marginea cortinei de fier. Nu trecuse nici un deceniu de la război şi nu putuse nimeni uita cele cincizeci de milioane de morţi. Pe oameni îi înspăimânta ce putea urma acum, prin stricarea echilibrului mondial. De bine de rău, făceau parte din tabăra lui Stalin şi căpătaseră încredere că bătrânul vulpoi, care îl făcuse pe Hitler să muşte pământul, îi poate ţine în frâu, cu sutele lui de divizii proletare, pe noii duşmani ai păcii. Şi în egală măsură ai sărăcimii, ajunsă să se înfrupte fără vrerea ei din averile expropriate ale burgheziei învinse.

Se poate pune întrebarea: dar ea, această sărăcime „profitoare şi ingrată”, care lăcrima în tăcere în stradă, nu ştia că Stalin avea pe conştiinţă milioane de victime căzute în scelerata vânătoare a duşmanului de clasă? Adevărul e că nu prea ştia. Epopeea neagră din U.R.S.S. fusese subiect de propagandă fascistă — neprealuată, fireşte, în seamă — şi apoi de zvonistică. Nu de informare temeinică şi obiectivă. Despre represiuni vorbea şi Stalin, dar logic motivate în ordinea necesităţii revoluţionare, a replicii date contrarevoluţiei, a apărării majorităţii împotriva minorităţii

rapace şi revanşarde. Nu i se poate cere sărăcimii să se situeze automat de partea bogaţilor într-o înfruntare în care miza este propria ei condiţie materială, cucerirea unui loc mai bun în societate, abolirea deosebirilor de clasă. Deschis sau mocnit, săracii îi vor urî întotdeauna pe bogaţi, bucurându-se când aceştia îşi pierd privilegiile. (Aviz lacomilor, lipsiţilor de scrupule şi neruşinaţilor adunători de averi nemuncite de azi. Să nu facă pe mironosiţele când sărăcimea le va pune într-o zi mâna în gât; i-am văzut cu toţii furând ca în codru avuţia ţării, jecmănind bătrânii, bolnavii şi copiii României, transformând o industrie de prim rang într-un morman de fiare vechi şi o muncitorime numeroasă, destoinică, bine calificată, într-o clasă muribundă, care se zvârcoleşte prin „oraşele moarte”, încovoiată sub pancardele protestului inutil).

Redactorul nostru şef a oficiat ceremonialul protocolar funebru fără să verse lacrimi (ceea ce e de înţeles la un intelectual sceptic în forul său intim) şi fără să trădeze o cât de mică emoţie autentică, de presupus la un discipol sincer al etern invocatei gândiri staliniste. În ce a constat ceremonialul? Într-un articol ocazional de regret retoric, înţesat cu omagii grandilocvente, deja căzute în butaforie, şi ofilite angajări în credinţă veşnică — pentru care se sculase devreme, se încuiase în birou fără să ia legătura cu nimeni şi îşi făcuse cursele pe culoare, ducându-l filă cu filă la dactilografă, moţăind din cap în încrucişarea drumului cu al nostru, arătându-se marcat de o abstractă dezolare metafizică.

În discursul la adunarea de doliu din sala de şedinţe, arhitectura stilistică, elaborată, punea în evidenţă inerţia conştiinţei şi dezinteresul civic, străvezii sub atitudinea ţeapănă. Morga funerară arborată câteva zile l-a absolvit apoi de convenţia cuvintelor, dându-i misterul unui mare şi neînţeles suferind. După toate acestea, a reintrat în normalitatea funcţională a stalinismului teoretic, având aerul că nimic nu s-a schimbat, că dispariţia corespondentului uman viu al tezelor cu care ajunsese să se confunde nu a fost decât un accident secundar şi poate chiar folositor, fiindcă îi permitea să nu mai mimeze un van şi incomod sentiment.

Ce ar fi făcut Ion Banu în locul lui? Ar fi reuşit să se programeze la fel de bine? Ar fi fost tot atât de automat şi coerent în rolul previzibil de la cap la coadă, un robot perfecţionat de mare protocol, umplând aerul cu o morgă onctuoasă? Nu, acesta ar fi fost derutat, n-ar fi ştiut ce atitudine să ia, s-ar fi bâlbâit în calitatea sa oficială, neputându-se abţine să-şi arate faţa de om. Ne-ar fi privit gânditor, încercând să citească pe chipul nostru frământările

care ne încearcă, sincer impresionat de ceea ce ar fi desluşit. Căci, într-adevăr, noi nu lăcrimam ca muncitorii încolonaţi să-l omagieze pe dispărut, dar ne simţeam pe „teritoriul nimănui" aflat la graniţa dintre două epoci. „Cum, vă tulbura moartea «Satrapului roşu»? întreabă acum revoltat un justiţiar de ocazie, chiar un vestigiu uman veritabil al cruzimii sociale staliniste. În loc să vă bucuraţi, îi deplângeaţi dispariţia sau stăteaţi înlemniţi, cu busola stricată, neliniştindu-vă de ce avea să urmeze? Ce fel de tineri ziarişti eraţi voi?" Noi nu aveam de unde să ştim că Stalin e „Satrapul roşu" — venisem direct din facultate, nu făcusem politică, iar în redacţie nu ajungea nici un zvon antistalinist, nici Europa Liberă nu aveam cum s-o ascultăm. Urma să aflăm abia peste câţiva ani adevăruri derutante şi revoltătoare despre I.V. Stalin. Şi nu doar că nu-i cunoşteam latura întunecată, dar trăiam de câţiva ani sub reflexele aurei sale de erou al campaniei închinate eliberării popoarelor asuprite. Nu ne temeam pentru soarta noastră, ca masele din stradă, intuiam însă că asemenea evenimente se pot transforma în răscruci.

Credeam sincer în misiunea eliberatoare a comunismului şi ne întrebam ce se va întâmpla cu enorma putere conferită omului din fruntea vastei expediţii istorice a timpului. Intuiţia nu ne-a înşelat: din chiar acel moment a început crahul taberei antiexploatatoare. Săpând la temelia monumentului lui Stalin şi răsturnându-l în 1956 în praf, Hruşciov a creat prima breşă. Prăvălind apoi şi bustul acestuia, Brejnev a adâncit spărtura, pentru ca Gorbaciov să arunce în aer întregul aliniament mondial al ofensivei anticapitaliste. Premoniţia noastră era, aşadar, corectă. Un Ion Banu, chiar dacă personal ar fi fost opac la vuietul surd al istoriei, ar fi putut înţelege şi de pe feţele noastre că în lume se petrece un eveniment crucial. O dată cu plecarea dintre vii a acelui maniac al egalităţii sociale (nu ştiu dacă şi Banu avusese posibilitatea să-i vadă amploarea păcatelor) începea declinul exaltării a miliarde de oameni încredinţaţi că pot îndrepta societatea. Banu ar fi tăcut, palid, crispat, împovărat de dubii, încercând să scruteze şi el orizontul tulbure ce ne fulgera cu avertismente cel puţin dilematice.

Aşa înţeleg lucrurile în perspectiva inversă a curgerii timpului, aşa operează discernământul meu în diferenţierea valorii oamenilor în raport cu virajele brutale ale istoriei. Momentul îmi permite să disociez două personalităţi care, deşi în sine n-au reprezentat mai nimic în şi pentru epocă, focalizează în mintea mea moduri diametral opuse de

abordare a istoriei şi înţelegere a semnelor ei criptice, de anticipare a straniilor răsturnări ce se pregătesc din vreme.

## Luptătorii de fier

Din punctul de vedere al sensibilităţii aperceptive, I. Banu se deosebea şi mai mult în raport cu primul nostru redactor-şef, cel ce ne adusese de pe băncile Academiei, devenit după plecarea de la *Contemporanul* conducătorul cenzurii, Iosif Ardeleanu — fost ilegalist, client al închisorilor politice interbelice, revoluţionar de profesie şi şef al catedrei de filosofie marxistă de la A.S.E. I. Ardeleanu nu avea antene exterioare. În el partidul vârâse câteva duzini de lecţii imuabile despre comunism şi în virtutea lor omul credea că poate instrui tânăra generaţie pentru construcţia unei societăţi noi şi garanta corectitudinea ideologică a unei reviste de cultură pe care făcea mari eforturi s-o înţeleagă în esenţa ei intelectuală. În ce priveşte antenele interioare, acestea erau blocate de maldărul de fraze standard, în schema cărora nu putea pătrunde nici un suflu viu şi nici un gând spontan produs, într-o iluminare inspirată, de propria minte. Nu avea ce să ne înveţe despre dialectica imprevizibilă a vieţii, fiindcă îi lipseau simţurile perceperii ei, mulţumindu-se să se instaleze etanş în tiparele ideilor primite de-a gata şi transformate în cadru predestinat şi etern.

La moartea lui Stalin s-ar fi înconjurat de acest material osificat, ca de şinele de fier ale unei baricade, trăgând de acolo atât rachetele omagiale fosforescente, cât şi proiectilele severe de ameninţare a duşmanului, promiţându-i implacabile înfrângeri pe o magistrală a comunismului semeaţă şi imperturbabilă în ascensiunea ei spre absolut. Cu asemenea combatanţi, şi nu de rând, ci având grade înalte, idealul eliberării sociale, chiar dacă nu ar fi fost înăbuşit de duşman, nu ar fi avut nici o perspectivă.

Unul din cele mai mari defecte ale comunismului a fost neputinţa de a-şi crea militanţi flexibili, cu auzul fin, cu ochi neacoperiţi de ceaţă, receptivi la adierile, semnele şi efluviile timpului — oricât de mult ar fi contrazis acestea ideile prestabilite —, cu mintea deschisă şi cu voinţa de a renunţa la balastul ideologic, regândindu-şi mereu strategia şi tactica şi adaptându-se noutăţii imprevizibile. Când îi găsea, ori îi îndepărta, ori se străduia să le amorţească simţurile,

transformându-i în luptători de fier, cu principala calitate de a se încrâncena într-o înfruntare oarbă şi îndârjită, până la ultima suflare. Asemenea „cavaleri” nu erau de vreun folos nici măcar în războaiele medievale, când armurile se puteau transforma în contrariu, adică în mormântul inimilor aprige şi primitive. Dacă oamenii de care vorbesc n-ar fi fost ideologi, prestaţia lor de moment ar fi avut poate oarecare utilitate, dar în sfera abstractă a sistemului, în doctrină, imobilismul, simplitatea împietrită, orizontul închis nu puteau decât să conserve trupul mare şi greu al dogmatismului, dând cadavrului aparenţă de viaţă. Până când acesta, ca o mumie prost îmbălsămată, s-a descompus brusc, lăsând dubiul dacă măcar existase.

## Gelozia

Mai mobil decât cei doi, despre care am vorbit, putea fi, în ordinea capacităţii de adaptare, dacă ar fi avut mai multă cultură şi oarecare apetenţă spre actul gândirii, al patrulea redactor-şef al nostru de la *Contemporanul*, Horia Liman, meseriaş de presă antebelic şi pamfletar redutabil. Horia Liman ar fi putut lucra cu succes în orice redacţie mare. Era tipul ziaristului productiv, în stare să se mişte pe toată claviatura profesiei. Ceea ce l-a împiedicat să se afirme a fost funcţia de comandă — sub cei trei dinaintea lui, ca adjunct, apoi ca general plin. Deşi ziarist solid, bine calificat, în timp ce antecesorii lui erau doar ideologi, n-a reuşit să scoată o revistă mai interesantă decât a lor. Pe aceia i-a handicapat lipsa de experienţă profesională, pe el l-au timorat stângăcia şi nesiguranţa ideologică. Când definitiva sumarul numărului următor, cerceta neliniştit şi taciturn feţele lui Bălănescu şi Tertulian, de la care aştepta avizul de specialitate şi, neprimindu-l, începea să ne sondeze, cu aceeaşi încruntată somaţie, pe noi, diplomaţii în economie, ajunşi nu numai să exprimăm, ci şi să inspirăm calmul şi certitudinea competenţei. Încerca să se sprijine uneori pe toiagul indicaţiilor de la secţia tutelară a Comitetului Central, dar acesta era foarte şubred şi până acasă se transforma într-un beţigaş. Când, luându-şi poza lui de zile mari, plin de emfază ocrotitoare, încerca să reproducă bietele sferturi de idei agonisite în carnet, se trezea într-o jalnică pauperitate. Îşi închidea carnetul, făcea o glumă şi începea să stoarcă ugerele noastre.

Din cauza postului pretenţios şi greu n-a mai scris şi, încet-încet, semeţia în purtarea epoleţilor s-a atrofiat. A avut şi nemeritate, tenebroase necazuri personale, care l-au tras în jos. El şi impresionant de spiritualizata sa soţie m-au introdus în dureroasele intimităţi familiale. Fiul, un flăcău precoce, zdravan şi plăcut, suferea de incurabila şi deprimanta boală a prinţului Mîşkin, împovărând inimile celor doi cu o disperată amărăciune, abia ascunsă.

L-a rănit simpatia vizibilă pe care i-o purtam lui I. Banu. N-am înţeles, şi nu înţeleg nici acum, gelozia acestui om

robust, talentat şi, după părerea mea de atunci, realist, stârnită de şeful nostru comun, plin de o seamă de calităţi umane nu prea des întâlnite, şi căruia îi datoram, ierarhic, tot concursul profesional. Vedeam că ar fi vrut să-l lăsăm să se încurce cât mai rău în treburile redacţionale. Poate nu mai avea răbdare să aştepte locul râvnit, considerat că-i revine de drept — iar râvna pusă de mine în muncă o socotea un impediment în această direcţie, şi-l deranja. N-ar fi fost nevoie — I. Banu avea să plece oricum, singur îşi dădea seama că revista resimte lipsa profesionistului şi momentul, poate grăbit cu propria contribuţie, nu a întârziat.

Revenindu-i „pe merit", cum se autoconvinsese, H. Liman a preluat şefia. Şi, printre primele acţiuni trecute în agendă, a fost reglarea conturilor cu subsemnatul. Din păcate nu una cavalerească, deschisă — chiar dacă fără rost, probabil că lipsa rostului o intuia şi el — ci indirectă, perfidă, camuflată. L-a însărcinat pe Constantiniu, adjunctul său — om fără demnitate, pretabil la orice murdărie — să-mi înscenezе o şedinţă de „demascare". A ieşit ceva indescriptibil. Am fost proclamat „duşman de clasă", cu menţiunea că sunt tolerat în redacţie doar pentru a-mi răscumpăra greşelile, urmând, se înţelege, să-mi port stigmatul la vedere şi să mă plec sub samarul vinovăţiei, slujind necondiţionat noul şef. Bineînţeles că n-aveam intenţia să accept jocul detractorilor şi mi-am făcut publică hotărârea de a părăsi vasul amiral al publicisticii culturale româneşti. H. Liman a fost prost inspirat, lucrătura nu i-a adus nici un avantaj: pe mine m-a făcut să-l detest, iar pe şefii lui să-i pună sub semnul întrebării cinstea, de care nimeni nu se îndoise până atunci. La destul de scurt timp a dat în primire, fiind trimis corespondent al Agerpres-ului la Geneva.

Fireşte, l-am iertat pe H. Liman. Făcuse o prostioară, efectiv greşise, cu ocazia primei discuţii bărbăteşti pe care am avut-o, în felul lui şi-a exprimat regretul şi şi-a cerut scuze. După vreo patru-cinci ani, când mi s-a încredinţat conducerea Agerpres-ului, l-am avut, în calitatea lui de corespondent în Occident, printre colaboratorii de marcă. Am păstrat relaţii amicale, iar în simandicoasele şedinţe de agenţie îl lăsam să mă trateze ca pe un fost cirac preferat, şi să-mi dea sfaturi dezinteresate.

Nu m-a ocolit mai târziu, cu cine ştie ce complexe psihologice, nici Constantiniu. Când prin '63, '64, îndeplineam funcţia de viceministru al culturii, a împrumutat de undeva un costum în stare mai bună şi „m-a abordat". Cred că atunci *Contemporanul* trecuse în subordinea ministerului, şi mi-a cerut ajutor material. Nu şi-a

fundamentat solicitarea, a mizat pe faptul că înţeleg natura nevoilor sale. Ce era să fac, l-am satisfăcut.

## Flexibilitate şi onestitate

Ultimul, al cincilea redactor-şef sub care am robotit la *Contemporanul*, a fost George Ivaşcu. Ne aflam în anul 1955, atmosfera ideologică începuse să se însenineze, în culisele sovietelor se artizana bomba antistalinistă, făcută să explodeze de către Hruşciov, la Congresul al XX-lea al P.C.U.S., iar cel adus în locul lui Liman întrunea o serie de atribute de primă mână. Vechi publicist de stânga, universitar din cercul lui G. Călinescu (şi acesta relansat de regim), victimă a dogmatismului stalinist reprimator (abia scos din închisoare), arhitect de periodice versat şi cu largi relaţii printre somităţile culturale ale vremii — deţinea toate atuurile. El a procedat de o manieră radicală: încet-încet a renunţat la tot ce construise vechea gardă în aproape cinci ani de zile şi a croit altă revistă. Fără nici o analiză, fără nici un program. De la o zi la alta, omiţând să atragă cuiva atenţia că nu e vorba de simple îmbunătăţiri şi ajustări. Ne-am dat seama că nu ştie, nu poate şi nu vrea să meargă pe vechiul drum.

Fireşte, se impunea o împrospătare de adâncime atât a fondului, cât şi a formei revistei. Dublele „podvaluri” ideologice indigeste nu mai aveau aplicaţie, existau canale noi pentru difuzarea lecţiilor destinate învăţământului politic de masă. Şi predicile moralizatoare adresate diferitelor branşe artistice îşi pierduseră raţiunea de a fi. Toate temele se cereau tratate într-un stil degajat, vioi. Dar ca în orice epocă, şi atunci cultura trebuia problematizată şi, mai ales, stimulată să problematizeze viaţa. Or, tocmai de această funcţie ziaristică fugea G. Ivaşcu. El era un maestru al informaţiei culturale şi acesteia i s-a dedicat în exclusivitate, nepăsându-i că inevitabil creează un gol, publicaţia având încă rol de director de opinie. G. Ivaşcu a renunţat prematur la critica de direcţie în cultură. Cu alte cuvinte, aruncând apa murdară din copaie a aruncat şi copilul. A intrat pe această temă în coliziune cu unii dintre noi şi, venindu-i greu să ne ţină piept într-o dispută deschisă, şi-a pus în joc toate relaţiile pentru a ne promova aiurea. Au părăsit atunci redacţia Gh. Tudor — trecut la *Lupta de clasă* —, Maria Popescu — cerută de

*Scânteia Tineretului* —, Al. Ionescu şi subsemnatul — trimişi la un curs postuniversitar de ziaristică, unde am fi putut mai degrabă să predăm decât să audiem.

*Contemporanul* şi-a câştigat cititori printre intelectualii dornici să se ţină la curent cu noutăţile lumii culturale şi formula tribunei de dezbateri şi analiză a fost dată uitării. Această schimbare a prezentat avantajul de a îngropa un stil dogmatic şi dezavantajul de a introduce în viaţa spirituală un stil oarecum facil. Până la urmă, Ivaşcu a obţinut o victorie gazetărească: închegarea în paginile revistei a unui florilegiu de semnături selecte, ceea ce a avut ca rezultat suplinirea pierderii de autoritate profesională prin culoare şi parfum publicistic. La *România Literară*, cu un profil mai limitat, bine circumscris, concepţia ziaristică a lui G. Ivaşcu a găsit un teren mai adecvat de afirmare. A realizat o revistă atrăgătoare şi de substanţă.

După mulţi ani, cineva din intimitatea sa, mai exact graficianul şi pictorul Mihu Vulcănescu, mi-a făcut cunoscută o mărturisire de taină a ultimului meu redactor-şef. Îşi reproşa că nu fusese onest cu mine. Am apreciat că nu-mi spusese lucrul acesta direct şi personal, fiindcă în conjunctura dată, când ajunsesem să ocup funcţii înalte în suprastructură, această „mea culpa”, tardivă şi gratuită, ar fi părut nesinceră şi oportunistă.

## Reduta dogmatismului

Comitetul Central m-a trimis la „Jdanov”, şcoala superioară de perfecţionare ideologică, pentru a-mi desăvârşi îndoctrinarea. Eu am acceptat, fiindcă simţeam nevoia cercetării unor neclarităţi ale fondului teoretic, iar rezultatul a fost descoperirea inadvertenţei dintre doctrina comunistă în circulaţie şi marxismul originar. În loc să mă determine să îmbrăţişez schema necondiţionat, şcoala a reuşit să mă convingă, temeinic şi rapid, că predă o caricatură a marxismului. Lecţiile de la „Jdanov” erau chiar mai simpliste, superficiale şi obscure decât articolele de propagandă ale *Contemporanului*; acelea mai salvau cât de cât aparenţele prin stilul îngrijit şi abilitatea publicistică a autorilor, în timp ce producţiile dascălilor excelau ori printr-un sentenţios laconism elementar, ori printr-o redundanţă grosieră. M-a iritat în primul rând suficienţa cu care „magisterii” eludau tezele complexe şi controversate, dezgropate cu mare interes de mine din lucrările clasicilor.

Am luat atât de în serios „treaba” încât, deşi aveam familia în Bucureşti, m-am mutat la căminul şcolii, pentru a nu mai pierde timpul cu drumurile şi a mă dedica în exclusivitate studiului la bibliotecă. Camarad de cameră îl aveam pe vechiul meu coleg şi prieten Alexandru Ionescu. Ignorând cu nonşalanţă „hopurile” mari din gândirea lui Marx, Engels sau Lenin, dascălii noştri construiau, pe deasupra acestora, un edificiu doctrinar hibrid şi şubred, pe care l-am numit „utilitarism trivial”. Eram în preajma marilor seisme politice de la Kremlin provocate de dezavuarea lui Stalin şi aceasta mi-a uşurat limpezirea reprezentării critice, incomodată doar de faptul că destalinizarea sovietică a avut în mică măsură caracter ideologic, o serie de teze staliniste menţinându-se, uşor cosmetizate, şi în doctrina hruşciovistă sau brejnevistă. Fireşte, hibridul ieftin, servit de la catedrele „Jdanovului”, nu era în principal opera conferenţiarilor români. Fusese luat de-a gata din arsenalul P.C.U.S. — tutorele „gânditorilor” de stânga ai epocii — şi constituia surogatul de marxism inventat de Comintern pentru a ascunde devierile nemarxiste, chiar antimarxiste, ale „geniului omenirii muncitoare” care

îşi permisese să masacreze dialectica celui ce fondase alfabetul revoluţiei proletare şi înfiinţase primul partid comunist european. Acest artefact circula şi la noi cu autoritate de cod legitim, deformând minţile celor dornici să se iniţieze în viziunea filosofică după care avea să se croiască noua societate. Caricatura de marxism fabricată în Rusia Sovietică, sub Stalin, a fost impusă ca „marxism al epocii construcţiei socialismului", devenind gândire oficială în tot „lagărul", din Germania până în Mongolia, din Cuba până în China, inclusiv în mişcarea comunistă occidentală. (Până când un Carillo sau un Berlinguer — şi nu în ultimul rând N. Ceauşescu — au găsit curajul să facă opinie separată, contestând aspecte ale dogmei moscovite şi propunând elementele unui nou concept marxist care, din păcate, n-a mai ajuns să fie finalizat.)

Cu trecerea timpului, mi-am dat seama şi eu, ca mulţi alţii, că în aşa-zisa teorie marxistă, sub emblema căreia se ascundea schematismul utilitarist stalinist, se cereau schimbate nu doar unele teze, fie ele şi fundamentale, ci întreaga analiză a fenomenului social, toate premisele teoretice de bază ale reorganizării modului de existenţă al colectivităţii umane.

Cu timiditate, deoarece pentru nerespectarea clişeelor, cu atât mai mult pentru cererea expresă a înlăturării lor, funcţiona o serie de sentinţe-etichetă extrem de periculoase, ca „revizionism", „oportunism", „lichidatorism" şi altele, am început să exprim opinii depreciative la adresa grosolăniilor vehiculate la „Jdanov". Ridicarea ameninţătoare a baghetei n-a întârziat. Predau la înalta şcoală, în calitate de conferenţiari, doi colegi de-ai mei de facultate: Marin Popescu, un om onest, raţional, rezervat, şi Tudoran, întâmplător fost coleg de cameră timp de un an la căminul din Gabroveni. Acesta din urmă a fost ales, ori s-a oferit singur, nu m-am interesat, pentru a-mi transmite un avertisment public. „Printre cei trimişi de partid să studieze aici, s-a lansat el cu vehemenţă cu prilejul ţinerii unei lecţii, unii încep să-şi dea aere de atotştiutori. Se cred mai deştepţi decât profesorii. Îi sfătuim să-şi măsoare lungul nasului şi să se ţină de studiu ca nişte cursanţi disciplinaţi. Nu sunt ce-şi închipuie, şi dacă nu-şi vor vedea de treabă le vom scoate gărgăunii din cap." I-am dat şi eu replica, într-un seminar la materia pe care o preda şi nu destul de esopic, intenţionat fireşte, ca sensul şi adresa să fie receptate atât de către colegii mei, cât şi de către ai lui. Cei ce l-au folosit ca berbece au ezitat să-l împingă mai departe. Poate mai meditau asupra

tacticii, dar evenimentele s-au precipitat, lipsindu-i de obiectul demolării.

Pe colegul meu, Tudoran, devenit profesor, l-am reîntâlnit abia după 25 de ani, găsindu-l, în calitatea mea de proaspăt rector, în corpul profesoral al Academiei „Ştefan Gheorghiu”. Ne-am prefăcut amândoi că am dat uitării dezagreabilul incident, singura mea revanşă constând în aceea că l-am făcut să suporte, timp de opt ani cât am lucrat acolo, critici infinit mai tăioase, chiar descalificante, la adresa recuzitei ideologice anacronice ce îmbâcsea încă lecţiile, inclusiv ale lui. (Nu aş vrea să se înţeleagă, cumva, că neîmblânzita bătălie purtată la „Ştefan Gheorghiu”, cu sechelele stalinismului din manuale şi cursuri, a avut ca mobil „răsplătirea” lui Tudoran. El nu făcea decât să intre, inevitabil, sub tirul menit să resusciteze spiritele vii şi să consemneze inerţa celor demult moarte.)

Ca decan al cursului de un an pentru ziarişti, Comitetul Central trimisese la „Jdanov” un activist al secţiei de presă, pe nume Asănăchescu, relativ descuiat pentru vremurile acelea, şi în orice caz corect şi plin de bune intenţii. În strădania de a anima viaţa intelectuală a grupului de publicişti (unii proveneau de la principalele ziare şi reviste centrale, alţii conduceau organe de presă judeţene) s-a gândit că n-ar strica să ne întreţinem, într-o întâlnire liberă şi degajată, cu scriitorul Marin Preda. Tocmai se tipărise *Moromeţii*. Urmărisem romanul mai întâi în foileton, citindu-l cu sufletul la gură, gustându-l ca pe un deliciu literar, constituindu-mă în admirator public al lui (fireşte, printre colegi şi cunoscuţi). Îl recitisem în volum, cu o plăcere amplificată de viziunea integratoare. Mă încântau subtilitatea surprinderii psihologiei ţăranului din sud, mai nuanţată decât la toţi prozatorii satului de până atunci, splendoarea scenelor delicate şi în acelaşi timp viguroase (conflictul dintre un băiat şi o oaie, momentul declanşării „frigurilor” lui Niculae, încrâncenarea fiicei lui Bălosu împotriva tatălui, noaptea de dragoste în foşnetul porumbului, păscutul cailor în întuneric), ciudăţeniile shakespearianului Ilie, un fel de rege Lear teleormanean, lucid, viclean şi aspru.

## Glorioşii literelor angajate

Îl cunoscusem pe Preda cu vreo doi-trei ani înainte, la *Contemporanul*, când avusesem sarcina să îi comand un reportaj despre oţelarii reşiţeni. Primise misiunea fără comentariu, dându-mi să înţeleg că ce-i ceream e floare la ureche, dar şi fără plăcere sau entuziasm, ca şi când ar mai fi scris despre respectivii „eroi” şi s-ar fi săturat de ei ca de mere acre. A luat banii de deplasare şi a plecat, urmând să ne revedem după două-trei săptămâni; nu ne grăbea nimeni, iar mie îmi plăcea să ştiu că Preda meditează în voie printre noile personaje. M-a vizitat după vreo lună, când, luat de treburi, aproape uitasem de reşiţeni. Mi-a înmânat un plic voluminos, iar despre deplasare mi-a făcut o relatare încâlcită, din care reieşea că n-a fost ales momentul cel mai propice pentru o atare treabă. Mai avea de încasat un rest de bani, fiindcă deplasarea se prelungise, şi i-am întocmit scriptele. Rămas singur, nu mi-am putut înfrâna curiozitatea. Am întors însă hârtiile pe dos, încredinţat că e vorba de o încurcătură. Găsisem în plic un fel de proces-verbal, text luat probabil de la direcţiune sau de la organizaţia de partid, în care se reproducea bilanţul uzinelor pe ultima lună. Am dat cu greutate de scriitor. Mi-a promis că vine să ne lămurim. A reieşit că nu era chiar raportul la care mă gândisem, ceva intermediar, un hibrid obţinut din împerecherea documentului oficial cu propriile lui constatări, şi la care ajunsese nu uşor. „Mă rog, am concedat, aşa să fie, dar unde e reportajul?”

Lui Preda i se îngroşaseră lentilele ochelarilor şi privirile i se dilataseră. Vorbea rar, cu o voce moale, măsurată, şi cu o ciudată expresie de taină pe faţa lui prelungă şi îngustă. În această manieră, mi-a mărturisit că n-a reuşit să scrie nici un reportaj, ajungând până la urmă la concluzia că nu cunoaşte lumea fabricii şi a muncitorilor. Reieşea că din acest motiv n-a fost inspirată comanda. S-a interesat cu oarecare îngrijorare dacă trebuie să restituie diurna (destul de substanţială). M-am făcut de râs în redacţie, dar am obţinut radierea comenzii şi exonerarea autorului de despăgubiri. Relaţiile noastre au rămas indecise şi neconcludente, el mistuindu-şi anevoios

mica injoncţiune cu revista *Contemporanul*, eu resemnându-mă să nu ştiu dacă fusese sau nu la Reşiţa, şi pe ce cale îşi procurase amărâtul de proces verbal. Evident, vina era în întregime a mea, dacă aş fi fost mai bine informat cu privire la „specializarea" scriitorilor, nu l-aş fi pus în penibila situaţie. După *Moromeţii* m-am edificat asupra universului lui literar, şi am realizat cât fusesem într-adevăr de nerealist cerându-i să abordeze frontal proletariatul.

Dar este poate momentul să pomenesc şi de alţi scriitori cunoscuţi la revistă.

Deşi *Contemporanul* nu publica literatură — cu excepţia unor poezii ocazionale şi a reportajelor din anumite centre nevralgice ale societăţii — putea fi socotit o placă turnantă a scriitorimii de frunte, active, decorând blazonul regimului. Modalitatea predilectă de exprimare prin revistă a acestor „grei" era „articolul de atitudine", determinat de evenimente interne şi internaţionale speciale, sau de reiterarea periodică a propriului crez social-politic. Cu această ocazie veneau la redacţie şi, închişi într-un birou protocolar, dădeau articolului forma optimă. Cu o singură excepţie: bătrânul patriarh al literelor, personaj reprezentativ al statului democrat-popular, Mihail Sadoveanu, care primea emisarul revistei acasă (după ce mai întâi acesta trecea pe la impresar, ca să i se reamintească faptul, de altfel notoriu, că forma cea mai scurtă a „atitudinii" maestrului costa 30.000 de lei — în timp ce un onorariu obişnuit rar se ridica peste 1.000).

Pe clasicul în viaţă, cum se spunea atunci, l-am văzut prima dată într-un simpozion la Universitate, în cadrul Facultăţii de litere, de unde aveam însărcinarea să transmit un reportaj. (N-am putut însăila decât o ştire seacă, aproape nemotivată.) Poate că Sadoveanu să fi sărbătorit atunci încheierea încă unui an de viaţă sau cineva să fi luat iniţiativa de a-l mai scoate pe maestru în public, nu ştiu pretextul ţinerii simpozionului, s-a şters din mintea mea. Ne aflam într-o sală de curs, cu un public nu prea numeros, alcătuit mai ales din studenţi şi profesori, într-o atmosferă intimă, aproape familială. Marele scriitor n-a luat cuvântul, revenindu-i doar obligaţia de a asculta, dintr-un fotoliu înalt, capitonat cu brocart, litaniile omagiatorilor. Nu mă număram printre fanii lui Sadoveanu, pe care îl citisem în liceu ca material şcolar, în paralel cu romanele istorice ale unor Dumas şi Walter Scott, Gogol şi Sienkiewicz, dar nu eventualele mele obtuzităţi de cititor m-au făcut să trăiesc în acele câteva ore o atât de mare uluială şi contrarietate, ca cea relatată mai jos.

Vorbitorii i se adresau sărbătoritului cu voci mieroase, rugătoare, încărcate de o incantaţie deasupra misticismului — acesta păstrează totuşi o anumită asprime deznădăjduită şi dubitativă —, implorându-l parcă nu numai să primească prosternarea, dar şi să ierte dacă n-o găsea pe măsură. Panegiricele nu conţineau nimic obiectiv şi concret direcţionat, verificabil — vorbitorii lăsau impresia că aşa ceva ar fi degradant şi pentru o parte şi pentru alta —, nu se făceau trimiteri la vreo operă, la vreun subiect ori personaj, la o anume tehnică scriitoricească; exaltarea escalada datorită rătăcirii pe un teritoriu nemarcat. Cum ne imaginăm că ar fi procedat autorii de ode în faţa imperatorului roman. Numai că, acum, fără impetuozitate şi elan, ci cu mişcările ondulatorii, moi şi de o graţie dizgraţioasă, ale omizilor, când ţi se urcă pe braţ.

Nu ştiam cine sunt aceştia, poate membrii catedrei de literatură română şi cei mai buni studenţi ai lor, sau critici de care nu auzisem încă. Au participat la tămâiere şi câteva femei, iar aderenţa lor lipicioasă mi s-a părut cea mai dezgustătoare. Aproape m-a speriat această şedinţă de gelatinare gratuită în faţa unui scriitor bătrân care nici nu ştiam dacă e atent la ce se spune, dacă păstrează capacitatea să asimileze atâtea valuri de miere cleioasă şi are ce face cu ploaia de genuflexiuni. Trebuie să mărturisesc, tabloul oferit de Sadoveanu, răsturnat pe fotoliu într-o imobilitate budistă (lipsită însă de surâsul absent şi ironic) sporea enorm morbiditatea scenei, provocându-mi un frison de nelinişte. Se aflau pe lângă sărbătorit şi rude, prieteni, funcţionari personali, poate şi oficiali, şi din când în când aceştia se foiau, îl cercetau, constatau gradul de suportabilitate la care a ajuns maestrul, dădeau „verde” vorbitorilor sau îi mai temperau prin semne discrete, asigurând „sanitaţia” manifestării.

Nici până în ziua de azi nu am înţeles ce voiau acei oameni. Să se facă remarcaţi? Adresantul se arăta impasibil — trecea din când în când pe faţa sa o undă de saţietate de sorginte prea puţin spirituală, ca şi cum ar fi râgâit —, nepreocupat să cerceteze, să recunoască, să memoreze vorbitorii. Sperau să-i remarce altcineva, exponenţii autorităţilor, şi să-i aprecieze pentru că adulau un monument al regimului? Îmi scăpa mie vreun joc ascuns? Sau îşi făceau lor înşile o plăcere perversă, pierzând măsura, exersând un delir public fără teamă de consecinţe? Pe scriitor oscilam între a-l socoti victima dezmăţului oratoric libidinos şi idol căzut în stare de prostraţie din cauza abuzului de idolatrie vană, derizorie.

Pe alţi „ingineri ai sufletelor omeneşti”, cum li se spunea scriitorilor, i-am văzut transpirând în biroul de protocol al perfecţionărilor stilistice, din redacţie, mai exact al formulărilor politice adecvate. Prozatorul Petru Dumitriu era cel mai proeminent client de acest fel al *Contemporanului*. Chemarea la revistă, şi mai ales închiderea în biroul „penitenţei limbajului politic” reprezentau, prin ele însele, un compromis, o cădere în condiţia manipulatului. De aceea, cei mai mulţi acceptau să fie conduşi imediat la „locul execuţiei” ca să nu se ştie că au „modificat” la cerere, preferând să se presupună că ceea ce a apărut este integral produs propriu. Probabil că dintre toţi, cel mai orgolios era P. Dumitriu, lui nu-i convenea să treacă pe culoare ca o fantomă sau ca un anonim. Ieşea să fumeze, să se mişte, să gândească. L-am văzut de mai multe ori în această ultimă ipostază, de gânditor interiorizat, de jucător de şah care concepe partida secolului, de Napoleon înaintea Austerlitz-ului. Nu se temea de riscul taxării ca manipulat, cu forţa sugestivă ce-i era caracteristică impunea de la început altă interpretare: că acolo e unul dintre cabinetele sale secrete, răspândite prin suprastructura ideologică şi culturală a Capitalei.

Mi se părea că are un cap masiv, de taur, iar bretonul numai în prima clipă mă ducea cu gândul la senatorii romani, ochii mari, grei, crunţi sub fruntea simetrică sugerându-mi mai degrabă gladiatorul temerar şi primejdios, obişnuit să domine arena şi să învingă. Se plimba pe culoar cu o încordare leneşă a muşchilor, puţin gheboşat, ca o felină mare care a uitat de forţa ei, iar la un moment dat dispărea brusc în birou, lăsând să circule în şoaptă, în urma sa, zvonul că P. Dumitriu scrie ceva secret. Se vorbea de prezenţa lui ca de a unui membru de seamă al familiei regale, venit incognito cu treburi grave şi misterioase, şi toţi se întrebau în ce măsură va afecta acest eveniment nu numai redacţia, ci şi istoria.

Plimbarea grav meditativă devenise un tic în momentele când trebuia să-şi elaboreze „atitudinea”. L-am urmărit o dată la un teatru, unde se ţinea nu ştiu ce plenară de partid a Capitalei. A ieşit în foaier în cămaşă şi cu pateşti late. Aceste două amănunte nu erau alese la întâmplare, ele îl particularizau tot atât cât ar fi făcut-o un coif de hârtie pe cap, ori o haină lungă şi cadrilată de clovn, de pildă. Cine îndrăznea pe atunci să se plimbe în cămaşă prin foaier, în timpul plenarei de partid? Şi cine ar fi găsit cutezanţa să-şi afişeze cu ostentaţie bretelele, considerate parte din costumaţia de tristă memorie a boemei interbelice? Cu capul descoperit, cu bretonul tăindu-i fruntea sub care se bulbucau ochii mari, adus de spate ca un Sisif, se plimba stăpânit cu

aerul că elaborează un nou Decalog, şi nimeni nu îndrăznea să se apropie ca să-l disturbe. Aş fi vrut să plec, eram un invitat de duzină, dar am ţinut să-i ascult „Proclamaţia". N-am auzit decât banalităţi, ceva mai sentenţioase decât altele, dar care s-au bucurat de aplauzele deferente, e drept nu prea însufleţite, ale auditoriului extrem de atent.

Până la lectura *Cronicii de familie* l-am considerat un ciocoi infatuat, cu mult tupeu şi puţin talent. *Drumul* lui *fără pulbere* mi se păruse dezgustător de artificial, un certificat de mediocritate literară patentă. Marele roman modern al boierimii române m-a convins că e un scriitor de anvergură, de aceea dezorientarea sa comportamentală am găsit-o de neînţeles. Am în vedere cabotinismul rolului de fruntaş al unei literaturi false, cât şi gafa literară a exilului. Abia începuse să-şi scrie adevărata partitură artistică, ieşind din confuzia proletcultismului, când din nou şi-a amanetat talentul. Cum putea să-şi închipuie că va deveni peste noapte marele romancier al altui popor, în solul căruia n-avea nici o rădăcină? Răuvoitorii au scornit că nici *Cronica de familie* n-ar fi fost a lui, ci opera discretă a Henriettei Yvonne Stahl. Prin anii '80 mi-au căzut în mână memoriile alesei scriitoare, şi aceasta îl disculpa cu eleganţă şi onestitate. Romanul este certamente al lui, ea doar veghease ca labilul şi necoptul soţ să nu mai cadă o dată în păcatele începuturilor. Din nefericire a căzut în drama alienării, care l-a dus la neurastenie, fiindcă l-a supt de o umanitate apropiată şi, până la urmă, de sine însuşi. Şi, deşi nu l-a putut înăbuşi ca scriitor inteligent şi dotat, exilul a răpit talentului său un teritoriu pe care începuse să-l exploreze cu strălucire.

Venea din când în când la *Contemporanul* şi Labiş, şi pentru „atitudini", şi ca să finiseze vibrantele lui poeme politico-romantice. Totul era precoce la acest mare sensibil ce-şi cucerea sufragiile cu o lejeritate uluitoare. În realitate, nu era decât un băieţandru, şi totuşi jongla cu metafore curajoase şi rime inedite, ca un bard vechi şi reputat. Verbul lui înflorat şi limpede părea decantat prin sitele unei lungi experienţe literare, ale unei gândiri atent cultivate şi ale unei vieţi de boem convertit la militantism. La el, ca om, te izbea mustaţa mătăhăloasă şi rară, de imberb deghizat în matroz, şi o mult prea timpurie aroganţă a ţinutei, mişcărilor şi privirilor inutil oţelite, cu care tăia aerul pe deasupra capetelor celor ce nu-l interesau. În altă manieră, mai juvenilă şi luminoasă, practica, sau începea să practice, în public, aceeaşi infatuare ca a lui Petru Dumitriu, dar talentul lui impetuos şi cristalin nu se lăsa pervertit. Nu suferea de obedienţa politică ce-l marcase pe nu mai puţin înzestratul

prozator. Labiş luase de la început o notă corectă, şi fantezia-i plină de licenţe nu deranja pe nimeni (mulţi îşi alterau talentul, în epocă, fiindcă supralicitau în sobrietate de teama propriei originalităţi, iar după aceea nu mai îndrăzneau să revină la matcă, pentru a nu se spune că „s-au trădat" pe ei înşişi). Probabil că Labiş, trăind, şi-ar fi schimbat de mai multe ori pielea lirică (avea un neastâmpăr nativ al jocului cu versul), reuşind să convingă uşor că în toate ipostazele nu e decât el însuşi. Nu lăsa în redacţie impresia că e o somitate enigmatică a culturii oficiale, ci un puşti care se pripeşte şi se consumă prea repede, fiind luat în serios abia după ce pleca şi i se citea ultima frumoasă podoabă încastrată în paginile revistei.

Îl mai vedeam pe Eusebiu Camilar, care nici nu se ascundea, nici nu se grăbea, şi nu pleca până nu făcea turul birourilor, întârziind la anoste şi lălâi taclale moldoveneşti. Nu aveam răbdare să-l ascult, cum nu puteam găsi calmul necesar să-i citesc literatura. Dar era un nume cu rezonanţă şi redacţia se mândrea cu a sa colaborare ofertantă. În el crescuse un fel de arbore ascuns ce-i dădea plăcerea de a se lăsa văzut de aproape, pipăit, cu conştiinţa robusteţii flexibile şi a sevei inepuizabile ce-l transformau în artistul perfect mulţumit de sine.

Aveam şi în redacţie doi poeţi, ambii prolifici, constant prezenţi cu versuri în publicistica literară: Eugen Frunză (redactor-şef adjunct al revistei) şi Alexandru Andriţoiu. Din când în când, Frunză ocupa misteriosul birou de protocol, dar paradoxal, nu pentru „perfecţionări" cerute de revistă, de altfel publica rar în *Contemporanul*, ci — acest lucru devenise notoriu — pentru o comandă urgentă a *Scânteii.* Sorin Toma suna ca să-l grăbească şi „comunicarea" crea o mică tensiune generală, ca şi când toţi am fi fost conectaţi la acel „lucru" pentru nava amiral a presei româneşti, singura pe care o recunoşteam deasupra noastră, nu pentru valorile ei intrinseci, pentru posibilitatea de a ne lua la refec (ceea ce nu-mi amintesc, totuşi, să fi făcut, timp de cinci ani cât am fost redactor al *Contemporanului*).

Andriţoiu nu avea morgă, nici vorbă să frecventeze biroul de protocol, era un tânăr afabil, bine crescut, cu o vervă total neardelenească şi căruia i-am rămas dator un miel, fiindcă mi-a inventat, într-un moment de inspiraţie necăutată, faimoasa poreclă „Dumnezeu", pe care „neinspiraţii" au încercat s-o interpreteze în fel şi chip. Am mai notat undeva momentul. Pe vremea când ocupam fostul sediu al *Urzicii,* de pe Calea Victoriei, îngrămădindu-ne într-o dimineaţă să semnăm condica, Andriţoiu, aflat în spatele meu, s-a

impacientat: „Ce faci acolo, domnule, nu te mai găseşti în condică, sau ce?” Da, nu mă mai găseam. Tocmai se schimbase catastiful, celălalt fiind uzat, şi numele meu nu mai apărea. Andriţoiu, sprinten, serviabil, a sărit să mă ajute. A luat lista de sus în jos, de jos în sus, de la jumătate, pe sărite… Nimic. Portarul, încurcat, nu ştia ce să spună, deşi o scrisese cu mâna lui. Deodată, Andriţoiu exclamă: „Uită-te! Şi a pus degetul pe un nume: Dum. P. Ăsta eşti tu”. „Aşa e, tovarăşe? l-am întrebat pe portar. Eu sunt ăsta?” Omul s-a luminat. Nu ştiu cum, i se păruse că numele meu de familie ar fi Dumitru şi, în consecinţă, m-a plasat la litera D. În plus, mi l-a prescurtat, cum făcea cu toate. Andriţoiu se prefăcea că sondează de unde ar putea veni prescurtarea. „Dum… Dum… Ia să vedem noi… Domnule, asta e prescurtarea de la Dumnezeu!” Ce înseamnă inspiraţia poetică! Porecla s-a lipit imediat ca timbrul de scrisoare, dând apoi atâta bătaie de cap „ghicitorilor”.

Dar să revenim… Prin urmare, ne-am întrunit în sala mare a „Jdanovului”, ca să ne întreţinem cu Marin Preda despre cel mai frumos roman al lui — *Moromeţii*. Ziariştii au fost în mare vervă, discuţia a durat ore în şir, pe scriitor pur şi simplu l-au copleşit bogăţia şi originalitatea opiniilor stârnite de lectura cărţii sale. Eu m-am oprit la început asupra limbajului ţărănesc descoperit în *Moromeţii,* şi de al cărui senzaţional mi se părea că însuşi autorul nu e pe deplin conştient. Ţăranii lui Preda se exprimă criptic, după un cod lingvistic — în mare măsură şi psihologic — vechi, extrem de elaborat şi şlefuit. Vorbirea lor seamănă cu a poeţilor incifraţi, de tipul lui Ion Barbu (poate la rândul lui, trăind prin sudul ţării, să fi tras cu urechea la dialogurile Nastratinilor plugari). Nu poţi înţelege vorbirea ruralilor teleormăneni decât în contextul complicat al pozei, gesticii, pauzelor, clipitului ochilor, modulării vocii ş.a.m.d., deoarece oricare mic schimb de replici devine o densă, sincopată şi suculentă scenă de teatru modern. Preda înţelegea, fireşte, perfect, descrierea mea, dar părea, sau doar se prefăcea, că nu crede să se găsească aşa ceva în cartea lui. Se vedea că e extrem de mulţumit să se lase convins explicându-i-se chestiunea până în pânzele albe. În al doilea rând, i-am lăudat cât am putut „delicateţurile” sentimentale, în care romanul nu abundă — pe deplin justificat, fiindcă filosofii aceştia maliţioşi şi sarcastici din Câmpia Dunării s-au desentimentalizat în mare măsură — şi poate tocmai prin raritatea lor momentele respective devin memorabile. De altfel, în romanele ulterioare, autorul face tot mai rar apel la

subtilele crize afective ale personajelor, caracterizate prin sobrietate, dacă nu austeritate sentimentală. Şi, în sfârşit, mi-am exprimat admiraţia pentru Ilie (pe care îl cunoscusem în întruchipări vii prin satele din jurul oraşului meu natal), în care vedeam un profil nou, de valoare internaţională, al lui „pater familias” din lumea fermierilor.

Nu cred să mai existe în literatură un responsabil de clan cu atributele lui Moromete. Inteligenţa lui speculativă se exprimă în convingerea că orice preferinţă subiectivă a „şefului” poate deveni fatală familiei. În sufletul lui îl poate iubi pe unul mai mult decât pe altul, dar în practica gestiunii gentilice trebuie să zădărnicească orice tentativă a cuiva de a trage spuza pe turta lui. Favorizarea unuia subminează instituţia, iar prosperitatea acesteia condiţionează bunăstarea fiecăruia. Arta lui constă în menţinerea echilibrului familial de interese, şi aici talentul lui Preda îşi atinge pragul de sus, inclusiv în surprinderea eşecului dramatic al strădaniei morometiene. Pe atunci nu cunoşteam opera lui O'Neill, ca să-i pot oferi o comparaţie cu *Patima de sub ulmi*, unde fermierul american, un „pater familias” similar, rămâne mult în urmă pe planul complexităţii umane, înlocuind diplomaţia lucidă, amplă în nuanţe ca o claviatură de pian, a lui Moromete, cu un egoism instinctual, frust şi sălbatic. La sfârşitul simpozionului sau ce a fost, Marin Preda a declarat că n-a colectat din opiniile criticilor, ce se grăbiseră să comenteze cartea prin toate publicaţiile din ţară, nici jumătate din cât îi oferise sincera, neprotocolara confruntare cu tinerii ziarişti de la „Jdanov” (din care unii aveau să publice, la rândul lor, volume de literatură).

## De ce n-am dărâmat „templul”

N-am fost lăsat să-mi termin stagiul „ideologic” de un an. Reduta aceea a dogmatismului stalinist şi-a propus să scape de mine, dar înţelegând din anumite semne ale timpului că n-o poate face „în jos”, cum era obiceiul, a acceptat soluţia inversă, „în sus”. Astfel că, la prima cerere de cadre a Comitetului Central, am fost propus să ocup funcţia de redactor-şef al cotidianului *Scânteia Tineretului.* Am povestit în *Cioplitor de himere*[1] împrejurarea, cu toate aspectele ei de senzaţie, respectiv chemările la Nicolae Ceauşescu — pe atunci secretarul cu problemele organizatorice al partidului — reclamarea de către mine a şcolii de cadre, opinia lui despre „Jdanov”, ca şi incriminarile aduse subsemnatului pentru insuficienta combativitate revoluţionară în respingerea manualelor.

M-am întrebat, după trecerea timpului, ce l-a putut face pe fanaticul disciplinei de partid, care era N.C., să mă mustre că n-am fost destul de radical în măruntul conflict cu unele cadre didactice de la „Jdanov”? E drept, dezvăluisem, fără să-mi dau seama, ceva ce în ochii lui reprezenta o încălcare a principiului creator al marxismului, dar şi o abatere de la datoria patriotică a comuniştilor români. De altfel, fusese informat cu privire la altercaţiile mele, abia mascate, cu Tudoran. În fond, ce reprezentam eu (nu eram nici măcar membru de partid, iar pe plan profesional rămâneam un modest redactor de revistă) ca să mi se pretindă atâta intransigenţă şi temeritate? În mod normal, dacă i s-ar fi adus la cunoştinţă că un oarecare cursant de la „Jdanov” s-a răsculat contra dascălilor săi şi a adus atingere tezelor sacre, s-ar fi scandalizat că acela n-a fost azvârlit cât colo, ca o măsea stricată. Darmite să mai fi agitat spiritele pentru scoaterea din programa şcolară a unor cursuri? Pentru aşa ceva nici stâlpul infamiei sau zidul execuţiei nu ar fi fost destul. O criză de demagogie? O „învitejire” după război? Juca rolul unui personaj literar romantic — imaginarul militant, liber de orice servituţi politice, apărând incoruptibil crezul curat? Un fel de Mao Tze Dun „avant la lettre”, care

nu se sfia să aţâţe tineretul necopt pentru a sparge cuibul virtualilor sau chiar realilor trădători ai revoluţiei?

Mă mai mir şi că eu însumi nu m-am mirat atunci îndestul. Doar nu eram un gură-cască, luat de pe stradă, să înghit nemestecată orice gogoaşă. Ştiam şi eu cum stau lucrurile în viaţa de partid, în viaţa ideologică, în raportul cu marile instituţii ale regimului. Am bâiguit câteva scuze convenţionale, în loc să zâmbesc pe sub mustaţă, căci să-l trag de mânecă nu-mi puteam îngădui. Acum mă amuză ipostaza în care N.C. mă îndemna, retroactiv, să mă fi plasat. Şi cum să nu mă încarnez cu plăcere în acel descreierat iconoclast care ar fi trebuit să asalteze, în fruntea maselor de studenţi, una dintre redutabilele cazemate ale dogmatismului?

Ceea ce ţin să subliniez în plus referitor la acele întâlniri de la C.C. este că pe N.C. nu-l deranjau atât calitatea slabă a predării, precaritatea materialului didactic, nivelul ştiinţific scăzut al şcolii, cât practica slugarnică a copierii cursurilor din U.R.S.S. Ne aflam în vara anului 1956, ceea ce arată cât de precoce a fost poziţia lui antihegemonică la adresa Moscovei. Ştia foarte bine ce înseamnă dogmatismul ideologic — în anii ’60 şi ’70 a repetat de mii de ori că acesta este egal cu scleroza gândirii, cu incapacitatea de a judeca fenomenele în raport de timp şi de loc — dar atunci, în ’56, îi plăcea să asimileze gravul defect conceptual cu preluarea automată a modelului sovietic. Cursurile copiate de dascălii noştri reflectau realitatea moscovită din anii ’30, cu alte cuvinte o epocă istorică revolută, dar şi cele mai recente, din anii ’50, proveneau tot dintr-un spaţiu străin, din alte condiţii sociale. Era vorba de o însuşire dogmatică, fireşte, dar el vedea aici ceva mai grav: obedienţa doctrinară, dictat politic, ignorarea specificului naţional al României în predarea marxism-leninismului.

La discuţie n-a participat Leonte Răutu, responsabilul direct al sectorului ideologic, ci un adjunct al acestuia, dar N.C. ştia că ceea ce spune el va ajunge la urechile colegului, şi el secretar al partidului. Degeaba, însă. Încă zece ani, la „Jdanov” şi la „Ştefan Gheorghiu” s-a predat după aceleaşi cursuri, la care se operau numai corecturi ocazionale, şi Ceauşescu n-a putut lua taurul de coarne decât după 1965, când a ajuns secretar general, iar pe Leonte Răutu l-a trimis responsabil la bunurile de larg consum din partea guvernului. Din păcate, pentru puţin timp fiindcă, într-o viziune aberantă, până la urmă l-a oploşit chiar la locul crimei, la „Ştefan Gheorghiu”, în calitate de rector. După o scormonire atentă, am regăsit la şcoala de cadre, în 1981, rădăcinile

dogmatismului adânc înfipte în gândirea catedrelor, de la început tributare schematismului sovietic.

1 *Am fost şi cioplitor de himere*, Editura Expres, Bucureşti, f.d.

## Un „purgatoriu”

La *Contemporanul* privisem presa românească de sus. Nu recunoşteam decât superioritatea *Scânteii,* şi pe aceea, cum am mai spus, raportată nu la şcoala profesională, ci la o autoritate politică intangibilă şi de neocolit. Restul publicaţiilor le consideram de clasă inferioară, bineînţeles împărţite pe căprării, cotidianele nefăcând însă neapărat parte din grupa imediat următoare revistei noastre. De altfel, pe acestea nici nu prea le cercetam, părându-mi-se perfect inutile, din moment ce nu reuşeau să-şi depăşească întru nimic modelul, adică *Scânteia*, şi să particularizeze de o manieră cât de cât convingătoare problematica presupusă de profilul înscris pe frontispiciu.

Fireşte, fiind numit redactorul-şef al *Scânteii Tineretului,* primul lucru pe care l-am făcut a fost să cercetez colecţia ziarului. Mi s-a aplecat, sfârşind prin a mă lua cu mâinile de cap. Nu încăpea dubiu, faţă de *Contemporanul*, cotidianul vădea o diferenţă de clasă deprimantă. Articole descleiate, lipsite de logică interioară, reportaje apoase cu subiecte ieftine, informaţii inutile, fotografii-clişeu, titluri greoaie, eşuate, şi un stil literar demoralizant, în care se îngrămădeau şabloanele epocii, solfegii de analfabeţi şi flori de stil aruncate, în special prin reportaje, ca nuca în perete. Vai de zilele mele, mă lamentam, cum aveam să trăiesc printre specimenele alea!

Apoi am analizat laboratorul şi am văzut marfa în diferitele faze ale procesului de producţie. În redacţie funcţiona, implacabilă, legea plafonării, acţionând concomitent şi de jos în sus, şi de sus în jos. Se planificau cai verzi pe pereţi, fără nici un efort de conturare a substanţei comenzii, energia epuizându-se în exprimarea ideii abstracte şi, de bine de rău, în definirea titlului. Dar perimetrul ideatic era atât de sărac, de îngust şi bătătorit, încât eşecul se putea prevedea din prima clipă. Nucleul de conducere nu ştia să ceară altceva decât ceea ce solicitase ieri şi alaltăieri şi acum un an. Iar pălmaşii aveau reflexele sedimentate, aş zice, la fiecare comandă reproduceau aceleaşi raţionamente, înlănţuite într-o ordine fixă, invariabilă, generând mormane

de platitudini ştiute de toată lumea. Se coroborau improvizaţia facilă, lipsa de exigenţă, impostura, parazitismul.

În scurt timp, mi-am dat seama însă că nu am de-a face cu o redacţie alcătuită din imbecili — aceştia, câţi erau, se circumscriau în aria posturilor de conducere: şefi de secţie şi adjuncţi, secretari de redacţie, secretari de partid, U.T.M., sindicat etc. — dar talentele, incontestabil prezente, se iroseau, pierzându-se în masa mediocrităţii. Colectivul hibrid — nulităţi afectate şi cu pondere politică, începători recrutaţi de la şcolile de ucenici ale fabricilor, tineri dezorientaţi care nu-şi terminaseră nici şcoala medie, fosile fără perspectivă în profesie — înăbuşea spiritele sprintene şi tocea vârful condeielor ascuţite. Răul cel mai mare pe care redacţia li-l făcuse tinerilor înzestraţi era potolirea prematură a neliniştii fanteziei, oprirea din fiert a patimii scrisului, pierderea nebuneştii dorinţi de a te vedea toată ziua publicat şi din care iese, apoi, fluturele pretenţios al formelor şi culorilor. Cu alte cuvinte, lenevirea, blazarea, scleroza timpurie a talentului.

La un moment dat mi-am pus întrebarea: de ce trebuie să paraziteze pe trupul redacţiei cei aproximativ 180 de salariaţi? N-ar putea trăi ziarul din inspiraţia şi verva publicistică a zece–cincisprezece băieţi cu spirit de observaţie, gândire penetrantă, limpede şi cu simţul limbii, ce neîndoios se aflau în redacţie? Pe atunci, o asemenea pretenţie era utopică. Redacţiile nu se concepeau decât la dimensiunea mamuţilor, exista o marotă inflexibilă a diviziunii spaţiului publicistic, în dependenţă de importanţa şi structura secţiilor, astfel încât marile rubrici, aveau nu aveau acoperire, trebuiau respectate, condamnând ziarul la stereotipie şi schematism sufocant. Astăzi, când o serie de cotidiane trăiesc prin prolificitatea câtorva condeieri, flexibili până la ubicuitate, ideea îmi apare perfect realizabilă. Indiscutabil că zece–cincisprezece ziarişti de talent ar fi făcut un cotidian subţire, inteligent, elegant, bun de citit până la ultimul rând. Tentativelor de a mă apropia de acest deziderat li se opuneau două obstacole de netrecut: dogma suveranităţii secţiilor, cu problematica lor încâlcită, greoaie şi neinteresantă şi, aproape la fel de exasperantă, intrarea anevoioasă în priză, ca a unor motoare ruginite, a energiilor creatoare. Băieţii cărora natura le dăduse har obosiseră pretimpuriu, se scârbiseră de muncă, respingeau chemările sau le răspundeau cu o lentoare dezarmantă, superioritatea spirituală corespunzând în capul lor cu imobilitatea, tăcerea, rezistenţa olimpiană pe micul soclu ce credeau că şi l-au asigurat. Să-i iau pe rând.

## Galerie scriitoricească în nuce

La *Scânteia Tineretului* lucra viitorul comediograf român Teodor Mazilu. De pe atunci condeiul său scăpăra jeturi de sarcasm vitriolant la adresa prostiei şi ticăloşiei. Schiţele lui satirice erau tot ce se putea citi în ziar mai suculent şi epatant, de către cei care urau prefăcătoria şi abjecţia. Cunoştea bine, ca şi Caragiale, lumea mahalalei în plină metamorfoză pestilenţială şi grotescă, translaţia ei spre zonele centrale ale societăţii — pe timpul lui nenea Iancu slujindu-i cu credinţă şi imitându-i în toate pe burghezi, în anii comunismului dându-se drept „proletară" şi maimuţărind „principalitatea". Mazilu avea ochiul pătrunzător, de la o primă aruncatură a privirii îşi decela „eroii" ascunşi sub măşti pentru el transparente. La cei douăzeci şi nu ştiu câţi de ani pe care-i avea atunci, se închisese deja într-o carapace caracterologică şi fizionomică definitivă şi completă, din care cred că n-a mai simţit nevoia să iasă niciodată.

Puţintel, adus de spate, obişnuia, atunci când îşi purta conversaţiile, să se răstoarne pe scaun, aruncându-şi mâna stângă în spate, după spătar, în timp ce cu dreapta manevra ţigara, părând mai lung, mai calm, mai plictisit şi mai reflexiv decât era în realitate. Deschidea gura larg şi emitea scurte fraze sentenţioase, evident gândite înainte dar părând spontaneităţi gnomice, cu aceeaşi precizie şi siguranţă de sine cu care lăsa să iasă din orificiul bucal vălătuci de fum denşi, ameţiţi, pe care dinadins nu-i trăgea în piept. Vorbea ca un boier gras, epicurian, sătul de viaţă (lui îi scăpărau ochii de pofte), trecut prin ciur şi dârmon (o fi avut şi el un dram de experienţă), ajuns la înţelepciunea finală (se părea că şi el privise până în fundul sacului nimicnicia omenească). Fără să-şi dea seama, preluase ceva din aerele fantelui de obor, dar acest ceva, în combinaţie cu poza clasică a scriitorului satiric, pentru care lumea nu mai are de mult mistere, compunea o expresie de pe atunci „maziliană", care te făcea să te topeşti de plăcere, bună dispoziţie şi jubilaţie interioară (ca în faţa unei pânze celebre).

Era o delectare să stau faţă în faţă cu el, la masa lungă de şedinţă din biroul redactorului-şef, sub pretextul comentării

unei schiţe proaspete, şi să-i ascult „înţeleptele” maxime despre viaţă, lansate printre norii de fum netraşi în piept, înălţaţi leneş din gura lui ca dintr-un crater nehotărât să erupă. Sau să-i „filmez” cu încetinitorul scurtele „produceri” din sala de şedinţe a redacţiei când, încercând să nu fie prea satiric, aluneca într-o gravitate de oracol delfic hotărât să vorbească, dar care şi-a pierdut codul şi-şi traduce paradoxurile pe înţelesul muritorilor de rând.

Am încheiat cu el înţelegerea pentru o schiţă săptămânală, dar nu cred că am primit ceva înainte de o lună sau două. Şi nu se număra printre mocăiţi. Îi spuneam că ar putea umple ziarul cu „satiră pe viu” (foiletoane, pseudoreportaje, portrete, cursive muşcătoare etc.), cea mai gustată la un cotidian, adunând în acelaşi timp materie primă pentru scrieri literare de ficţiune. Îşi filtra privirile spre făptura mea, cu o imensă şi zdrobitoare milă tolerantă, abţinându-se să şi-o expliciteze prin viu grai. Încredinţarea lui era, pe atunci, că un scriitor mare, cum neîndoios se socotea (din fericire fără să greşească prea mult), trebuie să producă o marfă rară şi scumpă şi că viaţa, ca şi talentul, trebuie legumite (nimeni nu-şi presimte cruzimea destinului propriu, toţi preferăm varianta facilă a răbdării: „Lasă, lasă, n-au intrat zilele în sac”).

Mai dinamic, mai puţin dispus să se lase legănat în pânzele lenii, ale impresiei că viaţa se va derula la nesfârşit, era Radu Cosaşu, un talent literar original, mereu în efervescenţă. Se pare că înaintea venirii mele la *Scânteia Tineretului* duduise serios, cu toate motoarele ambalate. Ghinionul meu: tocmai atunci P.C.U.S. îl scărmăna pe Stalin şi reporterului nostru, admirator al eroilor epopeii sovietice (cu războiul ei de apărare a patriei cu tot), suferea moralmente de pe urma „dezvăluirilor”. Un astfel de erou în viaţă, despre care Cosaşu scrisese la superlativ, tocmai ne vizita ţara, şi cine să se ducă să-l întâmpine, să-l intervieveze, să-i facă portretul? Suporterul declarat. Ei bine, nu! Suporterul prefera să se certe cu redacţia decât să-şi reitereze omagiile la adresa celui ce acoperise cu trupul ambrazura nu ştiu cărei cazemate, sau făcuse fapte de vitejie în rândul partizanilor (ceva de genul acesta). Încăpăţânat, îndârjit, a refuzat să se ducă, s-a abţinut să scrie. Apoi a intrat într-un fel de grevă. Şi în cazul lui am dus tratative şi am încheiat un fel de pact, dar cu prea mult nu m-am ales. Substratul reţinerii era, probabil, unul politic, se simţea prea descoperit prin aplaudarea necondiţionată de până atunci a „exemplului sovietic”, îşi propunea să fie mai circumspect şi, pentru un timp, să facă pauză. În memorii îşi autosatirizează entuziasmul revoluţionar infantil, naivităţile

partizanatului absolut cu substrat doctrinar. Din punctul meu de vedere, pentru ceea ce oamenii au făcut fiindcă aşa au crezut şi aşa au simţit, cu sinceritate şi elan, atât de rare în lume, nu cred că e cazul să-şi pună cenuşă în cap. Istoria îşi asumă riscul de a hotărî ce a fost greşit în viaţa tuturor; zic riscul fiindcă şi optica ei se schimbă: ba-i pune, ba îi ia de pe soclu, pentru unele şi aceleaşi fapte, pe muritori. Depinde cine o scrie, învingătorii de-o clipă, sau învinşii redeveniţi pentru timp mai îndelungat învingători.

La antipodul celor doi, ca profil publicistic şi literar (aceştia se specializaseră, cum am arătat, în prelucrarea imposturii morale, pe de o parte, şi a militantismului idealist, pe de alta), arondat pe lângă secţia agrară, lucra, în calitate de reporter rural expert, Fănuş Neagu. Scria cu har, dar nu era productiv, fiindcă îşi găsea greu subiectele şi trebuia să-şi învingă o anumită comoditate constituţională, de care se făcea haz şi pe care el nici măcar nu încerca s-o infirme. În plus, cădea repede pradă ispitelor bahice, astfel că nu o dată îşi consuma în grabă, cu prietenii, banii de diurnă, după care câteva săptămâni bune, cât ar fi trebuit să dureze documentarea, se „odihnea” în taină. Prin şedinţe era însă sfătos, „înţelept”, şi-şi consuma cu gravitate umorul la adresa „uşuraticilor”. Probabil că nu i-am arătat suficientă simpatie fiindcă, târziu, „la bătrâneţe”, i s-a plâns unui prieten comun, scriitor, că l-am persecutat o viaţă întreagă. A ticluit şi o motivaţie care, mărturisesc, m-a amuzat. Pasă-mi-te se îndrăgostise de soţia mea — şi ea redactoare la *Scânteia Tineretului* un timp — şi întrucât îi făcuse declaraţii formale, „se încredinţase” că ea mi-l pârâse. Iar eu, n-am avut altceva mai bun de făcut decât să mă răzbun, cu un sadism nedomolit, toată viaţa. Anecdota mi s-a părut infantilă şi dacă omul mi-a purtat sâmbetele — şi aşa a fost, fiindcă după ’89, când eram deţinut şi acuzat în procesul C.P.Ex., n-a pierdut nici un prilej să mă denigreze public de o manieră cel puţin degradantă pentru el însuşi — altele au fost adevăratele cauze. Am să evoc o împrejurare mai mult decât semnificativă. În după-amiaza zilei de 22 decembrie 1989, după căderea vechiului regim, trei scriitori, în drum spre sediul Uniunii, s-au întâlnit nas în nas cu F.N. în timp ce acesta ieşea din Ambasada sovietică. Avea în mână romanul *Pumnul şi Palma* de Dumitru Popescu. I-a oprit pe cei trei şi, bătând poruncitor cu pumnul în copertă, a exclamat ca şi când le-ar fi transmis un ordin foarte proaspăt: „Uite, pe ăsta trebuie să-l lichidăm”. Ce legătură avea imperativul respectiv cu Ambasada sovietică, e uşor de ghicit pentru cine cunoaşte istoria epocii. F.N. primise instrucţiuni urgente şi, nerăbdător,

începea să le aplice chiar din poarta „cartierului general”. Şi-a continuat apoi misiunea neobosit, ani de zile, cu o obstinaţie şi o ură care l-au făcut pentru vecie grotesc.

Pe Mazilu începuse să-l concureze, cu mai mult randament, dar mai puţină fineţe, Ion Băieşu, satiric de vervă, înclinat însă spre teatrul de estradă şi mai puţin spre dramaturgia laborioasă. El îşi recruta personajele cu predilecţie dintre micii funcţionari pehlivani şi din categoria speculanţilor. Era gustat de un numeros public. Băieşu era un tânăr agreabil, fără fumuri şi mofturi, deschis, sincer, dedicat trup şi suflet artei lui.

Cel mai harnic reporter pe care l-am găsit în redacţie a fost Emil Mandric, dezminţind temperamentul moldovenesc printr-o energie debordantă şi mai ales printr-un verb agitat, incitant, ce a făcut din el, după ani, un comentator fără egal al imaginilor televizate (cu texte proprii, şi acelea alerte). Mandric suferea şi el de năravul euforizărilor bahice prelungite, dar avea simţul datoriei profesionale şi o plăcere extraordinară de a munci, de a-şi cuceri cititorii şi apoi auditoriul, de a fi prezent în clocotul ideilor de dreptate socială.

Mai complex decât el, cu umor caustic şi lovind drept la ţintă, călăuzit de instinctul senzaţionalului, a fost Vasile Băran — venit după mine în redacţie, adus de mine, de fapt, după ce îşi absolvise cursul de perfecţionare de la „Jdanov”, unde îl cunoscusem şi îi descoperisem calităţile native. De altfel, l-am luat după mine şi la *Scânteia,* apoi şi pe Mandric, făcând din amândoi un berbece împotriva inerţiei personalului reportericesc neînvăţat să manevreze faptele vii, ţâşnite spontan din realitatea socială. Cu Băran am inaugurat la *Scânteia Tineretului* alt ritm publicistic, alt tonus al gândirii profesionale şi al reacţiei la impulsurile vieţii. I-am dat în primire o secţie nou creată care, dacă n-am fi fost tributari rutinei îndrumării politice, ar fi putut ţine singură ziarul, făcându-i pe tineri să-şi descopere cotidian, cu sufletul la gură, aventura morală a propriei vieţi.

Dintre scriitorii în formare îl voi mai numi pe Nicolae Ţic, mai greoi şi arid decât ceilalţi, dar serios, animat de ambiţii constructive, înclinat spre lucru temeinic. Nu scria uşor şi mă gândesc la resursele pe care le va fi consumat mai târziu în compunerea amplelor sale romane muncitoreşti.

Cu această baterie de condeie s-ar fi putut redacta un ziar de tineret „bombă”, dacă n-am fi fost constrânşi să ne supunem rigorilor presei pentru adulţi, care ne inhibau şi ne determinau să fim mai gravi decât cereau cititorii, ca şi propria noastră vârstă.

Mai erau, fireşte, şi alţi „băieţi buni”. Iosif Sava mi-a plăcut de cum l-am văzut. M-au cucerit zâmbetul lui candid şi privirea melancolic ironică, de „complice sentimental”. Peste paloarea de meditativ trist se aşternea un roz de prunc bine hrănit la un sân abundent şi generos. Tot ce spunea era gândit pe loc, improvizat sub imperiul unei inspiraţii capricioase, de o mobilitate derutantă, ce-i juca şi lui feste greu de depăşit. La cea dintâi contrazicere pertinentă se răzgândea, uneori cu 180 de grade, făcând propuneri la polul opus celor anterioare. Oscilaţiile nu se datorau superficialităţii, ci flexibilităţii gândirii spontane, impresiei că „orice se poate”, ca şi nevoii de a-ţi ieşi în întâmpinare cu toate zăcămintele lui amalgamate. Uneori se ruşina de această nestatornicie vibrantă, dar nu se lecuia. Preferam însă tatonările unor atari antene sensibile — care, inevitabil se puteau şi înşela — constanţei ideilor greoaie şi seci, din care autorii nu mai aveau elanul să iasă şi nici alt orizont spre care să se îndrepte. Ce mă deranja la el era dicţia deficitară, ondulaţia sonoră a vorbirii, cu mari diferenţe de intensitate decibelică. La început am crezut că ea indică apariţia unor şovăieli în chiar momentul pledoariei pentru o cauză, tentaţiei de a se întoarce sau de a renunţa. Nu, era rezultatul punerii gândurilor pe note, ecoul unui ritm sufletesc al reflecţiei; când micşora volumul emisiei uita că e ascultat, se delecta de unul singur cu o nuanţă aproape intimă a ideii, iar când îl amplifica, se hotăra să iasă în larg, să-i antreneze şi pe ceilalţi în entuziasmul său ferm, dar nu pentru mult timp, căci iarăşi auzea cântecul Sirenei. Aveam câteodată sentimentul că somaţiile de a repeta segmentele executate *in sotto voce* îi stricau armonia judecăţii şi renunţam, preferând să presupun ce a spus sau încercând să mă adaptez la un mod eliptic de exprimare.

Prezintă, cred, interes pentru cei ce l-au apreciat ca moderator de dezbateri muzicale, amănuntul că la *Scânteia Tineretului* nu aspira să facă nici măcar cronică de concerte şi cu totul întâmplător am aflat că este instrumentist. Se legase, cu o pasiune rar întâlnită printre redactori, de pagina ştiinţifică pe care i-o încredinţasem, dacă nu mă înşel, în urma propriei oferte strecurate discret. Treaba aceasta îi dădea bătaie de cap şi-i ocupa toată ziua — îşi făcuse relaţii largi şi cordiale, aproape afective printre marii oameni de ştiinţă, pe care îi bombarda cu telefoane şi îi asalta în institutele lor fără cruţare — dar o făcea cu o uşurinţă aeriană, parcă ar fi baletat sau zburat la trapez în înălţimea unei cupole. Mângâia pagina gata tipărită (uneori plină de stângăcii şi neglijenţe) ca pe propria-i creaţie, se încărca de o

nedisimulată mulţumire convingându-te că nu se zbuciumă din convenţionala datorie salarială, ci urmează o vocaţie. La drept vorbind, construind o pagină de ştiinţă pentru instruirea pozitivistă a tineretului, el cânta, se umplea de rezonanţele unei tulburătoare partituri întrupate sub degete febrile de pianist.

## Ofiţerii echipajului

Când am preluat nu uşoara răspundere de a face ziarul, cocoţat dintr-o dată în fruntea unui colectiv de aproape două sute de oameni, dintre cei mai dificili ca formaţie, mentalitate şi stare de spirit, eram pe deplin conştient de handicapul major al lipsei mele de experienţă la cotidian. Nu numai că nu ştiam cum se face o atare publicaţie, cum se poate asigura obsedantul ritm diurn, pigulind fiecare text — cum procedasem la *Contemporanul* — dar nici nu mă omorâsem cu cititul ziarelor, ba îmi lipseau şi relaţiile printre redactorii de presă zilnică. Astăzi, însă, îmi dau seama că nu această lacună avea să-mi căşuneze cel mai mult. Neliniştitoarea „experienţă specifică" am dobândit-o relativ repede, şi poate chiar mi-a priit că n-am avut-o de la început. În felul acesta am putut distinge mai uşor defectele redacţiei şi nu m-am lăsat acomodat cu ele, păstrându-mi opoziţia faţă de ceea ce lucrătorii de ziar numesc „specific". Cu trecerea timpului am înţeles că altul era cusurul: n-aveam vârsta potrivită. Abia împlinisem 28 de ani şi nu mai eram nici tânărul zurbagiu, fără rigori şi frâie, vorbind limba temperamentală a noilor colegi, nici un matur calm, rece şi cinic, în stare să administreze duşurile cuvenite junilor înfierbântaţi sau domnilor Goe prost struniţi până atunci, ai redacţiei. De aceea nu prea făceam priză cu băieţii. Le-am cerut lor, mereu, să facă priză cu mine. Ceea ce, poate că n-a fost o catastrofă pentru ei, dar mie împrejurarea îmi lăsa un gust sălciu. A trebuit să înghit multe mojicii, necuviinţe, ostilităţi abia camuflate sau prefăcătorii acre, obedienţe cu două feţe, angajamente neloiale. Am descoperit repede că trebuie să iau sub beneficiu de inventar chiar şi solidaritatea celor apropiaţi, a adjuncţilor, aşteptându-mă ca atât adeziunile vociferate, cât şi receptivitatea sobră la iniţiativele mele, să se traducă până la urmă într-o placidă şi rutinier justificată reţinere.

Principalul meu adjunct era Cornel Răducanu, către care mă simţeam atras de un ciudat magnetism afectiv — ca spre un frate mai mare sau un prieten mai copt, ce îmi lipsiseră în viaţă. Nu spun că i-aş fi decelat veritabile neloialităţi, dar niciodată nu l-am văzut bătându-se ca să câştig eu un punct

meritat. Sub masca obiectivităţii, rămânea tot timpul în espectativă. Iar în momentele grele, lipsea de la apel. Altfel, în limita firii sale temperate, a elanului moderat în toate, îşi făcea datoria onorabil. A fost un factor de temperanţă, avea maniere de cavaler, ştia ce e fair-play-ul, şi toate acestea îi dădeau un ascendent incontestabil asupra „puştilor", stingându-le în faşă, când era cazul, propensiunea spre obrăznicie şi nesupunere. Uneori îl invidiam, aş fi vrut să fiu ca el, dar îmi dădeam seama că aceasta nu prea m-ar fi ajutat în misiune, poate chiar dimpotrivă. N-am avut conflicte, am fost oarecum prieteni, dar din aceia care se supraveghează reciproc. Am lucrat împreună şi la „Agerpres", când am fost numit acolo director general, el ocupând funcţia de secretar general de agenţie împreună cu alţi doi sau trei ziarişti experimentaţi. Eliberaţi de presiunea „juvenililor", nu ne-am mai suspectat de nimic. Asperităţile relaţiilor, câte au fost, s-au estompat cu timpul, eu păstrându-i până la urmă o amintire frumoasă, ca uneia dintre cele mai interesante personalităţi cu care am lucrat de aproape.

În primele săptămâni după decembrie '89, mi-a fost dat să citesc o luare a sa de atitudine politică în presă, care m-a consternat şi m-a dezolat. Îi freca ridichea, cu o neeleganţă pe care nu i-o cunoscusem, bătrânului fost premier al regimului comunist, Ion Gheorghe Maurer. Într-un interviu, omul politic tocmai se declarase dispus să conseieze noua echipă de la conducerea României, ceea ce pe Cornel Răducanu îl scandaliza de o manieră intolerantă, agresivă şi lipsită de urbanitate. De ce oare? Dintre liderii comunismului românesc, I.Gh. Maurer, intelectual de marcă, reprezentativ militant de stânga interbelic, artizan de înaltă clasă al politicii noastre externe, cu deosebire faţă de Vest, era de departe cel mai agreabil. Şi apoi, pe cine se oferea să sfătuiască? Nu tot nişte foşti comunişti care, fie vorba între noi, ar fi avut nevoie vitală de aportul unei inteligenţe obiective ca aceea a remarcabilului politician, retras de mult de la cârma construcţiei socialismului? Şi, în sfârşit, se cuvenea să-i pună pumnul în gură cu atâta brutalitate un om ce-şi trăise întreaga viaţă, mai moderat sau mai ardent, sub flamura roşie? Mai imperios ca oricând, în această împrejurare s-ar fi cerut să-şi spună cuvântul temperanţa şi bunul simţ, pe care i le admirasem la timpul său lui Cornel Răducanu.

Voicu, secretarul general al redacţiei, a fost un mare amortizator al noului, dar recunosc, nu numai când eu deveneam promotorul lui. Conservator prin constituţie intelectuală — se întâmplă şi medicilor, cum fusese el la origine — n-avea conştiinţa rolului frenatoriu pe care îl juca,

dimpotrivă, se considera un slujitor al echilibrului, omul „căii de mijloc” ce se bucură de reputaţie printre mulţi oneşti. Constantinescu, alt adjunct, pasionat până la uitare de sine de literatura ştiinţifico-fantastică — pe claviatura căreia îşi încerca şi el forţele — dispunea de o enormă energie statică. Clocotea pe loc până la evaporare, dar cum făcea un pas în direcţia concretizării practice, se răcea. Când susţinea în faţa altora un punct de vedere convenit, îl răsucea sub tăvălugul interpretării „ştiinţifice” până când îl dezintegra, golul rămas în urmă arătând ca un crater de explozie. Şi, în sfârşit, Paraschiv. Funciarmente, el nu se putea confunda decât cu propriile-i raţionamente; din păcate nu mă întâlneam cu ele decât într-un plan foarte larg, astfel că atunci când se apropia mai mult de ideile mele, mă vedeam nevoit să-l corectez. Poseda arta provocării conflictelor din nimic, era tipul buldozerului din epoca incipientă a construcţiei; în alt domeniu ar fi fost un autentic organizator, însă pentru presă avântul lui, supradimensionat, putea oricând să strice. Intuiţia că posedă flerul organizării m-a făcut să-l aduc la *Scânteia*, în importantul post de secretar general de redacţie. După cum se vede, cu toate că nu eram din cale afară de mulţumit de colaboratorii mei, am continuat să lucrez cu ei pe unde m-am dus. Ne întoarcem la primele amoruri, şi când acestea sunt imperfecte.

Cerbu, înalt şi subţire, cu chip prematur tăiat în piatră, cu alură de ofiţer la contrainformaţii (chiar la „tero” sau „antitero”) îmi respingea indicaţiile politicos dar îngheţat, sub pretext că la secţia industrială, pe care o conducea, aplicarea lor ar duce la încălcarea instrucţiunilor secrete, conţinute în linia de partid pe care eu n-o cunoşteam din interior ca specialist (el însuşi n-avea nici în clin nici în mânecă, profesional, cu industria). Popper, şeful secţiei de propagandă, mă avertiza că subiectele stabilite de mine pentru ieşirea din cercul îngust şi îmbâcsit al dogmei utemiste au şanse foarte reduse de realizare, din cauza, în primul rând, a lipsei autorilor de profil. Nu mă refuza net, îmi cerea să mă înarmez cu răbdare, urmând să fiu ţinut la curent cu rezultatul demersurilor sale. Beno, de la cultural, mă asculta cu un flegmatism acru, dar îmi dădea replici sarcastice numai de ochii lumii, învelindu-le totuşi într-o peliculă de disciplină ierarhică. Mihail nu se obosea să mă contrazică, deşi se vedea de la o poştă că ce a auzit de la mine e pentru el egal cu zero, şi chiar pe o ureche îi intra şi pe alta îi ieşea.

În prima etapă, doar Savin, responsabilul de la „viaţa de organizaţie”, îmi zâmbea amical şi, după ce mă asigura că

înţelege nevoia împrospătării tematice şi că o să facă tot ce poate în acest sens, îmi atrăgea atenţia, mucalit, că o să am de furcă în redacţia aceea de şmecheri „unşi cu toate unsorile”. Fusese excavatorist, mi-a povestit mai multe despre el Teodor Coman — pe atunci prim-secretar U.T.M. la regiunea Constanţa, iar în anii ’60–’70 prim-secretar judeţean de partid şi ministru de Interne — pe care îl calificase în prima tinereţe în aceeaşi meserie. Savin reprezenta tipul martirului optimist: avea de crescut o casă de copii şi de îngrijit nevasta ajunsă o epavă. Ţigănos, jerpelit, slab ca un ţâr, trăia cu zile, fiindcă din leafă îşi păstra doar banii necesari ţigărilor de calitate proastă din care pufăia toată ziua.

La un moment dat a trebuit să reduc schema şi măsura a căzut la ţanc, fiindcă astfel am putut scăpa de balast: începători nefolositori, condamnaţi să tragă mâţa de coadă, veterani sclerozaţi, pentru care orice înnoire constituia un pericol direct de devoalare a incompetenţei şi neputinţei proprii.

A fost acolo o muncă istovitoare, mai ales pentru înlăturarea barajelor interioare, dar „desţelenirea” nu mi-a adus, cum ar fi fost firesc, cine ştie ce bucurii. Am suveniruri mai mişcătoare de la *Contemporanul*. Mulţi ne-am împrietenit acolo şi am colaborat cu inimă curată, legaţi într-o frenezie bine motivată profesional. Mentorilor le treceam cu vederea defectele, respectându-i pentru calităţile reale: cultura, experienţa, inteligenţa, talentul. Dincoace, am găsit resturile aluviunii adolescentin-paroxistice de la sfârşitul anilor ’40, stratificate haotic, nu pe criteriul valorii, ci în raport de atuuri politice depăşite. Orice ingerinţă strica habitatul, tulbura apele stătute, provoca împotrivire. Atmosfera de la *Contemporanul* era mult mai elevată, cei noi aveau toţi diplome universitare, cei vechi, lecturi bogate. La *Scânteia Tineretului* climatul spiritual era tras în jos şi de „muncitori” (în ghilimele, fiindcă nu ştiau în fond nici o meserie, doar dăduseră cu nasul prin fabrici). Fără instrucţie, fără vocabular, fără îndemânarea aşezării gândurilor pe hârtie, luptau pe viaţă şi pe moarte să-şi conserve privilegiul căzut din cer. Exista material uman inferior pretenţiilor unui ziar de mare tiraj, iar interesele meschine vulgarizau relaţiile.

În 1960, când am plecat, aerul era, fireşte, mai curat, se primeniseră redactorii, se schimbase cercul colaboratorilor. În jurul redacţiei gravitau tineri scriitori proeminenţi ai epocii, oameni de ştiinţă reputaţi, universitari, sociologi, filosofi, psihologi. La unele rubrici semnau intelectuali de primă mărime. Ziarul avea altă problematică, altă ţinută, calitatea scrisului nu suferea comparaţie cu cea dinainte. Şi

totuşi… N-am regretat plecarea şi n-am luat cu mine înduioşătoare aduceri-aminte. N-a fost acolo un infern, bineînţeles, dar un „purgatoriu”, da. Lovindu-mă cu capul de toţi pereţii, plecând de multe ori din redacţie la cinci dimineaţa, după intrarea ziarului în rotativă, având de-a face cu oameni de toată mâna şi trăgându-i cu disperare de păr pentru a-i menţine pe linia de plutire, am învăţat să fac un ziar. Şi mai ales, să fabric idei, să le transmit în mod inteligibil şi să mă lupt ca să le văd materializate în pagini. Dar am realizat toate acestea cu fălcile încleştate, ceea ce nu a fost de natură să mă încânte, nici să facă întâmplările să intre în sanctuarul sufletului ca odoare sfinţite prin propria iluminare.

## Pepiniera

Abia îmi mai aduceam aminte de zgomotoasele şi diluatele adunări, pe an sau pe facultate, ale U.T.M.-ului din A.S.E., de la care doar dansul mai lipsea ca să fie luate, de către cineva care şi-ar fi vârât capul pe uşa amfiteatrului, drept chermeze studenţeşti. La *Contemporanul* nu exista U.T.M. sau chiar dacă era vreun simulacru de organizaţie de tineret, nu reprezenta nimic, n-o băga nimeni în seamă. Căpătasem o vagă idee despre rosturile organizaţiei de bază a partidului, la care în ultima perioadă participam în calitate de candidat — unul etern, se părea, după lipsa de interes a cuiva de a mă avansa la gradul de membru plin —, ca atare fără responsabilitatea titularului. Şi, deodată, mi se oferă un scaun la chiar marea masă a căpeteniilor tineretului român, în „conclavul" bonzilor organizaţiei politice de cel puţin un milion de băieţi şi fete, şi nu în calitate de spectator, ci de membru al supremei instanţe. Când N. Ceauşescu mă chemase ca să mă cunoască şi să mă întrebe — oare formal sau cu tot dinadinsul? refuzând, aş fi avut ocazia să verific seriozitatea consultării — dacă accept să fac ziarul, mă avertizase şi că voi intra în Comitetul Central al U.T.M.-ului şi în „Biroul" acestuia. Amănuntul nu mi-a atras atenţia în mod deosebit, nu prea aveam reprezentarea acestor structuri şi stratificaţii. Mi-am făcut o oarecare impresie urmărind lucrările Congresului U.T.M. la care am fost invitat după aceea, observând prezidiul marii reuniuni şi persoanele care foiau în spatele lui, în timp ce manipulau dosare, primeau şi transmiteau mesaje, trăgând sforile, cum s-ar spune, pentru bunul mers al lucrărilor.

Când a venit momentul, mi-am ocupat locul la masa deliberărilor din sala special amenajată în sediul central al U.T.M. şi mi-am concentrat atenţia asupra „colegilor" — alături de care nu prea ştiam ce voi avea de făcut — cu conştiinţa că prezenţa mea acolo este mai mult onorifică. Nu a făcut nimeni prezentările, am constatat că unii se cunosc de mult. Şedinţa inaugurală, ca şi următoarele, nu a avut caracter de început, de capăt al firului pe care aveam să-l depănăm de-acum încolo; prin albia nouă curgea un râu

vechi, acesta nu se oprise nici o clipă, alimentând aceleaşi mori, indiferent cine erau morarii. Continuitatea o asigura Virgil Trofin, primul-secretar instalat cu vreun an în urmă, perfect introdus în toate dedesubturile organizaţiei. Majoritatea celor de faţă lucrau, de asemenea, de mult, la diferite eşaloane şi compartimente. Numai eu picasem din lună. Nu mă îngrijora faptul, ce aveam de făcut, ziarul, nu se lega organic de Biroul C.C. al U.T.M., decât în măsura în care mă putea pune în temă cu preocupările organizaţiei şi avea să-mi furnizeze subiecte de presă.

Cancelaria Comitetului Central tipărea şi ne difuza teancuri de materiale, documente, informări etc. aferente ordinii de zi, întotdeauna foarte încărcată. Se vehicula o cantitate impresionantă de hârtie. La început am luat în serios scriptologia şi m-am străduit s-o parcurg. Existau anumite reglementări concrete şi informări la obiect utile. Dar erau şi maldăre de rapoarte din teren, provenind de la regiuni, secţii centrale ale organizaţiei, comisii etc., imposibil de citit şi reţinut, simplă maculatură încărcată de clişee şi şabloane politice, colcăind de verzi şi uscate îngrămădite într-o orientare greu inteligibilă şi prost servită. Muncă în zadar. Ca atare, mi-am frânat zelul, cruţându-mi mintea, ferind-o de aluviunea poluantă, plasând materialele secţiei redacţionale „Viaţa de organizaţie” pentru luarea la cunoştinţă.

Destul că nu puteam evita poluarea sonoră. La U.T.M. se vorbea enorm, bătându-se, fireşte, apa în piuă. Nu se contura un stil specific tineretului, se încerca reconstituirea, prin imitaţie, a stilului cel mai indigest învăţat de la organele de partid. Avea loc o nesfârşită politizare a feluritelor situaţii şi a acţiunilor ce urma să se întreprindă. Vorbitorii îşi făceau curaj că aşa trebuie văzute lucrurile şi nu altfel, şi că aşa trebuie lucrat pentru ca organizaţia să binemerite de la patrie. S-or fi rostit şi unele idei interesante, doleanţe de schimbare, modalităţi de adaptare la cerinţe reale, soluţii simple, necesare şi eficace. Dar ele se pierdeau în vacarmul locurilor comune, în aerul saturat de „justeţea” apărată de cei ce se considerau garanţii liniei de partid. Şi, mai ales, nu foloseau la nimic. Fiindcă cei de jos nu le auzeau, şi chiar dacă ar fi fost posibil, se orientau după linia trasată, cu o pensulă groasă, în instrucţiuni, în concluzii, în sarcinile transmise la faţa locului. Iar cei de sus nu aveau timp să răscolească prin stenograme şi nici urechi pentru opinii individuale cu rezonanţă specială.

Inutilitatea de fond a marelui zbucium verbal era determinată de faptul că singura autoritate o aveau documentele şi expunerile secretarului organizatoric al

partidului la plenarele U.T.M. (această funcţie o îndeplinea pe atunci N. Ceauşescu). Întrucât structurile existau însă, inclusiv Biroul Comitetului Central, trebuia ca şi membrii acestora să facă ceva, mai exact să zică ceva, dându-şi iluzia că prezenţa lor are un sens. Aş fi pus în mare încurcătură dacă mi s-ar cere să ilustrez ceea ce spun cu exemple de teme şi idei decupate din curgerea acelui timp, să ofer un fragment de text bine individualizat. Nu pot cita nimic. Totul s-a topit, s-a dizolvat, a fost înghiţit de stomacul deceniilor. Nu-mi răsună în urechi nici o frază memorabilă, impregnată în creier, de pildă, ca vorbele nu ştiu cărui personaj de roman.

În schimb, pe oameni nu i-am uitat. Îi văd şi acum în jurul mesei, cu grămada lor de dosare în faţă, cu chipuri maturizate prematur, unele obosite de o hărţuială neîntreruptă, alţii cu siluete supraponderale rezultate dintr-un mod de viaţă dezordonat, practicat în umbra patronilor de la partid, al căror destin îl copiau. Erau câţiva şefi de secţii la Comitetul Central, cu aer autoritar şi suficient, bazându-se pe statisticile lucrătorilor ce-i făcea indispensabili şefilor birocraţiei politice a instituţiei. Cu toată morga, nu reuşeau să-i concureze însă pe barosanii locali ai organizaţiei, prezenţi în număr restrâns, aleşi pe considerente zonale (istorice şi demografice), impozanţi în carcasele lor înzorzonate, cu toate ticurile „primului” de la regiunea de partid, la poziţia căruia aspirau în visurile intime cele mai cutezătoare. Doi mi-au rămas în memorie, ca nişte caricaturi reuşite: unul de pe la Dâmboviţa, rubicond, cu ochelari de vedere (oare îşi inventase şi miopia?), întotdeauna în costum bleumarin, întovărăşindu-şi vorbirea sinuoasă, piţigăiată, cu gesturi rotunde şi insinuante, preoţeşti mi se păreau, meritul lui constând în alegerea unui model ieşit din comun, şi altul, de la Iaşi, cred, mărunt de stat dar zidit din beton, cu alură de halterofil şi potrivindu-şi vocea, destul de anemică, la un amplificator puternic nu atât de volum, cât de intensitate, astfel încât tot ce spunea părea profesiunea de credinţă a tribunului, angajamentul solemn dinaintea celui mai temerar act de eroism.

Beneficiau de aura luptătorului venit chiar de pe linia frontului, şi ca atare, de prestigiul celui ce a dat faţă cu moartea şi a stropit victoriile cu propriul sânge. Orice bazaconii ar fi debitat regionalii aceştia, apărea imposibil să-i contrazici, fiindcă riscai să-i vezi arătându-ţi cicatrici şi răni, şi chiar Trofin se simţea nevoit să le surâdă încurajator, cvasiadmirativ, ba să-i şi citeze în final, dacă descoperea prin spusele lor ceva potrivit pentru călcarea pe bătături a celor de

la centru, mai spilcuiţi în exprimare, dar mai comozi şi retorici.

Veneau la rând şefii unor instituţii pendinte — nu cel din urmă intrând în această categorie redactorul-şef al ziarului organizaţiei —, având avantajul nesubordonării ierarhice directe şi, ca atare, al posibilităţii ieşirii din tipic şi recurgerii la licenţe neînţelese de cei de la bază, tolerate de vârfuri, al comentării într-o viziune laică a canoanelor demonetizate. Mai existau, tot cu statut oarecum privilegiat, exponenţii naţionalităţilor conlocuitoare majoritare, ca să zic aşa, respectiv ungurul şi neamţul, primul în persoana lui Domokoş Geza şi celălalt, viitor ministru al aprovizionării materiale, Richard Winter.

În sfârşit, îi revăd pe reprezentanţii nemijlociţi ai „clasei conducătoare”, proletarii get-beget (spre deosebire de cei metamorfozaţi în cadre, muncitori doar la origine şi greu de apreciat cât de veritabili) — unul de la uzinele „23 August” şi celălalt (de sex feminin) de la combinatul de confecţii „Apaca”. Aceştia nu aduceau în forumul organizaţiei, cum ne-am fi aşteptat, un aer tonic sau combativ, intransigent; ambii şterşi, cu o personalitate incertă, el aruncând în dreapta şi în stânga priviri speriate, ea, amorfă, uitându-se mai mult în jos, ca o virgină ermetizată într-un cerc aspru de bărbaţi (cu toate că mai existau în Birou câteva surate, destul de degajate pentru moravurile vremii). Cei doi te făceau să te întrebi în ce constă aşa-zisa forţă revoluţionară a „clasei în atac”. Aduceau mai degrabă, dinspre acea clasă, o sugestie de opacitate densă, de interes civic mărginit şi minor, de lipsă de orizont spiritual, iar în privinţa revoluţionarismului, cel mult un iz de grosolănie urban-periferică. Se făcea din când în când apel la ei pentru a confirma vreo apreciere despre înalta şi incoruptibila morală a fabricii, sau ca să evoce altruismul politic muncitoresc; nu se obţineau decât zâmbete nătângi şi frânturi de propoziţiuni cu o semnificaţie mai apropiată de contrariul celor aşteptate.

## Portretele de tinereţe ale unor lideri politici

Am scris „în sfârşit”, dar „proletarii” nu încheiau decât grupa a doua, cu pondere politică redusă în Biroul C.C. al U.T.M. Am lăsat la urmă grupa întâi, compusă din adevăratele cadre de conducere ale U.T.M., pentru că necesită un examen mai laborios. Este vorba de factorii de execuţie ai organizaţiei, secretarii ce-şi împărţeau coordonarea sectoarelor şi răspundeau în faţa conducerii partidului pentru înfăptuirea corectă a liniei politice. De altfel, problemele cele mai delicate ei le discutau în şedinţe speciale, restrânse, „de secretariat”, în Birou făcându-se doar popularizarea hotărârilor şi trecându-se pragul spre implantarea liniei în structuri şi în mase. Erau, într-o ordine întâmplătoare, Kopandi — minoritarul ce dădea pe atunci adevărata legitimitate majorităţii —, Cornelia Mateescu, răspunzătoare de şcoli, Ion Iliescu, preşedintele studenţilor comunişti, Ion Gheorghe, şeful propagandei de tineret, Ion Cârcei, secretarul organizatoric şi Virgil Trofin, conducătorul echipei, primul-secretar al organizaţiei.

Să-i vedem mai de aproape, ţinând seama de faptul că ei alcătuiau totuşi nucleul diriguitor al generaţiei care a dus pe umeri construcţia socialismului în epoca cea mai dinamică, iar în ’89 ţinea în mână pârghiile societăţii. O parte dintre aceşti lideri de tineret au ajuns la posturi de comandă în România.

După zece ani de la momentul luat aici ca punct de reper, Virgil Trofin, de pildă, devenise secretarul organizatoric al partidului, mâna dreaptă a lui Nicolae Ceauşescu în conducerea P.C.R., membru al restrânsului Prezidiu Permanent al Comitetului Central, ce hotăra cu deplină putere politica internă şi externă a ţării în orice moment. Avea înfăţişarea adolescentină a unui prinţ de viţă veche, cu mijlocul tras prin inel, cu părul creţ uşor grizonat (parcă de grijile Danemarcei şi de înţelepciunea unei predestinări la coroană), cu chip delicat, de sfânt precoce sau efeb grec, dând aerului din jurul său o preţiozitate de tablou rafaelic. Strângerea lui de mână contrasta cu scuturătura încordată a braţului, ce ţinea pe atunci loc de salut, zâmbetul lui trist, nu

ştiu de ce efeminat, te lua în primire altfel decât ochii focoşi ai contemporanilor, puşi pe edificat lumea nouă. Fuma, de asemenea, discret, ignorând ritualul gestic ostentativ al bărbaţilor, şi vorbea reţinut, fără acute şi efecte oratorice, depănând parcă în surdină un gând obscur, din adâncuri. Râdea rar, scurt şi sec, vizibil ostil obiceiului de pe atunci al activiştilor de a se „lăsa surprinşi” de aparatul fotografic sau de filmat cu gura deschisă până la urechi, într-o mare veselie democratică, optimistă, foarte promiţătoare la adresa privitorilor. Verbul lui era măsurat, corect, dar lipsit de strălucire, străin de orice figuri de stil, de o reală sau simulată inspiraţie spontană.

Singurul mod de a compensa golurile de instrucţie şi educaţie, repede decelabile la o privire atentă, era semnalarea unei seriozităţi şi gravităţi precoce, a avertismentului clar că nu-l interesează decât simplitatea esenţialului, dispreţuind depunerile culturale de pe carapacea acestuia. După ce l-am cunoscut mai bine, mi-am dat seama că în ciuda impresiei de seninătate receptivă şi disponibilitate pentru regândirea lucrurilor, era rigid. Pentru toate ideile avea propriul desen, şi dacă nu te suprapuneai acestuia, cu atât mai rău pentru tine. Nu te asculta ca să se verifice, ci doar pentru a-şi face o datorie protocolară. Nu se enerva, nu ţipa, dar îţi dădea să înţelegi că te consideră greu de cap şi aceasta avea o semnificaţie amarnică. E drept, ştia să disjungă principalul de secundar. În amănunte nu ţinea să-şi impună voinţa, dar în ce credea că e „fond” nu numai că nu ceda, devenea dur.

La sfârşitul lui ’56, într-o discuţie cu nu ştiu ce prim-secretar U.T.M. de regiune, despre anumite manifestări de indisciplină (în contextul reverberaţiilor revoluţiei antisovietice maghiare), l-am auzit evocând împrejurări de după război când „ei”, nu ştiu cine erau aceştia, scoseseră în stradă muncitorii din fabrici cu bâtele şi le dăduseră rivalilor o lecţie de neuitat (probabil celor din partidele „istorice”). Nu după mult timp, apoi, mi-a ajuns la urechi zvonul că prin Bucureşti umblă grupuri de muncitori tineri înarmaţi cu bâte, pentru a-i pune pe fugă şi cotonogi pe „huligani” (probabil tot de „indisciplinaţi” era vorba) şi am înţeles că primul-secretar îşi reitera vechile metode. Ce-o fi fost mineriada din ’91, dacă nu o variantă „democratică”, dar de infinit mai mare amploare, a acelor obiceiuri uteciste?

V. Trofin devenea şi pisălog. Nu ştiu dacă urmărea şi spera să te convingă, dar era hotărât să nu înceteze moralizarea până nu îşi epuiza ultimul argument, expus metodic, pe îndelete. Aceasta făcea ca la un moment dat să nu-l mai poţi urmări, suprasaturat, lăsându-l să se bălăcească în nesfârşite

„aprofundări”. De altfel, şedinţa părea să fie pentru el forma optimă de existenţă, cadrul în care înflorea întreaga-i personalitate, altfel ascunsă sau devoalată cu zgârcenie, mediul ce-l umplea de energie, rezistenţă şi dinamism. Se şi spunea pe atunci că şedinţa e piatra de încercare a caracterului marilor activişti, că din campionii ei se recrutează „unicatele”.

Te puteai duce la el oricând vroiai, atacând orice subiect; atâta timp cât te menţineai în perimetrul „oficialului”, rămâneai omul lui. Dacă făceai un pas dincolo, adică în zona intimităţii, chipul i se înţepenea, ochii începeau să nu mai vadă şi parcă şi pavilioanele urechilor se micşorau, diminuându-şi funcţia. Dorea ori să-ţi reprimi nevoia de intimitate, ori s-o adaptezi condiţiei sale de şef. Îi era teamă că pe acest teren alunecos îşi pierde autoritatea, sau era conştiinţa că adevărul uman doar acolo există şi nu e controlabil, nu poate fi dominat. Fugea de intimitate şi fiindcă ştia că nu o poate ocroti, „oficialismul” cerându-i manifestarea spiritului critic (uneori şi pe gratis) atunci când ţie îţi era lumea mai dragă. Când l-am ajutat să-şi facă raportul pentru memorabila plenară a U.T.M. din ’58, singura necunoscută a documentului a fost, pentru mine, paragraful, introdus cu mâna sa în noaptea din ajun, în care mă făcea praf şi pulbere pentru împăciuitorism şi mentalitate intelectualistă mic-burgheză (nu-i dădusem afară din redacţie, la atenţionarea lui, pe tinerii scriitori consideraţi la U.T.M. contaminabili sau chiar contaminaţi de evenimentele ungureşti din ’56).

Când a ajuns la partid, după moartea lui Dej, adus de proaspătul secretar general ce-l păstorise şi vedea în el principalul susţinător, şi-a arătat o faţă a binecunoscutei lui seriozităţi, care a impus. Nu s-a înfumurat, n-a început să lovească în stânga şi în dreapta, n-a exploatat poziţia puternică pentru a trage spuza pe turta lui şi, mai ales, n-a alunecat, în entuziasmul constructiv declanşat de Nicolae Ceauşescu, pe panta demagogiei. Şi această linie a continuat-o, consecvent, într-o anumită solitudine, oricât de mult a urcat — şi a urcat până la un pas de punctul maxim (astfel încât se şoptea că el e „succesorul”).

În vara lui ’68, venind din Cuba unde prezentasem poziţia noastră faţă de iminenta criză cehoslovacă, negăsindu-l pe N.C. în Bucureşti, mi s-a spus că lui Trofin (în calitate de al doilea secretar al partidului) trebuie să-i prezint raportul. M-a ascultat cu răbdare şi deplină stăpânire de sine şi după ce am comentat chestiunea cu obiectivitatea ce ştia să o imprime, mi-a mulţumit şi mi-a recomandat să mă duc la mare (mi-a

aranjat să folosesc un avion de poştă) pentru a raporta direct şefului, el nefiind în temă, neavând firele în mână şi neştiind să valorifice cum trebuie informaţiile. Aceasta era maniera lui de a trata problemele în calitate de înaltă autoritate de partid, tehnică pe care o găseam ireproşabilă, demnă de admiraţie. Cu timpul, a apărut şi altă notă remarcabilă în atitudinea lui, grija pentru respectarea adevărului faptelor. Nu se lăsa „mobilizat" de „turbinele" pentru entuziasm folosite din când în când de N.C. chiar faţă de cadrele apropiate, şi continua să informeze din teren tern, monoton, poate nesatisfăcător, dar obiectiv.

După binecunoscutele evenimente din Valea Jiului, Ceauşescu l-a făcut vicepreşedinte al guvernului şi i-a dat în grijă minele. Dar la un moment dat, Trofin a început să pară că nu e cureaua de transmisie către mineri, cum se dorise, ci invers, dinspre mineri. La presiunea pentru creşterea cifrelor de plan şi accelerarea ritmului producţiei în industria extractivă, a început să prezinte „justificări", şi să motiveze baterea pasului pe loc. Şi o făcea în C.P.Ex., nu între patru ochi, ceea ce lui Ceauşescu îi venea greu să suporte. Inevitabil, a intrat în conflict cu Elena Ceauşescu, gata să se constituie din oficiu în câine de pază al oricărui ritm înalt. Cuplul prezidenţial trebuie să-şi fi pus întrebarea: „Ce e cu Trofin? Devine avocatul minerilor? După cele întâmplate? Nu cumva omul acesta urmăreşte ceva?" Poziţia lui Trofin devenise îngrozitor de ingrată. Fireşte, nu putea rezista şi sunt convins că era pe deplin conştient de ce risca. Într-o pauză a plenarei în care Ceauşescu l-a scos din C.P.Ex., urmând să-l trimită director de I.A.S. în Bărăgan, am intrat în vorbă cu el. Încercam să-l consolez, reflectând că nici o lovitură nu e prea grea dacă ai prevăzut-o cu ochii deschişi, optând pentru ceva ce ţi s-a părut mai important. M-a privit cu ochii cocliţi — nu se putea citi nimic în ei — şi a moţăit din cap absent. M-a mâhnit că refuza să converseze. Dar el nu mai era omul vorbelor, devenise omul faptei şi probabil ideea i s-a părut răsuflată. Da, nu mai gusta interpretarea, realismul său atinsese punctul limită. Din ziua aceea nu m-am mai văzut cu Virgil Trofin, am auzit doar că la I.A.S.-ul lui, acolo, începuse să bea şi, deodată, că viaţa i s-a curmat în noroaiele Bărăganului.

Pe Ion Cârcei, secretarul organizatoric al U.T.M., îl revăd ca pe un bonom uriaş, făcând mereu eforturi să se înnegureze la faţă şi să se bosumfle, ca să nu trădeze că e gata să izbucnească în râs la orice schimbare de plan a lumii înconjurătoare şi la orice ecou neprevăzut al vorbelor celorlalţi, ca şi al propriilor rostiri. Când apărea riscul de a

trebui să devină rău, se făcea nevăzut, iar când i se cerea expres să se pronunţe acuzator, se încurca într-o bombăneală incoerentă, sfătoasă şi neinteligibilă, din care nu mai ieşea până când auditoriului i se apleca. Se ferea să râdă în public, dar în particular îşi scotea pârleala, pufnind la fiecare frază, uneori numai el ştiind ce îl distrează şi aproape înecându-se de o ilaritate convulsivă. L-am observat mai bine într-o delegaţie care a vizitat Polonia în 1958, după aducerea lui Gomulka la cârma partidului, când găsea la tot pasul pretexte de amuzament — e drept că polonezii apăreau atunci cam caraghioşi în liberalizarea lor planificată de Moscova — şi dacă acestea nu erau suficiente, o sacrifica pe biata translatoare de limbă română, căreia îi pusese numele „Pigulka” (adică pilula, din cauză că ea îl doctoricea de gripă). Teodor Coman (aflat cu noi) nu era nici pe departe atât de avid de sinceritate, intimitate şi veselie copilărească, precum bănăţeanul Cârcei. Nu avea umor, organizatoricul, dar spunea toată ziua anecdote, deformându-le şi stârpindu-le orice haz — cum de altfel făceau mulţi activişti — iar când îi asculta pe alţii, mai dotaţi, se topea de plăcere. Sub Ceauşescu şi Trofin a ajuns şef de secţie la Comitetul Central al partidului şi apoi prim-secretar la Banat şi membru supleant al C.P.Ex., paralel cu tot felul de funcţii prestigioase prin Marea Adunare Naţională sau F.D.U.S.

La deplină maturitate, împovărată cu răspunderi nu prea comice, îi cam pierise cheful de râs. Pufnea câteodată, dar mai mult ca semn de aducere-aminte, ca încercare de a se distra pe seama propriului destin, căruia îi vedea şi latura caraghioasă. Asemenea tentative degenerau însă în renunţare şi amărăciune, el recăzând pe solul inospitalier al prezentului, la urcuşul căruia se opintea resemnat.

Ion Gheorghe, căpetenia propagandei utemiste, fusese oropsit de ursitoare: lovit de nanism într-un grad dacă nu catastrofal, umilitor, impotent — aşa se zvonea, cu toate că un timp a avut soţie — dar obsedat de femeie, se înrăise ca un câine cu cerul gurii negru. Compensatoriu, mintea i se ascuţise, dar nu o folosea decât pentru a lovi în semenii săi. Evenimentele politice din perioada ’56-’58 i-au oferit o conjunctură nesperată pentru desfăşurarea progresivă, până la paroxism, a acestei înclinaţii, dându-i satisfacţii complete, dar grăbind, în acelaşi timp, rostogolirea spre cel mai tragic deznodământ — sinuciderea. Se transformase într-un acuzator profesionist. Ştia să apese cu o artă neîntrecută pe toată claviatura învinovăţirii politice, specifice epocii, făcând din aceasta un spectacol tensionat şi chiar grandios sub raportul sadismului. Roberspierre trebuie să fi fost un

estropiat în comparaţie cu piticul utemist; atunci când I. Gh. pronunţa sentinţele de împăciuitorism, miopie politică, tocire a combativităţii revoluţionare, toleranţă mic-burgheză şi pactizare cu duşmanul de clasă, ochii i se dilatau sub lupele ochelarilor, vocea îi vibra ca o lance aruncată în pieptul năvălitorilor şi înseşi proporţiile fizicului jalnic păreau să se amplifice înspăimântător.

Dar acuzarea era doar apogeul, consumat repede, prin natura lucrurilor, oricât ar fi întins de el. De aceea se specializase, paralel, în ancheta ce premergea şi fundamenta sentinţa, şi pe care o instrumenta minuţios, fără nici o grabă, extrăgând din ea maximum de plăceri perverse şi obţinând, cu ajutorul ei, descompunerea graduală a victimelor pregătite pentru lovitura de graţie. Cu aceasta s-a ocupat prin colectivele ce intrau în jurisdicţia propagandistică a U.T.M.-ului, neurastenizându-le, decimându-le moral, curăţindu-le în final de aşa-zisele „uscături", cum erau numiţi nesigurii din propriile rânduri. Şedinţele conduse de „Sanepidul" politic al U.T.M.-ului durau zile şi nopţi, tăvălindu-i pe toţi, fără alegere, în mocirla marilor suspiciuni, astfel ca nimeni să nu rămână imaculat, oricât de puţin întemeiate se dovedeau bănuielile până la urmă.

L-am avut şi noi „oaspete" şi parcă-l văd, cocoţat pe podiumul prezidiului, ţipând cu o isterie rece, azvârlind în sală stilete de gheaţă cu o precizie necruţătoare, iarăşi şi iarăşi, până îşi reducea la tăcere ţintele vii înspăimântate de moarte. Eu însumi a trebuit să fac faţă unui atac sfârtecător, rămânând sub stigmatul dubiilor mai presus de orice dezvinovăţire. Oare ne-am dat seama, în timpul acestor satanice ostracizări, că omul e bolnav psihic sau puneam totul în contul încrâncenării revoluţiei ce-şi căuta, inflexibilă şi nemiloasă, trădătorii? După ce a fost mutat la Televiziune, într-un post de conducere, ca recompensă, au presupus unii, sau ca urmare a dorinţei colegilor de a scăpa de presiunile schizofrenicului (nici pe Trofin nu-l cruţa de „intransigenţa" sa) s-au gândit alţii, eliberat de constrângerile autoimpuse, canalizându-şi obsesiile în altă direcţie, a plăcerilor uşoare, a decăzut şi apoi, exasperat de eşecuri, şi-a pus capăt zilelor.

„Copilul teribil" al echipei secretariale era însă Ion Iliescu. Nu prin cine ştie ce pozne pe care le-ar fi săvârşit în dispreţul ordinii şi disciplinei, nici prin virtuţi native de supradotat, pur şi simplu datorită „luminozităţii" sale de mare, influctuant şi etern optimist. În primul rând, prin aspectul general întruchipa „băiatul bun" din toate timpurile. De statură mijlocie, suplu, brunet, cu obrazul curat, freza „garson" şi privirile limpezi, îmbrăcat tinereşte dar foarte îngrijit, la

graniţa dintre eleganţa spontană şi sobrietatea căutată, distona pozitiv şi profitabil cu figurile asimetrice, greu lizibile, cu siluetele otova şi vestimentaţia de prost gust ale colegilor din Birou. Simpla sa apariţie şi instalare pe scaunul consacrat, la masa de şedinţe, echivala cu proiectarea unei raze primăvăratice prin ferestrele cam umbrite ale încăperii. Dar dacă la aceasta adăugăm zâmbetul, de pe atunci irezistibil, plin de seducţie, nu se poate să nu ne facem o idee despre succesul obţinut.

Zâmbetul avea o pondere specială în personalitatea lui Ion Iliescu, constituindu-se ca dat autonom şi definitoriu. Începea să fluture pe faţa sa chiar de la uşă, la început ca o mască a subiectivităţii, sau ca salut abstract, filosofic, ori omagiu adus dimineţii, norocului ce ne patrona, vitalităţii tinereţii revoluţionare. După ce se instala, I.I. îi găsea repede noi motivaţii zâmbetului; dând roată cu ochii, căutând privirile celorlalţi şi întâlnindu-le, azvârlea o ploaie de fluturi surâzători, cu o coloratură proaspătă şi senină, ce-şi găsea singură destinatarii. Toată lumea era salutată astfel, atât individual cât şi in corpore, şi prea plinul voios, sprinten al secretarului cu studenţii, se împrăştia ca un misterios amestec de gaz euforizant, ilariant şi lacrimogen. Primul şi cel mai important pas pentru cucerirea sălii fusese făcut, restul venea aproape de la sine, ţinând de abilitatea maestrului comunicării faciale de a întreţine focul sacru al expresiei luminos vivace şi cordial afective. Din când în când puncta formulările mai reuşite ale colegilor cu mici exclamaţii şi mari explozii ale zâmbetului devenit aprobativ, stimulator sau numai constatativ. Vorbitorii îi rămâneau datori pentru solidaritatea eflorescentă, ce colecta ecoul vizual al sălii tacit mobilizate.

Dar avea şi propria partitură oratorică, neirosită în ieşiri patetice, în avertismente severe sau în pledoarii pătimaşe, ci valorificată în demonstraţii amicale, potenţate de nelipsitul surâs întrecut doar de alte notorii grimase ale sale: interogaţia sinceră sau complicitatea reflexivă cu sala. Uneori părea că dialoghează cu tine, cu vecinul tău sau cu cineva de la punctul opus al mesei şi atunci zâmbetul venea ca o replică la gândul celorlalţi, îmbrăţişat fără rezerve şi cu inima străvezie. Ştia să anticipeze reacţia veselă a colegilor şi să le-o ia înainte. Mai intervenea şi în concluzii cu un cuvânt şi un zâmbet — în glume nu risca să se aventureze — nu ca să atragă atenţia asupra persoanei sale, eclipsându-l pe colegul mai mare în grad, ci ca să însenineze o parte mai întunecată a finalului şedinţei — cel puţin aşa părea — şi să asigure încheierii buna dispoziţie corespunzătoare.

Mi se pare straniu că insist atât asupra zâmbetului lui Ion Iliescu, atunci când îmi încordez memoria să reconstitui trăsăturile esenţiale ale personalităţii sale, aşa cum mi s-au imprimat în minte în perioada respectivă. Ar rezulta că în zâmbet se concentra, ca focul solar într-o lentilă, principalele valenţe, atât fizionomice, cât şi morale, intelectuale, sentimentale ale omului. Dar eu nu vedeam o compoziţie atât de complexă. Zâmbetele (al lui era de fapt un râs mut) exprimă de regulă veselie. Nu era cazul, foarte rar îl preceda sau îl succeda un hohot sănătos, răsunător, defulant, lejer sau chiar comprimat, cu alte cuvinte valuri de ilaritate trecute prin straturile adânci ale spiritului. Zâmbetele pot fi, de asemenea, semnul unei clocotitoare bune dispoziţii, ce se cere diseminată, comunicată, transmisă. Nici asta nu era, I. Iliescu fiind prin definiţie omul unui echilibrul psihic aş zice arhetipal pentru ştiinţele neurologice, nealunecând în nici o extremă, nelăsându-se stăpânit şi ghidat de ceea ce se numeşte de regulă „dispoziţii unilaterale". Surâsul poate trăda, eventual, şi o mare iubire de oameni, plăcerea cuiva de a se scălda în concordie, amiciţie, afectivitate. Nu, el nu a fost un sentimental, nu cultiva relaţii fierbinţi, menţinea raporturile publice în pragul afectului.

Dincolo de toate acestea, ce mai poate fi zâmbetul pe chipul unui om? O mare doză de umor nativ? Unul blând şi îngăduitor, în stare nu să-i ridiculizeze pe oameni, ci să-i facă mai frumoşi în propriii lor ochi. Poate a scăpat spiritului meu de observaţie, dar nu mi s-a părut că umorul face parte din înzestrarea naturală a celui de care vorbesc. Ar părea, din această perspectivă, că faimosul zâmbet avea mai mult funcţia unui semafor, folosit pentru a semnaliza verdele aproape constant, permisiunea de trecere a „pietonilor" spre persoana sa. O chemare indicând anumită disponibilitate. Cu alte cuvinte, instrument de lucru într-o activitate publică, aparat de semnalizare menit să atragă atenţia şi să inducă o atitudine privitorilor, prin urmare să culeagă sufragii.

În politică, portretul inspirat de veselie este fanionul tribunilor cu mare popularitate, al misionarilor purtaţi pe braţe, promiţând mereu ceva frumos şi bun, şi pe care candoarea îi scuteşte să dea socoteală — chiar atunci când zâmbetul este însoţit de angajamente certe şi ele nu se traduc în fapte, neconfirmându-se seriozitatea ofertei, a dăruirii.

Cornelia Mateescu, secretară cu şcolile, vorbea fluent, într-un registru intelectual, se purta degajat şi, ceea ce mi-a atras luarea-aminte nu lipsită de simpatie, râdea normal. Nu părea complexată de poziţia ei sau timorată de exigenţele politice ale epocii, ceea ce înseamnă că nu miza pe perspectiva

deschisă de respectiva calitate. După foarte mulţi ani, când mi-am încheiat cariera în centrala executivă a partidului şi am fost trimis „să întăresc” Academia de Studii Sociale şi Politice, pe lista, pregătită din vreme de secţia de cadre a Comitetului Central, cu profesorii ce trebuiau „rotaţi”, destul de lungă, am găsit şi numele fostei secretare a U.T.M.-ului. Interesându-mă în culise despre adevăratul motiv al îndepărtării, am aflat că nu se exprima tocmai reverenţios la adresa savantei de renume mondial şi mi-am dat seama că orice intervenţie n-ar fi putut decât să-i dăuneze.

Kopandi, „conlocuitorul”, cum era şi firesc, nu s-a evidenţiat prin nimic. Sub raportul criteriului naţional, înţelegea şi el că are un rol decorativ, iar în privinţa platformei politice a funcţiei, condiţia de minoritar (chit că aparţinând naţionalităţii majoritare) îi limita şi îi greva sensibil desfăşurarea. Şi-a cantonat cariera de activist în aceleaşi circumstanţe.

Mi se părea pe atunci că apartenenţa la Biroul C.C. al U.T.M. a subsemnatului nu era decât o fatală dar neglijabilă consecinţă a calităţii de redactor-şef la ziarul tineretului. Abia târziu am realizat că acel organ politic avea rolul de pepinieră pentru anumite nevoi pretenţioase de cadre ale partidului. Fără să-mi dau seama, pentru evoluţia mea viitoare, mai îndepărtată în timp, frecventarea Biroului avea o importanţă mai mare decât scoaterea ziarului. De aceea, după ce mi-am terminat croaziera în presă, în sensul că am trecut la activul meu şi „Agerpres-ul” şi *Scânteia*, şi am atins plafonul profesiei, ceva mai de soi neexistând în branşă (am fost şi preşedintele Consiliului Naţional al Radioteleviziunii, dar ca anexă la funcţia de secretar al C.C. cu presa şi cultura), în spatele meu s-a proiectat deodată umbra Biroului tineretului revoluţionar şi, de parcă m-ar fi luat apa, m-am trezit în Comitetul Politic Executiv al partidului, unde am zăbovit două decenii.

Puieţii pepinierei se făceau repede copaci.

## Revoluţia culturală „avant la lettre”

În vara lui ’56, Hruşciov dădea lovitura de graţie umbrei tutelare a „Tătucului”. Temeritate neverosimilă! Ea înlemnea milioane de oameni, făcându-i să-şi întoarcă feţele alungite, spectrale, spre un trecut deodată tenebros, în marile sale linii încă eroic dar pus definitiv sub semnul dubiului, şi de unde veneau acum nu numai ecourile strigătelor de victorie, ci şi cele ale gemetelor şi acuzaţiilor. De ce întredeschisese omul acesta „Cutia Pandorei”, azvârlind blamul asupra „celei mai măreţe pagini din istoria omenirii”, cum o intitulau apologeţii timpului? Era el un împătimit al adevărului originar, maniac al cinstei bolşevice nepătate, apostol dispus la orice sacrificiu pentru recuperarea purităţii noii „Faceri a lumii”? Aşa s-ar fi spus la prima vedere, cu toate că şi asupra „mărturisirii” cutremurătoare făcută de noul papă al Kremlinului planau incertitudini. Dispariţia bruscă a lui Stalin rămânea învăluită în mister, ca şi prea izbitor stalinista suprimare a lui Beria, ca şi zvonurile despre conflictele cu vechea gardă rămasă credincioasă memoriei dispărutului. Unii presupuneau că la mijloc e o răfuială cu părintele adoptiv, ce-l umilise prea mult pe Hruşciov, alţii că e vorba de o luptă dură de culise pentru putere, în care strălucirea lui Stalin, chiar absent, îl incomoda pe noul şef al Rusiei sovietice, iar cei cu oarecare înţelegere a legilor succesiunii politice avertizau asupra inevitabilităţii înlocuirii unui nimb cu altul.

Anul fusese dominat de peregrinările prin lume ale „temerarului” — întovărăşit de mareşalul cu cioc, Bulganin, şi el veteran, dar convertit în întregime la noua linie — sub steagul scos de la naftalină al coexistenţei paşnice leniniste. Peste norii sumbri, grei şi imobili, ai războiului rece, sclipeau acum ici, colo, reflexele unei lumini solare indirecte şi, paralel cu anevoioasa reculegere şi resemnare după cea de a doua înhumare a lui Stalin, „lumea viitorului” se adapta la o altă viziune a progresului social, mai puţin radicală, dar mai profitabilă pe plan material imediat, supranumită pe jumătate batjocoritor, pe jumătate admirativ, „gulaş-comunismul”. Cu fluxuri şi refluxuri, aceasta avea să inaugureze procesul lent, dar implacabil, al renunţării la himera societăţii fără clase şi

revenirii la matca, mai terfelită dar confortabilă pentru spiritele intrepide, a exploatării omului de către om.

Pe conducătorii statelor socialiste din Europa, schisma de la Kremlin i-a luat pe nepregătite, i-a înfricoşat şi dezorientat şi i-a costat posturile. Dej nu s-a lăsat însă impresionat, nu şi-a pierdut capul, pentru început a mormăit ceva neinteligibil din vârful buzelor, a ciulit urechile şi a adulmecat, iar când a venit momentul a pus mâna pe lopeţi şi a început să vâslească după cum a bătut vântul. Am asistat la profesiunea lui de credinţă din 1956, un fel de „mea culpa" filtrată prin site dese, din care a ieşit neatins, ca un câine trecut prin apă. Evenimentul a avut loc în cadrul unei mari şedinţe de partid ţinută în sala sporturilor „Floreasca", şi la care am participat într-un grup de profesori şi studenţi ai şcolii Comitetului Central.

Nu-mi mai amintesc regia spectacolului, nici ce s-a spus în raport sau coraport, în convenţionalele luări de cuvânt. Ştiu doar că, la un moment dat, în maniera lui originală bine cunoscută (adică peste rând, nu în cadrul unor concluzii oficiale), Dej a intrat în arenă şi s-a pronunţat. Întrerupând, cred, pe cineva, sau într-un interstiţiu al perindării vorbitorilor, cu vocea moale, calmă, într-un registru coborât, depănând cuvintele ca pe mătănii şlefuite într-o palmă de monah, impunând în marea sală o linişte religioasă, a denunţat stalinismul („cultul personalităţii lui Stalin" se indicase de la Moscova să i se spună) ca pe un obicei prost, infantil şi dizgraţios al aparatului de partid, al comuniştilor şi maselor de muncitori, de a scanda numele conducătorului. „Toată ziua bună ziua, a dojenit el adunarea şi pe cei aflaţi în spatele ei, strigaţi «Dej!». Dej în sus şi Dej în jos. La orice apariţie în public, la rostirea oricărei cuvântări, la mitinguri şi adunări oficiale, Dej, Dej, Dej… Ce e asta? A devenit un automatism, un tic de masă". A sugerat grotescul sonor al scandărilor, primitivismul lor politic, ca şi lipsa oricărei semnificaţii sociale şi morale a obiceiului. „Ce exprimă asta? a întrebat. Cumva respect, încredere, devotament? Ataşament faţă de politica partidului, pe care îl reprezint? Dar de când simpla repetare a unui nume a dobândit asemenea semnificaţii? Nu, nu exprimă nimic. E un semn de înapoiere şi atât. Nu face cinste nimănui." Dădea asigurări că scandarea numelui îi produce repulsie.

A cerut partidului să pună capăt respectivei practici, a rugat clasa muncitoare să nu se mai alinieze prostului obicei, a ordonat intrarea şi în această privinţă într-o normalitate civilizată. Asistenţa a înţeles că s-a bifat capitolul cel mai delicat al şedinţei consacrate complicatei teme a stalinismului

în România şi a răsuflat uşurată. Se sărise hopul. Discuţiile puteau continua într-o atmosferă destinsă, referindu-se la chestiuni cu caracter general şi peren.

S-a produs, totuşi, un incident. Prozatorul Alexandru Jar — autor al câtorva romane mediocre publicate după 23 August şi aplaudate de critica oficială, impresionată de atributele sale de ilegalist şi soţ al Olgăi Bancic, antifascista condamnată şi executată în timpul războiului — a crezut că Dej s-a oferit unei critici autentice şi l-a învinovăţit că n-a protestat la timp. Primul-secretar al Capitalei, Florian Dănălache, luând şi el lucrurile în serios, a sărit în apărarea lui Dej, declarându-şi devotamentul pueril, pe care, prin gesturi, Dej l-a respins, dând de înţeles că nu are nevoie de avocat, sau de vreo îndulcire a problemei; ce a spus rămânea bun spus. Au mai considerat câţiva de datoria lor să intervină, însă cu grijă maximă şi, încet-încet, incidentul s-a stins. Orientarea fusese dată, Dej ţinea P.M.R. în carantină, deocamdată nu era nevoie de mai multă cenuşă în cap, cu destalinizarea urma să se vadă, el nu credea că aceasta e o jucărie de copii, cum îşi închipuiseră alţii de aiurea.

Toamna a fost anul acela, în Bucureşti, rece şi ploioasă, străzile se umpleau de băltoace şi se îngălau în noroi, cerul părea de plumb şi lumina era murdară, oamenii abia se târau sub dezolanta ostilitate a naturii. Agenţiile de presă începuseră să focalizeze atenţia asupra vieţii politice din Ungaria şi Polonia, urmărind firul unor mişcări culturale, ca aceea a cenaclului „Petöfi”, prezentate fie ca forme ale democratizării poststaliniste, fie ca expresie a nemulţumirii intelectuale faţă de ritmul prea lent al acesteia. Evenimentele aveau un caracter trenant şi câlţos.

Deodată, ştirile despre Ungaria au căpătat tentă senzaţională. Acolo izbucnea războiul civil. TASS-ul denunţa o contrarevoluţie sângeroasă, crime comise de elemente reacţionare, amestecul direct al serviciilor secrete occidentale, neputinţa regimului muncitoresc de a se apăra. Occidentul denumea acţiunea ungurească revoltă populară anticomunistă şi antisovietică, iar din Ungaria propriu-zisă veneau informaţii contradictorii. Se vorbea de dorinţa legitimă a forţelor înaintate de democratizare a ţării şi, totodată, se transmiteau fotografii cu imagini terifiante: oameni spânzuraţi, leşuri cu chipuri mutilate pe străzi, grupuri rebele devastând ţara. TASS-ul politiza intens rivalitatea Est-Vest şi, în acelaşi timp, sugera cruzimea de tip fascist a ungurilor, neieşiţi încă de sub influenţa horthismului — ca şi, într-un plan secund, din barbaria de hoardă asiatică.

Dincolo de interesele blocurilor militare, prin opinia publică europeană trecea un frison de nelinişte. Sângeroasele lupte fratricide oripilau în sine, ca o nouă formă de dezumanizare a lumii, iar riscul degenerării într-un incendiu continental îngrijora profund, căci de la încetarea celui de-al doilea război mondial trecuse abia un deceniu şi ceva.

În România domina o stare de încordare mocnită şi camuflată, în străfundurile societăţii se înfruntau tăcut şi încruntat atitudini diametral opuse, forţele politice vechi sperau, se incitau, se mobilizau, cele noi începeau să-şi descopere rivali încă potenţi şi setoşi de răzbunare. S-a aflat că prin oraş circulă „fluturaşi" care cheamă la imitarea exemplului unguresc. S-a crezut pentru moment că sunt opera maghiarilor din România, dar apelul era revendicat de forţe naţionale de opoziţie şi revanşă. Oamenii găseau manifeste prin căsuţele poştale ale blocurilor, pe ziduri în colţuri de stradă pustii, ba chiar şi în centrul oraşului lipite pe caldarâm de pelicula de apă şi noroi. Se radicalizau spiritele, unii proferau, în discuţii particulare sau chiar la cozi, ameninţări, alţii duceau fluturaşii la miliţie, se baricadau în case, concepeau planuri defensive pentru cazul întinderii revoluţiei ungureşti. A fost primul mare semnal de alarmă destinat celor care crezuseră că în România se încheiase pacificarea de clasă, socială şi politică, sau că evoluţia istoriei devenise ireversibilă, regimul instalat de sovietici putând fi socotit de-acum invulnerabil, impetuos şi etern.

Sunetul gongului de avertisment, perceput intens, pentru un moment, pe plan metafizic, a fost însă repede dat uitării, în teatrul confruntărilor directe raportul de forţe schimbându-se brusc. Uniunea Sovietică a strivit revolta ungurească sub şenilele tancurilor, Occidentul a parafat prin neintervenţie verdictul voinţei celui mai tare, şi pe la noi lumea a putut spune din nou: „Nu, roata istoriei este totuşi de neîntors".

Imediat, o altă cotitură şocantă a evenimentelor: U.R.S.S. apelează, pentru sprijiirea pacificării şi normalizării Ungariei, chiar la Dej, singurul conducător comunist ce nu se grăbise să-şi destalinizeze partidul. Dej se duce în Ungaria ca om de încredere, abil şi experimentat, pentru a-l linişti şi recupera pe Imre Naghi şi a-l tonifia şi sfătui pe Kadar. Dej îl găzduieşte la Snagov pe fostul premier al Ungariei insurgente şi, apoi, înşelat de U.R.S.S., îl predă călăilor. Dej joacă un rol atât de mare încât este rugat să trimită în Ungaria zdrobită de Armata Roşie un om de legătură permanent, în persoana generalului Valter Roman, vechi funcţionar stalinist al Cominternului. Cine să-i mai reproşeze, în aceste condiţii, că a neglijat destalinizarea Partidului Muncitoresc Român?

Ungaria a fost „cadarizată”, docilizată şi înhămată din nou la carul triumfal al lagărului socialist. Că Dej nu mai sufla nici în continuare vreun cuvânt despre „cultul personalităţii lui Stalin” şi consecinţele sale, aceasta intra în firea lucrurilor, doar nici în U.R.S.S. subiectul nu mai era la modă, Hruşciov fiind interesat, dimpotrivă, de fermitate, despre care dăduse personal proba cea mai convingătoare prin reducerea Ungariei la tăcere.

Dar, straniu, Dej nu semnalează şi nu pune în discuţie faptul că, în zilele tensionate, duşmanul de clasă „scosese capul” — după expresia uzuală de atunci — şi în propria ţară. Tace în cursul toamnei şi iernii lui ’56, tace în tot cursul anului ’57, tace şi în prima jumătate a lui ’58. Abia în vară declanşează cutremurul. Cel mai mare după dezburghezirea de la sfârşitul anilor ’40 şi care umple din nou închisorile cu resturile claselor exploatatoare „iertate” temporar, şi cu bănuiţii complotişti din ’56, care de-abia apucaseră să-şi arate faţa, sau nici atât.

Nu este greu de dedus că această lungă, obstinată şi nefirească muţenie a avut ca scop să deruteze opoziţia politică, să-i inculce o stare de linişte şi siguranţă, să o lase să-şi devoaleze cât mai mult intenţiile agresive faţă de regim. Fireşte, după reprimarea necruţătoare a anticomunismului ungar, forţele dornice să acţioneze în România şi-au pierdut curajul, şi-au băgat capul la cutie.

Aşadar, în vara lui ’58, Dej a scos din teacă „arma invincibilă” a vigilenţei şi fermităţii revoluţionare. Nici atunci n-a făcut tam-tam pe tema recrudescenţei ostilităţii burgheziei reacţionare, ci a folosit drept cal de bătaie oportunismul de dreapta din partid. În cătarea puştii au intrat cei ce, pretextând că vor să lichideze „cultul personalităţii lui Stalin”, intenţionau — după Dej — să răstoarne conducerea marxist-leninistă fermă a P.M.R. Victimele acţiunii punitive întreprinse de către Dej au fost doi membri ai Biroului Politic, acuzaţi de liberalism (în realitate parcă aleşi tocmai pentru dogmatismul lor notoriu, ce ar fi putut tenta un P.C.U.S. amator acum de stalinişti fermi); e vorba de Iosif Chişinevschi şi Miron Constantinescu, ce nu excelaseră niciodată prin „vederi largi”, de alţi destui activişti oscilanţi, de intelectualitatea artistică (poate această direcţie o inspirase Alexandru Jar, scos din circulaţie printre primii) şi, dar nu în ultimul rând, de autorii fluturaşilor şi ameninţărilor subterane din toamna lui ’56.

Istoria apare extrem de surprinzătoare după ce i se dezvăluie liniile ascunse — un fel de semne sau trăsuri de unire mascate cu cerneală simpatică şi reînviate la o flacără

de lumânare. În 1958, Mao Tze Dun îl punea pe Den Siao Ping (pe atunci secretarul general al Partidului Comunist Chinez) să lanseze la Congresul al VIII-lea faimoasa întrecere a celor o sută de şcoli. Ciudat! Să nu uităm că Mao Tze Dun fusese singurul lider din mişcarea comunistă care se opusese făţiş destalinizării. Partidul Comunist Chinez a interpretat evenimentele sângeroase din Ungaria ca o consecinţă directă a liberalizării ideologice antistaliniste a P.C.U.S. (Acela a fost punctul de pornire a gravului şi lungului conflict chino-sovietic, stropit cu sânge.) În plus, China a refuzat să dărâme statuile învăţătorului bolşevic. Aşadar, marea întrecere a şcolilor şi marea înflorire a florilor nu fuseseră decât momeală. Mao Tze Dun se mai gândise şi găsise în desfăşurarea evenimentelor sensuri noi. I s-a părut că eroarea lui Hruşciov a fost benefică într-un fel. Permisese spargerea timpurie, şi uşor de tratat, a buboiului unguresc, altfel pasibil de cancerizare. S-a grăbit să deschidă şi el în China cale liberă „amatorilor". Prinzându-i, apoi, la grămadă, în plasa „revoluţiei culturale".

Dar acesta este numai un aspect, o latură a ecuaţiei. Dacă de la Hruşciov, Mao extrăsese o înţelepciune de care acesta fusese străin, lui Dej poate i-a ghicit şi, cine ştie, i-a copiat chiar intenţiile. Dej îi lăsase pe conspiratori să se creadă neobservaţi, la adăpost de orice primejdie, să se mişte lejer şi să îndrăznească. Pentru ca în '58 să arunce năvodul. Diferenţa e că Mao nu avusese o Ungarie pe-aproape, trebuia să-şi creeze una, sau să recurgă la înlocuitor. L-a găsit într-o tradiţie chineză, probabil de pe vremea lui Confucius. Dar în esenţă a procedat la fel ca Dej. A tăcut, a aşteptat şi când a apreciat că e momentul, a declanşat cutremurul, începând şi el cu bombardarea cartierului general al capitaliştilor din partid. Şi ceea ce făcuse Dej în '58 fusese un fel de „revoluţie culturală" — în miniatură fireşte, la proporţiile şi specificul României.

Evoluţia ulterioară a ţărilor noastre indică un uşor paralelism, dar şi diferenţe esenţiale. Şi România şi China au trebuit să părăsească drumul vechi, drumul obedienţei faţă de modelul şi hegemonismul sovietic, şi să se angajeze într-o dezvoltare independentă. În final, ambele au alunecat spre capitalism, dar România cu arme şi bagaje, pierzându-şi independenţa şi bunăstarea agonisite greu, involuând economic, în timp ce China, original şi autonom, conservându-şi schema politică, sporindu-şi bunăstarea, înregistrând o ascensiune economică admirată de toată lumea. Diferenţele constau şi în atitudinea reformatorilor (lichidatori, în cazul nostru): românii au scuipat pe trecut, dar

n-au mai ştiut ce să facă în viitor, chinezii au subsumat trecutul progresului, într-o strategie temeinic elaborată şi responsabilă a viitorului.

## Cicatrice psihice

Dar să ne întoarcem la oile noastre, adică la seismul politic românesc din ’58 care, după umila părere a autorului acestor rânduri, a avut asupra civilizaţiei socialismului românesc un efect mai inhibant şi deformator chiar decât primitivismul de până la moartea lui Stalin. Atmosfera de cavernă politică din intervalul ’45-’53 putea fi depăşită fără urmări grave, fiindcă în conştiinţa generaţiei poststaliniste aceasta apăruse ca un tribut plătit ocupaţiei militare sovietice, ca dureri ale „naşterii” şi, nu mai puţin, ca fatală înrâurire ideologică străină (ruso-asiatică, brutală, elementară în gândire şi plină de ticuri oribile). Fusese epoca dictatului proletar obtuz şi grosier, or, acest preludiu derizoriu al concertului socialist aproape se epuizase de la sine. Armata sovietică plecase din ţară. Proletarii îşi dovediseră incompatibilitatea cu opera delicată a conducerii societăţii şi, de altfel, fuseseră daţi la o parte. Noua generaţie avea şcoală, întorcea spatele cu dezgust rudimentului stalinist, aspira la o conducere inteligentă şi cultă a metamorfozelor sociale.

Cu intenţie sau fără, cincizecişioptul lui Dej le-a dat transformatorilor autohtoni peste mâini, rupându-le degetele, le-a deschis conştiinţele ca la panoramă, pălmuindu-i în public, le-a restricţionat impulsul spre orizonturi largi şi le-a încastrat în reflex teama de nuiaua monitorului, primejdia eternei reîntoarceri a pedepsitorilor, riscul interpretării pe dos a intenţiilor, posibilitatea interşanjabilităţii rapide, derutante şi profund dezorganizatoare, a binelui cu răul, frumosului cu urâtul, nobleţei cu josnicia. Generaţia mea a ieşit din acest cataclism politic grav afectată moral, cu cicatrice psihice şi chiar cei care, ca şi mine, s-au consacrat apoi eradicării morbului cincizecişioptist din sistem, a sechelelor staliniste şi blamării amintirilor, au rămas într-un fel sau altul marcaţi de ceea ce au văzut şi trăit în vara acelui an. Romanul meu *Pumnul şi Palma*[2] evocă pe larg formele alienante în plan uman ale acelei campanii politice, iar unele însemnări memorialistice cuprind aspecte ale experienţei personale, ca şi reflecţii pe marginea fenomenului.

Am asistat la şedinţe în aparatul de propagandă al partidului unde câţiva s-au străduit să convingă audienţa că Iosif Chişinevschi — şeful acestui aparat până atunci — fusese o încarnare a liberalismului, când toată lumea se izbise de muchiile tari ale minţii lui înguste şi sclerozate, şi că Miron Constantinescu, totuşi intelectualul cel mai instruit pe plan ştiinţific din Biroul Politic, avusese nivelul unui analfabet. Am participat apoi la Plenara Comitetului Central al utemeului în care V. Trofin a încercat să facă din mine o creaţie detestabilă a intelectualismului mic-burghez şi numai datorită unei ciudate intervenţii a tartorului domeniului, N. Ceauşescu, am scăpat „cu zile". Am vizionat pe viu filmele horror din presa de tineret, regizate de un degenerat distructiv — sadicul pitic Ion Gheorghe.

2 *Pumnul şi palma,* vol. I–III, Editura Eminescu, 1980, 1981, 1982.

## Mari intelectuali la rampa ultragiului

De data aceasta, vreau să mă opresc asupra adunării cu scriitorii şi artiştii, de la Casa Scânteii, condusă de Leonte Răutu, şi cunoscută sub numele de „Procesul Miliţa Petraşcu”, la care am asistat, ghemuit într-un scaun din fundul sălii, ca un înspăimântat martor întâmplător al „sabatului” cel mai deşănţat. Mobilul marii adunări, la care fusese chemată să asiste, să se pătrundă şi să se înfioare crema artistică a Bucureştilor, era audierea publică a câtorva mari personalităţi, în genul de anchetă întreprinsă, doar cu câţiva ani în urmă, în S.U.A., de faimosul Birou de investigaţie a activităţii antiamericane, pe care câţiva străluciţi cineaşti hollywoodieni l-au denunţat ireproşabil. Acum la Bucureşti li se cerea anchetaţilor noştri să divulge cercurile intelectuale sau politice în care clevetiseră pe seama regimului comunist, după tulburările din Ungaria, să reproducă acele clevetiri, să recunoască disponibilitatea de a unelti contra statului muncitoresc şi să explice motivaţiile urii pe care o purtau proletariatului, progresului şi păcii.

Erau implicaţi Dora Massini, Miliţa Petraşcu, Mihai Andricu. Prestigioasa solistă a Operei Române, de câtva timp ieşită din luminile rampei şi consacrată carierei pedagogice, promovării remarcabilei noastre şcoli de canto, a ţinut piept asaltului investigator cu demnitate, sânge rece şi chiar trufie. Nu se putea decela în vocea ei sonoră — ale cărei reverberaţii clocotiseră sub cupola sălii de spectacol decenii, umplându-i de încântare pe melomanii bucureşteni — nici urmă de panică, dezorientare sau umilinţă. Nu recunoştea să fi luat parte la vreun complot, să fi proferat infamii politice — altele decât obişnuitele obiecţii civice privitoare la neajunsuri curente, îngăduite oricărui cetăţean, sau satire umoristice din arsenalul comun al românului, cunoscut pentru plăcerea de a glumi —, nu confirma că împărtăşeşte acea ură atavică, de care se vorbea, o ţară întreagă ştiind că până de curând dăruise României bucurii estetice şi înălţare sufletească. Peste câţiva ani aveam să-l cunosc şi pe talentatul dirijor Egizio Massini (şi pe soţia sa, primă balerină a Operei Române) şi să mă împărtăşesc din eleganta

cordialitate spirituală a acestui artist, care adăugase încă o aură celebrului nume al familiei, intrat în cartea de aur a culturii naţionale.

Într-adevăr, Dora Massini n-a dat satisfacţie anchetatorilor, şi-a păstrat ţinuta de mare doamnă a scenei, dar însăşi prezenţa ei pe un podium improvizat, în afara menirii de primadonă răsfăţată cu ovaţiile unui public plin de gratitudine şi admiraţie, era o palmă, un blam, un sacrilegiu. Când s-a dat jos de la pupitru am văzut pe faţa ei energică, de artistă şi mentoră cu o personalitate ieşită din comun, sub fireasca trufie a celui rănit ce şi-a înfruntat agresorul până la capăt, o enormă amărăciune ascunsă, o sensibilitate iremediabil ultragiată. Mi s-a părut fastă împrejurarea că tocmai se retrăsese de pe scenă, înţelegând că n-ar mai fi putut da viaţă, cu sufletul scăldat în sânge, personajelor pe care le umplea până la refuz cu darul vocii ei ca o cascadă solară. Parcă îmi amintesc, vag, cum i s-a cerut să reflecteze, să-şi mobilizeze simţul datoriei cetăţeneşti, pentru a accede la adevărata autocritică patriotică, dovedindu-şi ataşamentul politic prin recunoaşterea greşelii şi dezvăluirea publică a complicilor. Nu ştiu dacă nu s-a retras şi din activitatea didactică, cu toate că fusese apreciată ca un adevărat dinam al Conservatorului de muzică bucureştean, ca o inegalabilă modelatoare de talente tinere, indispensabile în acea epocă de vertiginoasă afirmare în lume a gloriei cântecului românesc.

Miliţa Petraşcu, deşi evident o femeie tenace, cu un spirit liber şi uşor cinic, genul de om în stare să reziste, lipit de pământ, chiar şi unui taifun, s-a pierdut puţin, sau a luat o notă prea domoală, prea flască pentru împrejurările date. Ea n-a reuşit să-şi înfrunte anchetatorii cu incisivitate, sau măcar cu un timbru cât de cât semeţ în voce. N-a găsit replici ofensate, tăioase, rezolute, n-a respins fondul intolerabil de jignitor al investigaţiei publice aproape poliţieneşti. Cu atât mai mult cu cât era o liber-profesionistă, nu o slujbaşă a statului, o artistă forjată în intimitatea atelierului, cariera şi prestigiul ei clădindu-se în solitudine, în truda singuratică a mâinilor care frământau lutul şi ciopleau piatra. Răspundea alene, complexată cumva, cu un surâs fals, forţat, gelatinos, nelalocul lui, parcă de alcoolic sau drogat prins în flagrant delict. Nu înţelegeam această defensivă oarecum mieroasă, adoptată, ai fi zis, pentru a-i îmblânzi pe hărţuitori, pentru a obţine din partea lor indulgenţă. Replicile ei dezlânate, poticnite, în care se amestecau confuz negaţia şi afirmaţia, ba dând satisfacţie, ba retractând şi îndepărtând acuza, îmi dădeau o suferinţă exasperată, ca atunci când vezi că cineva cedează, asumându-şi o crimă inventată.

Mărturisesc, nu cunoşteam pe atunci operele sculptoriţei, dar desluşeam în jur şoapte care o fixau foarte favorabil în catalogul valorilor plasticii româneşti şi mă întrebam de ce pertractează cu asaltatorii. Am interpretat dialogul ca o înfrângere a artistei. Mă gândesc azi că nu aveam destulă experienţă să-i înţeleg tactica; în esenţă nu dorea, fireşte, să recunoască deschis o culpă ce intra în Codul Penal al epocii, dar nici să nege că ar fi ostilă acelui regim, să asigure asistenţa că nu l-ar urî. În plus, neconcepând să inculpe terţe persoane, a crezut de datoria ei să reţină, cu orice mijloace, atenţia celor ce o interogau în propriul perimetru. Oricum, partitura Miliţei Petraşcu a fost istovitoare şi demoralizantă pentru intelectualii din sală, o formă deviată de tortură morală impusă de cel torturat, care îşi oferea mereu, cu o indiferenţă masochistă aş spune, părţi ale spiritului pentru a fi molestate sau trecute la rubrica de pierderi. Îndoirea şirei spinării ei era o îngenunchere a tuturor.

A mai fost interogat compozitorul Mihai Andricu, acesta arborând o atitudine degajată, uneori flegmatică, făcând poza belferului nepăsător, convins că are dreptul să întreţină relaţii de amiciţie cu cine-i place, indiferent de culoarea politică, inclusiv cu funcţionari ai ambasadelor occidentale de la Bucureşti. Nu înţelegea de ce ar dăuna aceasta regimului, şi ce are el personal cu războiul rece şi cu raţiunile politice ale statului muncitoresc, menirea lui pe pământ nefiind alta decât aceea de a compune muzică. A făcut unele mărturisiri lipsite de gravitate, refuzând să le considere compromiţătoare, chiar prin prisma politică atât de rigidă a momentului.

După epuizarea „inculpaţilor”, li s-a dat cuvântul câtorva oameni de cultură pregătiţi dinainte, după cum a reieşit clar, pentru a-i bombarda. Nu mai ştiu cine a vorbit, cu o singură excepţie: Zaharia Stancu, pe atunci director al Teatrului Naţional, a cărui literatură o citisem cu plăcere şi cu care mă mândream, într-un fel, în calitate de conjudeţean al lui. Mi s-a întipărit în memorie cuvântul creatorului lui „Darie”, fiindcă trebuie să fi fost de departe cel mai proeminent participat la acea dezbatere şi, în acelaşi timp, deoarece filipica lui m-a consternat, nu atât pentru orientarea politică în sprijinul regimului şi împotriva „uneltitorilor” — ceea ce putea fi considerat firesc — ci pentru vehemenţa şi caracterul aproape strict personal al polemicii. Îl cunoşteam din lucrările literare, nu din publicistică, din pamflet, nu ştiam că acel cuvânt exprima stilul, personalitatea însăşi, pe care mai târziu le-am putut observa cu de-amănuntul. Zaharia Stancu i-a vituperat, într-un preambul larg, pe duşmanii puterii populare în termenii folosiţi de documentele politice, la

adunările publice. Apoi, dintre „vinovaţi", şi-a ales-o pe Miliţa Petraşcu. La început am crezut că fusese iritat de sinuozitatea atitudinii ei, dar a apărut limpede că avea cu sculptoriţa o răfuială specială. Nici astăzi nu ştiu dacă i-a plătit vreo poliţă sau ea întruchipa cel mai bine tipul de intelectual, de om în general, cu care putea să se certe fără motiv. Atacul său a fost îndârjit şi în expresii, şi în vocea devenită aproape lividă, sugerând furie rece, calmă, străveche şi necruţătoare, şi în efectele oratorice, de un teatralism modern, fără acute şi tremolouri, plat, monoton, asfixiant.

Nici nu a pomenit de presupusele legături ale artistei cu reacţiunea. A proclamat doar incompatibilitatea lui cu sculptoriţa şi a sculptoriţei cu el — una funciară, apriorică, inexorabilă şi ireversibilă — pe criteriul apartenenţei de clasă. Tot restul discursului, până la sfârşit, s-a constituit într-o lungă adresare la persoana a doua plural, în grupuri de paragrafe compacte, întrerupte de apelativul rostit alb şi sinistru, cu gura uscată, cu un clănţănit sec de măsele lovite între ele să se spargă. Doamna Miliţa Petraşcu nu putea să-l iubească pe el, scriitorul Zaharia Stancu, şi el, scriitorul, nu putea s-o iubească, la rându-i, pe reputata sculptoriţă, fiindcă cei doi veneau din lumi diferite, opuse, de totdeauna duşmane de moarte, ireconciliabile în vecii vecilor. Nu o descria pe ea şi nu se descria pe sine, descria, cu toată forţa talentului său de prozator încrâncenat şi polemist temut, lumile rivale şi diferite până în pânzele albe, din care proveneau. A creionat tabloul copilăriei ei fericite, trăite în opulenţă şi luxurie, printre oameni avuţi, trufaşi, răi, asupritori ai norodului, dispreţuitori ai săracului, şi tabloul copilăriei sale (sintetizând la esenţă destinul eroului din *Desculţ*) marcată de foame, opresiune, muncă prematură, vicisitudinile naturii, lipsă de orizont, cruzimea exploatării sociale. Între ei doi se căsca o prăpastie de netrecut. Erau amândoi oameni de artă, îşi datorau operele talentului lor, trăiau în aceeaşi societate, dar erau condamnaţi să rămână pentru totdeauna pe baricade opuse, să se duşmănească şi să se urască. Nu-i putea lega nimic, se constituiau în rivali eterni, aveau să se lupte unul cu altul până la moarte.

Pe capetele noastre cădeau fulgii de gheaţă ai unei fatalităţi transcendentale, ca aceea ce-i făcea să se ucidă între ei pe membrii familiilor Capulet şi Montague. Zaharia Stancu a încheiat într-o tăcere funerară, rău prevestitoare, spartă doar de aplauzele celor din prezidiu, urmate de rare plescăituri de palme în sală. Am căutat cu privirea capul sculptoriţei şi m-a înspăimântat zâmbetul ei sleit şi crispat, de muribund, apoi rictusul de mumie al obrazului.

Ce-a mai adus în plus Mao Tze Dun cu faimoasa lui „revoluţie culturală”? Coifurile medievale ale Inchiziţiei şi crescătoriile de porci, în care n-a ezitat să-l trimită chiar pe Den Siao Ping, vechiul tovarăş de luptă, viitorul modernizator al Chinei comuniste.

## Hegemoni sentimentali

În iarna lui ’57, prin ianuarie sau februarie, am trecut şi eu graniţa. Şi nu oricum. Într-un fel de pelerinaj, Moscova contând pe atunci, pentru lumea comunistă, cel puţin cât Mecca pentru musulmani. Călătoriile străinilor în U.R.S.S. erau atât de bine regizate şi mai ales exploatate propagandistic, încât până şi cei mai blazaţi şi sceptici intelectuali occidentali porneau spre imperiul sovietic pătrunşi de un adânc sentiment pios, dacă nu de-a dreptul de veneraţie, sau cu o apriorică comprehensiune admirativă. Ca în direcţia unui spaţiu mitic supraîncarcat de legende istorice — să nu uităm de homericul război civil şi cohorta lui de ceapaevi care-i făcuseră pe trufaşii generali ţarişti să muşte ţărâna, de epocala încleştare cu cea mai mare şi mai cruntă maşină de război a tuturor timpurilor, cea hitleristă — dar şi de miracolul prezent al giganticului falanster muncitoresc, bazat pe echitate şi dreptate, angajat într-o ctitorie socială de proporţii nemaivăzute, în care înfloreau spectaculos mari virtuţi umane.

Rusia sovietică acţiona, de la distanţă, în special asupra stratului subţire, de suprafaţă, al conştiinţelor, cel ce se supraimpresionează ca pelicula fotografică spontan, prin simboluri. Nu cred ca o altă ţară să mai fi reuşit această performanţă. Kremlinul devenise castelul fantastic al meditaţiei politice de noapte, al filosofiei sociale pozitive şi al înţelepciunii de ecou planetar. Se suprapunea benefic grandioaselor drame consumate în secolele prerevoluţionare, într-un misterios şi crud fatalism slav. Leningradul, regele ţinuturilor septentrionale, întruchipa fantezia ţarului demiurg — fantomaticul Călăreţ de Aramă nimbat de muzica lui Ceaikovski — şi, totodată, Sinaiul unde fondatorul noii credinţe oficiase prima slujbă, marcând începutul erei proletare. Stalingradul devenise, cu scheletul zidurilor înnegrite de fum, în dosul cărora ostaşul sovietic a ţinut piept puhoiului nemţesc, efigia invincibilităţii unei conştiinţe pentru care cauza contează mai mult decât viaţa. Belomor Canal, reprodus pe cutiile de ţigări, reprezenta, la rându-i, marca puterii creatoare a sclavilor eliberaţi, imaginea

civilizaţiei muncitoare. Toate acestea şi multe altele, deveniseră sigilii inconfundabile ale „Ţării socialismului victorios”, declanşând automat fantezia, întotdeauna însetată de suprarealism, a călătorilor. Constantin Mitea mi-a povestit cum, la prima sa călătorie în U.R.S.S., consumată cu un an sau doi înaintea celei pe care am făcut-o eu însumi, coborând din avion, tot într-o zi de iarnă, ţăranii pe care îi întovărăşea — atât de neîncrezători, zeflemişti şi sarcastici, cum îi ştim — s-au trezit exclamând în ninsoarea nordică: „Băi, fraţilor, ia uitaţi-vă! Zăpadă sovietică!”

Deşi nu venisem cu ţărani — dispuşi întotdeauna, chiar dacă nu recunosc, să cadă pradă zvonurilor bine ticluite despre miracole — ci împreună cu scriitori ca Ion Brad şi Domokoş Geza şi o liotă de redactori-şefi ai publicaţiilor de tineret şi copii, am trăit, coborând pe aeroportul „Seremetievo”, şocul emoţional al contactului cu magicul „Bastion al proletariatului mondial”. Mă aşteptam să văd, în prim-plan, mărturiile revoluţiei şi ale gloriosului război antifascist! Primele mi s-au servit, într-o după-amiază de evocări instructiv-educative, abia la Leningrad, pe puntea nu prea impozantă a „Aurorei”, la Smolnîi, unde gesticulase şi vociferase Lenin, şi în gara în care o anarhistă (sau albgardistă fanatică) trăsese în preşedintele comisarilor poporului. Insatisfăcător şi nerelevant, mai ales în raport cu urmele lăsate în marele oraş de colericul ţar dulgher şi cizmar, ce a împodobit malurile, când ceţoase sau întunecate, când luminoase şi strălucitoare ale Nevei, cu palate somptuoase, melancolice şi meditative, imortalizând astfel, edilitar, un anumit romantism schizoid al sufletului slav. Celelalte mărturii, legate de epopeea antihitleristă, bănuite omniprezente pe teritoriul sovietic după vizionarea miilor de filme de război ruseşti, n-am avut ocazia să le descopăr decât după ani, la Stalingrad (redevenit Volgograd), într-un spaţiu anume amenajat pe colinele oraşului, amintind condiţiile în care o grea înfrângere a fost transformată într-un mare şi neverosimil triumf.

Nu, Rusia sovietică nu mai păstra semnele războiului civil, sângerosul tăvălug răsucit pretutindeni în romanul lui Şolohov devenind o odisee eminamente abstractă, nici urmele teribilelor răni şi invalidităţi provocate de agresiunea germană. Timpul nu ţine seama de interesele propagandistice ale regimurilor, şterge şi sfintele răni, şi amprentele lăsate de eroii legendari, permiţând să mai vibreze o vreme rezonanţa patetică a vocilor evocatoare, după care depozitează totul în filele sobrelor şi uitatelor tomuri de istorie şi în muzee. Aceasta a fost prima constatare, că 13 ani fuseseră de ajuns

pentru a face din iadul războiului o amintire îndepărtată şi că 40 de ani, câţi trecuseră de la revoluţie, înghiţiseră toate vestigiile materiale ale evenimentului, permiţând propagandei să recreeze istoria după viziunea şi interesele prezentului.

A doua constatare a fost că giganticul stat muncitoresc, încărcat de istorie, cutremurat mortal şi din interior, şi din afară, îşi scria cu un aer de mare siguranţă cronica densă, convulsionată şi mereu dinamică a puţinelor sale decenii şi îşi conserva o impresionantă conştiinţă de stabilitate psihologică, zidită din convingerea neclintită a unei inexpugnabile forţe materiale, politice, militare şi morale. Ca acele populaţii din unele localităţi situate în vestul Americii de Sud, periodic nimicite de seism, dar care, reluându-şi mereu ciclul existenţei cu încăpăţânare, îşi creează fie iluzia că sunt de neînfrânt, fie himera că au trăit ultima catastrofă, ducându-şi viaţa într-o inconştienţă tonică, bucurându-se pe scurtul parcurs al unei generaţii, de savoarea reconfortantă a normalităţii. Luând apoi pulsul societăţii sovietice la intervale de câţiva ani, aveam să observ că niciodată optimismul păturilor sociale pe care le-am cunoscut nu a fost mai robust ca atunci. Aveam să vin în contact — după ziariştii şi militanţii mişcării de tineret cercetaţi în '57 — cu publicişti şi scriitori reputaţi, oameni de artă, profesori universitari, şefi de instituţii culturale, generali şi mareşali, membri ai Biroului Politic al P.C.U.S., deţinătorii autorităţii statale şi de partid supreme, şi i-am văzut pe toţi din ce în ce mai rutinaţi, mai seci în automatismul lor ideologic, mai obosiţi, uneori nostalgici ai perioadelor fierbinţi din biografia proprie, sau clamându-şi înăbuşit, în momente de intimitate bahică, decepţiile amare ce păreau să le fi marcat în secret viaţa.

Atunci, însă, m-a cucerit energia spirituală a societăţii, maturitatea convingerilor existenţiale, o dublare a practicii sociale cu ceva ce putea fi considerat vocaţie sau ideal, sau cu adevărat pasiune revoluţionară. Fireşte, vehiculau lozinci, locuri comune, clişee, dar reuşeau să le încarce de o contagioasă sinceritate, de trăire particulară, de o mare putere de comunicare şi convingere. Practicau o oratorie lejeră, din când în când vehement patetică, din când în când sentimentală, ce părea că vine dintr-un reflex creat pe fondul puternicelor credinţe intime. Ştiau toţi să vorbească mult şi colorat, să ţină spiciuri încărcate şi de gravitate, şi de haz înţelept, să anime atmosfera cu glume câteodată amuzante, să râdă cald sau gălăgios, creând şi stimulând buna dispoziţie. Dispuneau de un bagaj inepuizabil de formule optimiste, de

finaluri cu mare deschidere, de expresii tipice ale filosofiei succesului. În mentalitatea lor nu existau dubii, probabilităţi contrare, cu atât mai puţin eventualitatea eşecului, a unor erori sau pierderi fundamentale. Nu ignorau greutăţile, parcă inventate anume ca să facă înaintarea şi mai triumfătoare. Nu excludeau opoziţiile şi riscul frânelor din afară, dar toate acestea erau condamnate aprioric eşecului, şi nu puteau decât să confirme legitatea inexorabilă a progresului social, inevitabilitatea succesiunii modurilor de producţie şi afirmării noului sistem.

Frapa relativa prosperitate a mediului ambiant, nu dintre cele mai suspuse în ierarhia socială (redacţiile publicaţiilor Comsomolului, Comsomolul însuşi). Iarna rusească era peste tot îndulcită de căldura îmbietoare a interioarelor, convorbirile se purtau în jurul unor mese încărcate cu răcoritoare şi confeturi (făceau furori bomboanele de ciocolată „Mişca” purtând imaginea ursului siberian), inevitabilele toasturi se stropeau cu votcă de cea mai bună calitate şi cu delicioasele coniacuri gruzine sau armeneşti, hotelurile cu turnuri înalte şi săgeţi avântate spre cer, construite după ciudata fantezie arhitecturală a lui Stalin, miroseau apetisant a şniţel de pasăre prăjit în unt, mesele opulente cu caviar şi zece-douăsprezece feluri de „zacuscă” se prelungeau până noaptea târziu, vinul alb georgian dând sământă de vorbă oaspeţilor. Vizitele se soldau peste tot cu schimburi de cadouri simbolice, exprimând nu ştiam bine ce, preţuire, solidaritate sau străvechiul obicei oriental al îndatorării musafirului, pecetluirii unei înţelegeri sau cumpărării prieteniilor. Cine suporta costul magnanimităţii ruseşti? Comitetul Central al P.C.U.S., guvernul? Evident, resursele veneau din acumulări, din truda clasei muncitoare (ce încetase de mult să mai fie revoluţionară) şi a pălmaşilor din colhozuri.

N-am avut prilejul să-i văd atunci pe respectivii suporteri ai tradiţionalei ospitalităţi. Doar în treacăt, într-un cartier mărginaş, unde nu ştiu ce trebuia vizitat — palizi, traşi la faţă, îndoiţi în pufoaicele cenuşii, grăbindu-se în pâlcuri spre uzină, în schimbul doi, printre ei şi femei ce nu şi-ar fi trădat sexul dacă n-ar fi fost înfofolite în broboadele mari, cu ciucuri, care înlocuiau căciulile cu clape ale bărbaţilor.

În convorbiri, sovieticii îşi exprimau punctele de vedere pe un ton ferm, categoric şi definitiv, dar aveau grijă să le facă uşor digerabile, intercalând anecdote ieftine, de care se râdea zgomotos, la comandă. Întâlnirile şi despărţirile, ca şi alte momente cât de cât solemne, aveau caracter cordial, afectivitatea bărbătească fiind marcată prin strângeri de mână

atletice, îmbrăţişări ca la luptele libere, bătăi zdravene pe omoplaţi şi, ca un corolar al prieteniei, săruturi pe obraz — habotnicii tradiţiilor ruseşti impuneau chiar dezagreabilul sărut pe gură — de la care nu se dădeau în lături nici femeile, cele oficiale dovedind o bună deprindere a obiceiurilor masculine începând, fireşte, cu modul tipic de manipulare a păhărelului cu votcă.

Cea mai surprinzătoare descoperire a fost însă aceea că sovieticii tocmai sufereau de o gravă decepţie în amor. După ce epuizam chestiunile bilaterale şi ne aclimatizam în haloul grav-politic, stereotip-ideologic şi exaltat-uman al oaspeţilor, cu voce coborâtă şi cu un uşor tremolo îndurerat, ni se făceau confidenţe. Recentele tulburări din Ungaria, ce bulversaseră lumea, nu fuseseră pentru ei simple evenimente internaţionale, în care Uniunea Sovietică se antrenase în mod brutal şi riguros, conform regulilor jocului politic al epocii. Avuseseră un caracter mult mai special. Pentru ei, ecoul sângeroasei confruntări nu se stinsese, ca pentru toată lumea, evenimentul nu căzuse în haosul imediat al istoriei, acolo unde puzderia de întâmplări din care e alcătuită existenţa tumultuoasă a omenirii intră în salutara desuetudine. Pe ei cele petrecute îi afectase sentimental şi, ca la orice rană a inimii, suferinţa stăruia. În plus, după obiceiul străvechi al amanţilor veritabili, se simţeau tentaţi să reflecteze asupra legii zădărniciei, să deplângă nestatornicia omului şi, iată, a popoarelor, care trădează idealurile comune, legămintele de prietenie şi înfrăţirea sufletească.

Ei nu se considerau legaţi de unguri, ca şi de celelalte „popoare frăţeşti”, doar prin tratate de stat, ci şi prin simţăminte profunde şi idealuri nemuritoare. Amorul etern cu poporul maghiar îl socoteau pecetluit irevocabil prin sângele vărsat de Armata Roşie pentru eliberarea acestuia din ghearele fascismului. Tresăream auzind aceste enormităţi, căci pomenita eliberare nu fusese decât cucerirea pas cu pas a teritoriului maghiar, prin înfrângerea rezistenţei înverşunate a unui popor aproape confundat cu regimul său antibolşevic. „Unde este recunoştinţa ungară?” exclamau amfitrionii, copleşiţi de deziluzie. Sovieticii şi ungurii îşi juraseră devotament, prietenie veşnică, sprijin dezinteresat, iar Uniunea Sovietică se achita ireproşabil de îndatoririle ei. De ce trădau ungurii? Încercam să desluşesc o notă de ipocrizie în aceste lamentaţii, dar nu găseam decât sunetul autentic al convingerilor şi emoţia sincerităţii ultragiate. Eram părtaşul eşapării unui mare reproş pornit din inimă.

Aceşti oameni deveniseră prizonierii propriei propagande născute din raţionamente strict politice, cultivând o uluitoare

suprarealitate. Ei nu ştiau că duşmanii din război rămăseseră duşmani şi în timp de pace? Nu-şi dădeau seama că între o armată dominatoare şi un popor înfrânt şi dominat nu pot exista relaţii afective? Nici prietenie şi nici solidaritate? Nu realizau că înăbuşind prin forţă armată dorinţa de libertate a ungurilor şi constrângând să fugă din acea ţară un milion de oameni, nu şi-au dovedit nici pe departe iubirea, ci un rece şi crud calcul eminamente imperialist şi că acesta era de natură să stârpească pentru totdeauna orice sământă de simpatie sau amiciţie? Gazdele bolboroseau ca în transă fraze ilogice, absurde şi total aeriene, purtând masca unui călău ce-şi acuză victimele de infidelitate. Faptul că românii nu marşaseră la „trădarea” maghiară, îl interpretau nu ca pe un semn al conjuncturii istorice diferite şi în acelaşi timp al tacticii aplicate de regim, ci ca pe o expresie a consecvenţei noastre în amor, a respectului faţă de sentimente şi idealuri. Fireşte, departe de a intra în polemică, de a ridiculiza aceste smiorcăituri de amorezi traduşi — total nerecomandabil în acele momente încărcate de primejdii (U.R.S.S. era încă un tigru aţâţat, instinctele sale agresive abia fuseseră dezlănţuite) — moţăiam din cap cu o concentrare pe care interlocutorii puteau s-o ia drept compătimire, în realitate fiind consternare şi derută în labirintul logicii politice alterate de interesele egoiste ale unei mari puteri. Unde mai pui că în delegaţie existau şi doi unguri, din fericire unul intelectual, inteligent, cu tact, din păcate celălalt coleric, beţiv şi primitiv, mârâind mereu, şi după câteva votci abia putând fi stăpânit să nu-şi înfigă colţii în primul „ciolovec” mai ostentativ în denunţarea „trădării” maghiare.

La întoarcere, V. Trofin m-a sfătuit să omit în raport anomalia logicii sovietice şi să trec cu vederea ferocitatea ungurului nostru, acutizată de „Stalicinaia”. „În fond, e vina lor, de ce i-au dat să bea?”, a râs el, şi mi-a demonstrat că politica nu trebuie privită prin prisma manierelor.

## Dominaţi revizionişti

După câteva luni, Uniunea Ziariştilor m-a trimis în Polonia, urmând să repet apoi vizita în această ţară, la începutul anului următor, într-o delegaţie a U.T.M.-ului, alături de secretarul C.C., Ion Cârcei, şi de prim-secretarul judeţean, Teodor Coman. Mă duceam, prin urmare, de partea cealaltă a baricadei, e drept nu chiar în inima conflictului, aceasta bătuse la Budapesta, ci în componenţa lui occidentalizată, în care revolta fusese mai mult vorbită decât făptuită, soldându-se nu cu sânge şi ruperea şirei spinării, ca în Ungaria, ci cu avantaje politice şi economice reale. M-am convins că politica este, totuşi, în bună măsură, o chestiune de maniere, traducându-se ori în preceptul machiavelic potrivit căruia scopul scuză mijloacele, ori în cel opus, susţinând că mijloacele au aceeaşi importanţă ca şi scopul, putând să-l înnobileze sau să-l compromită iremediabil.

În prima deplasare am fost întovărăşit de un secretar de redacţie de la *România Liberă*, muncitor la origine, tributar schemei comunismului ortodox, care nu-i „gusta" pe polonezi, însă, deşi nervos, reuşea să-şi ascundă antipatia. Nici pe mine nu prea mă extaziau gazdele, dar încercam să le evaluez cu altă măsură decât pe românii noştri, sau pe ruşi, bunăoară. Companionul mai fusese în schimb de experienţă prin ţările socialiste şi, obişnuit cu o organizare confortabilă a programului, a fost vexat de liberalismul polonez, în baza căruia eram lăsaţi să umblăm prin ţară hai-hui, de capul nostru. De altfel, nici în Polonia aceasta nu fusese o tradiţie, se recunoştea că abia se experimentează noul stil, împrumutat din Occident şi pus în aplicare ca urmare a schimbărilor politice. Ni s-a indicat, totuşi, un oarecare itinerariu (Cracovia, Gdinia, Sopot şi nu mai ştiu ce) şi ni s-a promis că vom fi anunţaţi telefonic la autorităţi. Ceea ce s-a confirmat într-o anumită măsură, încurcăturile şi neprevăzutul făcând însă călătoria memorabilă.

Şi în Polonia m-a izbit graba cu care fuseseră cosmetizate cicatricele războiului. Pe locul ruinelor, în Varşovia de pildă, se construise o arteră centrală, largă şi luminoasă — Marşalkovska — mult mai impetuoasă, cred, decât fostul

bulevard şi se reclădise, „după planşe”, oraşul vechi, într-o arhitectură medievală târzie, lucru repetat cu migală profesională şi în Gdansk (localitatea de care e legat, teoretic, începutul celui de-al doilea război mondial), vădind o adevărată adoraţie a trecutului istoric îndepărtat. Polonia oferea şi două monumente frumoase ale războiului, patronate de ideea suferinţei eroice a oamenilor căzuţi victime monstruosului fanatism rasial. Parametrii istorici ai epocii stabileau că victima principală fusese evreul european. Polonia lăsa în oarecare ambiguitate etnia sacrificiului. Fireşte, toată lumea ştie că şi slavii au constituit o ţintă a nazismului, însă propaganda postbelică n-a subliniat şi acest aspect al tragediei, poate din dorinţa de a nu eclipsa cu ceva aspectul biblic planetar al evenimentului. Ruşii au omis subiectul rasial, obsedaţi de dimensiunea politică, interesaţi să reiasă că Hitler îi ura şi îi vâna pe comunişti, nu pe slavi, cu toate că războiul a împuţinat această rasă cu peste 20 de milioane de oameni. Nici polonezii nu s-au înghesuit în prim-planul ceremonialului comemorativ. Dar atât vestigiile holocaustului auschwitzian (ei polonizau acest loc al groazei, numindu-l Oswiecim), cât şi pe cele ale masacrului din ghettoul Varşoviei le prezentau la un mod general, astfel ca plânşii să apară în primul rând în calitatea lor de oameni nimiciţi de alţi oameni — expresie a alienării şi dăinuirii sălbăticiei în speţa bipedă, inclusiv după presupusa emancipare.

Deşi Polonia este o ţară mare, bogată în resurse, cu o urbanistică veche, extinsă, cu ieşire la mare şi moştenire istorică remarcabilă, atenţia mi-a fost captată repede şi aproape total de oameni, şi anume de clasa mijlocie, alcătuită acolo, în acea epocă, în special din intelectuali — gazetarii cu care veneam în contact, neobişnuit de numeroşi, inclusiv în provincie, artiştii, pensionarii, liber-profesioniştii, dascălii ş.a.m.d. întâlniţi prin restaurante, cantine, muzee şi săli de expoziţii, teatre, cinematografe, mijloacele de transport în comun, parcuri şi străzi. M-am gândit la conceptul de civilizaţie afişat de aceştia prin întregul lor comportament public — îmi pare rău că nu l-am cunoscut şi pe cel privat, probabil mai picant în specificitatea lui originală —, la mentalitatea din care derivau obiceiurile şi manierele, gesturile, pozele, conversaţia, acestea alcătuind un tot unitar. La întâlniri veneau grăbiţi, mereu în întârziere, motivând ceva confuz, cu un fulgarin vechi pe umăr, bărbaţii, şi cu un blazer larg, masculin, peste bluzele uşor demodate, femeile, se aşezau pe locuri nu tocmai confortabile (nu au vocaţia orientală a tolănirii, a revărsării odihnitoare în scaun,

întâlnită pe la noi), primul gest fiind scoaterea pachetului cu ţigări şi a brichetei din pantaloni sau din poşetă şi răsucirea iscoditoare a ochilor după indiciul că s-ar putea bea o cafea.

Polonezul de mijloc fumează aproape fără întrerupere, gesturile scoaterii şi aprinderii ţigării, ca şi ale aspirării şi eliminării fumului fiind elaborate şi cizelate cu o rafinată abilitate profesională, umplând cel puţin jumătate din dinamica fizică a fiinţei, astfel că te întrebi dacă ţigara este până la urmă altceva decât un unanim şi permanent joc de societate. La rândul ei, cafeaua, sau acea fiertură diluată ce se bea acolo cu atâta îndârjire, în sine incapabilă, după opinia subsemnatului, să furnizeze plăceri gustative sau stimulente notabile pentru nervi, era şi ea un instrument de punere în valoare a manualităţii poloneze, a eleganţei gesticii de societate, urmând şi exprimând ritmul gândirii, al manifestării personalităţii, al înscrierii în concertul public.

Mesele luate împreună cu ei, în localuri curate, luminoase, aveau şi ele o regie amplă şi minuţioasă care mă intriga, mă amuza, dar mă şi agasa în cel mai înalt grad. Se servea cu fast, în platouri întinse, cu mişcări onctuoase, de către chelneri stilaţi, ale căror chipuri nu se deosebeau cu nimic, prin subţirimea fizionomică, de cele ale intelectualilor serviţi. Jocul de picioare învăluitor al chelnerilor, dialogul amical-respectuos cu cei câţiva comeseni şi graţioasa deplasare aeriană a veselei se soldau cu descoperirea în farfurie a câtorva linguri de cartofi fierţi, a unei bucăţi de conopidă opărită şi unei felii transparente de carne, nu întotdeauna comestibilă pentru cineva fără dantură de fier. Dar şi acest asortiment descurajant pentru unul venit dintr-o ţară de gurmanzi trebuia să facă obiectul unui ritual complicat şi interminabil. În faţa cartofilor fierţi polonezii se dezlănţuiau într-o vervă de mari degustători excitaţi, manifestau o bună dispoziţie neostoită şi o râvnă a masticaţiei uimitoare. Vorbeau fără întrerupere, cu gura plină, etalându-şi dentiţia îngrijită dar inestetică — cei mai mulţi aveau, nu ştiu de ce, dinţi încălecaţi — desfăşurând în acelaşi timp o etichetă ca la cele mai rafinate banchete nobiliare. Mă gândeam că nu totdeauna or fi făcut atâta risipă de energie şi educaţie pentru îngurgitarea banalelor legume, poate cândva un asemenea ritual cinstea mesele cu stridii, icre moi şi delicatesuri vânătoreşti. Împrejurările istorice, războiul, răsturnările sociale micşoraseră drastic posibilităţile culinare, dar nimic nu-i putuse convinge să-şi coboare pretenţiile protocolare.

Polonezii din această pătură socială mi s-au părut înclinaţi spre extravaganţă, cel puţin în port, în conversaţie şi în gusturile culturale. Bărbaţii, tineri şi bătrâni, se îmbrăcau

fistichiu, după standardele modei occidentale şi această trăsătură a rămas constantă zeci de ani, cât am avut ocazia să revin din când în când în această ţară. Le plăcea de pe atunci — în ’57 — să combine strident stilul şi coloritul vestimentaţiei: cămăşi deschise la gât, blugi ieftini, espadrile sau cizme de cowboy, bluze de vânt şi canadiene din „fâş”, pantaloni de doc şi blazere din stofă groasă. Şi, aruncat pe umăr cu neglijenţă studiată, nelipsitul trenci sau raglan ponosit, purtat ca semn de virilitate nonşalantă, după obiceiul câtorva vedete de film ca Jean Gabin, Lino Ventura, Alain Delon. Mai târziu aveam să primesc o explicaţie surprinzătoare despre această preferinţă, din partea regizorului Andrej Wayda, pe care, în calitatea mea de ministru al culturii[3], l-am cunoscut la Varşovia. „Noi, toţi polonezii maturi, mi-a mărturisit fără să zâmbească, suntem dominaţi de blestemata dorinţă obsesivă de a reîntineri. Uitaţi-vă la mine, port cămaşă roz desfăcută până la buric, centură lată şi tocuri înalte de văcar american, pentru a câştiga zece ani în ochii femeilor. Suntem orgolioşi şi complexaţi, ni se pare că nu arătăm niciodată suficient de bine şi ne înzorzonăm cu accesorii vestimentare.”

Adevărul e că bărbaţii pe care-i vedeam astfel gătiţi nu excelau nici prin cariura masculină — cei mai mulţi erau slăbuţi, pirpirii, lipsiţi de musculatură — nici printr-un facies aspru (aveau obraji slabi, adolescentini, nasuri lungi, păr moale, gălbui, cu firul subţire, ochi de o seninătate feciorelnică) şi sub cămaşa deschisă la trei nasturi nu lăsau să se vadă nici măcar priveliştea unui torace păros. În schimb, femeile dovedeau gust. Deşi veşmintele lor erau pe atunci modeste, le armonizau estetic, înfruptându-se din experienţa şi inspiraţia franţuzoaicelor; puneau în evidenţă cel puţin un element de rafinament autentic — o bluză imaculată, brodată şi călcată cu grijă, o fustă în pliseuri, o pereche de ciorapi de mătase bine întinşi pe picior, un pandantiv de aur, o flanelă spumoasă de angora.

În ce priveşte consumul de cultură, polonezii acordau aceeaşi importanţă muzicii simfonice, umplând la refuz sălile de concert, şi celor mai noi importuri de divertisment sonor american. Patronau, pe malul mării, la Sopot, în aer liber, unul dintre puţinele festivaluri europene de atunci consacrate formelor celor mai neconvenţionale ale muzicii uşoare. I-am văzut pregătiţi să reacţioneze ca „în filme” la schelălăiturile formaţiilor de negri sau de „beat”, ţipând isteric, azvârlindu-şi maiourile la întâmplare, încăierându-se fără nici un motiv.

Poate ca semn al schimbării politice de dată recentă, sugerând disponibilitea la modernisme de ultimă oră, polonezii vorbeau sofisticat, distorsionat, uneori aproape neinteligibil. Aceasta dădea conversaţiilor o elevaţie falsă, de suprafaţă, o rezonanţă filosofic-intelectualistă lipsită de cerebralitate autentică, o artificială însufleţire, făcându-le să dureze mult şi să treneze. Aveam discuţii cu colegii de breaslă pe la filialele Uniunii Ziariştilor, cu scriitori, filosofi marxişti, clerici şi peste tot auzeam teorii de împrumut, vedeam un efort de întoarcere pe dos a noţiunilor curente într-o abstractizare puerilă. Un ochelarist palid, mărunt, prost îmbrăcat, extrem de guraliv, nou secretar al ziariştilor din Varşovia, mi-a explicat, râzând, că aceasta e reacţia firească la banalitatea unui sistem de gândire închis, de care doresc să se desprindă, iar redactorul-şef al unei publicaţii provinciale mi-a declarat, cu mândrie, că reprezenta căutările fireşti, diversificate, ale valului de revizionism care cuprinsese societatea. Mă gândeam ce progres face marxismul, dacă revizionismul a devenit, dintr-o maladie schismatică şi o anatemă, cum fusese mult timp, o revendicare oficială într-o ţară comunistă, iar un ziarist de partid îl considera cea mai înaltă expresie a ascensiunii ideologice a timpului. Din păcate, acest revizionism a rămas o simplă cucerire semantică, sub dantelăria spumoasă şi aeriană a frazelor neconstituindu-se până la urmă nici un miez nou, rezultatul fiind o sământă seacă.

Călătoria întreprinsă la puţin timp după aceasta, în tovărăşia cadrelor utemiste, mi-a dat posibilitatea să cunosc şi pătura aparatului de partid şi a organizaţiilor satelit. Şi aici se operaseră înlocuiri şi împrospătări şi întâlneam responsabili de sectoare foarte stângaci, neversaţi în problematica specifică, spre marea contrarietate şi nemulţumire a „Pigulkăi” — translatoarea noastră poloneză titrată, cu studii universitare la Bucureşti. Şi la sediile de partid se vorbea, fireşte, mult, ca peste tot, dar fără acea aparenţă de înflăcărare a oamenilor ce-şi testează inovaţiile teoretice ad-hoc, şi fără optimismul caracteristic funcţionarului politic al sistemului comunist. Partea strict informativă a relatărilor, cea despre derularea evenimentelor din toamna şi iarna lui ’56, decurgea după un şablon omniprezent, conformându-se documentului orientativ oficial. Restul devenea însă evaziv, şovăielnic, ştampilat de un evident provizorat interpretativ.

Cel mai anevoie şi incongruent se năşteau răspunsurile la întrebări. Numărul unu al echipei cu care aveam convorbiri se hotăra, după o scurtă reflecţie, să-şi încerce puterile, dar

efectul temerităţii sale nu ajungea la noi, fiindcă unul dintre tovarăşii lui intervenea şi punea la îndoială justeţea versiunii, sau cerea să se întoarcă spre oaspeţi altă faţă a lucrurilor. Purtătorul de cuvânt se gândea sau replica şi atunci încă o voce îşi făcea cunoscută opinia, aceasta declanşând interesul altor persoane prezente, în cele din urmă iscându-se un adevărat colocviu, desfăşurat paralel cu discuţia oficială, într-o poloneză precipitată, incoerentă şi probabil intraductibilă. Aşteptam cu pacienţă să se cristalizeze ceva şi pentru noi. Într-un târziu o întrebam, timizi, pe Pigulka: „Ce s-a întâmplat, dragă, mai convorbim, sau tovarăşii sunt ocupaţi?" Pigulka, o femeie tânără, înaltă, cam deşirată, de un blond decolorat, încordată la maxim ca să prinda ceva şi disperată că nu-şi poate face meseria, exploda înfundat: „Nu ştiu, ăştia sunt *timpiţi.* N-au habar de nimic, se ceartă între ei". „Dar de ce râd acum?" mai întrebam, sesizând o schimbare de umoare la parteneri, o uşoară destindere şi o mică ilaritate. Îşi ciulea urechile şi, edificându-se, ne arunca, numai pe jumătate întoarsă către noi: „A, unul a spus ceva de cur. Şi făcând un gest elocvent spre locul unde ar fi trebuit să-i fie prohabul, dacă ar fi purtat pantaloni, adăuga. Şi de altceva…" Noi zâmbeam, dar pe ea n-o amuza situaţia şi nu realiza nici umorul propriei poziţii. Mai spunea o dată că sunt „timpiţi", asculta presupunerea noastră că probabil subiectul e controversat şi sugestia că am putea trece peste el şi, remarcând că de fapt se duc discuţii paralele şi că situaţia a devenit absurdă, se adresa conaţionalilor. Vorbea fluent, persuasiv, dar cu o notă metalică în glas, impunând atenţie. De bine, de rău, convorbirile se urneau din punctul mort, mai avansând ceva, cu hopuri şi poticneli, cu întoarceri, recunoscându-se că lucrurile pot sta aşa, dar şi altfel şi terminându-se cu formula moderatoare, salutară, că „timpul le va limpezi pe toate".

Era vorba de marile contraziceri de atunci din sânul societăţii poloneze pe marginea noţiunilor de stalinism, dogmatism, revizionism, unitate, diversitate etc. Nimic nu se mai îmbuca firesc, de la sine, căutându-se noi sensuri şi negăsindu-se uşor. Până şi acţiunile organizatorice simple se înfiripau greu. Nu se respectau orele de întâlnire, ne aşteptam unii pe alţii şi, când ne adunam, ceva nu era totuşi în regulă, ori lipseau ţigările şi trebuiau aduse, ori nu funcţiona fierbătorul de cafea şi trebuia înlocuit. În definirea unor poziţii esenţiale apăreau neconcordanţe, ba chiar altercaţii şi aceasta se explica prin faptul că unii erau noi şi alţii vechi, nu gândeau şi nu comunicau pe aceeaşi lungime de undă.

Naţiunea poloneză, care îmi face impresia că nu a excelat niciodată printr-o aliniere mecanică la un concept sau altul şi prin firea ei nu poate fi conformistă, uniformă în reacţii şi puncte de vedere, se „aduna” dificil după sincopa din ’56, şi probabil nu mai era dispusă la un factice monolitism ideologic şi politic. Deşi a fost constrânsă să mai mimeze câteva decenii unitatea şi conformitatea, ea a pus prima capăt sistemului totalitar, încă înainte de a renunţa explicit la principiul socialist de organizare socială. Istoria va decide cu timpul dacă ce a făcut a fost sau nu benefic pentru propria evoluţie, ca şi pentru cauza dreptăţii sociale în general. Dar nu se poate contesta că naţiunea poloneză a făcut pionerat atât în ’56, cât şi treizeci şi ceva de ani mai târziu când, crezând că a adus la putere un sindicat muncitoresc, a reinstaurat un mecanism economic şi social poate dinamic în perspectivă, dar pe planul interesului pragmatic de clasă, antimuncitoresc.

Existau însă şi indicii puternice ale solidităţii istoric-tradiţionale poloneze şi cel mai grăitor în această ordine de idei mi s-a părut nivelul de civilizaţie şi cultură al provinciei. Am călătorit de colo-colo cu trenul, şi trebuie să spun că până şi acest factor mobil şi autonom al existenţei unei naţiuni avea clasă. Dincolo de acurateţea serviciilor de transport feroviar, mi-a atras atenţia conduita parcă rodată şi armonizată în timp, a pasagerilor. E vorba de o serviabilitate a tovarăşilor de drum (de altfel mi s-a părut că şi pe stradă întrezăresc ici-colo semnul acestei bune creşteri) venind dintr-o filosofie a respectului cetăţenesc. Deşi eram străini, oamenii ne zâmbeau şi nouă, curtenitor, de parcă ne-am fi revăzut după o înstrăinare vremelnică. Gesturi cavalereşti (inclusiv la femei), ofertante, de bucurie destinsă pentru companie: propunerea de cedare a locului, o trataţie, un mic prim-ajutor, împărtăşirea plăcerii contemplării peisajului ş.a.m.d. O tânără şi vânjoasă activistă de partid care ne însoţea, alături de Pigulka, mi-a oferit, în timp ce mă foiam în lunga traversare de noapte a câmpiei sileziene, genunchii ei pentru odihnirea capului. Pigulka i-a dat lui Coman flaconul de apă de colonie ca să-şi răcorească faţa, iar pentru Cârcei, răcit, a alergat de câteva ori la vagonul-restaurant să aducă ceai cald. (În treacăt fie spus, mi se părea că femeia poloneză are o pregnantă vocaţie surorică, derivând din conştiinţa că mângâierea feminină conţine infinit mai mult decât simplul ajutor medical, posedă virtuţi terapeutice atât senzoriale cât şi metafizice.)

Fireşte, Cracovia a avut ea însăşi rang de capitală, dar orice subordonare administrativă îndelungată cultivă uşoara

umilinţă şi timiditate a inferiorităţii. Am găsit însă acest oraş mai trufaş chiar decât Varşovia. Aceasta se datora nu numai tradiţiei, ci şi poziţiei noi, cu nimic mai prejos pe planul ştiinţei şi învăţământului universitar, al economiei, manierelor publice şi vieţii spirituale, decât a Capitalei. Diferenţa de rang administrativ nu-i dădea complexe, iar în ce priveşte eticheta meselor, convorbirile, ţinuta bărbaţilor şi femeilor, mi se păreau mai pedante decât urbanismul varşovian. Aveam să revăd castelul Wavel, cu o istorie impresionantă, în calitate de ministru al culturii României, la o impunătoare reuniune cu omologii din ţările socialiste şi să-i înţeleg vocaţia culturală europeană. Acelaşi orgoliu nonprovincial am întâlnit la Gdansk, veche cetate hanseatică, dar şi una din pompele energiei economice a Poloniei de atunci şi probabil de totdeauna. Neîndoios, locuitorii centrelor din interiorul ţării aveau conştiinţa importanţei lor naţionale şi cred că oricând ar fi fost în stare să preia cu responsabilitate şi competenţă conducerea administrativă a Poloniei, convinşi că o pot duce mai departe şi mai sus.

După cele două călătorii, am rămas convins că Polonia e o ţară europeană autentică, puţin înfumurată şi grandomană, e drept, dar gata oricând să improvizeze pe orice temă şi în stare să depăşească perimetrul de interes al prezentului. Respectiv, să trăiască în prezent, dar să aspire şi să viseze la o condiţie superioară, să îndrăznească să forţeze limitele istoriei pentru a-şi crea mereu istoria pe măsura vanităţii ei progresiste, fiind animată de spiritul creator al nemulţumirii de sine şi de conjunctura timpului. Plăcerea de a conversa a acestei naţiuni s-a transpus cel mai bine în arta cinematografică, unde un Wayda sau un Zanusi au umplut vidul mondial al peliculei cu vorbirea vieţii şi istoriei, dând o valoare estetică universală cozeriei înaripate a conaţionalilor lor.

3 Între 1971–1976, D. Popescu a ocupat funcţia de Preşedinte al Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste, echivalentul ministrului culturii (*n. red.*).

## Revoluţiile, între efemeritate şi obstinaţie

Întâmplarea a făcut ca, după istovirea uraganului politic de la noi, în 1958 şi apoi în 1959 şi 1960, să văd câteva ţări în care revoluţia, de un fel sau altul, s-a consumat fie fără convulsii politice sau ideologice de amploare, fie înlocuind rapid şi radical un regim sau un sistem social cu altul. E vorba de Egipt, Irak şi Cuba.

În Egipt, obiectivul deplasării era luarea unui interviu cuiva din conducerea politică a ţării, de preferinţă lui Nasser. Dar cum liderul principal, prea ocupat sau neinteresat să comunice cu mapamondul prin intermediul unui ziar românesc de tineret, nici chiar al Agerpres-ului (mă aflam în Egipt împreună cu Al. Gheorghiu, redactor al agenţiei române de presă), s-a recuzat, ambasada a propus autorităţilor un membru al guvernului ori un politician din înalta ierarhie a partidului Baas. Ni s-a oferit şi una şi alta în persoana ministrului informaţiei şi culturii şi a unui secretar de partid, pe nume Anwar El Sadat, care pe atunci nouă nu ne spunea nimic, însă pentru ambasador conta. Confidenţial ni l-a recomandat ca eminenţă cenuşie a regimului. Ne interesa specificul revoluţiei naseriste — aceasta făcuse modificări în sistemul politic, dar pe cel social îl lăsase neschimbat —, perspectivele ei şi raportul dintre politica externă, acut antiimperialistă (Nasser, împreună cu Nehru şi cu Tito constituiau triumviratul conducător al vigurosului centru de putere mondial reprezentat de nealiniaţi), şi politica internă, destul de imobilă. Nici ministrul, nici Sadat — viitorul succesor al lui Nasser (mai flexibil şi viclean decât precursorul, ieşind din criza patronată de primul prin celebra pace cu Israelul) nu ne-au satisfăcut curiozitatea, servindu-ne răspunsuri formale, de suprafaţă.

Egiptul îşi concentra resursele de influenţă, energie şi inventivitate în compromiterea şi eliminarea hegemonismului imperialist din Lumea a Treia. Principala particularitate a revoluţiei fusese, într-adevăr, una internaţională, antiimperialistă, susţinută şi de măsuri interne, precum cele luate la Canalul de Suez, care atrăseseră riposta militară drastică a puterilor occidentale. Politica internă nu mai juca

un rol notabil la echipa naseristă, decât în măsura în care-i asigura perpetuarea puterii şi continuarea strategiei externe de real prestigiu. Descoperisem prin presa occidentală critici dure la adresa lui Nasser, inclusiv pe la ambasadă se spunea că e notorie simpatia sa din tinereţe (fusese ofiţer în armata regală egipteană) pentru Hitler şi doctrina fascistă, dar se părea că nimeni nu ia în serios şi nu bate monedă pe acest senzaţional element biografic.

Guvernul egiptean ne-a oferit găzduire două săptămâni şi mijloace de deplasare în interiorul ţării într-un ambient natural, demografic şi istoric fascinant. Cairo este nu numai perla lumii arabe, un oraş african străvechi şi emancipat (nu printr-un pospai de civilizaţie albă, ca altele, mai moderne, dar lipsite de tradiţie, imitative, ci prin stratificarea organică a civilizaţiilor). El reprezintă produsul extrem de original al unei lungi istorii, poate lente, lipsite de impetuozitate, însă profundă în raţiunile ei existenţiale, filosofice şi estetice. Nu conţine vestigii ale vreunui rol cuceritor în timp, amprenta vreunor victorii militare faimoase, nici ofensive, nici defensive, nu păstrează amintirea unor mari conducători de oşti, capete încoronate celebre, nu conservă nume de gânditori sau artişti universali. Dar timpul n-a curs degeaba, s-a impregnat în ceea ce poate fi considerat un halou spiritual unic, alcătuit din melancolia reflexivă a oamenilor, tristeţea armonioasă a muzicii, încetineala curgerii calendarului astronomic, a zilelor şi orelor, nostalgia cerului purtând culorile nisipului şi Mediteranei, somnolenţa Nilului şi stinghereala unui colţ de pământ ce pare să nu aparţină nici unui continent, nefiind în esenţă nici african, nici asiatic, nici european, ci un intermezo geografic între lumi şi rase, între cer, apă şi pământ.

În Cairo, totul este la vedere: viaţa, munca, odihna, lenea şi hărnicia, opulenţa şi sărăcia, dragostea şi moartea. Egiptenii, în veşmintele lor largi şi lungi, albe, galbene sau vărgate, se mişcă pe străzi, prin pieţe şi bazaruri, în puhoaie incontinente, făcând sau nefăcând ceva, justificându-şi sau nu existenţa, câştigându-şi sau nu traiul zilnic, uneori doar îmbăindu-se în valurile de energie umană pe care le emană ei înşişi, bucurându-se pur şi simplu că trăiesc, sunt vii, respiră, văd şi vorbesc. Dacă te uiţi atent, constaţi că mulţi doar se prefac, nu prea abil, a întreprinde ceva, dar şi mai mulţi renunţă la orice mistificare şi se plimbă, se adună în mici colocvii de cafenea, se tolănesc pe bănci, pe scaune, pe caldarâm, ocupându-şi locul în lume cu o mândrie veche şi înţeleaptă, consumându-şi porţia lor de pământ, de cer şi de soare cu o jubilaţie de mari stăpâni care au renunţat la orice

titlu de proprietate. Ziua, Cairo este supraaglomerat — pe stradă se fac afaceri, se întreţin prietenii, se ia masa, aceasta constând adesea din lipie umplută cu legume sau carne tocată, se bea ceai din păhăruţe de mărimea unui degetar, aici izbucnesc certuri şi se produc rupturi, se proferează mari înţelepciuni sau se taie frunză la câini. Nimeni nu se poate plictisi şi nu se poate simţi singur, izolat şi părăsit în nemărginitul şi neostoitul iarmaroc, în densul fluviu uman, în această grădină a nepăsării primordiale.

Singura concurenţă a celor ce-şi trăiesc în stradă superioritatea libertăţii şi autonomiei, o reprezintă comerţul. Un mod de existenţă copleşitor şi sufocant, ce încearcă să muşte din masa „independenţilor”, să-i convertească la circulaţia bunurilor, să facă din ei propria hrană, într-o zbatere graţioasă, persistentă şi persuasivă, până la straturile cele mai adânci ale unei sincerităţi jucate. Magazine mari şi mici, dughene, pieţe, bazaruri, ambulanţi — revarsă în oraş un uriaş corn al abundenţei, împrăştiind peste tot mărfuri scumpe şi mărfuri ieftine, lucruri preţioase şi trainice şi lucruri perisabile şi uşoare şi te întrebi cine produce şi confecţionează acest noian? Cei ce vegetează pe străzile oraşului, în zilele lor fecunde? Alţii, ascunşi în dosul perdelelor ce se leagănă la uşile miilor de ateliere? Sau unii din afara marelui oraş, din localităţi îndepărtate, dintr-o zonă a hărniciei şi creativităţii?

Primul întuneric al nopţii mătură nouăzeci la sută din această lume, despresurând strada, lăsând să pătrundă de-a lungul Nilului, pe arterele mari şi mici, transversale, longitudinale sau răsucite în noduri de spirale, briza deşertului apropiat, a apelor fluviului şi a Mării Mediterane. Oraşul se întoarce deodată cu privirile în sus, aducând în centrul atenţiei bolta stelară care imaginează caravane cereşti traversând drumurile eterne ale universului. Puţinii trecători au acum un ţel precis, se întorc acasă, iar cei care nu au casă s-au şi aciuat, sau o fac pe cât pot de discret, în culcuşurile improvizate ale străzii. La ora aceasta se deschid localurile de lux din centrul sau de la marginea oraşului, unde se expun toaletele de import ale claselor de sus, se deschid tonomatele, iar orchestrele atacă muzica orientală în ritmul dairelei, acompaniind zvâcnetul ritmic şi unduios al trupurilor dansatoarelor din buric, pe trei sferturi goale.

Am luat contact cu numeroasa castă birocratică a marelui oraş şi mi-am dat seama că nu e preocupată decât de bacşişuri şi afaceri veroase, acumulând osânză la propriu şi la figurat, dirijând curgerea banilor cu mişcări precise şi priviri rapace. Am abordat şi casta politică, mai circumspectă şi

prevăzătoare, care se îngrăşa pe căi mai întortocheate şi ascunse, dar care nu se ferea să arate că vânează popularitate, folosindu-se cât se putea de mass-media autohtonă şi străină, pozând în groteşti atitudini progresiste şi patriotice. Revoluţia antimonarhică şi antiimperialistă părea să se cristalizeze la un pol, foarte vizibil, în parcul maşinilor de fabricaţie americană, ce „îndopa” din când în când circulaţia pe străzile capitalei Egiptului, în somptuoasele locuinţe de tip occidental din cartierele rezidenţiale, în noile stabilimente industriale private şi în hotelurile şi restaurantele extrem de scumpe unde noua protipendadă îşi petrecea nopţile de sfârşit de săptămână. Regimul nu ne încuraja contactul cu masele, şi nici acestea nu erau stimulate să se manifeste în vreun fel. Metabolismul social, cu specificul lui tradiţional, înăbuşea de la sine orice veleităţi militante în straturile de jos. Era acolo o societate atentă la acţiunea prestigioasă a factorilor de putere egipteni în lume, dar neputând valorifica în interior roadele popularităţii şi influenţei internaţionale.

Muzeul naţional, piramidele, Alexandria, Marea Roşie, Mediterana, Nilul cu delta sa, Sahara, mi-au sugerat dimensiunea uriaşului potenţial istoric şi turistic al Egiptului, neexploatat atât din cauza unei vremelnice boicotări a ţării de către un Occident nemulţumit de militantismul lui Nasser în slujba nealinierii, cât şi, mai ales, dintr-o ciudată inapetenţă a ţării de a vorbi de trecutul ei, parcă nemaiînţelegându-l sau neştiind să-i aprecieze valoarea în clasamentele universale moderne. De altfel, în multele peregrinări făcute ulterior pe glob, mi-am dat seama că moştenirea antichităţii este ignorată aproape fără excepţie. Fireşte, vestigiile mileniilor îndepărtate sunt pe Terra mai puţine şi mai şubrede, însă atâtea câte sunt, nu mai constituie parcă motiv de mândrie pentru popoare, decât cel mult în istoria scrisă, în filele manualelor. Constatarea e valabilă pentru Grecia şi Italia, pentru Irak şi Iran, pentru îndepărtata China, ca şi pentru ţările Americii Latine. Moştenirea Evului Mediu, în special renaşterea europeană, se bucură de infinit mai multă atenţie, şi ceea ce se face în acest sens în ţări ca Italia, Franţa, Spania este meritoriu, dar nu justifică şi nu motivează nesocotirea istoriei vechi.

Grandioasa epocă a faraonilor şi arta lor monumentală, ce i-a făcut nemuritori, ar fi rămas pentru majoritatea omenirii un subiect scolastic arid dacă misterioasa Cleopatră nu ar fi inspirat câteva superproducţii cinematografice americane, nu atât ca regină, cât în calitate de ţiitoare a imperatorilor romani. De altfel, înşişi egiptenii dau cea mai mare atenţie capului unei frumoase Nefertiti, multiplicat în milioane de

exemplare ca bijuterie, amuletă sau ministatuie. Hipnotizat de acest straniu colţ al planetei — amestec aiuritor de fertilitate vegetală şi uscăciune deznădăjduită a rocilor, măcinate şi adunate la suprafaţă în munţi rătăcitori, bătuţi, ondulaţi şi alungaţi de vânturi, îngustă fâşie de pământ întovărăşind un fluviu tulbure, adormit, unde cu cinci milenii în urmă omul s-a revoltat împotriva nimicniciei timpului ce îneacă totul în uitare şi l-a ţintuit cu o bornă de piatră înfricoşătoare şi splendidă în inutilitatea şi absurditatea ei geometrică, placă turnantă a trei continente şi a nenumărate culturi succedate pe glob — aşadar, profund impresionat de locuri şi oameni, dar decepţionat de inconsistenţa unei revoluţii ce nu reuşise să clintească ordinea ancestrală a bogăţiei şi sărăciei, a cultului viţelului de aur, am plecat mai departe. Undeva unde se spunea că tocmai a fost răsturnată lumea putredă a corupţiei şi nedreptăţii, răpusă de spada arhanghelului curăţeniei şi cinstei. În faimoasele ţinuturi ale Mesopotamiei, înlăuntrul cărora legenda situează Edenul.

Nu mai rămăseseră în Irak urme ale Paradisului, nici măcar ale minunăţiilor din *O mie şi una de nopţi.* Era acum o ţară înapoiată, săracă, apăsată de prădalnica dominaţie străină şi de rigida, cruda, anacronica putere monarhică. Dar le venise şi acestora rândul. Abia se domolise fierbinţeala marilor evenimente naţionale; ici-colo se mai vedeau semne de proiectile şi grenade explodate, fumul rămas de la incendii, automobile devastate. Regele Feisal şi primul său ministru, Nuri Said, despre a cărui poliţie se spunea că-i împuşca în cap pe rivalii politici în plină stradă, fuseseră executaţi de revoluţia generalului Kasem. Viaţa Bagdadului nu-şi intrase încă în matcă, instituţiile publice erau păzite de tancuri şi formaţiuni militare, din când în când pe străzi treceau coloane de manifestanţi cu pancarte, cerând vehement continuarea revoluţiei, înfăptuirea imediată a unor revendicări sociale stringente, pedepsirea păturii îmbogăţite prin jefuirea ţării şi stoarcerea poporului.

Bagdadul era departe de spiritul capitalei Egiptului. Un oraş comercial tipic oriental, plin de negustori bogaţi, greoi, taciturni, care-şi netezeau mătăniile cu degete agile, nervoase, un centru al islamismului decorat cu moschei şi minarete, trădând în forfota bărbaţilor măslinii înfăşuraţi în pânzeturi albe, ascunzându-şi privirile sub turbane largi, o nedesluşită agitaţie. Din când în când ne ajungea la ureche păcănitul potcoavelor de cai şi al copitelor de cămile. Nimic din subtilitatea contemplativă şi farmecul libertăţii destinse ale egiptenilor; feţe aspre cu mustăţi negre ca pana corbului,

priviri îndârjite, încruntate, de comandanţi, aventurieri sau bandiţi, voci răguşite, guturale şi, pretutindeni, un aer neliniştitor, de primejdie.

Ne-am încercat norocul solicitând o întrevedere şi un interviu generalului Kasem, şeful revoluţiei, noul cap al statului, şi, spre plăcuta noastră surpindere, am avut succes. Numărul unu irakian, asaltat de ziariştii, fotografii şi cameramanii occidentali, simţise probabil nevoia să stabilească un echilibru politic şi o oarecare echidistanţă faţă de centrele de putere mondiale şi cum din partea stângii internaţionale nu ajunseseră până la el decât sovieticii, a găsit binevenită solicitarea noastră. Am aşteptat vreo două zile până ne-a venit rândul, pertractând cu un colonel ce îndeplinea funcţia de aghiotant şi şef de protocol al comandantului suprem şi care, nu ştiu de ce, începuse să ne simpatizeze şi să facă glume cazone cu noi. Kasem ne-a primit într-o încăpere simplă, parcă de cazarmă — deşi ne aflam în palatul guvernului — amenajată ad-hoc pentru întâlniri cu presa străină, şi prin acest personaj, ivit inopinat în istorie, mi-am inaugurat seria contactelor (scurte, protocolare sau laborioase) avute de-a lungul timpului cu tot felul de lideri revoluţionari sau conservatori, preşedinţi de state comuniste, capitaliste sau neutre, şefi de partide, magnaţi ai industriei şi finanţelor internaţionale etc. (Mă grăbesc să-i amintesc în acest context, pentru a nu uita să dau ordinea de mărime a problemei, măcar pe Hruşciov, Brejnev, Andropov, pe Nixon, Kissinger şi Rockefeller, pe De Gaulle, Mitterand, Giscar d’Estaing şi Chirac, pe Tito, Fidel Castro, Kadar, Gomulka, Husak şi Jivkov, pe Kim Ir Sen, pe Hu Yao Bang, Den Siao Ping şi Cian Cin, soţia lui Mao Tze Dun, pe Pol Pot şi Kieu Champan, pe Miamoto, Berlinguer, Carillo, Luigi Longo, Alvaro Cunial, Corvalan, Marches, pe Betino Craxi, Suarez, Spadolini, pe Hoveida, Anwar Sadat, Sengor, Bokasa, omiţându-i programatic pe cei mai mici în grad, dar la vremea respectivă şi în ţara lor, destul de proeminenţi.) Mi-am dat seama că mai mult mă interesa omul decât interviul (de altfel, cum mă aşteptam, acesta a fost modest, fiindcă revoluţia irakiană era prudentă, încă tatona terenul extern). Atenţia mi-a captat-o destul de tânărul comandant de oşti ce cutezase să înfrunte un regim ultrareacţionar periculos şi bine consolidat în habitudinile puterii. Acesta a devenit un obicei manifestat ori de câte ori am avut prilejul să mă găsesc în faţa unei personalităţi a istoriei contemporane, încercând să desluşesc în înfăţişarea acesteia determinările interioare ce o propulsaseră în lumina rampei politice.

Generalul Kasem nu avea nici pe departe datele fizionomice şi expresia unui conspirator, ale unui neînfricat om de acţiune, capabil să ţească o mare intrigă de palat, să înşele vigilenţa regelui său şi a camarilei şi să taie necruţător nodul gordian, făcând să cadă capul monarhului şi mâna sa dreaptă. Chipul îi era delicat, tipic militarului de cabinet, intelectualizat, palid, senin, involuntar zâmbitor, trădând bărbatul cinstit, deschis, cult şi manierat. Fiind probabil teribil de solicitat în acele zile grele, îl ajunsese oboseala, dar una atât de imperioasă încât în răstimpul dintre răspunsul său şi întrebarea noastră, pentru o jumătate de minut aţipea, pleoapele îngreunate căzându-i şi lipindu-i-se pe globii oculari. Trezindu-se, îşi reprima un surâs amical, prin care consemna complicitatea noastră la o ştrengărie a lui, fără să-şi ceară scuze fiindcă o considera inofensivă şi firească, deşi puţin caraghioasă. Cum ajunsese acest om în postura de decapitator al monarhiei şi terminator al unui puternic regim politic reacţionar, deschizând o nouă etapă în istoria ţării sale? Probabil că rectitudinea lui morală îl convinsese să accepte acest rol, devenind receptiv la propunerile camarazilor ce-l aleseseră pentru anumite calităţi profesionale şi umane, inclusiv pentru motivul că-şi făcuse studiile de specialitate în Anglia, şi nu risca să producă de la început o reacţie prea ostilă din partea Occidentului. Cu un an în urmă, probabil nimeni, nici el însuşi, nu putuse vedea în distinsul ofiţer superior al regatului irakian, groparul vechii monarhii şi iniţiatorul modernităţii statale a ţării.

Peste un an am revenit în Irak în calitate de reprezentant al organizaţiei de tineret, invitat la congresul de constituire a uniunii politice a tinerei generaţii. Delegaţiile din lagărul socialist au fost primite separat de preşedintele Kasem şi după ce s-a întreţinut cu trimişii, gălăgioşi, ai Uniunii Sovietice şi cu cei, învăluiţi într-un aer conspirator, din China, s-a oprit în dreptul nostru, al românilor, probabil într-o ordine întâmplătoare, însă mie plăcându-mi să cred că în baza vechilor relaţii. I-am amintit de prima noastră întâlnire. A surâs stins şi am bănuit că n-a uitat de moţăiala din timpul interviului. Mai târziu, pe când lucram la Agerpres, un redactor mi-a adus într-o seară, printre bentiţele de la teleimprimator, una cu ştirea că în Irak a avut loc o nouă lovitură de stat. „A fost asasinat generalul Kasem”, m-a informat redactorul, şi pentru o clipă mi s-a părut că numele pronunţat doar seamănă cu al vechiului meu „amic” din Bagdad. Nu semăna, era chiar al lui, şi vestea m-a zguduit ca şi când chiar ar fi fost vorba de pierderea unui prieten. Am citit apoi comentariile occidentale potrivit cărora printre

complotişti fusese şi un anume Sadam Hussein, activist al partidului Baas, ridicat în rang cu această ocazie, într-o poziţie de unde, când i-a venit bine, a mai răsturnat un şef imprudent şi a devenit conducătorul Irakului pentru un sfert de veac.

În 1958, revoluţia militară condusă de Kasem radicalizase dintr-o dată masele populare, reduse la o lungă tăcere letargică în timpul vechiului regim. Cel mai mult m-a uimit faptul că în şuvoaiele furibunde ale demonstranţilor ce străbăteau străzile Bagdadului aproape alergând, foarte des apăreau grupuri de femei înveşmântate în negru, cu feţele acoperite de feregea, ţipând şi agitând pumnii deasupra capetelor. Linia principală a lozincilor era antiimperialistă, antiangloamericană, cerând alungarea trusturilor petroliere străine şi naţionalizarea zăcămintelor de aur negru ale ţării ce, departe de a asigura prosperitatea poporului, fuseseră principala cauză a sărăciei şi înapoierii. În special la sate, viaţa irakienilor era inimaginabil de primitivă. Şi la noi ţăranii trăiseră în bordeie în vremea exploatării ţiţeiului de către marile companii occidentale, dar mizeria rurală a Irakului întrecea orice închipuire. O familie dispunea de o singură încăpere construită din pământ, cu o gaură în loc de uşă, prin care oamenii se strecurau pe brânci, fără ferestre, fără curţi şi garduri şi fără animale, cu excepţia câtorva câini rătăcitori, aproape sălbăticiţi. În anul următor, în 1959, am găsit în Irak sindicate muncitoreşti, organizaţii ţărăneşti ale partidului Baas, şi, cu un statut semilegal, un partid comunist ce-şi populariza martirii. Kurzii se bucurau de unele libertăţi democratice, şi în timpul călătoriei pe care am făcut-o în munţi, în localităţi din împrejurimile Kirkuk-ului, locuite de această etnie, am fost primiţi de mulţimi — ca semn de cinstire — cu focuri de armă şi puşti agitate deasupra capului.

Fireşte, pe nord-americani şi pe englezi nu-i putea lăsa indiferenţi schimbarea de sistem din Irak, de natură să le restrângă influenţa în lumea arabă. Ne-am propus să facem legătură şi cu reprezentanţa acestora şi am luat în piept pustiul mesopotamian, unde termometrul arăta între 60 şi 70 de grade Celsius, pentru a vizita baza militară din oaza Habania, aflată la câteva ore de drum de Bagdad. Comandanţii şi-au declinat competenţa, făcându-ne cunoscut că armata e apolitică şi că, personal, ei nu văd vreo schimbare în atitudinea noilor autorităţi irakiene. În aceste condiţii, inconfortabila călătorie nu ne-a furnizat decât pure delectări turistice. Noţiunea de plus 60–70 de grade rămâne o abstracţiune pentru cineva care nu a perceput-o cu simţurile.

Poate din cauza orei matinale mai blânde, sau a rezistenţei noastre încă nemăcinate, la dus, căldura s-a întruchipat „doar” în flăcări. Ţineam ferestrele automobilului deschise şi vâlvătăile ne lingeau feţele, ca unor martiri de tip nou, supuşi autodafeului cosmic. Dacă o închideam, interiorul maşinii se transforma în saună şi apa ţâşnită din trupuri îngreuna veşmintele de parcă am fi ieşit dintr-un fluviu. Trebuia să lăsăm iarăşi flăcările să intre libere, ca să ne usuce hainele. La Habania, sub umbra pâlcurilor de palmieri, lângă piscinele acoperite, ne-am reconfortat şi răcorit, dar la întoarcere, în plină după-amiază deşertică, drumul s-a înfăţişat ca iadul pe pământ. Personal am stat toată seara aceea în camera de hotel, sub o elice uriaşă electrică, în stare de catalepsie, doar cu un sfert de conştiinţă trează.

M-am tot întrebat: cui i-a dat prin cap să plaseze raiul, în care au huzurit la începutul „facerii” Adam şi Eva, în acest uriaş cazan în clocot care este Mesopotamia? Ce a putut stârni o atare asociaţie de idei între polul torid al Terrei şi insula eternei primăveri edenice? Cumva, faima grădinilor semiramidice ale Babilonului? Dar am văzut şi vestigiile cetăţii biblice, şi ce a mai rămas din rondurile suspendate ale reginei îndrăgostite de flori. Şi aceasta e o exagerare. Grădinăria de pe terasele palatului Semiramidei, asemănătoare întrucâtva decoraţiei amatoristice realizate astăzi de gospodine pe balcoanele blocurilor înalte, era departe de ceea ce cunoscuseră primii oameni. De ce n-au avut autorii Bibliei inspiraţia, mult mai realistă, de a identifica deşertul Mesopotamiei cu iadul, căci, minus dracii aceia sadici, cadrul e mult mai apropiat de reprezentarea infernului, inclusiv de imaginaţia literară a lui Dante? Pentru cine se va încumeta să califice Mesopotamia de-acum încolo, îi stau la dispoziţie recentele buletine meteorologice transmise de serviciile trupelor americane — ce au luat cu asalt Irakul pentru a-l pedepsi pe căpăţânosul de Hussein ce refuza să li se supună — şi care dau lumii o idee despre suferinţele îndurate de cuceritori într-o ţară inospitalieră. Irakienii sunt atât de nemanieraţi, încât nu se mulţumesc să-i împroaşte cu gloanţe şi să-i arunce în aer din maşini-capcană pe „eliberatori”, îi mai şi pârjolesc în frigările nisipului, pe care, rânjind sardonic, nu încetează să-l considere pierdutul sân al lui Dumnezeu.

Întâmplarea a făcut ca, în ordine cronologică, la începutul anului 1960 să vin în contact cu o a treia revoluţie socială, de data aceasta una radicală şi de lungă durată, dăinuind fără concesii şi abandonuri până în zilele noastre. Marea

răsturnare antiimperialistă, antifeudală şi anticapitalistă cubaneză abia se încheiase, sângele vărsat până în ultima clipă mai aburea încă insula tropicală înmiresmată de păduri de portocali şi de briza oceanului. Ici-colo se mai trăgeau focuri în urmărirea fugarilor, consemnurile de securitate ale cartierului general nu fuseseră încă ridicate, întâlnirile de noapte cu bărboşii „comandantes”, fără epoleţi, în uniforme de simpli ostaşi, mai păstrau ceva din specificul conspirativităţii. Însă, în răstimpul de aproape o lună cât am întârziat în această ţară, aerul social s-a curăţat, reflexele de vigilenţă s-au atenuat, locul încordării militare cu recurs la arme, ce dăinuise doi ani încheiaţi, luându-l explozia entuziasmului popular, desfăşurările stradale de masă, întrunirile şi mitingurile — toate amestecate într-un vacarm al optimismului, bucuriei de viaţă, libertăţii plătite cu sânge şi plăcerii de a cânta, dansa şi respira oxigenul excitant al nopţilor tropicale.

În marşuri, tineretul acestei ţări, cel ce făcuse de fapt revoluţia, afişa o energie robustă, o nervozitate ofensivă neobosită; bătea pavajul cu piciorul ferm, striga lozinci în cor, aplauda, ovaţiona, agita drapelul naţional. Tinerii se urcau pe rând la tribune şi vorbeau patetic, exersându-şi vocile şi gesturile într-o oratorie spontană, impresionantă prin sinceritatea ei frustă, repetând câteva idei fundamentale ce, departe de a-i plictisi prin monotonie, îi electrizau, îi ridicau în picioare şi le smulgeau adeziunea pasionată.

Li se cultiva conştiinţa că deşi victorioasă, revoluţia continua să fie pândită de primejdii: o mulţime de milionari reacţionari şi foşti oprimatori ai poporului fugiseră în S.U.A. ca să uneltească, să comploteze, găsind sprijin la oligarhia imperialistă americană. Pe atunci revoluţia cubană nu era comunistă, precum nu se născuse din ideea luptei de clasă a lui Marx, constituia expresia necesităţii vitale a ieşirii dintr-un regim antinaţional, vândut străinătăţii, ce ţinea mulţimile în sărăcie şi înapoiere, rezervându-le destinul de sclavi ai marelui capital internaţional. Fugiseră din ţară cei vinovaţi de crime împotriva poporului şi, dacă străinătatea a putut fi păcălită cu timpul că diaspora creată în S.U.A. după revoluţie poartă nimbul martiriului, e victima unei nedreptăţi sociale, pe cubanezi aceste fariseice lamentaţii nu i-au putut impresiona. Faptul că între timp Cuba a devenit comunistă nu a schimbat statutul fugarilor, chit că ei şi-au pus masca de mari democraţi şi patrioţi. Aceştia erau la polul opus al insurgenţilor din Ungaria, nu au fugit din ţară pentru că se împotriviseră subjugării de către o putere străină, ei luptaseră contra propriului popor şi, înfrânţi, ceruseră azil şi sprijin

puterii străine tutelare ce dominase până atunci Cuba. Au beneficiat de confuzia creată în lume în jurul transfugilor din ţările socialiste şi s-au bucurat nemeritat de nimbul eroismului.

Dar revoluţia nu atrofiase, nici măcar nu atenuase temperamentul cubanez, irezistibila nevoie a băieţilor şi fetelor de a-şi petrece noaptea ascultând muzică şi legănându-se pe un ring de dans, sau undeva, în foşnetul talazurilor, la ţărmul mării. Miile de localuri în aer liber din Havana erau pline de tineri, oferind un uluitor spectacol de frenezie vitală, de pătimaşă ardoare a plăcerilor simple, esenţiale, de inepuizabil consum al simţurilor mereu incitate de natura inflamabilă a insularului.

Ziua, în afara programului revoluţionar de instrucţie militară, îndoctrinare politică, exprimare a crezurilor în adunări de tot felul şi manifestare a voinţei de luptă prin demonstraţii de masă, cubanezii păreau lenţi, greoi, puţin adormiţi — albii emanând o graţie de clasă nobiliară, negrii o inocenţă nepăsătoare de copii mari. Râdeau leneş de propriile glume, îşi aruncau unii altora ironii şi invective amicale, aprinzându-se numai în controverse. Noaptea, sub cerul de o profunzime ameţitoare, spuzit de stele mari şi neliniştite, deveneau alţii, bântuiţi parcă de un demon. Viaţa li se mistuia într-un triunghi existenţial fatal: muzică, dans, dragoste. Tonomaturile, cu volumul la maxim, aruncau în eter sonoritatea languros-romantică a tangoului şi boleroului şi, intercalate, jeturi de note paroxistice ale cântecului afro-cuban. Oriunde te-ai fi dus sau te-ai fi întors, te vedeai prins ca într-o plasă cu ochiuri dese de tangajul melodic al nopţii tropicale, ce-şi vărsa fierbinţeala în sângele locuitorilor Havanei. Apropiindu-te, descopereai forma dominantă de viaţă — mişcarea, răsucirea trupurilor, unduioasă, transportată sau cuprinsă de tremur nervos, în ritmuri ce aruncă tinerii într-o transă din care nu ar mai ieşi până la pierderea ultimei picături de putere. Sub tirania sunetului şi a mişcării se dezlănţuia foamea erotică, înlănţuindu-i şi încleştându-i pe băieţi şi fete ca pe naufragiaţii hotărâţi să se salveze reciproc sau să moară împreună.

La treptele de sus ale proaspetei ierarhii militare — constituită în bivuacurile din Sierra Maestra şi în asaltul de doi ani împotriva lumii vechi, putrezite până în măduva oaselor — plăcerea se rezuma, în lungile nopţi de veghe, la meditaţie strategică şi pătimaşă tăiere a firului în patru, la fumul aromat al havanei şi la stropul dulceag al romului vechi, sorbit din baloane de sticlă. Am fost dus în câteva asemenea cercuri, învăluite în ceaţa tainei şi a unei

confidenţialităţi restrictive, ca şi când ar fi aparţinut unui ordin inaccesibil, sau ar fi fost încă ţinta vânătorii crunte a puterii ostile. Însăşi masca facială, năpădită de o barbă sălbatică — în negru-carbonifer sau roşu-metalic — şi tunsoarea feminină, cu părul lung prins în coadă de cal sau împrăştiat pe umeri, sugerau, dincolo de ideea martirică, o clandestinitate riguroasă. Reflex intrat în sânge sau prudenţă revoluţionară consecventă, acest obicei s-a păstrat încă ani buni, astfel că noţiunea de „barbudos” nu devenea un titlu evocativ al eroilor revoluţiei, ci constanta unui regim ce se considera mereu sub arme.

Aceşti tineri căliţi, trecuţi de nenumărate ori prin sudorile morţii, nu-şi însuşiseră asprimea tonului de comandă, aveau voci molatice şi vorbeau tărăgănat, ascunzându-şi chipurile, cumva cu pudoare, după vălătucii de fum pufăiţi din trabucele cu cel mai savuros tutun de pe planetă. Povesteau episoade ciudate, încărcate de suspansuri, ale îndelungatei lupte, intercalându-le cu reveniri bruşte, laconice, criptice, la actualitatea grevată de norme severe de o fatalitate mortală. Trădau o maturizare forţată, aceea a războiului, în rest rămânând la graniţa unei inocenţe pe care în noul lor mod de viaţă nu păreau că o vor depăşi vreodată. De obicei însă îşi petreceau nopţile în sedii, în cazărmi sau, alături de Fidel, în mitingurile nocturne din pieţele Havanei. Păreau să nu mai aibă dreptul la acel simplu triunghi tropical al fericirii. Avea să fie ultimul sacrificiu impus de revoluţie?

În acel prim contact cu revoluţia cubană, tot ce spuneau aceşti „barbudos”, şi în primul rând liderul lor maxim, ce nu părea să aibă reţineri de fost clandestin, îmi apărea plauzibil. Cum să nu-i crezi că sunt în stare să-şi apere şi să-şi conserve regimul, când ei îl instalaseră, după doi ani de lupte cu arma în mână, răsturnând un eşafodaj secular şi punând pe fugă clasele alienate ale asupritorilor? În următoarele întâlniri avute de-a lungul anilor cu revoluţia din Caraibe, am început să mă îndoiesc de soliditatea jurămintelor. Cuba castristă mi se părea tot mai mult un fel de Don Quijote al finalului celui de-al doilea mileniu. Comandanţii şi trupa repetau până la saturaţie: „Patria sau Moartea”, „Nu veţi trece”, „Vom învinge” şi mă gândeam că aceasta a devenit un tic verbal, fără nici o acoperire în realitate. Dar s-a produs invazia şi, în teribila înfruntare din „Golful Porcilor”, trupele „viermilor”, cum li se spunea transfugilor, susţinute de nord-americani, au fost puse pe fugă, umplând plajele din sud cu urmele unei agresiuni trufaşe dar inconsistente. Cum se descurcase Don Quijote? Trupele trimise din Florida nu fuseseră trupe, ci mori de vânt? Dar iată, au trecut atâtea decenii şi nimeni n-a

mai îndrăznit să violeze ţărmul Cubei. Apoi nu-mi venea să cred că vor supravieţui blocadei. Dar au făcut-o.

Reîntorcându-mă după opt–nouă ani, am regăsit Havana îmbătrânită, tristă şi sărăcită. Fluviul de autoturisme americane ce inunda bulevardele se subţiase ca un pârâu pe timp de secetă, iar cândva strălucitoarele Forduri, Crysleruri şi Chevroleturi se târau acum fără portiere, fără parbriz, ca nişte invalizi mutilaţi într-o catastrofă. Comerţul înfloritor de altădată se reducea la câteva magazine cu marfă raţionalizată, miile de localuri de noapte îşi închiseseră porţile, la venirea serii Havana se cufunda în tăcere, zidurile caselor atacate de sarea mării rămâneau cu rănile deschise ca nişte leproşi. Acesta era efectul blocadei americane, dar dezastrul rămânea parcă la suprafaţă. Viaţa mergea înainte şi oamenii continuau să-şi strige lozincile donquijotesc stereotipe, neverosimile, în aparenţă lipsite de orice suport.

Evident, rămâne valabil faptul că revoluţia cubană a fost, ca şi cea rusească şi chineză, un produs naţional, o creaţie populară, expresia unei imperioase necesităţi istorice interne. Dar în afară de faptul că a luat de la ochii poporului tagma mizerabilă a compradorilor putrezi de bogaţi şi a desfiinţat statutul de bordel internaţional al Havanei, ce a reuşit să ofere ea mulţimilor? Evident, s-au făcut greşeli mari, şi de orientare doctrinară, şi de concept economic, şi de management, iar eforturile constructive au fost din faşă zădărnicite de ostilitatea arogantă şi nemiloasă a S.U.A. Lăsaţi liberi, poate altfel s-ar fi descurcat cubanezii. Fapt e că ţelul prosperităţii n-a fost atins. Şi totuşi, cum se pare, cubanezii nu sunt dispuşi să cedeze „himericele” cuceriri ale revoluţiei lor, preferând să sfideze antipatia şi chiar ura străinătăţii, bine dirijate din centrele de propagandă nord-americane.

Despre ce e vorba? Amara experienţă de o jumătate de secol a revoluţiei nu i-a coborât pe cubanezi cu picioarele pe pământ? Nu le-a furnizat realismul necesar judecăţii mature a propriei vieţi şi a propriului viitor? Există, totuşi, ceva în acest raport dintre profit şi pierdere, la bilanţul istoric al revoluţiei, pe care noi nu-l înţelegem? Libertatea opţiunii de a te mulţumi cu puţin, atunci când natura temperamentală nu te îndeamnă să dai în brânci, cum se întâmplă la tropice? Şi de a prefera vraja cântecului, dansului şi amorului? Vechea înţelepciune potrivit căreia agoniseala cu sudoare în efemeritatea existenţei e o deşertăciune, finalmente o prostie infatuată? O complacere în toleranţa regimului colectivist, după ce ai simţit biciul neîndurător al patronului privat, care orice chip ar avea, rămâne tot vechiul stăpân de sclavi?

Teama de spiritul malefic al competiţiei materiale, al concurenţei egoiste şi nemiloase, ce readuce omul la condiţia fiarei? Sau poate, la un popor atât de curat sufleteşte, nepervertit de influenţele morbide ale Occidentului, himera e mai tare decât realitatea, pentru că mai inofensivă, mai blândă şi mai ocrotitoare?

## Rutină şi olimpianism planetar

În vara lui 1960, cercurile diriguitoare au hotărât să-mi schimbe locul de muncă. Se ţinea un nou congres al U.T.M.-ului şi cineva „de sus” o fi apreciat că am îmbătrânit (aveam 32 de ani) şi trebuie să fiu înlocuit cu unul mai tânăr. Ipoteză mai mult teoretică, fiindcă succesorul a fost cam de aceeaşi vârstă, iar primul secretar al organizaţiei, cred că mai mare decât mine, a rămas în funcţie încă preţ de vreo cinci ani. Mai plauzibil era că măsura se înscria în practica rotirii cadrelor, valabilă şi când acestea dădeau rezultate — ca să li se încerce rezistenţa la mai multe tracţiuni, să li se diversifice experienţa şi să nu se asimileze cu mediul. În cazul meu rotaţia s-a făcut îndeobşte pe verticală, încercându-mi-se şi puterea de tractare şi cea de împingere — respectiv dublul rol al locomotivei. Recunosc, nu mi-a displăcut mobilitatea. Primii doi-trei ani după numirea într-o funcţie de conducere mă întrebuinţam pentru scoaterea colectivului încredinţat din habitudinile instalate în umezeala rece a timpului, favorizate în unele cazuri de conformismul, suficienţa, lipsa de exigenţă şi inventivitate ale predecesorului. După aceea, intram eu însumi într-un fel de automatism plictisit, constând din rutina dinamismului. M-ar fi încântat noi schimbări de planuri, dar în cadrul dat nu mai era posibil, sau poate eu nu mai ştiam să le fac plauzibile, necesare şi acceptabile în faţa superiorilor. În acest început de declin, de primejdie a monotoniei, începea să se insinueze neliniştea globe-trotterului devenit sedentar. Intuiam că în altă parte s-ar găsi terenuri virgine.

La aflarea noului loc de muncă hotărât în vara lui 1960, elanul explorator mi s-a stins, însă, din embrion. Mă aştepta un deşert de natură să mă înghită cu ideile inovatoare şi bunele mele intenţii cu tot. Era vorba de Agenţia Română de Presă — Agerpres — instituţie jurnalistică mamut, cu cel puţin cinci sute de salariaţi, a cărei producţie, deloc neglijabilă, însă foarte discutabilă profesional, o cunoşteam din practica muncii la cotidian. Pagina de politică internaţională a publicaţiilor româneşti trăia în principal pe spinarea agenţiei naţionale de ştiri. Informaţiile Agerpres-ului, recepţionate de la agenţiile străine, se difuzau redacţiilor

în regim de monopol. Din această cauză, exceptând comentariile sau pamfletele inspirate din alte surse, rubricile externe aveau un dezolant caracter stereotip. În egală măsură, evenimentele interne de factură oficială constituiau teritoriul tabu al agenţiei. Chiar dacă la faţa locului participau şi trimişii ziarelor, presa publica până la urmă versiunea Agerpres-ului, atât fiindcă beneficia de avizul forurilor, cât şi din obişnuinţă (a se citi nedorinţa redacţiilor de a-şi asuma răspunderi). Dacă la acestea mai adăugăm materialul ilustrativ — cel puţin jumătate din fotografiile publicate în cotidiane şi cvasitotalitatea celor din periodice se cumpărau de la Agerpres, înzestrat cu o puternică redacţie foto — căpătăm imaginea dependenţei presei de marele angrosist care pompa în mass-media genul reţinut, uscat, sumar şi sentenţios de relatare a faptelor şi evenimentelor. Uneori ziarele preluau de la Agerpres şi ştiri comune, de producţie, de plan, consemnând fapte anodine (din comoditate, evident). Ziariştii priveau spre Agerpres cu un complex psihologic de antipatie şi timiditate, de nemulţumire şi consideraţie, văzând în el concurentul redutabil, de neînfrânt, aşezat ca un zid în calea jocului liber al fanteziei publicistice.

Ce căutam eu în fruntea acestei instituţii conservatoare, părând că a renunţat o dată pentru totdeauna la instrumentarul profesional cel mai fin, profilându-se inflexibil pe cele mai rigide forme de consemnare a noutăţii cotidiene? Nu-mi surâdea perspectiva, acest pas îmi apărea ca o ieşire din rândul mânuitorilor de condei şi al constructorilor de presă. Mă vedeam împins în altă tabără — dacă nu net adversă, atunci uzurpatoare, una a celor ocoliţi de har, prosperând din dispreţul harului, pe care îl înlocuiau cu un meşteşug destinat producţiei de serie pentru un consum raţionalizat. Şi când fusesem trimis la *Scânteia Tineretului* mă simţisem exilat, suferind că ies din nucleul elitei profesionale şi intru în categoria de breaslă socotită, e drept, cea mai activă, dinamică şi reprezentativă pentru funcţia noastră socială, dar după mine de suprafaţă şi de senzaţie ieftină. În cei patru ani petrecuţi la *Scânteia Tineretului* îmi mai ostoisem însă amărăciunea, şi îmi schimbasem în bună măsură părerea, păstrând doar nostalgia „frumoaselor zile din Aranjuez", când scriam fără spaima gongului cotidian. Începusem chiar să mă mândresc — păstrând deplină discreţie asupra acestui compromis, dacă nu trădare a trecutului — că am învăţat să fac ziar, meseria nemaiavând pentru mine zone obscure, pe care înainte le ignoram pe considerent că le detest. Anunţat că trebuie să plec la *Agerpres*, puneam acum la activul „nedreptăţilor" şi episodul

*Scânteia Tineretului*, văzând în traiectoria mea o coborâre a treptelor universului gazetăresc, până, iată, în subsol, la fabrica de ştiri.

La sosire m-a luat în primire, în calitate de călăuză, şi m-a purtat pe culoarele instituţiei, prin birouri, introducându-mă în dedesubturile fluxurilor de producţie, soţia vicepreşedintelui guvernului, membru al Biroului Politic din vechea gardă, Alexandru Moghioroş, propria mea adjunctă. Fireşte, n-am putut întreba pe nimeni ce căuta acolo Stela Moghioroş, comunistă din ilegalitate, clientă veche a închisorilor politice burghezo-moşiereşti, altfel femeie plină de bun simţ, rezonabilă, săritoare, cu oarecari lecturi, dar total străină de publicistică şi inaptă să asigure o calitate cât de cât mulţumitoare impresionantei mase de material informativ destinat să hrănească întreaga presă românească. În compartimentul ei intrau redacţia pentru străinătate — însărcinată să alcătuiască buletinele trimise agenţiilor şi instituţiilor de propagandă străine — şi Direcţia de cadre, dar în calitatea deţinută participa inevitabil şi la activitatea curentă generală, la îndrumarea întregului personal redacţional. Mi i-a prezentat pe Brumaru şi Secuiu, ceilalţi doi adjuncţi, primul, venit cândva de la *Scânteia*, al doilea, fost redactor şef la *Steagul Roşu*, ziarul regiunii Bucureşti, ca şi pe secretarii generali şi pe şefii de redacţii. M-am bucurat că l-am găsit printre ei pe fostul colaborator de la *Scânteia Tineretului*, Cornel Răducan, plecat de o bucată de timp de la ziar. În rest, mă domina sentimentul singurătăţii, într-o lume automatizată (la figurat), cu trasee precise şi gesturi intrate în reflex, trăind în geometria normelor ce făceau viaţa inteligibilă şi simplă, ferind-o de greşeli şi declicuri costisitoare.

N-am mai fost la Congresul U.T.M.-ului care a ales pe altcineva în locul meu în nucleele superioare ale organizaţiei şi m-am cufundat în vasta instituţie plină de ziarişti anonimi — unii tineri, destui experimentaţi, cu stagii la publicaţii centrale, trimişi în acest somptuos cimitir al elefanţilor cu aerul că sunt promovaţi — ca un detectiv într-un dosar de crimă ipotetică în care lipseşte corpul delict. Nu ştiu cum arătase Rador-ul dinainte, şi cât de flexibil, operativ şi adecvat la specificul României fusese, dar mi-a devenit clar că Agerpres-ul era conceput şi funcţiona după modelul TASS-ului — agenţie de mare putere, candidând la supremaţie informaţională mondială şi nevoită să acopere propriul imperiu nemărginit, pentru care presa avea o funcţie vitală.

Dispuneam de o armată de corespondenţi locali, plini de râvnă şcolărească, mereu în avantaj cantitativ faţă de ziare în consemnarea celor mai insignifiante fapte şi întâmplări, lipsite chiar şi de elementara virtute a actualităţii. Se tipărea zilnic un buletin voluminos — din care secretariatele ziarelor se înfruptau cu o lăcomie plictisită şi îngreţoşată — plin de materie gelatinoasă şi inertă, născută în umezeala mucegăită a anonimatului. Am vrut să restrâng aceste servicii ale Agerpres-ului. Spre surprinderea mea, în corul protestatarilor, vociferând mai strident decât autorii ştirilor ce se vedeau excluşi de la o concurenţă facilă, s-au distins destinatarii, secretariatele de redacţie speriate că rămân la mâna propriilor culegători de informaţii, atrofiaţi de neîntrebuinţare. Am cerut ca ştirile să poarte măcar semnătura autorilor, pretinzând ziarelor să publice producţia Agerpres-ului sub răspundere privată, nu colectivă. Câţiva corespondenţi s-au individualizat repede printr-un stil propriu — scriau direct pentru ziar — alţii nu s-au jenat să continue în maniera veche, fireşte cu şanse reduse de a fi publicaţi. Regimul l-am extins apoi asupra fotografiilor, obţinând acelaşi efect.

Principiul nu se putea aplica la ştirile externe, tributare transmisiilor TASS-ului şi marilor agenţii occidentale cu caracter internaţional. Acestea nu erau decât uşor prelucrate, rezumate, curăţate de detalii şi prezentate ca producţie proprie a agenţiei române. De altfel, este o practică mondială. Am pretins comasarea mai multor ştiruleţe cu acelaşi subiect într-una sintetică. Chipurile, pentru a surprinde metamorfoza evenimentului în mers, dar în realitate din comoditate — pentru a se evita „munca” de integrare a instantaneelor într-un tot unitar — se prefera grupajul. Cât priveşte relatările corespondenţilor Agerpres-ului din străinatate, unele ziare obişnuiau, ca să-şi dea importanţă, să nu menţioneze firma, adnotând cu grandomanie: „De la trimisul nostru special”. Am pus capăt minciunii, cu excepţia cazurilor când corespondenţa chiar fusese comandată de ziar. În sfârşit, agenţia transmitea permanent în afară, prin teleimprimator sau, periodic, prin buletine tipărite în limbile de circulaţie internaţională, atât ştiri cât şi documente oficiale şi articole de linie din principalele cotidiane. Şi la această categorie se opera o oarecare prelucrare, neîndestulătoare, nereuşind să şteargă maniera „internă”, faptul că textul se adresa locuitorilor ţării noastre, nu străinătăţii. Ideea de a se rescrie materialele pe gustul cititorilor învăţati cu alt gen de presă, a prins greu şi, mai ales, s-a materializat anevoios. Asemenea modificări mi-am propus la Agerpres, la prima vedere

simple, de presupus că posibil de înfăptuit dintr-un condei. În realitate ele au necesitat o acţiune îndelungată şi anevoioasă, pentru că cereau schimbarea mentalităţii, cea mai inertă într-un colectiv mare, într-o anumită măsură şi sclerozat.

Nu pot nega însă că am avut şi de învăţat de la agerpresişti. Pe loc n-am conştientizat, poate, schimbul reciproc de influenţă, dar la o scrutare riguroasă a fragmentului de epocă, experienţa de agenţie îmi apare benefică atât pentru cariera de ziarist, cât şi pentru formaţia de manager în administraţia politică. Primul avantaj a constat în decodificarea limbajului criptic al informaţiei oficiale, al ştirii de protocol, pătrunderea în anatomia intimă a genului, demitizarea mesajului parvenit din sferele înalte, pe atunci cvasioculte, şi care paraliza gândirea investigatoare nu numai a omului de rând, ci chiar a oficiantului marii prese. Îmi aduc aminte că decriptarea limbajului oficial al Estului preocupa şi politologii occidentali. Apăruseră adevăraţi specialişti în „traducerea" comunicatelor; cutare sintagmă se presupunea că sugerează încordare la nivel înalt, o formulă exprima, dimpotrivă, linişte, concordie, intenţii de deschidere, alta obscuriza, şi aşa mai departe. Acest morse semantic mi-a devenit familiar, eliberându-mă o dată pentru totdeauna de magia oraculară a frazelor uscate, seci, ce ascundeau în stereotipia lor ermetică interese prozaice şi nu întortocheate adevăruri abstracte.

La Agerpres am învăţat, de asemenea, receptarea detaşată a evenimentelor internaţionale. Temperamentul, ca şi o anumită tendinţă de implicare personală în marile drame de aiurea, mă determinau să reacţionez precipitat, sincopat, un pic panicat, la veştile evenimenţiale. Orice ştire de acest gen, adusă instantaneu de teleimprimatoare, conţinea în ochii mei o cantitate de exploziv şi luam în mâini banda de hârtie inscripţionată ca pe o bombă. De altfel, bănuiesc, pe orice om neavizat îl sperie laconismul îngheţat al telegramelor escatologice, indiferent de gradul sensibilităţii sale emoţionale. Secretarii generali de agenţie se comportau însă ca „stat majoriştii" hârşiţi în războaie, ieşiţi dintr-un bombardament şi pregătiţi să-l suporte pe următorul; pentru ei, bubuiturile şi luminile incendiilor nu mai spuneau mare lucru, esenţială fiind doar mişcarea tactică a beligeranţilor, pe care o urmăreau cu răbdare printre zgomotoasele aparenţe. Îmi amintesc de masca impasibilă, olimpiană a lui Strujan şi de mina placidă, plictisită, de om predispus mereu la căscat, a lui Cornel Răducanu, când îmi spuneau, întinzându-mi bucăţelele de hârtie, că nu e decât un „fleş". Respectiv, o primă scânteie a ceea ce avea să urmeze în „n" variante:

amplificarea proporţiilor faptice sau diminuarea lor, devierea în altă direcţie a semnificaţiilor, sucombarea evenimentului în faşă, amânarea naşterii lui, parcurgerea lentă a câtorva etape ori escaladarea rapidă a tuturor treptelor până la detonarea capsei.

După un timp, mi-am însuşit şi olimpianismul şi blazarea, ajungând să întind mâna după foaia de la teleimprimator fără nici o tremurătură a degetelor, fără dilatarea pupilelor şi accelerarea respiraţiei. Pe neobservate, începeam să prizez convulsiile lumii cu stăpânirea de sine a astronomului în faţa eternelor semne cereşti, ferindu-mi mintea de orice criză emoţională, concentrând-o asupra sinuozităţii cursului evenimentului, egală cu a apelor fluviilor ce ies şi reintră inevitabil în matca lor. Când secţia de presă a Comitetului Central (care dispunea, de asemenea, de teleimprimator) mă suna, în persoana şefului ei, ca să verifice rezonanţa produsă în urechile sale de o proaspătă ştire importantă, mă găsea logic şi imperturbabil. Ghiceam în întrebările colaterale (fireşte, nu mi se cerea să pronostichez sau să interpretez gravitatea situaţiei) intenţia ascunsă de tatonare şi o stare de incertitudine, nervozitate, alarmă ce se voia fie motivată, fie detensionată. Ofeream doar calmul espectativei, cu reţinute sugestii de ordin ipotetic, în faţa cărora neliniştea, nerăbdarea, emiterea de verdicte deveneau puerile. Dacă m-aş fi lăsat în voia fanteziei proprii, bine ţinută acum în frâul agerpresist, aş fi putut să-l neurastenizez pe bietul superior ierarhic, sau să-l împing la demersuri aventuriste pe nivelurile unde glisa, cu repercusiuni funeste atât pentru prestigiul său, cât şi pentru reputaţia mea profesională. Aşa cum secretarii generali de agenţie jucau excelent rolul de tampon între susceptibilitatea mea uşor inflamabilă şi evenimentele epocii, eu deveneam un moderator insensibil între capriciile teleimprimatorului şi zelul secţiei de presă, care nu avea dreptul nici să ţină conducerea în ignoranţă, nici să o alerteze în gol. În jumătatea de oră următoare trebuia să cumpănesc minuţios şi nuanţat modul propriu de prezentare a ştirilor senzaţionale de ultimă oră, ce aveau să ajungă în plicuri sigilate la vârfurile establishmentului, paralel cu valul informaţional avansat spre mass-media.

Aceasta a fost, de altfel, descoperirea cea mai deconcertantă şi apoi stresantă, făcută în calitate de director general al Agerpres-ului, că nu sunt numai cureaua de transmisie dintre lume şi presa română (inclusiv dintre scrisul românesc şi presa mondială), ci şi dispeceratul noutăţilor către comandamentul suprem al statului. Pe acest culoar a început colaborarea redacţională cu Comitetul Central.

## Incantaţii în vid ideologic

Predecesorul meu la cârma agenţiei nu fusese condeier, de aceea se acceptase ca producţia de ştiri oficioase a agenţiei să fie dusă la C.C. spre avizare direct de către redactorul-şef de la „interne” (rar de către directorul general adjunct de resort, fiindcă nici el nu ţinea pana în mână). Cu mine s-a instituit practica definitivării acestor materiale prin colaborarea scriptică directă şi personală cu şeful secţiei de presă, funcţie îndeplinită pe atunci de Paul Niculescu-Mizil, ceea ce simplifica din punct de vedere tehnic dificila operaţie (în final textul trebuia văzut şi aprobat de secretarul C.C. răspunzător pentru mass-media) şi uşura viaţa redactorilor noştri. Genul nou de lucru s-a extins apoi la elaborarea compendiilor după documentele politice, destinate transmisiei în străinătate şi, în sfârşit, la întocmirea documentelor înseşi, in extenso şi în original, ceea ce era cu totul altceva, plasând agenţia şi pe mine personal, în alt angrenaj, într-un context politic diferit.

În anticamera şefului Direcţiei de propagandă şi cultură a Comitetului Central i-am găsit pe N. Corbu şi Gh. Bădruş. Primul, redactor-şef adjunct al *Scânteii*, îmi era bine cunoscut, ne întâlniserăm adesea în consfătuiri de presă, pe la recepţii, fiindu-mi prezentat iniţial de soţia sa, Colette Corbu, veche colegă de redacţie la *Contemporanul*. Pe al doilea îl ştiam din scris, din paginile aceluiaşi ziar, unde îndeplinea o funcţie de şef de secţie. Când a venit şi Paul Niculescu-Mizil am fost introduşi la Leonte Răutu. Purtam acestui lider al partidului comunist o oarecare admiraţie, considerându-l în forul meu intim cel mai deştept, cultivat şi subţire şef de la C.C., creierul-autor a tot ce era subtil pe acolo în materie de speculaţie intelectuală. Îi apreciam rafinamentul polemic, talentul de pamfletar caustic, bine documentat şi incisiv, folosite în slujba compromiterii şi vestejirii diferitelor măşti ale propagandei occidentale şi a mărunţilor prozeliţi de pe la noi. Nu se risipea în expuneri doctrinare docte, plicticoase, se rezerva, în intervenţiile publice, doar unor numere de cvasiclovnerie critică, executate cu un real simţ al umorului

şi care animau auditoriul intelectual. Statura sa masivă, alcătuită numai din curburi onctuoase, de meditator budist dedat finelor plăceri culinare, s-a clătinat de pe soclul înălţat de fantezia mea în ziua când, nu mai ştiu cu ce prilej, am avut posibilitatea să constat că el însuşi are un mentor, trăind din plin în admiraţia lui Dej, de care se vedea totalmente dominat şi căruia i se subordona cu devotamentul necondiţionat al novicelui. Atunci m-am întrebat derutat cât de sus trebuie să se situeze inteligenţa creativă a lui Dej, dacă poate stăpâni cu uşurinţă nervul cerebral al lui L. Răutu şi de câte alte neştiute capacităţi mai dispunea înaltul comandament al partidului. Când am intrat împreună cu ceilalţi trei în biroul cochet, de o eleganţă, nu ştiu de ce credeam eu, feminină, al secretarului cu propaganda, acesta trona încă în ochii mei pe un piedestal de maestru al filipicelor antiburgheze.

Faptul că eram cooptat în nucleul restrâns al redactorilor de documente (mai lipsea Ştefan Voicu, şeful revistei *Lupta de clasă*, oficiosul teoretic al P.C.R., dar acesta căpătase reputaţia de specialist în problema agrară, cu care, după ştiinţa mea, nu avea nici în clin nici în mânecă) acest fapt, aşadar, a scăpat aproape cu desăvârşire atenţiei mele, toate antenele fiindu-mi angajate în receptarea, pentru prima dată atât de aproape şi într-un cerc atât de restrâns, a jerbelor ideatice răuţiene. Nu-mi mai amintesc exact ideea centrală a documentului, ne aflam în anul de graţie 1960, probabil că se pregătea vreo conferinţă pe ţară la care datoria prezentării raportului revenea însuşi şefului partidului. Ceea ce reţin este că lucrarea urma să îmbrăţişeze toată gama tematică a politicii interne şi externe (inclusiv „problema colonială”, cum se spunea pe atunci, când se sugera că e vorba de o tratare exhaustivă a preocupărilor comuniste).

Trecând în revistă problematica documentului pe care eram chemaţi să-l redactăm, L.R. făcea vizibile eforturi de a ieşi din monotonia cunoscutelor teze şi antiteze ce se vehiculau în epocă de la tribuna publică oficială, încercând să coloreze şi să nuanţeze lucrurile, dând frâu liber, pe ici pe colo, fanteziei ludice, uşor satirice, ce-i era caracteristică. În final, n-am găsit ce nedumeriri să exprimăm, cu excepţia lui Corbu, preocupat de aspecte strict practice ale muncii şi care, înfruntând cu nonşalanţă propriile-i dificultăţi de emisie vocală şi pronunţie, a cerut să se fixeze scadenţe şi să se indice măcar în principiu dimensiunile, arătând că nu se lăsa copleşit de euforie şi că în grupul acela, cam aerian, rămânea singurul practician cu picioarele înfipte în sol. Aveam să aflu că în ciuda atmosferei incitante create de patosul retoric al lui L.R., nu era nici o grabă, evenimentul în slujba căruia ne

puneam forţa de muncă urmând să se producă abia peste câteva luni.

După ce am depus la cabinet prima formă a materialului, asamblat şi îndelung şlefuit în micul nostru colectiv, am aşteptat atât de mult reconvocarea, încât mi-a trecut prin minte că marea manifestare a fost revocată şi mărturisesc, nu fără regret, fiindcă mă încercau emoţii apriorice la gândul că L.R. se va pronunţa asupra măsurii în care reuşisem să-i materializăm verva (cu deosebire în treimea ce-mi revenise nemijlocit). Nu, evenimentul nu se contramandase, dar continua să fie situat în timp încă destul de departe, ca să comporte vreo precipitare. Când ne-a convocat, L.R. nici măcar nu-l citise, ne-a pus să-l lecturăm pe loc, pe Badrus şi pe subsemnatul, el schiţând din zbor, pe marginea lată a textului, tot felul de semne cabalistice. Ni s-au servit cafele şi limonadă (altă dată avea să ne trateze cu îngheţată, iar când se întâmpla să lucrăm la el acasă, în câte o duminică, femeia de serviciu aducea tablaua mare cu dulceţuri şi apă rece, ca pe vremuri, în oraşele de provincie). După pauza de rigoare s-a lansat, în sfârşit, în mult aşteptatul comentariu. Captivat de fluenţa logosului său, urmărind meandrele acelui spirit ludic străbătut de impulsuri satirice (se vede treaba că nu-l părăsea niciodată), abia în final mi-am dat seama că L.R. făcuse materialul harcea-parcea şi în principal paragrafele ce redau propriile-i licenţe eseistice, cele care ne animaseră la prima întrevedere.

Mi s-a părut că această constatare n-ar trebui să rămână necomunicată şi, cu temeritatea începătorului, mi-am asumat riscul de a-i da glas, nici măcar într-o formă de-ajuns de diplomatică şi deferentă. Paul Niculescu-Mizil a schiţat gestul de a mă opri, dar era prea târziu. Grimasele sale descurajatoare s-au transformat repede într-unele compătimitoare. Instinctul îi funcţiona ireproşabil, căci ghilotina sarcasmului acid al lui L.R. a căzut imediat peste ceafa mea, mai ceva decât peste a şnapanilor filosofi burghezi anticomunişti, la figurat, pur şi simplu, descăpăţânându-mă. M-a salvat tot o intervenţie a lui Paul Niculescu-Mizil, care cu forţa hazului său artificial dar contagios, a dat pe faţă dedesubturile, atenuându-le virulenţa şi metamorfozându-le în farsă. „Ţi-am făcut semn, ţi-am făcut semn să te abţii, m-a dojenit tolerant, ca pe un nătărău intrat în ring peste campionul mondial. Cu tovarăşul Răutu ţi-ai găsit tu să faci polemică?” şi a continut să râdă să se prăpădească, ceea ce pe deţinătorul centurii cu diamante l-a dezamorsat şi l-a îmblânzit. Reprezentarea aceasta îi convenea de minune, iar în postura respectivă, fireşte, nu

putea să fie decât mărinimos. A surâs amuzat şi îngăduitor, chipurile la adresa glumelor lui Mizil, dar înglobându-mă în indulgenţa sa victorioasă, dând incidentului o tentă superior şi uman didactică. Nu am avut atât intuiţia că am trecut pe lângă un K.O. foarte problematic — la aceasta a contribuit şi atmosfera deodată destinsă, păstrând încă un ecou de periculozitate, dar amicală —, cât mai degrabă impresia că am descoperit călcâiul lui Achile al vajnicului ideolog: în inspiraţiile sale ideatice nu exista nici o rigoare, licenţele tematice nu erau decât flori de stil, nu trebuia să ne luăm după incantaţii şi metafore, rămânea valabilă şi atotputernică, şi în cazul său, dogma de largă circulaţie în perimetrul politic al momentului.

Ceea ce a urmat mi-a confirmat pe deplin revelaţia. În faza „caldă" a conceperii, el debita câte în lună şi în stele, pentru ca, în faza „rece" a lecturii, să batjocorească şi să suprime fanteziile fără milă, urmând ca imediat să furnizeze alte „elevaţiuni", ce aveau să împărtăşească la rândul lor soarta suratelor de dinainte. Munca la documente cu L.R. era un fel de regie macabră, în care tot felul de exhibiţii actoriceşti cerute cu ardoare la repetiţie, se refuzau ritos la reprezentare. În final se resemna să accepte realitatea crudă, adică materialul de construcţie standard. Atunci începea alt ciclu, mai straniu şi mai grotesc. M-am întrebat de multe ori cu ce s-ar putea asemăna cazna sisifică de a malaxa frazele şablon ale epocii, în speranţa deşartă de a găsi o soluţie ideală a aşezării lor în pagină. Am găsit până la urmă termenul de comparaţie într-o peliculă, nu mai ştiu unde văzută, necinematografică, respectiv fără subiect, cu caracter muzical-plastic. Pe fondul temei muzicale, pelicula oferea imaginea — corespunzătoare, se presupunea — a unor convulsii cromatice. Tot felul de culori îngemănate în pasta omogenă se zvârcoleau, compunându-se şi descompunându-se într-o încercare disperată de a exprima vizual meandrele sonore. Aceasta făceam şi noi la „materiale", timp de luni de zile: amestecam frazele într-o materie moale, foarte maleabilă, pe care apoi o frământam, scoţând eşantioane peste eşantioane, nici unul satisfăcător, până când ne opream aleatoriu la o formulă, oricare din precedentele fiind la fel de valabilă. Cu singura deosebire că nu aveam o melodie călăuzitoare, frumoasă prin ea însăşi.

Jocul acesta stupid şi neconcludent, fără finalişti reali, fără câştigători şi perdanţi, ar fi durat poate la nesfârşit dacă nu sosea inevitabil scadenţa. Atunci ne făceam luntre şi punte şi terminam malaxarea, nu fiindcă n-ar mai fi fost variante de experimentat, ci pentru că produsul trebuia consumat. Când

chiar în acei ani (1960, 1961, 1962) Dej a început să călătorească — nu cine ştie unde, prin ţările socialiste vecine — s-a ajuns la adevărate recorduri de nesiguranţă malaxatoare a textelor. Acesteia i se punea capăt abia cu o oră înainte de rostirea publică a discursurilor. O dată, ca într-un coşmar, textul s-a definitivat pe măsură ce s-a rostit. S-a întâmplat în Georgia sovietică, la Tbilisi, unde noi, micul grup redacţional, definitivam cuvântarea lui Dej pentru mitingul prieteniei româno-gruzine, într-o casă de oaspeţi situată la 30 de kilometri de locul manifestării, şi o trimiteam spre pupitrul vorbitorului cu maşinile, aproape pagină cu pagină. (Abia în străinătate, acreditaţi pe lângă delegaţiile de partid şi de stat conduse de Dej, am aflat din protocoale că suntem persoane oficiale, dincolo de rosturile noastre de oameni de presă, şi anume consilieri prezidenţiali. În această calitate am fost martorul multor întâmplări pe care le-am relatat în alte note memorialistice tipărite de-a lungul timpului şi asupra cărora nu mai revin.)[4]

Nu era, fireşte, nevoie de atâta tevatură pentru a scăpa de fetişul documentelor oficiale, foarte răspândit pe atunci nu numai printre ziarişti, ci şi printre oamenii de rând, care citeau textele ca pe file de Evanghelie. Precum nu era necesar să mă frec atâta printre liderii epocii, pentru a extirpa din conştiinţa mea magia bonzilor politici învăluiţi în enigma ilegalităţii, în legenda lanţurilor târâte prin puşcării ani şi ani pentru ispăşirea păcatului unui crez social. Totuşi, am sfârşit prin a nu mai acorda nici unui text decât creditul meritat de substanţa sa intrinsecă, independent de conjunctură, şi oricărui lider politic doar girul impus de valoarea intelectuală şi umană autentică.

*Olteni — Teleorman — 2003*

4 *Am fost şi cioplitor de himere*, Ed. Expres, f.d.; *Elefanţii de porţelan*, Ed. Match, Bucureşti, f.d.



*În timpul anilor de şcoală*



*Primul în flancul drept, şef de centurie străjerească*



*În adolescenţă, cu un coleg*



*Cu colegii de liceu pe Strada Mare din Turnu Măgurele, în 1944*



*Pe aeroportul oraşului Turnu Măgurele, la sosirea avionului de Bucureşti (unul accidental, aducând câteva cunoştinţe)*



*Pe scena teatrului din Turnu Măgurele, în echipa dramatică a celor patru licee, după spectacolul* Titanic-Vals *de Tudor Muşatescu*



*După bacalaureat, între nostalgia vârstelor de aur apuse şi neliniştea necunoscutului existenţial*



*Prin Bucureşti, în mijlocul colegilor de facultate care au îmbrăţişat aceeaşi profesie (Gh. Tudor, N. Popescu-Bogdăneşti şi Al. Ionescu)*



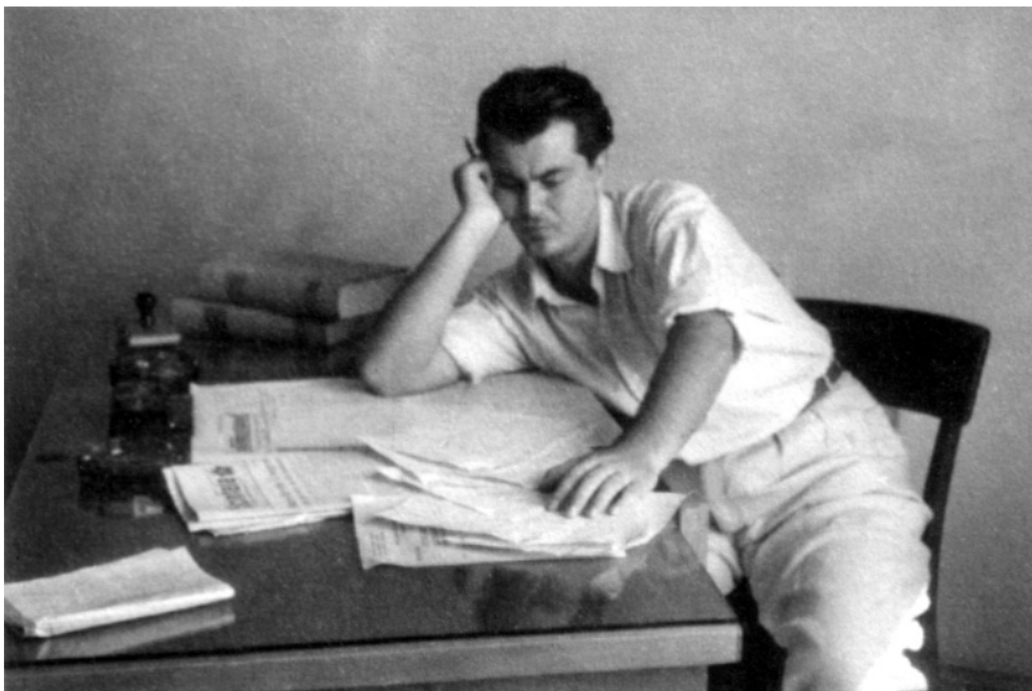
*Cu ucenicii de la* Contemporanul



*Cu aceiaşi, la o bere. În mijloc, Igor Şerbu, actualmente şef de publicitate în Israel*



*Tot la* Contemporanul, *primind planificarea secretarială de la Al. Ionescu, peste ani succesorul meu la conducerea* Scînteii



*La* Contemporanul, *în clişeul autorului de „subsoluri teoretice”*



*Cu mama, disimulată în fundal, pe terasa de la etajul al X-lea, vizavi de Casa Armatei (prima locuinţă familială în Bucureşti)*



*În mijlocul unor revoluţionari irakieni, la Bagdad, în 1958*



*La Sofia, cu Strugan şi Câmpeanu, într-o pauză a reuniunii directorilor generali de agenţii de presă socialiste*



*În clasă — după 20 de ani de la absolvirea liceului*

# Table of Contents

Culegerea cioburilor…
Obsesia morţii în torentul vieţii
Recuzarea eroului
Toga virilităţii
Lecţia libertăţii condiţionate
Promoţia din perspectiva treptei finale
Nostalgia iremediabilă
Câştig şi pierdere la masa de joc a destinului
„Profesori pedanţi şi examene grele”
Stare excepţională naturală
„Două aspecte”
Oficiantul
Lacrimile sărăcimii
Luptătorii de fier
Gelozia
Flexibilitate şi onestitate
Reduta dogmatismului
Glorioşii literelor angajate
De ce n-am dărâmat „templul”
Un „purgatoriu”
Galerie scriitoricească în nuce
Ofiţerii echipajului
Pepiniera
Portretele de tinereţe ale unor lideri politici
Revoluţia culturală „avant la lettre”
Cicatrice psihice
Mari intelectuali la rampa ultragiului
Hegemoni sentimentali
Dominaţi revizionişti
Revoluţiile, între efemeritate şi obstinaţie
Rutină şi olimpianism planetar
Incantaţii în vid ideologic

# Table of Contents


| | |
|---|---|
| Culegerea cioburilor… | 6 |
| Obsesia morţii în torentul vieţii | 10 |
| Recuzarea eroului | 19 |
| Toga virilităţii | 28 |
| Lecţia libertăţii condiţionate | 38 |
| Promoţia din perspectiva treptei finale | 47 |
| Nostalgia iremediabilă | 56 |
| Câştig şi pierdere la masa de joc a destinului | 67 |
| „Profesori pedanţi şi examene grele” | 77 |
| Stare excepţională naturală | 89 |
| „Două aspecte” | 91 |
| Oficiantul | 94 |
| Lacrimile sărăcimii | 98 |
| Luptătorii de fier | 102 |
| Gelozia | 104 |
| Flexibilitate şi onestitate | 107 |
| Reduta dogmatismului | 109 |
| Glorioşii literelor angajate | 112 |
| De ce n-am dărâmat „templul” | 120 |
| Un „purgatoriu” | 123 |
| Galerie scriitoricească în nuce | 125 |
| Ofiţerii echipajului | 131 |
| Pepiniera | 136 |
| Portretele de tinereţe ale unor lideri politici | 140 |
| Revoluţia culturală „avant la lettre” | 149 |
| Cicatrice psihice | 156 |
| Mari intelectuali la rampa ultragiului | 158 |

Hegemoni sentimentali 163
Dominaţi revizionişti 169
Revoluţiile, între efemeritate şi obstinaţie 177
Rutină şi olimpianism planetar 191
Incantaţii în vid ideologic 197